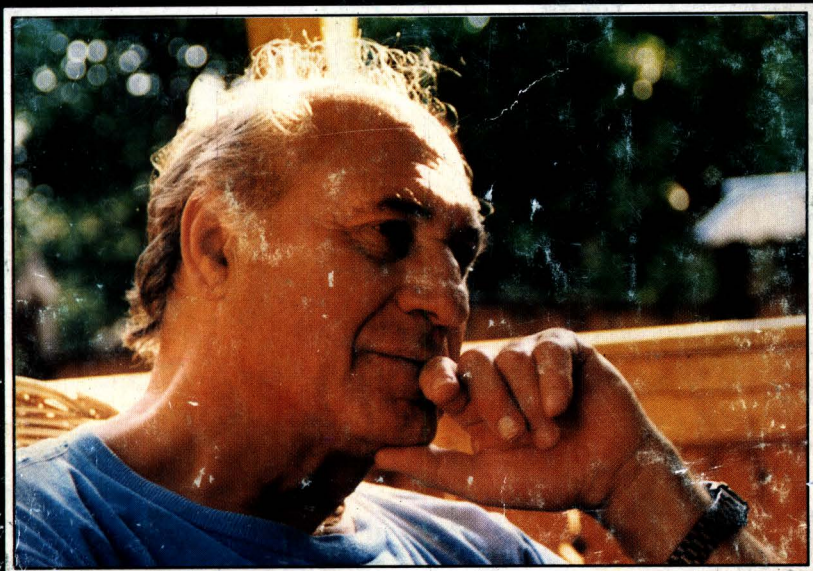

Domokos Géza

ESÉLY

I.

Pallas-Akadémia

[Erdélyi Magyar Adatbank]

**DOMOKOS GÉZA
ESÉLY I.**

[Erdélyi Magyar Adatbank]

MEGJELENT A MAGYAR MŰVELŐDÉSI ÉS
KÖZOKTATÁSI MINISZTERIUM TÁMOGATÁSÁVAL

[Erdélyi Magyar Adatbank]

DOMOKOS GÉZA

ESÉLY I.

Visszaemlékezés 1989-1992

Első kötet

PALLAS-AKADÉMIA
Csíkszereda, 1996

[Erdélyi Magyar Adatbank]

A borítón Baracs Dénes fotója

*Kiadja a Pallas-Akadémia, Csíkszereda
Első kiadás: 1996*

© Domokos Géza, 1996

*Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás,
a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az
egyed- és fejezeteket illetően is.*

[Erdélyi Magyar Adatbank]

*Feleségemnek, D. Harasztosi Évának, aki mellettem állt
az első csengetéstől az utolsóig.*

AZ ELSŐ AKKORD

Más vasárnapokon is előfordult, hogy meglátogattam Fazekas Jánost. Nem találkoztunk gyakran sem akkor, amikor még „fenn volt” – éppen elegen dongták körül őt magyarok is, románok is, hol ezért, hol azért –, sem amikor nyugdíjba kényszerített, megfigyelés alatt tartott emberként eléggé elmagányosodott. Volt úgy, hogy magához hívott hivatalába, előbb a miniszterelnökségre, majd a Kereskedelmi Minisztériumba, ahol az annyira ismert, oly sokszor leírt szcenárium szerint, megeresztett vízcsappal, rádiózás mellett, pihenőszobájában mondta el, amit akart. Máskor a Kiseleff bulváron levő szolgálati villájába invitált. Ebben lakott az ötvenes években Lica Gheorghiu, az akkori párt elsőtitkár, Gheorghiu-Dej nagyobbik lánya. Sohasem találkoztunk a házban, mindig a nagy, gyümölcsfákkal teleültetett, fürdőmedencés, magas nyárfáktól körülvevett kertben. A sétányon fel-alá járva beszélgettünk. Itt tudtam meg például, miért támadt rá egy KB végrehajtó bizottsági ülésen Dăscălescu, a miniszterelnök, Emil Bobu, a párt szervezőtitkára, Elena Ceaușescu fő bizalmasa és a durva, Nagyvárad, majd Marosvásárhely elrománosításában jeleskedő, a diktátor kedvelt sakkpartnere, Iosif Banc. A vád: Fazekas János részvétáviratot küldött Jakab Antal püspökhelyettesnek Márton Áron halála alkalmából, és koszorút helyeztetett el a ravatalon. A kommunistaellenes, ir-

redenta püspököt, mondták, nem átalotta népéhez hű, nagy demokratának nevezni. Nicolae Ceaușescu, a színjáték rendezője, látszólag gondterhelten hallgatta a leleplező szavakat – egy ízben még a feleségét is leintette, amikor az, féktelen gyűlöletében, elgallopirozta magát –, aztán kimondta a humánus verdiktumot: Mivel Fazekas János, saját bevallása szerint sem örvend jó egészségnek, menjen nyugdíjba, kezeltesse magát. „Aztán majd meglátjuk...” – tette hozzá talányosan.

Ez a mondat, annak jelentése nem kevésszer okozott fejtörést János bátyánknak az első nyugdíjas években.

Vasárnap este van tehát, december tizenhetedike. Ekkor már Fazekas János nem a svéd követség szomszédságában, az említett kormányvillában lakik, hanem átellenben, a Kiseleff jobb oldalán, egy, a hatvanas évek végén emelt, annak idején pártluxuslakásoknak helyet adó, de lassan megkopott, eljelentéktelenedett, kék színű épületben. Szomszédja volt a Ceaușescu-házaspár által ekkor már megbízhatatlannak tartott, gyanús hirtelenséggel elhunyt Walter Roman, a későbbi „forradalmár miniszterelnök”, Petre Roman apja.

A kapu bejáratánál hónapok óta szekus autó áll. Megkérdik, kihez megyek. Nem szólnak semmit. Felmegyek a valamikori eleganciára emlékeztető körlépcsőn az első emeletre, és megnyomom a csengőt. János bátyám nyit ajtót. Kézzel kötött szvetter van rajta, lábán vastag papucs. Mint minden bukarestinél, itt is rosszul fűtött a lakás. Kicseréljük információinkat a friss eseményekről, elolvasom a házigazda újabb összefoglalóját az európai kisebbségi autonómia-formákról, különös tekintettel a Baszkföld tapasztalataira. Majd meghallgatom – új részletek felelevenítésével –, hogyan költöztette ki erőszakkal a szekuritáté a szomszédból Corneliu Mănescu, Románia egykori külügyminiszterét, volt párizsi nagykövetét, amiért aláírta

a „hatok levele” néven ismert tiltakozást. Ez a memórium mai szemmel szánalmasan bátortalan, történelmi szempontból pedig nevetnivalón túlhaladott. Messziről látni, jócskán elmarad még a gorbacsovi céloktól is. Felhívja Ceaușescu figyelmét az ország drámai helyzetére, kimond néhány keserű igazságot a szocialista iparról és mezőgazdaságról, továbbá párbeszédet szorgalmaz a pártfőtitkár és a levél aláírói között a válságból kivezető út megtalálása érdekében. Az egykor az RKP-ben és a román államban elsőrendű szerepet játszó Gheorghe Apostol, Silviu Brucan, Mihai Răceanu, Constantin Pârvulescu, Alexandru Bârlădeanu és az említett Corneliu Mănescu közös dokumentuma – amely körül utólag annyi egymásnak ellentmondó vélekedés hangzott el, s az aláírók egyike-másika a becsületsértésig menő kijelentéseket tett társairól – még így, felemás, félénk reformkommunista tartalmával is, az észvesztésig feldühítette Ceaușescut és, hála a nyugati médiáknak, erkölcsi elégtételt jelentett a románok többsége számára. Egy ideig – bevett szokás szerint – próbálták jobb belátásra bírni a zelegorodókat. Előbb nagylelkű megbocsátást ígértek, ha belátják tévedésüket, visszavonják aláírásaikat. Majd megfenyegették őket. De a radikális retorziótól, az ügy nemzetközi visszhangja miatt, tartózkodtak. Karhatalommal mind a hatukat kilakoltatták, és vidéki kisvárosokban, illetve Bukarest külnegyedeiben, voltaképpen a fővároshoz csatolt, nyomorúságos falvakban jelöltek ki részükre kényszerlakhelyet.

A Fazekas-családdal megnéztük a tévében a nyolcórai híradót, utána elbúcsúztam és hazamentem.

Otthon a feleségem azzal fogadott, hogy távollétemben nálunk járt Mag Péter. Az ajtóban állva suttozta: telefonált neki temesvári rokona és elmondta, hogy a városban tegnap óta tűnetnek az utcákon, ma pedig közénk lőttek, halottak és sebesültek vannak. Azonnal felhívtam Pétert, de nem találtam otthon.

Ettől kezdve, még inkább, mint azelőtt, a Szabad Európával keltünk és feküdtünk. Hírek, hangképek, kommentárok segítettek megérteni, mi megy végbe, élesztették bennünk a reményt. Ám ugyanakkor táplálták aggodalmunkat is: nehogy megismétlődjön – sokkal nagyobb mértékben – a brassói munkástüntetések egy évvel előbbi drámája.

Tökés Lászlóról már előbb tudtunk, féltéssel vegyes büszkeséggel figyeltük magányos harcát a temesvári református párokrián. December elejétől majdnem naponta jelentek meg első oldalas cikkek a központi napilapokban, amelyek a törvények tiszteletére figyelmeztettek, arról szóltak, hogy senkinek sem áll jogában áthágni a törvényes bírói végzést, lett légyen az világi vagy egyházi személy. Nem egy olvasó – természetesen román nemzetiségű is – tudta, miről van szó, kit fenyeget a hatalom. A protestáns lelkészt a bátorságnak és következetességnek ugyanaz az aurája lengte körül, mint a legismertebb román ellenállókat, Doina Corneát, Mircea Dinescut, Dan Deșliut, Ana Blandianát és társaikat. Ez nekünk, bukaresti magyaroknak naponta megújuló erkölcsi támogatást nyújtott. Volt kívül léleekben szolidárisnak lennünk, volt kiért imádkozniuk a hívő embereknek. És volt kiben a diktatúrával való nyílt szembeszegülés – amire mi nem tudtuk elszánni magunkat – példáját látnunk.

1995 tavaszán ismerkedtem meg egy naplótöredékkel, amelyet a naplóíró – Demény Lajos – engedélyével ide iktatok. Fontos és eddig ismeretlen magyar adalékát látom benne a december 22-ét megelőző napok történetének.

1989. december 19-én este felhívott lakásomon Tüdös István, a Testnevelési Főiskola (Institutul de educație fizică și sport) asszisztense. Azonnali találkozót kért. Megegyeztünk, hogy 20-án, szerdán, találkozunk délelőtt tíz órakor a lakásomon. December 20-án tíz óra

előtt néhány perccel megjelent felesége. Tüdös Kinga. Rá néhány percre betoppant Tüdös István. Leültünk a hallban, és pár szó után, kérdéssemre, hogy miről akar velem beszélni, elmondta:

Tanácsot akar kérni, ugyanis éhségstrájkba akar lépni egy barátjával, meghatározatlan időre, mindaddig, amíg megfelelő nemzetközi fórum nem tisztázza a temesvári mészárlás körülményeit és nem vonja felelősségre azokat, akik a békés tüntetőkbe lőttek vagy lövettek, akik erre parancsot adtak. Terve az, hogy az éhségstrájk kezdete pillanatától a hír a nemzetközi közvélemény tudomására jusson. Nyilatkozatot akar eljuttatni valamilyen nyugati laphoz, a Szabad Európa Rádióhoz, a romániai nagykövetségekhez, illetve sajtókirendeltségekhez (Szovjetunió, Észak-Amerikai Egyesült Államok, Franciaország, Német Szövetségi Köztársaság stb.). Ebben kérte véleményemet és, ha igenlő választ adok, támogatásomat, hogy a nyilatkozatot közösen megszerkesztjük és a szükséges helyre eljuttassuk, anélkül, hogy az akciót és magunkat veszélynek tennők ki, még mielőtt az éhségstrájkot megkezdede volna, mert várható, hogy a Securitate megsemmisítésünkre fog törekedni. Számunkra csak a nemzetközi közvélemény adhat bizonyos támogatást. Ezért fontos, hogy az éhségstrájk kezdési pillanatában a nemzetközi közvélemény tudjon róla.

Miután Tüdös István előadta elhatározását, kérdéssemre, hogy felesége, Kinga hogyan viszonyul a döntéshez, Kinga elsírta magát, de kijelentette, hogy tiszteletben tartja férje döntését és nyilván vele együtt vállalja mindazt, ami ebből következik.

Tüdös István szilárd erkölcsi magatartását ismerve, mindenben támogatást ígértem. Megszövegeztük hármasban román nyelven a nemzetközi közvéleményhez szóló nyilatkozatot és segítségkérést. Ezt én később legépeltem két példányban (a példányokat Tüdös István őrzi). Találkozásunkon megtárgyaltuk, miként juttatom én el a nyilatkozatot az ismerős nyugati diplomáták, sajtótudósítók útján külföldre, hol és hogyan hozzák nyilvánosságra (Szabad Európa Rádió, Frankfurter Allgemeine, Liberation) miként juttatjuk el a nemzetközi emberi joga-

kát védő szervezetekhez, az ENSZ megfelelő szerveihez, Bush amerikai elnökhöz, M. Gorbacsovhoz, a Francia Köztársaság elnökéhez stb.

Azzal váltunk el, hogy megbeszéltük a konspirációs kapcsolattartás módozatait és hogy reám hárul a feladat, hogy eljuttassam a megfelelő helyekre a nyilatkozat példányait. Az éhségstrájk megkezdése pillanattól kezdve a nyilatkozatnak ismertnek kell lennie nemzetközi szinten.

Tüdős István így indokolta döntésének okát: Tőkés László elhurcolásával Temesvárról, vákuum állt be a Ceaușescu-diktatúra elleni küzdelemben, mert szerinte Tőkés László erkölcsi magatartása, érzelmi vonzása jelentette azt az erőt, ami a diktatúra felszámolásának záloga volt. A keletkezett űrt csak megfelelő szintű cselekedet töltheti be. Csak az biztosíthatja a Ceaușescu-diktatúrával szembeni ellenállás folytonosságát.

1989. december 20-án délután legépeltem a megbeszélt szöveget és hozzáláttam a kapcsolatok felvételéhez, hogy a kiáltvány mielőbb eljusson a nyugati közvéleményhez. Kapcsolatba léptem a Magyar Nagykövetséggel (Rudas Ernő), az amerikai nagykövetség kulturális felelősével (Agota Kuperman), a Szovjetunió nagykövetségéről Vjacseszláv Petrovics Krasznovval és más megbízható személyekkel. Ám 21-én reggel értesültem róla, hogy a diktátor nagy népgyűlést hívott össze, hogy álláspontjának a temesvári tüntetés vérbefojtására tömegbázist teremtsen, illetőleg azzal a céllal, hogy a külföld felé is bizonyítsa, mennyire élvezi a tömegek bizalmát és támogatását.

Mindenki azonnal felfogta, hogy ezzel a diktátor előkészítette eltávolításának kedvező feltételeit. Az események ismertek. Itt csak annyit rögzíték, hogy a kora délutáni órákban kibontakozóban volt a diktatúra ...

Itt a szöveg megszakad. Demény Lajosnak és Tüdős Istvánnak más utat szabott a sors. Demény nemsokára – rövid ideig, igaz – miniszter lett, Tüdős Pista ugyanabban a minisztériumban, az Oktatásügyiben, a nemzetiségi osztály vezetője. Ma

[Erdélyi Magyar Adatbank]

mindketten ott vannak újra, ahol december húszadikán, nagy elhatározásuk napján voltak: a Nicolae Iorga nevét viselő történeti intézetben, illetve a bukaresti testnevelési főiskolán. Ugyanott, tudtommal ugyanabban a beosztásban.

REGGELI CSENGETÉS

A történet, mint korunk annyi jó és rossz eseménye, vígjátékba illő sztorija vagy tragédiába hajló csapása, azzal kezdődött, hogy megszólalt a bejárati csengő. Nem vészesen, mint hajnalba hasító csengetések szoktak. Aki a gombot nyomta, nem volt türelmetlen sem, mint mindig siető postásunk.

Délelőtt kilencet mutatott az óra. Életem leghosszabb éjszakája után éppen indulóban voltam, hogy megtudjam, végül is hol székel a Nemzeti Megmentési Front, és mi a teendőm mint a Tanács pár órája kikiáltott tagjának. Zúgott a fejem a kialvatlanságtól, az előző nap visszatérő filmkockáitól, a lakásunktól pár száz méterre levő TV-épületek körüli lövöldözéstől.

1989. december 23-át, szombatot írtunk, és az ajtó előtt négyen álltak: régi barátom, diáktársam, a Kriterion történész-szerzője, Demény Lajos, a futólagosán ismert sport-pszichológus, Tüdős István, Simon Kinga szentgyörgyi műtörténész férje, és két, eddig sosem látott fiatal férfi: Verestóy Attila és Lányi Szabolcs, később tudtam meg, mindketten tudományos kutatók. Szabolcs fején turbánnak is beillő kötés. Huszonegyedikén éjszaka részt vett az Egyetem téri megmozdulásban, éjfél után, amikor az állambiztonságiak és a katonák szétszórták a tüntetőket, az egyik mellékcúcaban elfogták és több száz társával a zsilavai börtönbe szállították, de előzőleg a rendőrök agyba-főbe verték.

Ott állt ez a négy ember. Rövidesen kiderült: a bim-bam csengő olyan utazásra hív, amelyre – be kell vallanom – nem voltam felkészülve, de egy pillanatig sem kételkedtem, hogy mennem kell, vállalnom kell. Nem térhetek ki, ha hű akarok maradni ahhoz a szolgálat-eszményhez, amellyel a sepsiszentgyörgyi Református Székely Mikó Kollégiumból annak idején elindítottak; amelyre szakadatlanul buzdítottak a magaménak vallott transzilván hagyományok; ösztönöztek olvasmányaim, utazásaim, életem minden eddigi tapasztalata. S nem utolsó sorban, kötelez néma fogadalmam: dolgozni. Igen, dolgozni csendben, kitartóan, jó idő-, erő- és esélybeosztással, az elkerülhetetlen kompromisszumoktól sem tartva, a diktatúra ellen, megmaradt intézményeinkért, nemzeti érdekeinkért, magyarok és románok békességért és egymásba vetett bizalmáért. Nem ideológiai indíttatásból, még csak kimondott politikai program alapján sem. Egyszerűen erkölcsi imperatívusznak engedelmeskedve, az egyetemes polgári erényeket követve. Gondolkozó emberként és erdélyi magyarként. Népének elkötelezett, a nyitottság és kritikai szemlélet terhé, olykor kockázatát is vállaló közép-kelet-európai értelmiségiként.

Kezet fogtam látogatóimmal. Demény Lajossal meghatottan öleltük egymást. Túléltük hát. Túléltük az erőszak évtizedeit, a cenzúra tiltásait, annyi fajta nyomorítottságunk okozóját, a már-már megdönthetetlennek hitt zsarnokságot.

– Ki csengetett? – hallottam feleségem hangját a konyha felől. Még fogtam a Székely Oklevéltár konok gondozójának a vállát, még égett a szemem a találkozás örömétől.

– A történelem! – kiáltottam hátra tréfásan.

Körülültük a dohányzóasztalt. Évi hamarosan hozta a kávé. Közben Demény elmondta nekem – a többiek, azt hiszem, ismerték –, mit tartalmaz az a nyilatkozat, amelyet leadott közlésre a *Scânteia poporului*-nak. Az ijedtében előbb, lám, népivé

átvedlett pártlap két nap múlva fejlécén *Adevărul* címmel jelent meg. Hozta az anyagot, amely bejelentette – kár, hogy erről a tettről soha nem esik szó – a romániai magyarság eltökélttségét, hogy szabadságban, demokráciában, teljes jogegyenlőségben éljen.

Elmondtam, mit diktáltam előző nap telefonon Mag Péternek. Az történt, hogy az alatt a tíz perc alatt, amíg a Televízió „ostroma” után hazaszaladtam, hogy Évit „a forradalomba vigyem”, elkapott telefonon Mag Péter: „Mondjál valamit” – sürgetett. Diktáltam egy rövid nyilatkozatot a bukaresti rádió magyar adása számára. Kisvártatva – a december 22-i média-szerplés krónikájához tartozik ez is – csengett a szerkesztőség telefonja. Józsa Erika, a hetvenes évek közkedvelt popénekesse és tévébemondója volt a vonal túlsó végén – Ausztráliából. Férjével, a filmrendező Demián Józseffel, ott telepedett le egy-két éve, egy rádióállomás szerkesztőségében dolgozott. Felhívta volt kollégáit, hogy frissiben, a helyszínről kapott információ alapján számolhasson be a Bukarestben történekről. Tomcsányi Mária vette fel a kagylót, s szövegemet – amelyet, hogy a romári adásba is mehessen, az ott tartózkodó Szász János fordított éppen magnószalagról – beolvasta Erikának. Így történt meg az egészen rendkívüli eset, hogy Ausztráliában sugároztak először egy, a romániai magyar hallgatónak szánt felhívást. Csak utána adta be Bukarest, majd – a Mag Pétertől utólag kapott információ szerint – a Kossuth adó. Hónapok elteltével kaptam meg, emlékül, az írott szöveget. Elég kusza, látszik rajta az izgatott rögtönzés.

A kiáltvány, miután bejelenti a bukaresti Magyar Demokrata Tanács megalakulását, így folytatódik: „Most nyugalomra, józanságra van szükségünk, hogy az ország új vezetősége elé terjeszthessük követeléseinket, ami a romániai magyarság sza-

badságát, demokratikus jogait, teljes egyenlőségét illeti. Bízunk benne, hogy a román nép, az új vezetőség megérti és támogatja igényeinket: visszanyerjük ősi iskoláinkat, újrate-remthetjük, megerősíthetjük kulturális intézményeinket, és a román néppel egyenlő tényezőként, testvéri egységben munkálkodhatunk az ország gazdasági, társadalmi és politikai életének talpraállításán, további útjának kijelölésén”.

A szöveg utolsó mondata, minden bizonnyal a kubai forradalom, nemzedékem tudatában legendássá vált jelszavának – venceremos! – kései utórezgéseként így hangzott: „Győzni fogunk!”

Emlékszem, Mag Péter a végén megkérdezte: ki írja alá? Gondolkodtam egy ideig, azt hiszem, meg is lepődtem a kérdéstől. Péter már hangosan hallózni kezdett, azt hitte, megszakadt a vonal. Tagoltan mondtam, hogy megértse:

– A bukaresti Magyar Demokrata Tanács...

Péter lejegyezte, majd kiegészítette:

– ... elnök Domokos Géza. Rendben? így marad?

– Jó, maradjon így.

Az adásba így került be. De természetesen nem maradt így.

* * *

– Mink – így, udvarhelyiesen: mink – azért jöttünk, hogy megbeszéljünk egy nyilatkozatot... – kezdte Verestóy Attila.

– Kiáltványt! – helyesbített a turbános Lányi.

Demény tanár úr elmosolyodott, és zsebéből előhúzta az RMDSZ 1989. december 25-i keltezéssel közismertté vált kiáltványának első fogalmazványát. A szöveg menet közben számottevően megváltozott. Új bekezdések kerültek belé, mások módosultak, gondolatilag árnyaltabbak, nyelvileg gondosabbak lettek. S amit lényegesnek tartottam: hangsúlyosabb lett az

eredetileg inkább publicisztikára emlékeztető szöveg kiáltvány jellege.

Innen a megszólítás is. Mivel sokszor tapasztaltam, hogy erre a dokumentumra gyakran történik hivatkozás, de kevesen emlékeznek rá, újraközlöm betűhíven.

Testvérek! Polgártársak!

Megalakult a Romániai Magyar Demokrata Szövetség – a romániai magyarság nemzetiiségi közképviselői és érdekvédelmi szervezete. Tagjai sorába léphet országunk minden magyar nemzetiségű állampolgára. Demokratikus hagyományainkhoz híven Szövetségünk helyi és területi szervezetekre épül.

Kinyilvánítjuk, hogy magunkévá tesszük a Nemzeti Megmentési Front – az államhatalom egyetlen törvényes szerve – programját. Ennek politikai, gazdasági és kulturális megújítási céljait elfogadjuk, és feltétel nélkül támogatjuk felhívását a frissen kivívott szabadság, demokrácia és nemzeti egyenjogúság védelmében és megvalósításában.

Ebben a felelősségtudatra kötelező pillanatban hazánk összes állampolgárával együtt a legfontosabbnak a népi forradalom győzelmének stabilizálását véljük és felhívunk mindenkit: támogassa a Nemzeti Megmentési Front Tanácsának, országunk hadseregének, az egész népnek erre irányuló erőfeszítéseit, vegyen tevékenyen részt bennük. Ez létérdeke és kötelessége minden állampolgárnak nemzetiiségi különbség nélkül, s ugyanakkor a demokratikus kibontakozás előfeltétele.

Tisztelettel és gyásszal hajtjuk meg fejünket a népi forradalom minden áldozata – románok, magyarok, németek és más nemzetiségűek – előtt, akik önfeláldozásukkal arra figyelmeztetnek: csak együtt, egymást tisztelve teremthetünk értelmes emberi életet ezen a földön.

A Romániai Magyar Demokrata Szövetség Ideiglenes Intéző Bizottsága megkezdte a szervezést, programja kidolgozását és természetesen a kapcsolatok kiépítését a Nemzeti Megmentési Front Tanácsával. Ezt a feladatkört addig látja el, amíg a megfelelő időben sorra ke-

rülő országos kongresszuson megválasztjuk Szövetségünk rendes Intéző Bizottságát.

Felhívjuk a romániai magyarságot, falusi, községi, városi és megyei szervezeteinek megalakítására. Meggyőződésünk, hogy szövetségünk minden testületébe olyan tisztségviselőket választanak, akik rátermettségükkel, erkölcsi magatartásukkal, közösségünkhöz való viszonyulásukkal kiérdemlik ezt a bizalmat. A megalakult szervezetek építsék ki kapcsolataikat minden helyi és területi demokratikus szervezettel, a Nemzeti Megmentési Front helyi tanácsaival.

Célunk, hogy szoros együttműködésben más demokratikus szervezetekkel, biztosítsuk nemzetiségünk közösségi jogainak tiszteletben tartását, valamint a tényleges gyakorlásukhoz szükséges intézmények és testületek létrehozását. Az Ideiglenes Intéző Bizottság új nemzeti-ségi státútum kidolgozását kezdeményezi. A tervezetet az újonnan választandó demokratikus parlament elé terjeszti megvitatás és törvényerőre emelés végett.

A Romániai Magyar Demokrata Szövetség a romániai magyarság önrendelkezési jogának elvi alapján áll, mindazzal együtt, ami ebből természetesen következik. Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy jogainak érvényesítését a szabad, demokratikus Románia területi épségének és a szuverenitásának tiszteletben tartásával kívánja elérni. Ennek értelmében szükségesnek tartja:

– A nemzetiségi képviselet biztosítását a törvényhozásban, az államigazgatásban, közösségünk választotta, illetőleg jelölte személyek által, akik nemzeti kisebbségünk bizalmát élvezik.

– Anyanyelvi oktatási hálózat kiépítését az óvodától tudományegyetemig, önálló szakfelügyelettel és irányítással.

– A magyar nemzetiség saját művelődési és tudományos intézményeinek működését és létesítését.

– Magyar napilapok, művelődési és tudományos folyóiratok kiadását, magyar rádió- és televízióadás létesítését.

– A közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban a magyar nyelv

használatát szabályozó és biztosító törvényes intézkedések kidolgozását.

– Nemzetiségügyi minisztérium létrehozását, valamint a szükséges nemzetiségi képviselőt biztosítását az államigazgatás központi és helyi szerveiben.

– Kollektív nemzetiségi jogaink alkotmányos szavatolását s ezek biztosítását törvényekben, a végrehajtási utasításokban és a gyakorlatban.

A romániai magyarság méltányosnak és természetesnek véli, hogy fenntarthassa és ápolhassa kapcsolatait a magyar nemzet más részével; ez a jog elmélyíti állampolgársági hűségünket a szabad, demokratikus Románia iránt. E jog alapján építeni kívánjuk a román és a magyar nép közötti együttműködést, minthogy a romániai magyar nemzeti kisebbséget kultúrája, történelme, hagyományai elválaszthatatlan szálakkal fűzik a magyar nemzethez.

Abban a hitben közöljük Kiáltványunkat a romániai népforradalmat teljes erejűnkkel támogató polgártársainkkal, hogy a kiáltványunkban foglaltak alapján a román néppel és országunk többi nemzeti kisebbségével összefogva, a kölcsönös megbecsülés és megértés alapján szabad jövőnket építjük.

*A Romániai Magyar Demokrata Szövetség
Ideiglenes Intéző Bizottsága nevében
Domokos Géza*

Bukarest, 1989. december 25.

* * *

Mind a megbeszélés résztvevői, mind a Kriterion Könyvkiadóba aznap délben és másnap, 24-én délelőtt összetoborzott szövegszerkesztők: az említetteken kívül Szász János, Gálfalvi Zsolt, Horváth Andor, Cseke Gábor és a Csíkszeredából várat-

lanul betoppant János Pál meg két társa azon voltunk, hogy kiáltványunk minél rövidebb, ugyanakkor minél átfogóbb s egyben közérthető, programszerűen egyértelmű legyen.

Az Ideiglenes Intéző Bizottság összeállítása, belátom, esetlegesen történt. Ért is utólag bírálat elég emiatt. Fő szempontnak azt tekintettük, hogy a névsor reprezentatív legyen, a választott testületek kialakításáig a résztvevők erkölcsi súlya, emberi és szakmai tekintélye adjon legitimitást a szövetség átmeneti vezetőségének. Volt, akivel sikerült telefonösszeköttetésbe lépni, beleegyezését kérni, volt, akivel nem. Eszünk ágába sem jutott, hogy akadhat valaki, aki nem vállalja, hogy nevével támogatassa a kezdeményt. Nyilvánvaló, hogy itt a belénk sulykolt kollektivista mentalitás, a kommunista diktatúra hatalmi filozófiája érvényesült. Lépésünket helyesnek, szükségszerűnek ítéltük, tehát egészen természetesnek is véltük, hogy mindenki egyetért vele. Hogy az adott helyzetben lehetséges volna más megoldás is, hogy mindenkinek elidegeníthetetlen joga dönteni – még a legnemesebb ügy esetében is – mellé áll-e vagy távol marad, és hogy ez a demokráciának alapvető törvénye – nem jutott eszünkbe. Máig vitatják, és bizonyára sokáig vitatni fogják: forradalom volt-e Bukarestben vagy sem. Mi abban éreztük magunkat. S eszerint jártunk el. Egy valamit tartottunk fontosnak: cselekedni. Gyorsan és határozottan. Csak később, fokozatosan jöttem rá: eljárásunk, a céltól és indítékoktól függetlenül, a mindenfajta és mindenkori, egyénileg vagy közösen gyakorolt diktatúrának a biztos kiindulópontja.

Mégis, mintha sejtettük volna, mégsem olyan egyszerű a dolog. A sajtóhoz eljuttatott közleményben az Ideiglenes Intéző Bizottságról lévén szó, óvatosan azt írtuk: „tagjai között vannak”, ezzel jelezvén, hogy a névsor nem végleges. Következzenek a nevek, abban a sorrendben, ahogyan első listánkon álltak: Domokos Géza, Tőkés László, Király Károly, Sütő András, Lá-

nyi Szabolcs, Kányádi Sándor, Cs. Gyimesi Éva, Kántor Lajos, Demény Lajos, Balogh Edgár, Sylvester Lajos, Horváth Andor.

A kiáltvány aláírásának kérdése, pontosabban az aláíró személyének kiléte, a lakásomon tartott első összejövetelen dőlt el. Jómagam elégségesnek tartottam, hogy az ideiglenes testület szignálja a dokumentumot. Demény, Tüdös, Verestóy és Lányi jobbnak látták, ha kerüljük a személytelenséget. A Bizottság nevében legyen én az aláíró, mondták. Ezzel egyetértettek Szász Jánosék is. Így kezdődött tulajdonképpen a három éven át nem egy elégtételt hozó, de ugyanakkor annyi kiábrándulással, oly mérhetetlen fáradtsággal, az emberi hiúságnak és rosszindulatnak annyi riasztó példájával szembesülő politikusi pályám. Így fűződött – nem egészen megérdemelten – nevemhez a Romániai Magyar Demokrata Szövetség megszületése. Így lettem a román szélsőségesek szemében irredenta, terrorista vezér, a magyar radikálisok megítélése szerint a románokkal egy húr-on pendülő, hatalomra éhes zsarnok.

Már csak azért sem tarthattam én, vagy tarthattuk mi, a felsorolt bukaresti magyarok, magunkat az RMDSZ létrehozóinak, mert – ezt számtalanszor hangsúlyoztam – a mi találkozásainkkal egyidőben (Temesváron még előbb) értelmiségiek, javarészt írók, művészek, lapszerkesztők százai hozták létre különböző nevű szervezeteiket, adták ki nyilatkozataikat – közülük kiemelkedik a kolozsváriak *Hívó szó* című dokumentuma – Erdély majd minden magyar lakta városában. Megismétlem újfent: az RMDSZ bölcsőjét sokan és sok helyütt ringatták. Mi – ahogyan ezt később gúnyosan, támadólag nem egyszer leírták, „Domokos és köre” csak általánosan elfogadott nevet adtunk az újszülöttnak. A változás első óráiban közös munkával papírra vetettük a romániai magyarságot önszervezésre buzdító, cselekvésre ösztönző első politikai programot. Amelyet hamarosan felváltott egy jóval részletesebb, minden tekintetben ki-

dolgozottabb dokumentum: a Marosvásárhelyre összehívott II. küldöttgyűlés által elfogadott Szándéknyilatkozat (1990. január 13.). Csak húsz napig volt érvényben a mi karácsonyi üzenetünk. De milyen húsz nap volt az!

Mindezt tudva, átélve, könnyen el lehet képzelni, mit éreztem, amikor az *Erdélyi Napló* 1992. szeptember 17-i számában ezt olvashattam, Dénes László tollából, a két évvel előbbi eseményekről: *1989 december: Domokos Géza megalakítja Bukarestben a Nemzeti Megmentési Front magyar tagozatát, Romániai Magyar Demokratikus Szövetség néven, amely szinte órák alatt kebelezi be az erdélyi megyékben fejüket spontánul felütbő magyar közösségi szervezeteket. »A romániai magyarság (egyetlen) érdekvédelmi és közképviselési szervezetének« országos struktúrája hamar kialakul, csupán egy-két ifjúsági szervezet nem tud (nem akar?) integrálódni eme újfajta egypártrendszerbe.*

Ha hinni lehet Dénes Lászlónak, amit tettem, tettünk Bukarestben, öreg hiba, aligha megbocsátható bűn volt az erdélyi magyarsággal szemben. Talán említésre érdemesnek sem tartom ezt a szöveget, ha a benne foglalt vád nem hangzik el máskor is, nem kíséri megtévesztő ködként az RMDSZ útját.

Mint minden hamisítás, nem természetes környezetében, a történés szükség-diktálta körülményeinek, reális feltételeinek a figyelembevételével idéz meg embereket, ítél meg eseményeket, hanem az utólagos egyéni vagy csoportérdek szerint rendez újra tényeket, minősít tetteket, láttat összefüggéseket.

Visszaemlékezésem folyamán elkerülhetetlen lesz kitérni ezekre az epizódokra, a mérsékelt-radikálisok hol latens, hol elkecseregett belharcainak kontextusában.

Lövöldözések napjait és éjszakáit éltük. A házban, amelyben közel húsz éve laktunk – a hagyományos nevén Aleea Zoe, pár éve strada Atena 22. szám alatt –, beszélni kezdték, hogy a harmadik emeleten terrorista rejtőzik, látták a német követség előtt szolgálatot teljesítő rendőrök. Mivel a környéken, főleg a Dorobanți úton és az Ermil Pangrati utcában, egymást érték az ott megbúvó, s onnan tüzelő terroristák miatt tankágyúval szétlőtt, kiégett házak, úgy döntöttünk feleségemmel, hogy éjszakára az utca végében lakó Oltványi Ottóhoz, a Magyar Távirati Iroda tudósítójához költözünk. Kétszer aludtunk barátunknál. Jó alkalom adódott arra, hogy átbeszéljük az eseményeket, és vele s az őt ezekben a napokban kisegítő Mag Péterrel, Bodor Andrással és Bogdán Tiborral kicseréljük információinkat. Volt úgy, hogy alig értettük egymás szavát a közeli Victoria tér felől hallatszó fegyverropogástól. Egy idő után úgy megszoktuk, mint a két telex vagy Ottó fáradhatatlan írógépének kopogását.

* * *

Baloldali szomszédunk a diplomata körökben, a román diszsidensekkel való kapcsolata miatt legendássá vált, az állambiztonsági ügynökök által erősen rühellt Coen Stork holland nagykövet volt. Karácsony szombatján kora reggel a Front főhadiszállására, a mai miniszterelnöki palotába mentem. Alig léptem ki a házból – mesélte Évi –, a háziköpenyes Coen csengetett. Érdeklődött, beszélhetne-e velem, és átnyújtott egy tálat, frissen készített almatortával. Erről az emberről, erről a kivételes bátorságú, hallatlan munkabírású, nagyműveltségű diplomatáról még lesz szó a továbbiakban.

Azért kellett az NMF-hez sietnem, mielőtt bementem volna a Kriterionhoz, hogy a Kiáltvány szövegét véglegesítsük, mert

telefonált Virgil Măgureanu: sürgősen beszélnie kell velem. Akkor találkoztunk először. Nem ismertem sem a nevét, sem a foglalkozását. Amikor, pár napra rá, kérdeztem tőle, azt felelte: muzeológus. Csakhamar megértettem, hogy fontos szerepet játszik. Ion Iliescu talán legbizalmasabb tanácsosa. Közölte, hogy december 22-én Székelyudvarhelyen és két környékbeli faluban, valamint Kézdivásárhelyen rendőroket gyilkoltak meg. Mind románok.

Nyugodt ember benyomását keltette, de láttam az arcán az önuralommal palástolt felindultságot.

Az országban bizonytalan volt a helyzet. Az otopeni-i röptéren, a Hadügyminisztérium és a Katonai Akadémia körül, a Rádió előtt, a Televízió környékén ropogtak a fegyverek. A Front főhadiszállását, mert inkább arra hasonlított, mint az új törvényhozói és kormányzati hatalom székházára, tankok és civilruhás fegyveresek őrizték. Belépni csak külön engedéllyel – a tanácstagságomat igazoló kártya ilyennek számított –, a táskák alapos átkutatása után, mágneskapun keresztül lehetett. A II. emeleti folyosón voltak a legfontosabb irodák; felfegyverzett forradalmárok minden lépésnél. Az Iliescu irodájába vezető folyosórész előtt zord katonatisztek vizsgálták meg az iratokat: személyi igazolványt, kártyát, vagy a tudakozóirodában fenti telefonutasításra kiállított belépőcédulát.

Ilyen helyzetben – Ceaușescu még élt, és mindenféle hírek keltek lábra láthatatlan, de mindenre kész hívei mozgolódásáról –, ilyen helyzetben, magyarázta Măgureanu, nagyon aggasztó a Hargita és Kovászna megyéből kapott hír.

– Iliescu elnök úrnak már jelentették? – kérdeztem naivul, mintha nem egy államfőről, hanem egy iskolai osztályfőnökről lett volna szó.

– Nem – hangzott, rövid habozás után, a válasz.

Megkértem, mielőtt beszámolnak neki, vizsgálják ki a hely-

színen a történeteket. Egyben már most biztos vagyok: azokkal a rendőrökkel nem mint románokkal végeztek, hanem mint a zsarnoki rendszer túlbuzgó kiszolgálóival, a magyarokkal szembeni sorozatos törvénytelenségek közismert elkövetőivel. Eszébe juttattam, hogy mindmáig a Székelyföldön az elnyomó szervek képviselői – államvédelmi, elhárítási és hírszerzési tiszt, milicista – majdnem egytől egyig román nemzetiségűek. Lincselésre – ami sajnálatos, és amit elítélek –, legalábbis a mostani információk szerint, csak elszigetelten került sor.

Virgil Măgureanu megígérte: nyomban kivizsgáló bizottságot menesztenek a két megyébe, és csak a tények alapos, tárgyilagos feltárása után kerül sor a rendőrgyilkosság megtárgyalására a Front vezetőségében. Addig nyilvánosságra sem hozzák a történeteket.

Abban bíztam, hogy Iliescu, Petre Roman, Brucan és a többi végrehajtó bizottsági tag nem román-magyar ellentétként, etnikai konfliktusként kezeli az ügyet, hanem a Ceaușescu-rezsim ellen feltámadt helyi közösségek dühét; az elnyomó, az országot romlásba döntő párturalom és a forradalom összecsapását; a brutális beolvasztási politika alkalmazói és az annak kétségbeesetten ellenállók közötti leszámolás drámai végkimenetelét látják benne.

Még mielőtt a vizsgálat véget ért volna, Iliescu és szűk köre – gondolom, a Csíkszeredából kapott beszámoló alapján, amelynek egyik aláírója az uszító részrehajlásáról hírhedtté vált, később parlamenti képviselő, Ioan Oancea volt – minden jel szerint megtárgyalta és minősítette az ügyet. A rendkívüli körülményeket akkor még figyelembe vették valamelyest, de a lényegyet tekintve románellenes cselekedeteket láttak abban, ami a Székelyföldön történt. Ide nyúlik vissza az a későbbi döntés, hogy a zetelaki és oroszhegyi perbe fogottakra, majd elítéltekre nem alkalmazták a január 4-én kiadott amnesztiarendeleletet. Ez

közkegyelemben részesítette mindazokat, akiket 1989. december 22-ig elkövetett politikai bűncselekményekért ítélték el.

Közben a rendőrségi és katonai hírszerzési jelentések megbotránkozással számoltak be a magyar önszerveződés első lépéseiről, a románok – a Ceaușescu-rendszer leghűségesebb, a helyi lakosságai szemben legkíméletlenebb aktivistái, tisztviselői, pedagógusai, egyszóval alapláderei – „erőszakos elüldözéséről” a magyar többségű városokból. Mindez szemmel láthatóan elgondolkottatta és megingatta Iliescut, eddigi, tárgyalgosságra törekvő magatartásában. Ez volt az a pont, amikor először merült fel bennem: vajon a barátnak mondható, volt pártvezetőnek, majd megbecsült könyvkiadónak, nemcsak általam, hanem sok más romániai magyar értelmiségi által is tapasztalt nagyvonalúsága, toleranciája, segítőkészsége, ami a magyar nemzetiségi kérdést illeti, elég szilárd elvi alapon áll-e? E téren szerzett elméleti ismeretei, gyakorlati tapasztalatai elégségesnek bizonyulnak-e, meglesz-e benne a kellő akarat az új, a Ceaușescuétól merőben eltérő demokratikus, az európai modellekre figyelő nemzetiségi politika kidolgozásához? Mert ha nem – gondoltam –, hatalmi meggondolásból, a hagyományos nemzetállami *raison*-ból alighanem engedni fog a nacionalista, magyarellenes pressziónak. Még ha az érvek és módszerek tekintetében nem is ért mindenben egyet velem.

Nemsokára olyan események következtek be, amelyek bizonyították: aggodalmam, sajnos, nem volt hiábavaló. A hatalom csúcsára került Ion Iliescu nem azonos azzal a diákkal, majd ifjúsági politikussal, vezető pártmunkással, s végül, a műszaki könyvkiadást nagyon nehéz körülmények között tisztességgel képviselő mérnökemberrel, akit én ismertem. De addig még történt egy s más.

JÉZUSFA HELYETT

Eddig nem említettem: a forradalom estjétől kezdve – eltartott február végéig, amíg az RMDSZ-nek székháza nem lett – lakásunkon egyfolytában szólt a telefon. Feleségem százlapos füzetet írt tele bediktált üzenetekkel, feltett kérdésekkel, megadott címekkel, telefonszámokkal. Emlékszem, Szilágyi István a nyitott ablakhoz vitte a készülék kagylóját, hogy halljam, milyen lövöldözés folyik Kolozsváron. Elsőként Ferenczes István és Tózsér József a csíkszeredai, Madaras Lázár a brassói, Zonda Attila a máramarosszigeti, Jakabos Csaba a kézdivásárhelyi, Marosi Barna a marosvásárhelyi, Dali Sándor és Sylvester Lajos a sepsiszentgyörgyi, Bura László a szatmári, Nagy Béla a nagyváradi fejleményekről számolt be. Volt a telefonálók között egy hölgy, a nevét Évi nem értette meg, aki azt kérte számon, hogy a televízióban miért nem szólal meg magyar politikus. Éjjelnappal egymást érik a nyilatkozatok, állásfoglalások, vallomások, a forradalom mellett beszél boldog-boldogtalan – dohogott a telefonáló –, miért nincs ott egy magyar is. Tőkés László menyői száműzetésében tartózkodott még; Király Károly és Süttő András Marosvásárhelyen játszottak döntő szerepet az események alakulásában; Cs. Gyimesi Éva, Balogh Edgár, Kányádi Sándor, Kántor Lajos, Pillich László, Gáll Ernő, Csetri Elek, Cseke Péter, Balázs Sándor, Benkő Samu, Nagy György, Balogh Ferenc és a kolozsvári kezdeményező csoport többi tagja *Hívó*

szó című kiáltványával, szervező munkájával próbálta maga mellé állítani a város értelmiségét, ifjúságát, magyar lakosságát.

Ismertem az utat a „szabad televízió”-ba, 22-én az elsők között jutottam be a híressé vagy hírhedtté vált – ezt mindenki maga dönti el – 4-es stúdióba. Szemtanúja voltam annak, mi történik ott, erről részletesen beszámolok, amikor az én „különbejáratú” forradalmam kerül sorra. Egy ideges bukaresti férfi, a hangja után ítélve, nyugdíjas, egyenesen felszólított: ha már tegnapelőtt ott voltam, beszéljek, mondjak is valamit. Mi, azaz a magyarok, ebből is kimaradjunk? Megnyugtattam; másnap, karácsony napján déltájt, láthat, hallhat. Boros Zoltán és Simonffy Katalin a lövöldözések miatt kénytelen volt éjszakára is benn maradni a stúdióban. Tudtommal sohasem mondott nekik senki köszönetét azokért az étlen-szomjan eltöltött, veszélyes napokért, a padlón átszendergett éjszakákért. A rövidesen újra induló magyar adást készítették elő. Emlékszem, milyen feltűnést keltett, és milyen biztató jel volt számunkra a képernyőn többször megjelenő háromnyelvű – román, magyar és német – felirat: *Boldog karácsonyi ünnepeket!* Az ötlet Boroséktól származott. Az ő jelenlétüknek köszönhetően tette meg a román televízió emlékezetes gesztusát, amelyet azután nemsokára az „iskolaháború”, majd Marosvásárhely „fekete márciusának” napjaiban, s azóta, mondhatni, szakadatlanul cáfol egyoldalú, olykor egyenesen félrevezető, magyarellenes hangulatot szító híreivel, riportjaival, de főleg kommentárjaival.

Nos, ők ketten, Zoli és Kati egyeztek meg, kérésemre, román kollégáikkal, tévészerelésem idejéről.

Karácsony napjának reggele íróasztalomnál talált. Rövid gondolkozás után, hogy szabadon beszéljek-e – amit jobban szerettem volna –, vagy előre elkészített szöveget olvassak fel, az utóbbi mellett döntöttem. Nyomasztó volt tudni, hogy hall-

gatóim szemében – többségük, természetesen, román – nem *egy magyar* leszek, hanem *a magyar*. Első, aki az új helyzetben megszólal. Ehhez kell igazítanom a beszédemet. Tartalmaznia kell az új kisebbségi politika egyértelmű igénylését, amelynek gyökeresen másnak kell lennie, mint az utóbbi évtizedek kinyilatkoztatásokban, alkotmányosan nagyvonalú, látszólag a nemzetiségi érveket is figyelembe vevő, de a gyakorlatban következetesen nacionalista, a beolvasztás rögeszméjét szolgáló nemzetiségi politikája.

S mindezt nyugodtan, mi több, megnyugtatóan elmondva. Magyar hallgatóságom akkor fogad el talán, akkor ért velem egyet, ha próbálom követni Márton Áron egy 1948 októberében – vésszes időben, erdélyi magyar közemberek és maga a gyulafehérvári püspök letartóztatásának előestéjén – kelt körlevelének intelmét: *„Különösen fontos kötelességünk, hogy híveinknek a riasztó hírek és események közepette biztonságot és nyugodtságot adjunk bizó és nyugodt magatartásunkkal, okos, higgadt, rendületlen bizalmat sugárzó szavainkkal.”*

Végre annyi, hol könnyedén, hol fogcsikorgatva vállalt mellébeszélés, fél- vagy negyedigazság, nemegyszer tudatos hazugság után kimondhattam, amit gondoltam, aminek a nyílt megvallására olyan hosszú ideje vártam. Amiről rosszabb pillanataimban, azt hittem – már soha ki nem mondhatom.

Mire a szöveget újra átolvastam, itt-ott javítottam rajta, majd átmásoltam, hogy – ismerve rossz kézírásomat – legalább az ne zavarja a felolvasást, eltelt az idő. Indulnom kellett.

Évi aggódva gombolta be viharkabátom felső gombjait. A téltre egyáltalán nem emlékeztető, szelíd, napsütéses időjárás fordulni látszott. Felhős volt az ég, szél cibálta Coen kertjében az öreg nyárfa ágait.

– Vigyázz magadra, s igyekezz haza...

– Jó. Légy nyugodt.

Először nem messze, a lengyel nagykövet rezidenciája előtt igazoltattak. Fegyveres civilek. Mialatt igazolványomat s ama Front-kártyát előhúztam katonai zubbonyra hasonló mellzsebemből, a követségi épületet fürkésztem. Vajon mit csinál most Szymanski mester? Lukasz Szymanski kultúrattasé volt, jó barátunk, otthonunkban is megfordult. Akárcsak holland kollégájában, a romániai állapotok s ezzel összefüggésben a magyar kisebbség helyzetének alapos ismerőjét láttam benne. Ezekben a vészes decemberi napokban, elővigyázatosságból, Mircea Dinescuék nála laktak. Házifogsága hónapjaiban Mircea Dinescunak a „Cet elvtárs gyomrából” írott versei és a romániai állapotokat könyörtelenül leleplező levelei az ő közvetítésével kerültek Coen Storkhoz. Onnan tovább a nemzetközi sajtó hátsábjaira és a Szabad Európa, valamint az Amerika Hangja rádióállomások útján a romániai közvéleményhez.

Papírjaim rendben találtattak. Jött a következő ellenőrzés, nem sokkal arrébb, a Szófia és Emil Pangrati utca sarkán. Itt már rohamsisakos katonák is őrt álltak.

– Hová megy?

– Várnak a Televíziónál... – Az igazoltató főhadnagy alighanem először látott a Megmentési Frontnál kiállított igazolványt, mert a fényképes, piros-sárga-kék csíkkal díszített kártyát megmutatta a körülállóknak is. Hozzám léptek, kezet fogtunk.

– Parancsunk van, hogy senkit ne engedjünk be a Pangratira. Bal felől, a kerteken túli házakból lönek.

Megmagyaráztam, hogy nekem negyedórán belül a 4-es stúdióban kell lennem. Akkorra programálták a nyilatkozatomat. Meg kell próbálnom bejutni a tévé udvarára: az őrség tud róla, várnak.

A televízió épületeihez vezető nyílegyenes úton tankok álltak. Ahogy az elsővel egy vonalba értem, valaki kiszólt:

– Menjen az utca közepén. Emelje fel mindkét kezét. Ha lövöldözés kezdődik, húzódjon a tankok mögé.

Nem mondhatnám, hogy féltem, inkább furcsán éreztem magam: én, a katonai kiképzésben nem részesült, koros ember, feltartott kézzel lopakodom a tankok mellett, az Ermil Pangrati úton, ahol azelőtt naponta kétszer is végigmentem, tavasztól őszig pedig minden este békésen végigkarikáztam. Csend volt körülöttem. Sejtettem: a tankokból, elől, a Tévé-kaputól és a környező épületekből láthatatlanul – figyelnek. Jobb oldalt, az egyik emeletes villa ablakaiból – nyugati diplomaták bérelték – lángnyelvek csaptak ki. A golyószaggatta ablakkeretek mögött megszenesedett gerendák füstölögtek. Ahogy közeledtem, észrevettem, hogy a két napja is lehangoló látványt nyújtó angol nagyköveti rezidencia még siralmasabb állapotban van. Fehér falai lyukasok a belövésektől, a belseje kiégett.

Már csak ötvenlépésnyire lehettem a tévé bejáratától, amikor bizonytalanul leeresztettem a karomat.

– Fel! Fel a kezekkel! – kiáltottak a kapusépület mögé húzódott örök. Lehettek vagy tízen, katonák és polgári ruhások vegyesen. Egyikük, magyarázatképpen, a szemközti, félig fákkal takart emeletes házra mutatott.

Önkéntelenül fellöktem a karjaimat. Azt hiszem, ekkor igazából megijedtem.

A veszély nem múlt el, hiszen a Televízió harckocsikkal, löszeresládákkal zsúfolt udvarán a katonák behúzott nyakkal, a fal mellett szaladva jártak, mégis megkönnyebbülés volt közöttük lenni. A Boteni-ből idevezérelt ezred, a magas, jókötésű ejtőernyősök egyenruhájának anyaga és szabása, acélsisakjuk formája jócskán elütött az általam ismertektől. Egy fiatal tisztjük – a rangját nem jegyeztem meg – várt a kapunál. Együtt siettünk át a kritikus pontokon. Ahogy az épületbe beléptem,

újabb igazoltatás. Különösnek találtam, hogy amikor az első liftből kiszálltunk, a tiszt a folyosókanyar felé kiáltott:

– Ne löjetelek! – Csak jóval később, a tévé védelmében részt vett fegyveresek vallomásaiból tudtam meg, milyen nagy volt közöttük a fejetlenség ezekben a napokban. Hogy tartotta őket állandó feszültségben a félelem. Mi mérhetetlen löszert pazaroltak el a vélt ellenség, a mindenütt jelenlévő, még a szerkesztőségi épület felső emeletein is rejtőző „terroristák” elleni tüzelesben.

A két épületet, a tizenkét emeletes szerkesztőségit és az alacsonyabb műszakit hosszú üvegfolyosó köti össze. Egy pillanatra eszembe jutott, hogyan özönlöttünk át három nappal ez előtt, huszonkettedikén délben, a győzelemnek azon a napsütötte hídján, a stúdiók felé. Ismertem az utat 1969 őszétől, amikor az első magyar nyelvű tévéműsor meghívottjaként. Széles Anikóval – ő volt a kezdeti adások bemondója – izgatottan, szorongva az előttünk álló feladattól, végimentünk az emlékezetes üvegfolyosón.

Most a betonfalak és az alumínium ablakkeretek maradtak belőle. A hely jó célpont volt mind a Pangrati utca, mind a párhuzamosan futó Dorobanți út felől. Ropogó szilánk-szönyeg jelezte, hogy itt hosszú, csillogó üvegfalak voltak. Mielőtt a 40-50 méteres repülőhídnak – mert így, oldalsó falak nélkül annak látszott – nekivágtunk volna, kísérőm megállított a kezével.

– Kérem, figyeljen! Én megyek elől. Ön követ. Lehajolva, mélyen lehajtott fejjel, guggolva szalad. S olyan gyorsan, ahogyan csak tud. Ne maradjon el mögöttem.

Elindult, utána lódultam. Nem sajnáltam sem addig, sem azután, de akkor nagyon bántam, hogy sohasem voltam katonára. Görnyedt testtartással, váll közé húzott fejjel gyorsan szaladni – nem nekem találták ki. Alig indultunk el, éles fájda-

lom hasított bal térdem hajlatába. Izomhúzódásom két hónapig kínozott. Végigsántikáltam új helyzetem első heteit.

A híres-neves 4-es stúdió bejáratánál újabb igazoltatás következett. Az előtérben néhány ejtőernyős és sok fáradt, borostás állú civil fegyveres volt. Közöttük nem egy olyan akadt, aki harmadik napja el sem hagyta az épületet. Segélyként idehozott kenyéren, párizsin és ásványvízen éltek. Itt várt rám Simonffy Kati, sápadtan a kimerültségtől, elgyötörtén a kialvatlanságtól. Bevitt a zsúfolt stúdióba, és „Itt van”, bejelentéssel a mindenható bemondóra bízott. Teodor Brateșt, Petru Popescut, Victor Ionescut régóta ismertem, és 22-e délutánja valahogy közel hozott bennünket egymáshoz. Gondolom, az sem volt mellékes számukra, hogy a Front tanácsának tagja voltam, nagy gaudiummal fogadtak. Rövid várakozás után, az akkor már az egész világon ismert stúdió mikrofonja előtt ültem. Nem éreztem sem a szokásos lámpalázat, sem a pillanat fontosságát. Csak az örömet, hogy itt vagyok és azt, hogy nagyon fáj a lábam. Idemácsolom teljes egészében a felolvasott szöveget, amelyet magyar nyelven a *Hargita Népe* csíkszeredai lap közölt szilveszteri számában.

Harmadik napja a tévé képernyőjén kísérőfelírást látunk: Szabad Román Televízió. Ez olvasható most az én fejem fölött is. Emlékeztetőnek tekintem arra, hogy szabadságban élni annyi, mint igazságban élni. A szabadság mindenekelőtti feltétele – s joga ugyanakkor – az igazság félelem, mindenfajta külső és belső cenzúra nélkül kimondott szava, amelynek igazító törvénye a közjó és az erkölcs. Azon leszek, hogy rövid állásfoglalásom tiszteletben tartsa ezt a számomra nem is annyira politikai, mint inkább erkölcsi imperatívuszt.

Tisztelt hallgatóim! Az ország magyarul a megyéiben, városaiban és falvaiban most szerveződő Romániai Magyar Demokrata Szövetség képviseletében szólok. Hiszem, hogy hangom a forradalmi Románia magyar nemzetiségű polgárainak hangja is.

Kinyilvánítjuk: magunkévá tesszük a Nemzeti Megmentési Frontnak – az államhatalom egyetlen törvényes szervének – programját: politikai, gazdasági, kulturális és erkölcsi megújítási céljaival egyetértünk; feltétel nélkül támogatjuk a frissen kivívott szabadság, demokrácia és teljes nemzeti egyenjogúság védelmében és megvalósításában kifejtett erőfeszítéseit.

A szétzúzott diktatúra, annyi országpusztító döntés mellett, súlyos zavarokat okozott nemzetiségi téren is. Különösen azóta, hogy Ceaușescu nemzeti homogenizálási rögeszméje – egyenesen szólva, elnemzetietlenítő, az asszimilációt sürgető brutális intézkedései állampolitikai szintre emelkedtek. Ennek következtében a Romániában élő magyarok, németek, szerbek, zsidók, ukránok, szlovákok, törökök, tatárok egyre hátrányosabb helyzetben érezték magukat. Azt kellett tapasztalniuk nap mint nap, hogy veszélyben forog nemzeti identitásuk. S történt mindez egy olyan történelmi korban, az ezredfordulón, amikor az etnikai sokszínűség elismerése és támogatása, a nemzeti tolerancia eszméje mind az állami lét, mind a nemzeti együttműködés egyik vezérlőelve lett. Ó, nem az oly gyakran emlegetett nemzetiségi szűklátókörűség, önzés, szeparatizmus érdekében. Rólunk szólva: ellenkezőleg. Azért, hogy a közös haza egysége, nemzeti méltósága és területi integritása ne szenvedjen csorbát.

Ha eddig nem tudtuk volna, a jövőre nézve meg kell tanulnunk mindnyájan: nem a nemzeti egyenlőség tiszteletben tartása jelent veszélyt a román nemzeti érdekekre. Nem is annak az őszinte elismerése, hogy minden nemzeti, etnikai közösségnek szent és sérthetetlen joga dönteni saját életének és jövőjének kérdéseiről. A veszély e jogok megtagadásában, az alkotmányos garanciák semmibe vételében rejlik. Abban – ez irányú igyekezetében a Ceaușescu-féle taktika mindent elkövetett –, hogy a nemzeti kisebbségekkel, elsősorban a számbelileg legnagyobb nemzetiséggel, a magyarokkal szemben a bizalmatlanság, a gyanakvás légkörét alakítsa ki. Így került sor aztán rendre a nemzetiségi iskolahálózat módszeres szétzilálására: a művelődési intézmé-

nyék szakadatlan gyöngítésére, nemzeti jellegük megszüntetésére; az anyanyelv kiszorítására a közéletből, az állami adminisztráció és a törvénykezés gyakorlatából. S végül, de nem utolsósorban, annak a szándéknak a kíméletlen keresztülvitele következett, hogy a kisebbségek ne érintkezhessenek nemzeti kultúrájukkal. Amikor mindezeket a jogokat, illetve jogtiprásokat felsorolom, egy percig sem felejttem el, hogy e jogok sértetlen biztosítása csak a társadalom általános elvárásai, az alkotmányos román nemzeti érdekek figyelembevételével érhető el. Meggyőződésem, hogy népferradalmunk, a Nemzeti Megmentést Front Ion Iliescu által meghirdetett programja merőben új alapokra – az annyiszor idézett, de oly cinikusan semmibe vett kölcsönös megismerés és bizalom, az építő tettek fundamentumára helyezik Románia kisebbségi politikáját is. Bizonyítva ezzel, hogy Románia újra Európának, a béke, a szívélyes együttműködés, a jószomszédi viszony kontinensének része lesz, vállalva azokat az európai demokratikus és humanista hagyományokat, amelyekre legjobb történelmi tradíciói, népi életének, sajátos szellemiségének kivételes vitalitása serkenti.

Barátaim! Fogjunk össze, munkálkodjunk vállvetve egy új, szabad, demokratikus Románia építésén. Nagy nehézségek, rengeteg munka, nehéz áldozatok varnak ránk, de – románok és nem románok – együtt, győzni fogunk. Véghezvisszük, amit a történelem ránk szabott.

* * *

Mint mondtam, a felolvasott szöveg 1989. december 25-én, karácsony napjának reggelén készült. Egyedül írtam, nem konzultáltam senkivel, mégis, meg voltam győződve, hogy nemcsak a saját véleményemet mondom. Utólag ezért és más, hasonló helyzetben vállalt egyéni döntéseimért nem egyszer ért elmarasztalás, mi több, kategorikus vád: személyi politikát folytatok, diktátori hajlamok vezérelnek.

Szentül hiszem: bármilyen meggyőződéses demokrata le-

gyen a politikus vagy, az én esetemben, politikai szerepet vállaló ember, bármennyire tisztelje a társadalom vagy szervezete kontrollintézményeit, nem kerülheti el az olyan kényszerhelyzeteket, amikor az idő sürgetésére önállóan kell cselekednie, saját felelősségére kell döntéseket hoznia. Ebben az esetben a kollektív, testületi ellenőrző mechanizmusok szerepe – kivételesen – az utólagos jóváhagyásra vagy elutasításra szorítkozik. Az egészségesen működő közösség nem béníthatja meg a kényszerpályára került, a szűk mozgástér lehetőségeit kihasználni törekvő, a kívülállással, a passzív mérlegeléssel ellentétben az azonnali cselekvés kockázatát, ha kell, ódiumát vállaló politikus erejét. Azért létezik szavazással vagy konszenzuskereséssel operáló kritikai elemzés, hogy a cselekedetek vagy magatartások, stratégiák vagy pillanatnyi döntések – s a mögöttük álló egyének – megmérettessenek, s ha könnyűnek találtattak, elvettessenek vagy leváltassanak. De amikor egy vezető drámai döntéskényszer nyomása alatt áll – a magasugró atlétához hasonlóan –, nem azon töpreng, hogy mit szól az őt figyelő edző vagy szakszövetség, hanem az a célja, egyetlen gondja, hogy a lécz fölött átrepüljön. Feladatát megoldja, meggyőző legyen, sikerre vigye a képviselt ügyet, igazságot vagy ideát.

Gyűlölöm a zsarnokságot. Gyanúsak szememben a küldetés-tudat megszállottái. Ellenszenvesek, akik könnyedén közösségük fároszának, egyetlen hiteles szóvivőjének a szerepében tetszelegnek. Hogy ezt nem ők maguk teszik, hanem híveikre bízzák messianizmusuk dicsőítését, csalhatatlanságuk kinyilvánítását, nem változtat a lényegen.

Megkérdézhetne valaki: eljárásomban, de még szövegemben is, nem lelhetők-e fel ennek a mentalitásnak a nyomai? Ott vannak bizonyára. Részben munkáltak bennem közéleti formálódásom évtizedeinek beidegződései. Amikor mindenki, aki megszólalt, osztálya, szakmája, netán az egész társadalom kép-

viselőjének tarthatta magát. Másrészt az a tudat, vagy magamba szuggerált hit – nem tudnám pontosan megnevezni –, hogy egyedül vagyok ugyan, de nemzeti közösségem, vagy annak jelentős része figyelemmel követ, ért és támogat engem. Nem azért, mintha én lennék a legjobb. Azért, mert én és nem más vagyok itt. Ennek a reménye nyugalommal töltött el, önbi-zalmat adott.

Amikor a stúdióból kiléptem, Boros Zoltán és Simonffy Kati némán megszorították a kezemet. Az előbb emlegetett tévések, az ellenőrző monitorjaik előtt ülő szerkesztők és műszakiak, a sorukra váró ismerősök és ismeretlenek félszájjal, zavartan mosolyogtak, vagy úgy tettek, mintha nem látnának. Amit a közös érdekről, a lojalitásról mondtam, elfogadták, tetszett nekik, ami a kisebbségek jogairól, a romániai magyarok súlyos sérelmeiről és ezutáni elvárásairól szólt, meglepte őket. Nem tudtak – még ezekben a rendkívüli, a felszabadulás érzésétől áthatott napokban sem – azonosulni velük. Láttam ezt, megértettem, miről van szó. De azt mondtam magamban: talán így is van rendjén. A mélyreható változáshoz idő kell. Ne legyünk türelmetlenek. Megértettem, hogy nem fog könnyen menni. De annyira nehéznem gondoltam, mint ahogyan azután következett.

Az udvar felé vezető lépcsőházban közölték velem, hogy várnom kell a kilépéssel. Most fogják felrobbantani Valentin Ceaușescu villáját. Az alagsorban terroristák rejtőznek – magyarozta egy fiatal fegyveres –, s mivel nem tudják kifüstölni őket, a levegőbe röpitik, házastól. Valóban, közeli robbanás rázta meg az épületet, amit sokáig tartó lövöldözés követett. Volt, aki a földre vetette magát, mások, közöttük én is, a jobb és bal oldali, a teret teljesen betöltő ablakoktól óvakodva, a falhoz simultunk. Míg ott álltunk, a mellettem álló géppisztolyos csak úgy odavetette:

– Az előbb hoztuk be Zoét.

– Ne mondja – fordultam feléje. – Hol van?

– A budiban, ott szemben. – Kezével kanyarított egyet, mint amikor az ember kulcsot fordít el a zárban. – Hogy ne zavarja senki.

Egy târgoviștei kaszárnya udvarán ilyentájt végezték ki Nicolae és Elena Ceaușescut.

A Pangrati út jobb oldalán, szorosan a kerítések mellett, sántikálva elindultam hazafelé. A tankok eltűntek, katonai tűzoltók mentették a kigyúlt diplomatavillát. Észrevettem, hogy Hugh Arbuthnott brit nagykövet kísértetiessé csúfolt rezidenciájának fehér kőfala mellett tele a hely golyó szaggatta fenyőgallyal. Amennyire fájó lábam engedte, lehajoltam kiválogattam az épebbjét. Feleségemnek a szeretet'ünnepére – Jézusfa helyett.

ELMARADT ÁTTÖRÉS

A karácsony és a vízkereszt közötti idő eseményeit nehéz összefoglalni. Számomra talán egész politikai tevékenységem legmozgalmasabb két hetét jelentette.

Az első sajtó-, rádió-, és tévéinterjúk napjai: Japántól Skóciáig, Helsinkitől Rómáig a mass-média emberei Bukarestbe igyekeztek. Éveken át részt vettem ilyen beszélgetéseken, választam kérdésekre eddig is. Többnyire művelődéssel, könyvkiadással kapcsolatban. Mostani vallatóimat kizárólag a politika érdekelte. A Nemzeti Megmentési Frontról, annak tanácsstagjairól igyekeztek minél több adat birtokába jutni. Volt közöttük, aki tudta, hogy magyar vagyok, szóba hozta a kisebbségi kérdést is; rokonszenvvel, tisztelettel érdeklődött Tőkés Lászlóról. Miután a Romániai Magyar Demokrata Szövetségről tudomást szereztek, fokozatosan ez lett beszélgetéseink fő témája.

Karácsony után telefonált Dr. Szűts Pál magyar nagykövet. Közölte: beszélni szeretne velem Nyers Rezső, a Magyar Szocialista Munkáspárt főtitkára. Másnap bementem a követségre, és lezajlott a telefonbeszélgetés. Nyers Rezső – később nyílt levelet is intézett hozzám – a romániai állapotok felől érdeklődött. Többet óhajtott tudni az RMDSZ-ről, és megkérdezte, milyen segítségre lenne szükségünk.

A magyar külügyminisztérium nyilatkozatot tett közzé. Már

csak azért is indokolt újraközlése, mert azokban a napokban, legalábbis nálunk, Romániában, kevesen szereztek róla tudomást. Időszerűségét ez a dokumentum – sajnos – mindmáig megőrizte. Olyan értelemben, hogy újfent figyelmeztet: a remélt áttörés a két ország kapcsolatában nem történt meg. Jelenleg, 1994 nyarán, ugyanott állunk, mint 1989 utolsó napjaiban, csak ezúttal illúziók nélkül. A nyilatkozat így hangzik:

A Magyar Köztársaság külügyminisztériuma a kormány nevében üdvözli a Romániai Magyarok Demokratikus Szövetségének megalakulását és azt, hogy a szervezet a romániai magyarság közképviselését és érdekvédelmét tekinti feladatának, támogatja a szövetség december 25-i kiáltványában foglalt alapelvek és célok romániai megvalósítását és kész ennek érdekében együttműködni az új román vezetéssel, a szövetséggel és valamennyi demokratikus román tényezővel.

A Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma úgy értékeli, hogy Románia népeinek most zajló forradalma, a 70 éven át mesterségesen is szított szembenállás után, történelmi lehetőséget kínál arra, hogy a nemzetiségek, köztük a magyarság érdekei Romániában minden területen kifejezésre jussanak és törvényes garanciák mellett érvényesüljenek. Hangsúlyozza, hogy a nemzetiségi, kisebbségi jogok érvényesítésének feltételeit Romániában csak egy átfogó demokratikus kibontakozás teremtheti meg, miután az alapvető emberi, állampolgári jogok és a nemzetiségi jogok érvényesülése egymástól elválaszthatatlan.

A Magyar Köztársaság Kormánya messzemenően támogatja a Romániai Magyarok Demokratikus Szövetségének kiáltványában kifejtett álláspontot, miszerint a nemzetiségi kérdés megnyugtató megoldása az önrendelkezési jog széles körű alkalmazásával és intézményes kereteinek kiépítésével biztosítható. Hangsúlyozza, hogy a magyarság sorsának rendezését Románia területi integritásának, szuverenitásának tiszteletben tartása mellett lehet érdemben elősegíteni.

A magyar kormány megerősíti az eddig többször kinyilvánított szándékát, hogy síkraszáll a magyar-román viszony új alapokon tör-

ténő rendezéséért, fejlesztéséért. E törekvésében a romániai magyarság sorsáért érzett felelősségét a maga számára más érdekeknek alá nem rendelhető elvnek tekinti. A magyar-román kapcsolatok alakulása elválaszthatatlan a kollektív és egyéni nemzetiségi jogok érvényesítésétől. Magyar részről azon kívánunk munkálkodni, hogy a Romániában élő magyarság a két nép, a két ország közeledésének, baráti együttműködésének meghatározó, aktív részese legyen.

Budapest, 1989. december 27.

A nyilatkozat datálásától számítva a második napon, december 29-én, pénteken, az első Romániába látogató külügyminiszterként a forradalom után, megérkezett a feldúlt, bizonytalan napokat élő, hófúvásos Bukarestbe Horn Gyula. Csak két hónappal később, február elején írja majd róla egy frankfurti újságíró, s én majd egy évvel később találkozom a szövegével, az *Itt vagyunk, Európa* című könyvében: „Horn Gyulának a sors adta a kezébe az emeltyűt, amellyel mindent felforgatott a vén kontinens második világháború utáni rendjében”. Mint ahogy ugyancsak ebből, a *Sikerés magyarok* sorozatban megjelentetett kiadványból jegyeztem ki Hans-Dietrich Genscher szavait: „Ön Európa jövője, a teljesen oszthatatlan Európa mellett döntött. Lefektette az európai egység alapkövét... Az Ön döntése nélkül Európa ma másképp, rosszabbul nézne ki. Mert minden, ami ezután jött, ennek a döntésnek a következménye volt”.

Ezek a méltatások még nem hangzottak el a bukaresti látogatás idején, de előttem és annyi más rádióhallgató értelmiségi előtt világos volt, hogy az 1989. december 10.-i döntés az NDK-menekültek kiutazásának engedélyezéséről gyorsította fel azt a folyamatot, amely megdöntötte a Honecker rendszert Kelet-Németországban, félreállította a Jakes-rezsimet Csehszlovákiában, megbuktatta Todor Zsivkovot, a bolgár diktátort, és végül – végre! – elűzte a Ceaușescu-házaspárt.

Gondolom, nem nehéz megérteni izgalمامat, amikor a nagykövetség munkatársai közölték: látogatása idején Horn Gyula találkozni szeretne velem. Az Iliescuval lezajlott beszélgetés után ismerkedtünk meg, a Victoria téri palota egyik földszinti termében. A magyar külügyminiszter beszámolt a kollégájával, Sergiu Celac-kal, illetve Ion Iliescuval folytatott tárgyalásokról. Abból indult ki – közölte velem –, hogy egyszer s mindenkorra véget kell vetni a két ország ellenségeskedésének, új alapokon kell folytatni a kapcsolatokat. Hangsúlyozta, hogy a magyar kormány az első perctől kiállt az új rendszer mellett, politikai, erkölcsi, anyagi támogatást adott és ad. Biztosította partnereit, Ion Iliescut és Celacot, hogy Magyarország teljes mértékben tiszteletben tartja Románia területi integritását és szuverenitását. És konkrét javaslatokat tett a magyar-román kapcsolatok normalizálására: széleskörű önrendelkezési jog biztosítása a romániai magyarságnak, közös nemzetiségi deklaráció kiadása, teljes vallásszabadság biztosítása és a korábbi rendszer magyarelles, diszkriminatív rendelkezéseinek eltörlése, az állampolgárok zavartalan utazása, a főkonzulátusok és kulturális intézetek kölcsönös megnyitása, a magyar nyelvű oktatási hálózat helyreállítása, a tömegkommunikációs kapcsolatok zavartalansága, kulturális együttműködés.

Feltételezem, arról időszakében nem szólt Horn Gyula – erről a *Cölöpök* című könyvéből értesültem –, hogy a tárgyalások során heves szóváltás támadt a romániai magyarság „önrendelkezése” szó megfelelőjéről. A vendéglátók szerint ezen a kifejezésen azt is értjük, hogy a magyaroknak joguk van dönteni Erdély hovatartozásáról. Kár, hogy nem jutottam ennek az információnak a birtokába. Pár nap múlva, a nemzetiségi jogokra vonatkozó Front-nyilatkozat kidolgozása kapcsán ez a kérdés újra élesen előjött. S azóta sem tisztázódott.

Horn Gyula és kísérei, köztük Szűts Pál nagykövet, elégedet-

tek voltak a találkozóval. Jómagam őszintén örvendtem. Lám, gondoltam, a magyar-román viszály, bizalmatlanság, a Ceaușescu által oly tudatosan felkorbácsolt ellenségeskedés nem történelmi átok, korántsem gonosz fátum. Az új helyzetben, kellő politikai akarattal, őszinteséggel, egymás érdekeinek figyelembe vételével kezelni lehet a problémákat. Gyors megoldást lehet találni az évek óta felgyült bajokra. A román fél végre megérti, hogy a két ország közötti viszony kulcskérdése az erdélyi magyarság helyzete, és Magyarország az eddiginél jobban látja: a románokkal való kapcsolatok javítása, új alapokra helyezése, a jószomszédság kitartó, türelmes építése nélkül nem jobbul a romániai magyarság helyzete, nem nő biztonságérzete, nem oszlik félelme a beolvasztás már megtapasztalt rémétől.

Ez járt az eszemben, amikor Horn Gyula nyugodt, természetével valahogy nem egyező erős hangját hallgattam. S bevallom, meg is lepett, amikor kérdésekre: a megígért változások be is következnek? Az egyezségből valóság is lesz? – a bizakodónak látszó külügyminiszter eltűnődött, szótlantul nézett egy ideig, aztán rejtett mosolygással, ahogy a régiek mondták, visszakérdezett:

– Te hogy gondolod?

Csend lett, mindenki engem figyelt, várta a válaszomat.

– Igen. Talán ezúttal, igen.

Horn Gyulát sürgette a program, búcsúzásra nyújtotta a kezét.

– Rajtuk, rajtunk múlik. – Majd hozzátette: – És rajtatok.

Három hónap sem telt el, és a magyar külügyminiszterről, a bukaresti ígéretek beváltásának sürgetése, a romániai magyarok jogainak napirenden tartása miatt mint Románia belügyeibe avatkozó magyar irredentáról kezdett nyilatkozni kollégája, Sergiu Celac. Ilyen értelmű cikkek tűntek fel a kormányhoz kö-

zel álló sajtóban is. Megítélésem szerint a Horn Gyulával szemben táplált bizalmatlansággal vagy egyenesen ellenszenvvel magyarázható elsősorban, hogy mind az új román hatalom, mind a nacionalista beállítottságú média, ha nem is nyíltan, de a Magyar Demokrata Fórum választási sikeréért kezdett drukkolni.

* * *

Gyakoriak voltak a Front tanácsának ülései. Az első, december 24-i, alakuló összejövetelen nem vettem részt. Szemrehányást is tett érte Mircea Dinescu.

– Mind kerestünk. Miért nem voltál ott?

– Egyszerűen azért, mert nem tudtam róla!

Mircea arcára kiült az oly jól ismert, megvetéssel vegyes undor:

– Tróger gazemberek...

Furcsa, eléggé zilált képződmény volt ez a testület. Számbeli leg napról napra nőtt, 1990 januárjában az eredeti 39 tagból száznál is több lett. Egymaga látta el a törvényhozási és kormányzati feladatokat. Működésében nem hasonlított a levitézlett párt központi bizottságára; a hatalmi góc a végrehajtó iroda volt. Ott dolgozták ki a tanács elé kerülő dokumentumokat, és lényegében ott születtek meg a fontos döntések is. Dinescu már mindjárt az elején kérte, hogy a törvényerejű rendeleteket a tanács, s ne annak végrehajtó irodája adja ki. A tanács a javaslatot elvetette. Ekkor, hogy ezeknek a döntően fontos dokumentumoknak a kiadása ne legyen egy kis csoport előjoga – mint ahogy az erre irányuló tendenciák már megmutatkoztak –, kértem, hogy mondjuk ki: az iroda tagjainak számát az eddigi 11-ről 21-re emeljük, és azokon az üléseken, amelyeken a dekrétumok születnek, a testület csak teljes létszám esetén legyen ha-

tározatképes. Ebből sem lett semmi. Mint ahogy az az elgondolás is visszhang nélkül maradt, hogy a Román Kommunista Párt vagyona ne állami, hanem társadalmi tulajdonba kerüljön. A helyi tanácsok, a civil szervezetek, a törvényesen bejegyzett pártok és az egyházak rendelkezzenek fölötte. Mi sem lett volna természetesebb, mint hogy a parlament szerepét betöltő tanács tárgyalja meg, mi legyen a Ceaușescu-házaspár sorsa. Erről, mint később kiderült, az iroda vagy annak néhány vezetőalakja, elsősorban Ion Iliescu és szűk köre, mondta ki a verdiktumot.

Ezekben a napokban a tanács hatályon kívül helyez több Ceaușescu-törvényt, -határozatot és -rendeletet. A halálbüntetést kimondó törvényt, a külföldi vendégek elszállásolását, az idegenekkel való kapcsolatot tiltó törvényerejű rendeletet; a falvak felszámolását célzó településrendészeti tervre, a terheség-megszakításra, az író- és másológépek bejelentési kötelezettségére vonatkozó rendelkezést. Ugyanez történik a hírhedt „ésszerű táplálkozással” kapcsolatos, a Nemzetgyűlés által is jóváhagyott dekrétummal.

Megnyitják a zöldség- és gyümölcsraktárakat. Az országba áramló segélyeknek is köszönhetően, feltűnik a boltokban a rég nem látott narancs, banán, kávé. Érezhetően javul az élelmszerellátás, és melegebb lesz a lakásokban. Véget vetnek a tévéműsor korlátozásának. A Szabad Román Televízió elsőnek sugárzott játékfilmje *Chaplin A diktátor* című alkotása.

Újév előtt történt még valami, aminek nyomát találtam jegyzeteimben.

Telefonált Sergiu Celac, sürgősen beszélni szeretne velem, keressem fel. 1961. nyarán, a moszkvai ifjúsági világforumon ismerkedtünk meg. Virgil Trofinnak, a kommunista ifjúsági szövetség első titkárának a tolmácsa volt. Anyanyelvi szinten beszélt angolul, franciául és oroszul. Később, mint köztudott,

Ceaușescu hivatalos tolmácsa lett, amíg, kegyvesztettként, a Meridián Művészeti Könyvkiadóhoz nem került. Szerkesztett és világirodalmat fordított. Tudtam még róla, hogy testvére Mariana Celac-nak, a liberális nézeteiről, civil bátorságáról ismert műépítésznek. Az sem volt titok előttem, hogy Ion Iliescu szűkebb baráti köréhez tartozik. Ő hívta fel a figyelmemet 1989 tavaszán Michel Tatu Gorbacsovról írott könyvére.

– Iliescutól kaptam olvasásra. Ha érdekel, szólok neki, hogy kölcsönözze oda neked is.

– Dedikált példány a barátjától? – hunyorítottam rá. Ő vette a lapot:

– Ó, igen, egyetemi csoporttársától és mentorától. Csak az ajánlást láthatatlan tintával írta a szerző...

Celac éppen olyan jól tudta, mint én, hogy Ion Iliescu, a Bukarestben széleskörűen elterjedt hiedelem ellenére, sohasem volt Gorbacsov egyetemi kollégája. Egyik jogot végzett a Lomonoszov egyetemen, a másik, Iliescu, a Molotov Energetikai Főiskolán tanult. Következésképpen diákéveikre visszanyúló együttműködés sem létezhetett a peresztrojka atyja és a szekuritáté szigorú megfigyelése alatt álló, félreállított román politikus között. Nemsokára rá Iliescutól is megkérdeztem:

– Na, milyen volt a régi haverod különrepülőgépén Moszkvába utazni? Jól telt-e a kormány villában töltött szabadság?

Bizonyára tudomása volt a legendáról. Mosolyogva legyintett:

– Ostobaság.

Az volt, persze, de megfigyelésem szerint nem egy román emberben az ilyen híresztelések is erősítették a reményt, hogy nincs messze a nap, amikor Ceaușescu abszurd uralmának vége szakad.

Sergiu Celac, pár napos külügyminiszter, elmondta, hogy most, Horn Gyula látogatása után, kiemelt jelentőséget tulaj-

donit a román-magyar kapcsolatnak. Budapestre új nagykövetet akar a kormány kinevezni. Megkért, tegyek ilyen értelemben javaslatot. Kérdésemre, vannak-e kritériumai, csak ennyit mondott:

– Legyen rendes ember és ismerje a magyar nyelvet!

Megígértem: másnap felkeresem a válasszal. Sorra vettem magyarul tudó román ismerőseimet. Végül ennél a négy névnél állapodtam meg: George Sbârcea, Bukarestből, akinek a Kriterion két magyarul írott könyvét is kiadta. Pesten sok az ismerőse, régi, kipróbált híve a román-magyar jó viszonynak; Radu Enescu, nagyváradi irodalomkritikus és esszéíró, a romániai közállapotok, a kultúra siralmas helyzete miatt írott tiltakozó leveléért eltiltották a közléstől, angolszász műveltségű ember, az erdélyi magyar múlt ismerője, jogainkért vívott küzdelmünk támogatója; Marius Tabacu, Balla Zsófia volt férje, népszerű, s ezért a szekuritáté megfigyelése alatt álló, oda többször becitált fiatal kolozsvári közíró és műfordító; Marius Deak, a sepsiszentgyörgyi színház román tagozatának művészeti vezetője, széles látókörű, a román-magyar történelmi együttélés valóságát és annak buktatóit jól ismerő, fiatal értelmiségi, Vásárhelyi Katalin színművésznő férje.

Benyújtottam Celac-nak ezt a listát. Hosszú töprengés, Horváth Andorral való konzultálás után, a Radu Enescu nevét csupa nagybetűvel írtam. Őt tartottam a legesélyesebbnek.

– Kitűnő! – pattintott ujjával a külügyminiszter. – Enescu te-litalát. De ellenőriztetnem kell...

– Kivel? – így én, a tudatlan. – Ha nem tévedek, a szekuritáté szokta az ilyenszerű verifikálásokat végezni. Annak meg, hála Istennek, *kaput*.

– Meg lehet azt csinálni másképpen is.

Megcsinálták. Körülbelül egy hét múlya, sürgetésemre, Celac

közölte, hogy Radu Enescu nem felel meg. Betegeskedik. Különben más jelöltek is szóba jöttek. De tartsuk a kapcsolatot.

Két nap múlva Szűts Pál követtől tudtam meg – neki előzőleg említettem Enescut –, hogy a román külügyminisztérium kérte új, Budapesten akkreditált rendkívüli és meghatalmazott nagykövete *agrément*-ját. Neve: Pop Simion. Foglalkozására nézve író.

Amikor, a protokoll-előírásoknak megfelelően, a magyar nagykövet vacsorát adott állomáshelyére utazó román kollégája tiszteletére, engem is meghívott. Visszautasítottam a részvételt. Gondolom, később alkalmam adódik, hogy Pop Simionról – akit jól ismertem, akikkel hosszú évekig a legőszintébb barátság számai fűztek – beszéljek, s egyúttal megindokoljam nem éppen udvarias távolmaradásomat.

Még csak annyit, hogy nem sokkal a fentiek papírra vetése előtt – 1994. augusztus 9. –, a *Háromszék* szerkesztőségében tudtam meg Kántor Lajostól és feleségétől, Erzsébettől, hogy Radu Enescu hetvenéves korában elhunyt Nagyváradon. Nem ismerem, mi okozta halálát, de az nyilvánvaló, hogy nem a betegség akadályozta meg annak idején magyar nagyköveti kinevezését. Szuverén értelmiségi volt, kultúrája, ellenzéki magatartása mindenféle bürokráciával, hatalmi visszaéléssel s ami a legfőbb, nacionalista vaksággal szemben – ez volt az igazi ok. Szerencse, a román demokrácia szerencséje, a mi szerencsénk, hogy azokban az években, ami neki még élni megadatott, alapvető szövegei, nagy visszhangot kiváltott – a *România Mare* és a hozzá hasonló ultranacionalista lapokban gyűlölettel kommentált – esszéi jelentek meg, elsősorban a 22 című hetilapban. Ezek is bizonyítják: személyében, annyi nem odavaló követ után, egy művelt, korszerűen gondolkozó, előkelően reprezentatív képviselője lehetett volna Romániának Budapesten.

COEN, A FELEDHETETLEN

Naponta bejárok a kiadóba. Végzem igazgatói munkámat, s lakásomon kívül ide futnak be a jelentések az erdélyi városokból, itt keresnek a szerveződő RMDSZ helyi vezetői, képviselői. Titkárnőm, akárcsak feleségem otthon, lelkiismeretesen lejegyez – a nap, óra, perc megjelölésével – minden üzenetet, kérést, tájékoztatást.

Mivel a városban és különösen környékünkön a meg-megújuló lövöldözések miatt nem biztonságos a közlekedés, autóbuszok, taxik pedig nem járnak, kockázatosnak találok kigyalogolni a *Scânteia Házából* stílszerűen *Szabad Sajtó Házára* keresztelt épületkolosszusba, ahol a *Kriterion* székel.

Sofőrjeim és testőreim egyben a Majtényi-lányok, Ági és Ildikó (Kuki). Ők visznek-hoznak viharvert Trabantjukon. Kerülő úton megyünk, hogy a veszélyesebb helyeket ne érintsük, s lehetőleg a lépten-nyomon folyó igazoltatással se veszítsük az időt. Egy ízben, a Câmpina utca és a Mărăști út kereszteződésénél egy fehér köpenyes fiú, fején a bolti elárusítók fehér sapkájával, állított le. Didergett, meggémberedett ujjakkal vizsgáلتa iratainkat. A járdán, egy felfordított benzinhordóban, szén vagy fa égett, úgy látszik, annál próbált melegedni. Igazoltatott, benézett a kocsiba, átvizsgálta a poggyásztartót.

– Ne haragudjanak, hogy fenntartom – magyarázta, mosoly

félével lilára fagyott arcán de ott... – a szemközti Casinotemplomra mutatott –, onnan, a lépcsőről lőttek az imént. Megölték két társamat, most vitte el őket egy katonai teherautó... – A füstölő hordó mellé ment, felvett a földről két olcsó kötött sapkát, felmutatta nekünk. – Az övék volt.

Meghatódom, amikor erre a fiúra és sok száz társára gondolok. Akik hívatlanul, legtöbbször étlen-szomjan, az útkereszteződéseknél, a metróbejáratoknál, Bukarest szélfüttá terein teljesítettek önként vállalt szolgálatot. A hadsereg elbizonytalanodott, a gyűlölt milícia jórészt eltűnt, ezeknek a – többnyire tizenéves – fegyveres gyerekeknek, fiúknak és lányoknak a jelenléte adott valamiféle halvány bizonyosságot afelől, hogy azért mégsem tehetnek, amit akarnak, a láthatatlan lövöldözők. Csoportosan álltak őrhelyükön, udvariasak voltak, s amikor visszaadták a személyi igazolványokat, rendszerint kellemes karácsonyi ünnepeket, majd boldog új évet kívántak. Beszélték a városban, a lapok is megírták, hogy gépkocsikba rejtett fegyvereket koboztak el, gyanúsán viselkedő, hamis iratokkal ellátott személyeket tartóztattak fel. Áldozatául estek összetűzéseknek, nem egyszer a nagylelkűen felajánlott szendvics és tea végzett velük.

A szilvesztert a szomszédban, Stork nagykövetnél kezdtük, és a betegágyban fekvő Méliusz Józsefnél folytattuk. Onnan mentünk hazafelé feleségemmel; velünk tartott egy párizsi, magyar származású egyetemista, aki seregnyi francia íróval és lapszerkesztővel különrepülőgépen érkezett Bukarestbe, hogy a szilvesztert román céhtársakkal töltsse. Méliuszéknek párizsi ismerősöktől csomagot hozott, s most igyekezett vissza az írószövetségbe, a közös murira. Félegettünk, mert a városban elterjedt a hír: a szekuritáté az új év alkalmából nagy leszámolásra készül. A Dorobanți út és a Pangrati utca, a Televízió környéke le volt zárva, elhatároztuk, hogy a Repülősök útján hala-

dunk. Ahogy a teret elhagytuk és rátértünk a sugárútra, a metrólejárat felől kiáltást hallottunk:

– Emeljék fel a kezüket és jöjjenek ide!

Úgy tettünk. Én már ismertem, milyen érzés feltartott kézzel járni, de Évi megijedt, zavartan csúszkált mellettem a jeges aszfalton. A párizsi srác szemmel láthatóan élvezte a szituációt, jó sztorit, hatásos bukaresti kalandot látott benne. Az ellen sem lehetett kifogása, hogy a metróhoz hívnak, megegyezésünk szerint éppen oda igyekezett, hogy a Római térre, az Írószövetség szomszédságába eljusson.

A lejárati lépcsőkön civilek ültek, néhányuknál puska vagy géppisztoly. Ketten egy matracon feküdtek – előttük gépfegyver. Honnan jövünk? Hova megyünk? A személyit! Az lett a vége, hogy egyikük, aki tudott valamicskét magyarul, felajánlotta, leviszi francia barátunkat a metróba és eligazítja, hogy jusson tovább. Én átnyújtottam a zsebemben domborodó borosüveget: koccintsanak az új évre, az első szabad esztendőre. Elvették, megköszönték.

Már eléggé eltávolodtunk, amikor utánunk szóltak:

– Hé, maga kalapos, jöjjön vissza!

Az első kortyot nekem kellett meginnom a kidugaszolt üvegből. Ellenőrizték, nem mérgezett-e.

S ha már szóba került, erről a szilveszter estéről egyebet is el kell mondanom. De előbb a megígért részletek szomszédunkról és barátunkról, Coen Storkról. 1987-ig, az ő kinevezéséig bukaresti nagykövetté, már három kollégáját ismertük. Idősebb, előkelő urak voltak. Ők is, családjaik is visszavonultan éltek, többnyire akkor láttuk, amikor beültek pompás Volvóikba, hogy fogadásra vagy más protokoll-találkozóra hajtsanak. A kocsiba csak akkor szálltak be vagy abból akkor léptek ki, amikor a sofőr, enyhén meghajolva, előbb kinyitotta előttük az ajtót. Az új holland követ egészen más volt. Középtermetű, kopaszodó és

állandóan borostás. (Később tudtam meg, hogy ez nem a borotválkozás hiányával magyarázható. Speciális pengével érik el az arcnak ezt a se szakállas, se sima, hanem „köztes” hatását.) Nem kellett nyitogatni előtte a kocsiajtót. Gyakran járt a városban biciklin, ami később, amikor a román disszidensekkel kapcsolatba került, lehetővé tette számára, hogy szabadabban mozogjon, könnyebben lerázza az őt követő szekusokat. Egyszer megpillantottam, amint gyalog sétált hazafelé, bizonyára a környéken tartott fogadásról. Mulatságos figura volt. Sehogyan sem illett természetéhez, arcához, imbolgyó járásához, másszóval nagyon szokványos, nagyon emberi lényéhez – a szmoking. Hálósobánk ablaka az ő dolgozósobájára nyílt. Éjjel két óra előtt soha el nem aludt íróasztalán a lámpa. Olvasott. Elődei pompás stílbútorokkal, drága vázáikkal büszkélkedhettek. Ő gazdag könyvtárával és romániai képzőművész barátaitól vásárolt képekkel. Jól ismerte Baász Imrét, jelen volt az első *Méidium* kiállítás megnyitásán Sepsiszentgyörgyön. Nyaranta vagabund hollandusok, hippikre emlékeztető fiatalok vertek sátrat rezidenciája kertjében.

1993-ban lejárt a szolgálati ideje, bejelentette: nyugdíjaztatja magát. Közvetlenül elutazása előtt, Bukarestben egy kis könyv jelent meg, ezzel a címmel: *Cel mai iubit dintre ambadori* (A legkedveltebb nagykövet): Coen. Az alcím a műfajban igazított el: *Coen Stork în dialog cu Gabriel Andreescu*. Beszélgetésükből megismerkedhetünk barátunk karrierjével. Sok szó esik havanai tapasztalatairól, kiderül, hogy bárhol lett légyen, szomszédom amolyan deviáns diplomata volt. Kényelmetlen nagykövet mind a rasszista Dél-Afrikában, mind Fidel Castro Kubájában, mind Ceaușescu sokoldalúan fejlett paradicsomában. Gondolom, az amszterdami külügyminisztériumban is el tudtak képzelni nálánál mértéktartóbb, könnyebben kezelhető, kevésbé nonkonformista diplomatát.

Nos, a beszélgetés kapcsán szóba került kettőnk kapcsolata is. Andreescu megkérdi: ismert engem december előtt is? A válasz: „*Íme, egy példa, hogy milyen rémes volt a helyzet Romániában. Szomszédok, mi több, tőzsomszédok voltunk. Közös volt az érdeklődési körünk is, irodalom, művészet stb. Mégis, két év alatt mindössze kétszer találkoztunk, amikor kutyáinkat sétáltattuk (Coen itt téved, sosem volt kutyám – D.G.). Akkor is három percnyit beszélgettünk – tekintetünkkel a kapu előtti szekusokon. Nyilván ők is figyeltek minket. Egyszer meg összejöttünk hivatalosan a kiadóban (a Kriterionnál – D.G.) 1989 elején. Ezúttal hosszabban elbeszélgettünk, nyilván az engem a kiadónál tett látogatásomon elkísérő, a történekről beszámoló protokoll-szekus jelenlétében.*”

Az előbb említett szilveszteri mulatságról így vall Coen Stork: „*Emlékszem, megegyeztünk egyik barátommal, hogyan ünnepeljük meg a forradalom utáni első szilvesztert. Azt mondta nekem: A barátaidon, Dinescun, Pleşun, Domokoson és még néhányukon kívül ne hívj meg senkit. Újságírók és diplomaták nélkül! Hadd szusszanjanak. Nagyon jól éreztük magunkat. Ittunk, táncoltunk, speech-ek hangzottak el... Azt hiszem, mindnyájan az eufória állapotában leledztünk. Domokos beszéde mélyen meghatott.*”

Igen, Coen meghívottal, Mircea Dinescu, Andrei Pleşu, Gábriel Andreescu, Horea Bernea, a festő, Ascanio Damian és Mariana Celac műépítészek, Maia Morgenstern és Ion Caramitru, a Nemzeti Színház művészei; Aurel Covaci költő és műfordító, Kovács Albert és felesége, Elena Loginovszkaja egyetemi tanárok. Bodor Tamás lapszerkesztő, Anca Oroveanu pszichológus és mások feledhetetlen, s most már tudom: megismételhetetlen estét töltöttünk együtt. Szusszanásnyi derű és békesség a sokéves reménytelenség után. A ránk váró, akkor, azokban a felszabadult órákban előre nem látható küzdelmek és csalódások előtt. Még csak annyit, hogy pohárköszöntőmben azt mondtam, ha Ceauşescu végül is internálótáborokat állított

volna fel a rendszerét ellenzők számára, szent meggyőződésem, hogy házigazdánk szemrebbenés nélkül vállalja Raul Wallenberg budapesti szerepét. Bátran, minden konzekvenciával számolva, az emberi segítőkészség és az újfasizmus elleni harc nevében. Még ha az nem is egyezik a nagyköveti státuszával.

Olvasom, hogy a volt kelet-német politikai rendőrség irattárának a felügyeletével megbízott Gauck-bizottság tanulmánya szerint, végszükség esetén a rendszer 30 ezer ellenzőjét zárták volna börtönbe; 10 ezer személyre, köztük külföldi diplomatákra és újságírókra elkülönítés várt az úgynevezett „preventív központokban”. A STASI kiállítási csarnokokat, üres tömlőcöket és kastélyokat nézett ki, amelyekben 21 ezer politikai ellenfelet lehetett volna fogva tartani. Más 72258 személyt szigorú megfigyelésnek vetettek alá, internálni lehetett volna őket bármikor, a szembeállítás legkisebb jelére. Ismerve Honecker és Ceaușescu bensőséges barátságát, ami, gondolom, a két titkosrendőrség közötti szoros együttműködéssel is járt, meggyőződésem: Romániában is létezett ilyen természetű terv. Ama szilveszteri pohárköszöntőt nem rémlátomás ihlette. Szavaim holland barátunk feltételezett áldozatvállalásáról könnyen beigazolódhattak volna.

Fájlaltam, hogy nem vehettem részt azon a találkozón, amelyen a román értelmiség színe-java volt jelen, hogy elbúcsúzzam magam is Bukarest „legkedveltebb nagyköveté”-től, aki történelmi sorsfordulón, 1987 és 1993 között vállalta a szolidaritást s az ebből következő fenyegetettséget, a Ceaușescu-diktatúra, a kommunista rezsim ellenfeleivel.

JÁTSZÓTÁRSOK – HŰ KATONÁK

Nem annyira a szokásos könyves ügyek intézése végett jártam be a kiadóba. Hiszen alig dolgozott valaki. Minden emberfia szerkesztő, műszaki vagy tisztviselő – szenvedélyesen politizált. Azt próbáltam megértetni, hogy lezárult a *Kriterion* történetének általunk megélt húszéves fejezete. Új, sok szempontból ismeretlen helyzettel, bizonyára tágabb lehetőséggel, de ugyanakkor számos problémával, töméntelen nehézséggel szembesül az intézmény. Megszűnik az állami kiadók monopolhelyezete; létrejönnek a magán kiadó vállalkozások, és megjelennek a könyvpiacra az oly nagyon várt magyarországi kiadványok, amelyekkel szedés, nyomás, kötés, a papír minősége, a borító grafikai értéke tekintetében nehéz lesz versenyre kelni. Felhívtam mindenkit, hogy – mint annyiszor tettük nehéz, kilátástalannak tűnő helyzetekben – törjük a fejünket, tanácskozzunk. Helyezzük új alapra, készítsük fel idejében a piactudomány kihívásaira közös művünket, a *Kriteriont*. Megegyeztünk abban, hogy sürgősen átnézzük és, amilyen gyorsan csak lehet, nyomdába adjuk az utóbbi években leállított, kicenzúrázott kéziratokat. Kértem, hogy ezeket a könyveket szalaggal, szaknyelven haskötővel, lássuk el. Ezzel a felirattal: *Index – Tiltott könyvek szabadon*. Egy részüket az elkövetkező években kiadta a *Kriterion*, néhányuk pesti kiadóknál jelent meg, vagy még mindig megjelenésre vár.

Ide kívánczik egy engem, sokat látott-hallott könyves em-

bert mélyen megható történet. 1986 nyarán, hosszas huzavona, a cenzúra többrendbéli ellenőrzése, beavatkozása után, megjelent az *Erdélyi Fiatalok – Dokumentumok, viták (1930 – 1940)* című kiadványunk. Dr. László Ferenc és Cseke Péter tette közzé; a közel száz oldalas bevezető tanulmányt és a kimerítő jegyzet-apparátust Cseke Péter írta. Az idő tájt vezette be a Művelődési Tanács (Minisztérium) hírhedt, dogmatizmusáról és irántam, kiadónk iránt tanúsított gyűlöletéről közismert alelnöke, Mihai Dulea azt, hogy a már kinyomott kiadványokat is újracenzúráztatta. Friss könyvünk, amelyik, mint mondtam, olyan nehezen ment át, még a kizsarolt engedmények árán is, a minisztériumi ellenőrzés szűrőjén, Szilágyi Dezsőhöz, az *Előre* főszerkesztőjéhez, Hajdu Győzőhöz és a párt központi bizottságánál a magyarnyelvű sajtót ellenőrző Koppándi Sándorhoz került lektúrára. Véleményük egybehangzó volt: mind a bevezető, mind maga a dokumentumgyűjtemény súlyos politikai hibákat tartalmaz. Túldimenzionálja az *Erdélyi Fiatalok* mozgalmának jelentőségét, megkerüli jobboldali beállítottságát, kritikátlan vele szemben, lényegében nacionalista könyv. Szilágyi és Koppándi élıszóban is megerősítette írásban beadott álláspontját. Biztosra veszem, hogy azt tette volna Hajdu Győző is, ha jelen van a kiadóban összehívott gyűlésen. A vége az lett, hogy Dulea elvtárs nem engedélyezte a könyv terjesztését. Előbb megpróbálta megfizettetni velem és a kézirat szerkesztőjével. Molnár Gusztávval az 5000 példány papírjának az árát és a nyomdaköltséget, ami nem sikerült neki, hiszen a könyv végül is a minisztérium jóváhagyásával jelent meg. Elrendelte hát az *Erdélyi Fiatalok* zúzdába küldését, megsemmisítését. Ez, a nyomdának a bezúzásról szóló jegyzőkönyve, valamint a csikokra vágott papírmennyiség átvételéről kiállított számla szerint, meg is történt. Három év múlva derült ki, hogy ... dehogya. A váradi nyomdászok, Kagán Vladimir főmérnök tudtával, a

halálra ítélt kiadvány összes példányát elrejtették. 1990 januárjában már csak az említett haskötőt kellett a borítóra tenni, és mehetett Cseke Péter munkája a könyvesboltokba. Nem nehéz elképzelni, mi lett volna, ha a szekuritáté tudomást szerez a műveletről. Első váradi utam alkalmával elmentem a nyomdába, és megköszöntem a szakiknak a nem mindennapi bátorságot. Sohasem hallottam, hogy ezért a kulturális hőstettért valaki, valamilyen elismerést várt volna.

Említettem: nem annyira dolgozni jártam be ezekben a napokban a *Kriterion*hoz. Amit már csak azért sem tehettem, mert többnyire mind a bukaresti, mind a kolozsvári szerkesztőségben – velük naponta többször is beszélünk – a szerkesztő urak és hölgyek házon kívül voltak. A fővárosban élők közül V. András János és H. Szabó Gyula a Petőfi Ház újra-birtokbavételén ügyködött, a helyi RMDSZ-szervezet létrehozásánál bábáskodott; János ma a budapesti ELTE tanára. Gyula igazgatóként a kiadónak próbál új perspektívát nyújtani. Szilágyi N. Sándor érdeklődését a szaporodó román pártok, új lapok, a közismert disszidens értelmiségiek – Andrei Pleșu, Gabriel Liiceanu, Mihai Șora, Gabriel Andreescu és társaik – által létre hívott *Társadalmi Dialogus Csoport* (GDS) nyilvános vitái kötötték le. Azt hiszem, már akkor készült arra, hogy a konszenzuson alapuló politizálás, a toleráns érdekegyeztetés legkitartóbb – és tegyem hozzá; nem egy kudarcot megért – híve legyen. A kolozsváriak: Dávid Gyula előbb fáradhatatlan RMDSZ-mindenes, majd EMKE-elnök; Egyed Péter, ma szabadelvű líder, egyetemi tanár; Szabó Zsolt a *Művelődés* főszerkesztője. De jórészt többi kiadói kollégáik is valósággal elmerültek a közéletben. Attól nem voltam elragadtatva, hogy konganak a szerkesztőségi szobák, szünetel a kéziratokon való munka, de szerfölött tetszett a *Kriterion*-emberek markáns jelenléte mindenütt, ahol szervezni, kezdeményezni, dolgozni kellett. Elsősorban a Romániai Ma-

gyar Demokrata Szövetségnél, de oktatásügyünk, egykori művelődési intézményeink feltámasztásánál is. Nem mondtam, de büszke voltam rájuk. És kiadónkra is, ahol emberileg, szakmailag, de lám, közéleti szerepvállalás tekintetében is felkészültünk – amennyire tehattük – ama várva várt órára, amelynek eljövételében még az 1983-tól kezdődő legnehezebb években sem kételkedtünk. Még ha az óraütést, annak körülményeit, az azt determináló erőket homály is fedte előttünk. Számomra az elkövetkező években a „*Kriterion*-szellem”, a kilenc nyelven könyvet kiadó nemzetiségi intézményben szerzett tapasztalat, az együtt elért sikerek – a nyolcvanas évek elejétől fokozódó oxigénhiány dacára; annak ellenére, hogy mozgásterünk egyre szűkült; közös és egyéni veszélyérzetünk, nem ok nélkül, szüntelenül növekedett – erőt adtak, a sokszínű romániai nemzetiségi létben, a politikai erővonalak rejtett útjain is eligazítást jelentettek. S számomra csapdát is ugyanakkor. Annak a tévhitét, hogy a kultúraépítésben elért teljesítményt meg lehet ismételni a kisebbségi politikában is – ugyanazokkal az eszközökkel. Meggyőződésem továbbra is, hogy a célratoró politizálásnak – igen, a célratoró politizálásnak és nem a kizárólag az érzelemre építő, az irracionális gergesztő szópufogatásnak – feltétele a realizmus, vagyis az adottságok körültekintő számbavétele és a lehetőségek józan felmérése. A cselekvő embernek az a képessége, hogy dinamikájában lássa a valóságot, amely mozgásterét megszabja, s amelyre döntéseivel hatni akar. Más szóval a kivárás, a visszalépés, ha elkerülhetetlen, az ésszerű kompromisszum éppen olyan szerepet játszhat a kitűzött cél elérésében, mint a határozottság, a kockázat merész vállalása. A jó politikában és a jó politikusban mértékletesség és radikalizmus nem ütközik, nem tagadja egymást. Mindennek megvan az ideje, mint a szalmakalapnak, mondják az öregek. Mi a *Kriterion*nál ezt megtapasztaltuk. Ez a

felismerés képezte kiadói programunk kiindulópontját, szerkesztői filozófiánk fundamentumát.

Mindazonáltal, azt hiszem, eltúloztam a könyvkiadásban gyűjtött tapasztalatok érvényességét az 1989 utáni politikai gondolkozásom és magatartásom kialakításában. Bármennyire is ellentmondásos volt a romániai változás, a diktatúra évtizedeihez képest a helyzet érezhetően módosult: megtört a pártállam hatalma. Az ideológiai és kulturális pluralizmus, a többpártrendszer valósággá vált. A romániai magyarságnak önálló érdekvédelmi és közképviselői szervezete, az 1990-es választások után parlamenti pártja, Románia társadalmi-politikai életének számottevő tényezője lett. Következésképpen a kultúrapparatsikkal és a hatalom cerberusaival, a cenzorokkal vívott küzdelemben szerzett gyakorlat, még ha a taktikai fogásokat illetően haszonnal is járt, a nyílt politikai küzdelmekben, parlamenti csatározásokban, s különösképpen a szövetségi stratégia kidolgozásában nem sokat segítettek. Amíg erre rájöttem, nem egyszer jutott eszembe, még ha önkényesen is értelmeztem, Madách két sora a Mózesből: „*Jaj a népnek, ha nincs költészete / Lelkét elfojtja a körültekintés.*” Persze, itt nem poézisről volt szó, hanem a politikában is oly szükséges képzelőerőről, látomásról. De a belém rögződött pragmatizmust ellenőrizendő, óvatosságomat kritikailag vizsgálandó – javamra volt. Az idő múlásával egyre inkább. Ami nem jelentette, hogy nem tartom magam realistának. A józanságot, az önellenőrzésre és önkorrekcióna való készséget változatlanul alapvető erénynek látom minden téren. A politikában is.

A *Kriterion*nál tanultak említésénél nem feledkezhetek meg – s erre szándékomban áll még visszatérni – a csapatszellemről. Az ott kialakított közösségi érzésről. Ahányszor alkalmam volt rá, mindig hangsúlyoztam, s most, hogy a „rég *Kriterion*” jobbára csak emlék, a romániai magyar könyvkiadás lezárt feje-

zete, még inkább el kell mondanom: a *Kriterion*, bár létét, teljesítményeit az én nevemhez szokták kötni – a 25. évforduló alkalmával Sütő András baráti szóval el is keresztelt *Kriterion* Gézának –, az intézmény soknemzetiségű közösségünk alkotása volt. Az egymás iránti bizalom és megbecsülés itt valóban létezett. Az összefogás, annak ellenére, hogy a Művelődési Tanács emberei többször próbálkoztak szétzilálásával, még a legnehezebb időben is megmaradt.

Mindig csapatembernek tartottam magam. Bár fiatalkoromban az ökölvívás is vonzott, majd magasugrónak sem voltam rossz, tehát megismerhettem a kíméletlen kötéliszorítóban, a kihívóan rám meredő lécz előtt az egyéni szabadság, az egyedül megvívandó küzdelem mámorát, elememben a csapatsportokban voltam igazán.

Szerkesztőségekben töltöttem úgyszólván egész életemet. Ahol vállalnod kellett egyéniségedet, hiszen jegyzed írásaidat, szakmailag és erkölcsileg felelsz a kéziratokon végzett munkáért. De érdeked az is, hogy a közösség egészében is megbízhatónak, tekintélyesnek számítsz. Kollektív egyénisége legyen. Jó iskolát jelentett a három évtized számomra. Tagadását mindenfajta diktatórikus hajlamnak, cáfolatát nem a megérdemelt respektusnak, hanem a vezetési, magatartási normává tett tekintélyelvnek.

Mindezek elmondása után talán jobban érthető, miért jártam be naponta a kiadóba, ha csak egy órára is, amikor másutt anynyi dolgom volt, itt pedig valójában állt a műhely. Vonzott az az iskola, várt a megszokott padom. Ellenállhatatlan vágyat éreztem, hogy megosszam a friss híreket, megbeszéljem az eseményeket az „osztállyal”, azokkal a „fiúkkal és lányokkal”, akik, hozzám hasonlóan, hótörzsek és igazoltató fegyveresek között, bevergődtek a *Scânteia Házába*, amelyik ekkorra már a *Szabad Sajtó Házára* változtatta a nevét.

ÚTKERESÉS

December 27-e azért is jelentős dátum, mert akkor adta ki az RMDSZ első olyan közleményét, amelyet egészében közölt a *Romániai Magyar Szó*, és ismertetett a legtöbb román lap is. Ebben az Ideiglenes Intéző Bizottság akkor létrejött Központi Ideiglenes Irodája – abból kiindulva, hogy a karácsonyi kiáltvány egyetértésre és támogatásra talált a romániai magyarság már megalakult vagy akkor alakuló demokratikus szervezeteiben – az alulról indított, a helyi autonómia elvét tiszteletben tartó szervezőmunkát sürgeti; aktív szerepvállalásra buzdít a Nemzeti Megmentési Front által közzétett program teljesítésében; arra ösztönöz, hogy az RMDSZ-szervezetek helyi szinten is vegyék fel a kapcsolatot a román demokratikus erőkkal annak érdekében, hogy az RMDSZ-kiáltványban meghirdetett célok mielőbb megvalósuljanak; kéréssel fordul a román szervezetekhez: válaszoljanak igenlően a magyar kisebbség együttműködési ajánlatára. A nyilatkozat leszögezi: *„Szövetségünk elhatárolja magát és kategorikusan elítél mindenfajta szélsőséges cselekedetet, minden felelőtlen lépést. Felhívással fordul tagságához és támogatóihoz, hogy akadályozzák meg az olyan akciókat, amelyek diverziós álhírek, rosszindulatú rágalmak terjesztésével próbálnak gátat vetni a demokrácia haladásának, a magyar nemzeti kisebbség és a román nép közötti testvéri szolidaritásnak... Sose feledjük, hogy a Romániában véghezvitt népi forradalom Temesváron kezdődött, azzal az*

élő fallal, amelyet, egymás kezét fogva, magyarok, románok, németek és szerbek emeltek Tőkés László református lelkész köré.”

Van a dokumentumnak egy mondata, amelyből kitűnik, hogy a közreadó testület tisztában van az ideiglenes jellegéből, legitimitásának hiányából fakadó megszorításokkal: *„Kérjük a helyi és területi szervezeteket, hogy technikai titkárságunk útján vegyék fel a kapcsolatot az Intéző Bizottsággal, amelynek működése jelen pillanatban csak az ügyviteli kérdésekre korlátozódik.”* Szükséges ezt már most, már itt hangsúlyoznom, mert utólag nem egyszer hangzott el a vád, hogy valamiféle bukaresti klikk máshová nehezen eljutó vagy el sem jutó információk birtokában, önjelelt ambícióból, az erdélyi magyarság képviselőinek megkérdezése nélkül hozott politikai döntéseket. Egyetlen ügyben érhet ilyen – megítélésem szerint alaptalan – vád: a Nemzeti Megmentési Fronttal való együttműködés kérdésében. De ezt a döntést tartalmazta minden, az RMDSZ-hez csatlakozó helyi nyilatkozat. Ami természetes is volt, hiszen az alakuló falusi, városi, megyei Front-tanácsokban ott találjuk az RMDSZ képviselőit is. Nem is beszélve Maros, Hargita és Kovászna megyéről, ahol a területi, közigazgatási testületek elnökei – Király Károly, Pataki Imre, Orbán Árpád – magyarok, az RMDSZ-nek is vezető emberei voltak.

Jómagam addig, amíg a január 7-i kolozsvári, majd rá egy hétre, a marosvásárhelyi küldöttgyűlés le nem zajlott, amíg a szövetség demokratikusan elfogadott szándéknyilatkozattal nem rendelkezett, óvatos voltam a politikai állásfoglalásban. Igyekeztem tiszteletben tartani a közösségi munka játékszabályait, még ha akkoriban íratlanok is voltak.

Az említett Központi Iroda – tagjai Domokos Géza, Demény Lajos, Horváth Andor, Gálfalvi Zsolt, Tüdős István, Lányi Szabolcs – kijelölte a Szövetség szóvivőjét Horváth Andor és a titkárság vezetőjét Tüdős István személyében. A négy szakbizott-

ság összetétele a következő volt: Kulturális ügyek – Gálfalvi Zsolt, Szász Dorián, Makár Júlia; Jogi munkaközösség – Lőrincz László, Szepessy Tibor; Ifjúsági munkacsoport – Adorján Dezső, Györffy György, Halász Ádám, Niculescu Tóni; Sajtóiroda – Boros Zoltán, Mag Péter, Székely László, Bodor András.

Az ügyeletet a Petőfi Házban tartottuk, a 16-25-79-es telefonszámon. De a hírek, kérések, bejelentések zöme továbbra is a lakásunkra futott be. Évi beírta őket a fekete fedelű füzetbe, „*Forradalmi*” feljegyzések – így, idézőjelben – állt rajta.

Kimásolok néhányat az első napok krónikájából: „*Telefonált Dali Sándor: megalakult az RMDSZ szervező bizottsága. Felhívni a 13-8-86-os számon*”; „*Boros Zoltán közli: a vasútállomás védelme majdhogy nem létezik, nincs őrzőjárat. A közlekedést a városban civilek irányítják, a rendőrség sehol. Állítólag terroristák érkeztek Nagyváradról*”; „*Varga József (Ifjúmunkás) kéri: feltétlen hívd fel a lap nevének ügyében (Szabad Ifjúmunkás vagy más)*”; „*Székely László ajánlja: jó lenne bemenni a tévéhez és szólni pár szót magyarul*”; „*Vicsai János, a szamosardói iskola igazgatója közlése: Tőkés László üzenetet vár a szilágycsehi 996/50716-os telefonszámon, ahol Molnár Kálmán jelentkezik*”; „*Octavian Paler üzeni: holnap fél tizenegykor ülészik az írószövetség ideiglenes vezetősége, feltétlenül légy ott*”. A következő bejegyzés román nyelvű, így diktálták be Temesvárról, bizonyára azzal a céllal, hogy szó szerint közvetítem a Front Tanácsának: „*A temesvári református templom hívei kérik lelkészüket, Tőkés Lászlót, akit szeretettel visszavárnak, hogy közölje elképzeléseit az egyházközség jövőjével kapcsolatban. Ugyanakkor kérik a Tanácsot, hogy addig, amíg fennáll terrorista bandák támadásának veszélye, gondoskodjon mindazon személyek katonai védelméről, akik, ismertek lévén ellenállási szerepükről, represszióknak lehetnek kitéve. Például a Nobel-díjra felterjesztett Doina Cornea és Tőkés László.*” Egyetlen este, december 24-én, a következőkkel beszéltem telefonon:

Madaras Lázár, Tözsér József, Varga József (Sepsiszentgyörgyről), Ioana Diaconescu, Mircea Dinescu, Cseke Gábor, Rudas Ernő, Florea Vasile, Ferenczes István, Ion Hobana, Vlăduțiu Ioan, Méliusz József, Toma George Maiorescu, Török Áron, Lászlóffy Aladár, Zsehránszky István. Van közöttük RMDSZ-vezető, költő, lapszerkesztő, építész, diplomata, lelkész, néprajzos. Mindenki valamit közölt, valamire kért, valamiben segíteni akart. Vagy egyszerűen, régi barátként bátorított. Lapozzuk tovább a füzetet. Sepsiszentgyörgyről egy ismeretlen hölgy hozza a tudomásomra, hogy *„Erdélyben még mindig nem hiszik a magyarok, hogy jogaik lesznek. Piros-fehér-zöld zászlóval járnak az utcán”*; *„Holland tévések kerestek”*; George Sbârcea üzenete: *„Az Elias kórházban üresen állnak a kórtermek, mégsem akarják fogadni a sebesülteket”*; *„Szabó Gyula: Zilahról telefonált Kerekes László, hogy visszavonták az őrséget Tökés László menyőji lakása előtt. Rengetegen látogatják, féltő, hogy terroristák hatolnak be.”* *„Nagy Béla Váradról – Megalakult a városi szervezet, elnöke Kún László ügyvéd, titkára Jankó Szép Sándor tanár. Óriási a lelkesedés! Létrejött az RMDSZ Margittán, Szalontán, Belényesen, Szalárdon és Élesden is.”* *„Aradról: megyei elnök Hosszú Zoltán ügyvéd, a vezetőségben Csiszter Kálmán és Tokay György. A 15090, mellék 224-es telefonszámon lehet velük érintkezni.”* *„Király Károly: hívd fel Sütőnél 3 óra tájt vagy este otthon”*.

S itt van egy Kolozsvárról bediktált szöveg. Karácsony szombatja volt, emlékszem, jót mulattunk Bandikó keserű humorán: *„Isten irgalmából és a zsarnok által különlegesen elnyomott romániai magyar nép nagylelkűségéből, karácsony napján adassák a szörnyetegnek 1 deci román bor, ezt dollárral fogja fizetni Bajor Andor”*. *„Csütörtök, dec. 28. – A Spiegel munkatársa kér interjút. Este 8-kor visszahív”*.

Ezekben a napokban találkoztam, részben otthon, részben a magyar követségen olyan politikusokkal, akiknek a nevét a rá-

dióból ismertem. Rajk László, Kulin Ferenc, Szent-Iványi István, Keleti György, Király Zoltán, Csapody György és társaik pártállás tekintetében különböztek egymástól, de kivétel nélkül jól informáltak voltak a romániai állapotokról, a magyar-román viszony megannyi buktatójáról. Legtöbbjük máskor is megfordult Erdélyben; a legnehezebb időkben is felkeresték itteni barátait, segítettek amennyire tudtak. Most azon voltak, hogy tőlem és azoktól a magyaroktól és románoktól, akikkel Bukarestben találkoztak, minél többet megtudjanak a Nemzeti Megmentési Front vezetőiről, Iliescuról, Maziluról, Petre Romanról, az országban uralkodó állapotokról, az új rendszer elképzeléseiről Magyarország és Románia ezutáni viszonyáról. Mindnyájukat messzemenően érdekelte az RMDSZ, a Szövetség kiépítésének stádiuma, a munkát irányító emberek, a körvonalazódó stratégia elemei.

S itt meg kell jegyeznem: megítélésem szerint senki közülük nem akart bennünket befolyásolni, ideológiai vagy más természetű megdolgozásnak alávetni. Nyoma sem volt a később, sajnos, jelentkező – 1991-től felerősödő – szándéknak, hogy a magyarországi pártideológiáknak, a nemzetiségi kérdésben kidolgozott doktrínáknak mintegy hídfőt, befolyásolási övezetet szerezzenek meg az RMDSZ-ben. Erről most csak ennyit.

Ebben a periódusban legközelebbi munkatársamnak Horváth Andort tartottam. Nemsokára Andrei Pleșu helyettese lett a Művelődési Minisztériumban. Pleșutól tudom, hogy előbb Sütő Andrásnak kínálta fel a miniszterhelyettesi posztot. András ajánlotta maga helyett Bandikát, jelölését meggyőződéssel támogattam. Bevallom, később nem egyszer voltam azon, hogy már-már megbánjam elhatározásomat. Önzésből. Ugyanis Horváth Andor kitűnő miniszter lett, általános megbecsülést szerzett magának – csak az ultranacionalista sajtó támadta szüntelen –, mindenki elismerte műveltségét, nyelvtudását,

úriemberi korrektségét. A romániai magyar művelődés számára pedig egyenesen áldás volt az, hogy Pleșu miniszter teljes bizalmát élvezte, jól együttműködött a struktúrájában radikálisan megújított minisztérium új, friss szemléletű szakértőivel. Megfontolt volt, alaposan előkészítette döntéseit, de percig sem habozott sem az induló magyar lapok felkarolásában, sem színházaink konkrét támogatásában, sem a nagyarányú, cenzúramentes könyvbehozatal sínre állításában. Román képzőművészek, filmesek, könyvkiadók éppen úgy fájlalták kényszerű távozását, mint nem sokkal előbb Andrei Pleșu szintén kényszerhelyzetben benyújtott lemondását. Ki hitte volna akkor, 1992 őszén, hogy két év alatt ebből a gyökeresen átalakított, korszerűen megformált, kitűnő munkatársi gárdával megerősített intézményből Románia legelképezetöbben visszarendezett, az értelmiségi elit által legmegvetettebb minisztérium lesz. Valóságos szellemi vezérkara a szociál-nacionalista ideológiának, melegágya a pártállamtól örökölt központosító törekvésnek.

Igen, önzésből sajnáltam, hogy nem tudhatom magam mellett Horváth Andort. Meggyőződésem, hogy, azóta sem volt olyan szóvivője az RMDSZ-nek, mint ő. S abban sem kételkedem, hogy ha megmarad a politikai pályán, sok minden másképpen alakul; a tisztázódási, a stratégia-kimunkálási folyamatok rendszerezettebben, nyugodtabban követik útjukat, a kapcsolatok előbb kiépülnek. Mondtam, példaértékű ember volt számomra ő, szentül hiszem, hogy most megbecsült egyetemi oktató Kolozsváron, de én nosztalgiával gondolok vissza azokra a napokra, amikor intézőbizottsági üléseket, országos küldöttgyűléseket készítettünk elő együtt, dokumentumokat dolgoztunk ki.

Bár a lennebb ismertetett közlemény január 22-ről datálódik, mondanivalóját már az új év első napjaitól formálgattuk. Mind-

máig a kezdeti periódus egyik legfontosabb RMDSZ-dokumentumának tartom. Közleményünk, miután tájékoztat az Ideiglenes Intéző Bizottság üléséről, és közzéteszi, hogy február 24-25-re összehívtuk Sepsiszentgyörgyre a harmadik országos küldött-tanácskozást, amelyen ajánlani fogjuk, a küldöttek vitasák meg a választási törvény tervezetét, beszéljék meg a Szövetség munkabizottságainak összetételét és feladatait, jelöljék ki a kongresszus előkészítő bizottságát, szabják meg annak feladatait, következik az RMDSZ-állásfoglalás két, már a decemberi napoktól kiemelt fontosságúnak tartott kérdésben. A szöveg így hangzik:

Szövetségünknek tagja lehet minden becsületes ember, aki az elmúlt években nem tagadta meg magyarságát, nem volt az előző rendszer kisebbségellenes politikájának, elnemzetietlenítő intézkedéseinek szolgálja, fanatikus végrehajtója, egyszóval nem követett el olyasmit, amivel közvetlenül vagy közvetve ártott közösségének. Józan felelősséggel kell elbírálnunk azt, hogy a bürokratikus, elnyomó apparátus különböző lépcsőfokain ki-ki mennyire tudta megőrizni – akár kompromisszumok árán is – erkölcsi integritását, szakmai és erkölcsi becsületességét vagy pedig, ellenkezőleg, mennyire rendelte alá cselekedeteit saját érdekeinek és érvényesülésének, akár a legteljesebb elvtelenség, opportunizmus és cinikus szolgálatkészség formájában is. Éppen ezért nem fogadjuk el sem azt a nézetet, hogy közösségünk minden, kisebb-nagyobb tisztséggel, felelősséggel felruházott, vagy a nyilvánosság előtt szereplő tagja egyformán kompromittálódott az elmúlt években, sem pedig azt, hogy velük szemben az egyöntetű elnézés és megbocsátás álláspontjára kellene helyezkednünk. Helyeseljük, ha mind a szőkébb munkaközösség, mind a romániai magyarság országos nyilvánossága él az erkölcsi felelősségrevonásnak azzal a jogával, amelyet a szabad véleménymondás és a szabad sajtó biztosít, mert ez része a múlttal való leszámolásnak, és csak ezáltal kerülhetjük el azt, hogy az új korszaknak részben a korábbi opportunisták legyenek a hangadói és haszonélvezői.

Amikor erkölcsi felelősségrevonást emlegetünk, nem boszorkányüldözésre gondolunk, sem pedig arra, hogy személyes ellentétek vagy sérelmek címén bárki ellen is hajtóvadászatot indítsanak. Bármely megbélyegzésnek vagy kirekesztésnek – ha a törvényes felelősségrevonás körén kívül esik – egyedül az lehet a célja, hogy erkölcsi ítéletet mondjon, kinyilvánítsa a közösségnek azt az elhatározását, hogy megvonja a bizalmat azoktól, akik erre méltatlannak bizonyultak.

Érvényes mindez természetesen a kommunista párt egykori tagjaira is, akiknek magatartását szintén aszerint kell megítélni, miként viszonyultak munkájukhoz és közösségükhöz, mert csak így lehet elkerülni az igaztalan leegyszerűsítés és a méltánytalan büntetés veszélyét. Aból indulunk ki, hogy pusztán a párttagság nem lehet senki megítélésének kritériuma, éppen ezért minden tisztességes ember egyformán tagja lehet Szövetségünknek, ha támogatja programját, függetlenül attól, hogy korábban tagja volt-e vagy sem a kommunista pártnak.

A következő állásfoglalás terjedelmében rövidebb, de talán nem tévedek, amikor azt állítom, hogy ma, öt év elteltével is érvénnyel bír. A benne foglalt gondolatokat részletezi majd, három hónappal később, az RMDSZ nagyváradi kongresszusán elfogadott határozat. Íme, tehát, a január 22-i közlemény záró része.

Olykor leegyszerűsítő, téves nézeteket hallani tagságunk körében azokról, akik az elmúlt években elhagyták az országot. Világosan kell látnunk: olyan tragédia ez, amelynek felelőssége az esetek többségében az elmúlt rendszer elnyomó politikáját terheli. Ismeretes, hogy sokakat a szakmai érvényesülés lehetetlensége, a kilátástalanság bírt távozásra, de nem kevés azok száma sem – különösen írók, művészek körében –, akiket a személyes üldöztetés kényszerített erre a lépésre. Épp ezért el-lene vagyunk annak, hogy bárkit, aki ilyen vagy olyan megfontolásból erre a lépésre szánta magát, bármiféle erkölcsi felelősségrevonásnak, kiközösítésnek tegyünk ki, netán éppen árulónak bélyegezzük, különösen akkor, ha kényszerű távozása után is bizonyosságát adta annak,

hogy nemzetét továbbra is híven szolgálja, tetteikkel bizonyítja szülőföldjéhez való ragaszkodását.

Az emlegetett erkölcsi felelősségrevonás elmaradt. A megmérettetés, a szembenézés személyek és közösségek viselt dolgairól túl nehéz, túlságosan bonyolult, végső soron nem is nagyon óhajtott elvárásnak bizonyult. Az etnikai szolidaritás, a szekértábor-érzés, a sündisznóállás logikája, más szóval a román nacionalizmussal szembeni, érthető reflex háttérbe szorította a morális egészségünk szempontjából fontos igényt, mondhatnám imperatívuszt. S az sem vált a megtorpant folyamat javára, hogy több helyen – még az RMDSZ vezető testületében, parlamenti frakciójában is – no nem a tisztos békebíró, a tetteket mérlegelő esküdt, hanem a kérlelhetetlen perzekutor posztjára elsőnek volt párttitkárok jelentkeztek.

A kérdés természetes módon előjött, olykor szenvedélyes felhangokkal, a nagyváradi kongresszuson. Ma is fülembe csengenek Tőkés László lényegében a vitát eldöntő szavai: *Őrizkednünk kell, nehogy -ugyimazt, a diszkriminatív kizárólagosság szellemét érvényesítsük most, a világ fordultán, amelynek szellemében minket is, sokunkat legalábbis, a társadalom perifériájára szorítottak.*

* * *

Közben formálódtak azok a stratégiai elképzelések, amelyek, ha csak érintőlegesen is, jelen voltak a karácsonyi kiáltványban, de kiegészítésre szorultak, további kidolgozásra vártak. Tudtam, hogy új kategóriákban kell gondolkodnom, de folytonosan az információhiányból adódó falba ütköztem.

Leszedtem a könyvespolcra és kezem ügyébe raktam azokat a kiadványokat – számuk nem volt nagy, hiszen évekig szó sem lehetett a szakirodalom figyelemmel követéséről –, amelyek valamilyen formában addig is, ha hézagosan, esetlegesen

is, tájékoztattak, eligazítást nyújtottak, vitára ingereltek. Amikor tehettem, többnyire éjszaka, felütöttem őket a megjelölt helyeken, igyekeztem újraolvasni, ezúttal a politikai gyakorlat-tal szembesülő ember szemével. A rendszeresség, sajnos, sosem volt erényem. Ezúttal is a meglehetősen színes könyvhalma-zból húztam ki, legtöbbször találomra, holtfáradtan, de a vá-laszkeresés, az igazolás vagy megkérdőjelezés, az egyértelmű tagadás kitartó szándékával, heteken át, a gyűjteményes köte-tek, monográfiákat, tanulmányokat. Nem sorolhatok fel min-den szerzőt, címet. Rendszerbe próbáltam szedni – magánhasz-nálatra – Bethlen Gábor intelmeit, Bibó István, Mikó Imre gon-dolatait, Kós Károly, Kurkó Gyárfás, Jakabffy Elemér érveit; a Széchenyi és Kossuth párharc vitapontjait; Borsi Kálmán Béla értelmezésében a kossuthi emigráció és a román nemzeti moz-galom együttműködési kudarcának tapasztalatait. Mind, mind keresték helyüket új feladatra készülő tudatomban. Hasznomra vált Joó Rudolf a nemzeti és nemzetiségi önrendelkezésről, az önkormányzatról és egyenjogúságról szóló, az európai kisebb-ségi kérdést áttekintő könyve. Látóhatáromat tágította Karsai László monográfiája a flamand és vallon együttélés „kísérleti telepéről”, Belgiumról. Attól az igénytől is sarkallva, hogy a másik fél is meghallgattassék, még egyszer elolvastam a szlo-vák marxista professzor, Jurai Zvara magyarul 1982-ben ki-adott könyvét, különös tekintettel a kétnyelvűség bevezetésére a vegyes lakosságú területek hivatalaiban és bíróságain, bele-értve a közintézmények, állami és gazdasági létesítmények fel-iratait is. S hogy kimondottan ellenségeim is szóhoz jussanak, tüzetesen átnéztem széljegyzeteimet a barátból legádázabb el-lenségemmé, többszörös feljelentömmé vált, édesanyja révén magyar Francisc Păcurariu egy évvel előbb megjelent, erősen elfogult, *Româniî și maghiarii de-a lungul veacurilor* című, 600 ol-dalas könyvében.

Păcurariu munkájával kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy barátaim közül sokan máig sem értik, miért kell nekem olyan kitartóan olvasni magyarelles könyveket, lapokat. Szentgyörgyön vigyázok arra, hogy a postaépületi kioszkban vásárolt – csak itt és az állomáson kapható – sovén *România Mare*-t például gondosan elrejtsem a többi újság közé, nehogy megbotránkoztassam a szembejövőket, amiért közutálatnak örvendő szennylapért képes vagyok pénzt kiadni. Nem mazochizmus ez nálam, s nem az ellenséges sajtó felelőtlen támogatása. Egyszerűen első kézből akarom ismerni az ellenfél érvelését – még ha örülség is, amit állít –, bele akarok látni gondolkodásmódja mechanizmusába, nyelvezetébe, vitastílusába. *Noiszen*, hallom a gunyoros megjegyzést, ki kíváncsi a mocskolódásukra. Ami számunkra mocskolódás, Vadim Tudor hívei számára vitán felül álló igazság. Ők foglalkoztatnak engem. A rájuk ható szélsőséges propaganda működési elve, félrevezetési technikája érdekel.

Ha a veled szembenállót – szemben ülőt, ha tárgyalásról van szó – alaposan ismered, félig nyert ügyed van. Ezt tanulták meg oly ragyogóan a századforduló erdélyi román politikusai.

Kritikai vizsgálatnak kellett alávetnem saját régebbi elképzeléseimet is. Sietve hozzáteszem: nem annyi éven át közölt konformista, a párt irányvonalának megfelelő, a legjobb esetben is térden állva lázadó cikkeimre és jegyzeteimre gondoltam. Azokat, pontosabban azok megszületésének indítékait és körülményeit magyarázni ugyan lehet, de attól nem lesznek sem kevésbé károsak, sem megbocsáthatók. Az utolsó évek eszmei tapasztalatait, nagyon ritka megszólalásaimnak az érvényességét próbáltam megvizsgálni. Zárójelben: aki itt felszisszen – nem oda Buda, ennyivel nem lehet elintézni kommunistaságom vétkeit, megnyugtatom: igaza van, s ígérem, ha tovább kísér utamon, találkozik még a témával.

1989 márciusában felkeresett a kiadóban Páll Árpád. (Sze­gény feje, kénytelen volt a neve elé egy T betűt illeszteni, hogy össze ne tévesszék a Ceauşescu-házaspárról – különösen a ja­nuári nagy laudatiók idején – hozsannát zengő egyetemi ta­nárral.) Újonc koromban főnököm volt az Előré­nél. Csillaga csakhamar leáldozott, mert 1956 novemberében kitért az elől, hogy tudósítónak küldjék Budapestre, ami egyet jelentett volna azzal, hogy a levett magyar forradalom rágalmozója legyen. Kitétték a laptól – főszerkesztőhelyettes volt –, majd kizárták a pártból és eltiltották a közléstől.

Bukarestből hazaköltözött Kolozsvárra, elég ritkán találkoztunk, de barátságunk töretlen maradt; jó volt, hogy egyengethettem színházelméleti könyveinek kiadását a *Kriterion*nál. Néhanapján, amikor a fővárosban dolga akadt, benézett hozzám. Ezúttal nem újabb kézírata ügyében. Elmondta: interjúkötetet készít a pesti *Magvető* megbízásából. Erdélyi írókat, szerkesztőket, tudósítókat szólaltat meg szellemi életünkről, hagyomány­örző erőfeszítéseinkről, arról, hogyan ítéljük meg jelenünket, mit tartunk fontosnak a holnap szempontjából. A kötet nagyjából összeállt, közölte Árpi, szeretné, ha én is az interjúalanyok között lennék. Mindketten tudtuk, hogy igazgatói irodámban lehallgatókészülékek vannak, ott nem beszélgethetünk. Kimen­tünk az épületből, s az egykori királyi istálló­k közelében, ahol a *Scânteia Ház* étkezdéje működött, leheveredtünk a napsütötte bokrok között a áprilisi füre, és másfél órán keresztül válaszoltam barátom színvallásra, hangos töprengésre készítő, jövőku­tató kérdéseire. Az interjúkötet, ha tetemes késéssel is – 1991-ben – *Harangszó a mélyből* címmel megjelent a *Magvető*nél. De még előbb, nagy örö­mömre, viszontláthattam a beszélgetés szövegét 1990 január-februárjában a marosvásárhelyi *Erdélyi Figyelő* első négy számában. A volt – utolsó éveiben se hús, se hal státusba kényszerített – *Új Élet* szerkesztői indították az új

lapot. A kolofonban felfedeztem a főszerkesztőhelyettes nevét: Páll Árpád. Gondolom, ő hívta fel a szerkesztőbizottság elnökének, Sütő Andrásnak és a főszerkesztő Éltető Józsefnek a figyelmét a kéziratban fekvő interjúra. Ők emelték ki a szövegből a címet is: *Önmagától a nemzetiségi kérdés nem oldódik meg...*

Még nem is tudtam, hogy ilyen meglepetésben lesz részem, amikor – a magam elé tűzött dokumentálódási-újrarendelési program alapján – elolvastam a tavaszi beszélgetés nálam levő másolatát.

Különösen időszerűnek éreztem – magamra nézve elsősorban – azt a passzust, amelyikben Páll Árpád arról faggat, véleményem szerint hol terem az erdélyi magyar politikus?

– *Ott, ahol döntéshozatal van. Ahol a döntés és felelősség megfelelő súllyal esik latba. Ahol a politikus kipróbálhatja tudását, szintetizáló képességét, bátorságát az opciók, lehetőségek közötti választásban – válaszolom, majd: – De vajon politikusnak nevezhető a szó teljes értelmében az, aki, mondjuk, közvetlenül is, de többnyire inkább közvetett módon próbál valamit sugalmazni, bártortalanul elmondani, esetleg egy beadványban feltárni? Világos, hogy az illető a politikai holdudvarban mozgó, meghatározhatatlan valaki... Márpedig, ha arról beszélünk, hogy ez a nemzetiség nyerve vissza jellemző vonásait, arculatát, hangját, ismerje fel, érvényesítse a románsággal közös általános törekvéseit, és érvényesítse ugyanakkor sajátos érdekeit is – akkor ehhez kétséget kizáróan profi politikusokra van szükség. És valószínű, sőt egészen biztos, hogy ifjúságunk körében valahol már ott vannak, készülődnek ezek az emberek. Csak meg kell majd szólalniuk, ismertté kell válniuk. Ha mi, idősebbek, ebben valamit is segíthetünk, ennek érdekében valamit tehetünk, ha kiderül, hogy vannak még tartalékaink, képesek vagyunk előítéleteinkkel, berögzöttségeinkkel szakítani, tehetlenségünkől kilépni – annál jobb.*

A hosszú interjú utolsó szavait – most, hogy a vizsgált korszak, a Ceaușescu-diktatúra ideje lezárult, de már jelentkeztek

a december 22-én uralomra jutott, szabadságot, demokráciát, teljes egyenlőséget, gazdasági megújulást és erkölcsi megtisztulást ígérő új rendszer bizonytalanságai és ellentmondásai – drámaibbnak találtam, mint akkor, mikor elmondtam, lehallgatástól félve, szekusszemtől tartva, ott, a volt királyi istállók közelében, 1989 fűhúzó áprilisában. ”gy hangzanak: *„Mindaz, amit teszünk, és ami velünk történik, szolgáljon tanulsággul a humánus és a felelősség jegyében azoknak, akik utánunk jönnek, hogy elkerülhessék a csapdákat és a miénkhez hasonló helyzeteket. Hogy ne kelljen ennyire visszafogottan, már-már önpusztító tehetetlenségben, fél- és negyedéleletet élniük, magányosan vergődniük a félelem szorításában.”*

SOROS GYÖRGY ROMÁNIÁBAN

Újév előtt, egy este azzal fogadott Évi, hogy Soros György megbízásából telefonált Vásárhelyi Miklós. Érdeklődött, mikor tudna beszélni velem. Többszöri próbálkozás után sikerült összeköttetésbe lépünk, és megtudtam: szeretnének mielőbb Bukarestbe utazni. Melyik lenne a megfelelő időpont, mikor tudná őket fogadni Ion Iliescu?

Gyér, igaz, de voltak némi ismereteim a budapesti Soros Alapítvány ténykedéséről. Valahol azt is olvastam, hogy Moszkvában, Prágában, Varsóban, Kijevben, Bulgáriában, a balti országok valamelyikében, de talán még Pekingben is, létrejött az Open Society, a nyitott társadalom eszméjét szolgáló Soros-létesítmény. Rendkívül örvendtem a megbízatásnak, és hozzáláttam a látogatás előkészítéséhez. Átstudíroztam a magyar követségen fellelhető kevéske dokumentációt, amelynek az alapján előadtam Iliescunak, kicsoda Soros György. Igyekeztem megmagyarázni, amennyire tudtam, miben áll a – Karl Popper londoni professzortól kölcsönvett szóval – nyitott társadalom koncepció. Megpróbáltam ismertetni, mit óhajt elérni a New York-i tőzsde pénzzsenije, több százmillió dollárral működtetett alapítványrendszerével. Azt is elmondtam, hogy bár ezt nekem előre nem jelezték, megtörténhet, sőt valószínű, hogy Soros alapítványt szándékszik tenni Romániában is, amit neki, Iliescunak, támogatnia kellene. Szívesen találkozik az

amerikai vendéggel, mondta, s miután meglátja, miről van szó, segít szándéka megvalósulásában. Egy nappal Soros György és Vásárhelyi Miklós érkezése előtt Iliescu hívatott és közölte, nagyon elfoglalt, beszéljek Petre Romannal, fogadja ő Sorosékat. Így is történt. A fiatal román miniszterelnök meghallgatta vendége exozóját az általa létrehozott alapítványok eddigi eredményeiről fiatal szakemberek nyugati ösztöndíjak útján történő képzésében a management és piacgazdálkodás, az angol nyelvoktatás és társadalomtudományok területén, úgyszintén a független project-ek finanszírozásában. Soros külön kitért intézményei politikamentességének, teljes függetlenségének a tiszteletben tartására a vendéglátó ország részéről.

Igyekeztem nem kimutatni, de, elragadtatással hallgattam szavait. Nem úgy Petre Roman. Leszámítva akkoriban általánosan ismert, néha már-már nyegleségszámba menő önteltségét, fellengzős stílusát, gondolom, egyéb is közrejátszott itt. Folyton az volt az érzésem, ő figyel, persze, hogy figyel, hiszen világot látott ember, megtapasztalta annak az igyekvő fiatal értelmiséginek az előnyét, aki, nyugati ösztöndíjnak köszönhetően, tökéletesíthette tudását. Újsütetű államférfiként pedig talán rezonál Sorosnak erre a gondolatára is: A zárt társadalom, a totalitarizmus összeomlása nem hozza automatikusan magával a nyílt társadalmat; többre van szükség a szabadsághoz, mint az elnyomás hiánya. De ismétlem, úgy tűnt, amíg az ifjú premier Soros Györgyöt hallgatja, nem tudja leküzdeni kételyét: valóban önzetlen támogatásról van itt szó? Ennek a multimilliomos filozófusnak, aki méghozzá magyar származású is, nincsenek rejtett szándékai? A totalitarizmus növendéke ő is, gondoltam, mint mi valahányan. Lám, belőle, a Franciaországban doktorált kutatómérnökből, egyetemi tanárból is előmászik az alig letűnt rendszer kreatúrája s pusztító reflexe is egyben: a gyanakvás. Gondolom, ezt Soros is észrevette, mert mosolyog-

va ígérte meg, hogy dokumentációt juttat el a miniszterelnök úrhoz alapítványai elvi fundamentumáról, azok teljesítményeiről, természetesen problémáiról is; vázlatot küld tervezett romániai intézménye programjáról és annak finanszírozási módjáról.

Számomra, azonkívül, hogy a századvég talán legismertebb mecénásával találkozhattam, meghallgathattam eszmefuttatását a diktatúra zárt rendszeréből a demokratikus, nyitott társadalomba átlépő közösségek megannyi terhéről, csapdájáról, s nem egyszer – csődjéről, volt még egy tanulsága az együttlétnek. Megértettem, hogy Soros elgondolásaiba nehezen illeszthető be az etnikai jelleg. Bevallom: telefonbeszélgetéseink idején abban reménykedtem, felkarol néhány romániai „magyar ügyet”. Kulturálisat, iskolait, természetesen. Hiszen ő nemcsak tudja, de amerikai magyarként, meg is érti megmaradt művelődési, oktatási intézményeink sanyarú helyzetét. Prioritásunk lesz a támogatás megadásában. Soros úr világosan, talán még kissé érdesen is, megmagyarázta: ő nem egyéneket vagy közösségeket támogat. Egyáltalán, nem is támogat. Tehetségek kibontakozásához, a demokrácia eszméjét segítő gondolatok és *project*-ek megvalósulásához járul hozzá lehetőségei szerint. Kritériuma a minőség és a versenyképesség. Annak pedig nincs nemzetisége.

Meglepődtem. S mi tagadás, rosszul is esett. Annyi erdélyi magyar értelmiségi társamhoz, hasonlóan, olyan fájón éltem át a nemzeti önazonosságunk gyökereit sorvasztó-vágó állampolitikát, hogy magától értetődőnek, a demokratikus magatartás parancsoló szükségszerűségének tartottam megsegítésünket. Különösen egy magyar nevű, magyarul választékosán beszélő, magyar kultúrában nevelkedett, gazdag nyugati ember részéről. Ma tudom: túl szimplán láttam a dolgokat. A romániai So-

ros Alapítvány hivatalos megnyitására 1991. február 1-én került sor, a bukaresti egyetem jogi karának aulájában. A főváros értelmiségi, különösen egyetemi elitje hallgatta meg Soros előadását a nyitott társadalom koncepciójáról. Fél év sem telt el, s az ultranacionalista, fajgyűlölő sajtó megkezdte ma is neki-nekilendülő támadását George Sörös – tudatosan így torzítják a nevét –, a magyar irredentizmus s az országunkra halálos veszedelemet jelentő nemzetközi ügynök ellen. Később előadásai-ban, interjúiban Soros tett ugyan egy-két finom iróniával átszótt megjegyzést ezekre a képtelenségekre, de különösebben nem törődött velük. S tudomásom szerint így járt el a szerb, szlovák, magyar, orosz nacionalisták rágalmaival is. Egy ember, aki felismert egy eligazító igazságot, egy globális esélyt, s annak nemcsak hirdetésére, de kihasználására is megvannak az eszközei, nem vesztegeti az idejét ostoba vitákkal, még kevésbé troglodita eszmék hirdetőivel.

Közel öt év alatt számos, Románia művelődési életére, száz meg száz fiatal pályájának alakulására jótékonyan kiható tette mellett, ha nem is a hangzatos „magyar ügyet”, de nem egy, anyanyelvű sajtónk, színházasunk, könyvkiadásunk túlélését, mindmegannyi egyéni és közösségi teljesítményt elősegítő kezdeményezést, számos romániai magyar fiatal tehetség kibontakozását is szponzorálta jelentős összegekkel. Egyúttal megvallom azt is, hogy nekem, illetve az általam támogatott néhány pályázatnak, ha már ez itt szóba jött, nem volt szerencséje. Nem nyerte el a kuratórium tetszését. Sem a Kritérium Alapítvány nyomdarteremtő erőfeszítése – hála Istennek, csak sikerült! –, sem néhány ismert nevű vagy kevésbé neves szerző, műfordító, aki ajánlásért fordult hozzám. Hajlok arra, hogy elfogadjam: a magam hibájából, érveim nem bizonyultak eléggé meggyőzőeknek. Egyszóval, nem volt protekció a Romániára oly áldásos alapítvány itteni honfoglalásakor nyújtott segítség-

gért. Amiért külön becsülöm Soros Györgyöt és bukaresti, illetve kolozsvári munkatársait.

Most, hogy visszagondolok, még az is hasznomra vált, ahogyan egy ízben, 1990 decemberében – Mircea Dinescu 40. születésnapját ünnepeltük –, majd hogy le nem gorombított Soros uram. Mirceaék nemrég költöztek át a Bitolia utcai nyomorúságos szoba-konyhás lakásukból egy, a Repülősök tere közelében található villába, amelyben előzőleg Mia Groza, az egykori román miniszterelnök lánya, volt külügyminiszter-helyettes lakott. Egyúttal amolyan házszentelőt is tartottunk; a jelenlevők többsége részt vett a Coen Storknál, Hollandia nagyköveténél rendezett, előző évi szilveszteri mulatságon is. A jó hangulatból kiszakadva vonultunk vissza Sorossal, hogy megbeszéljük a Kriterion Alapítvány nyomdaépítési pályázatát. Ismertettem a részletes leírásokat, számításokat tartalmazó mellékletekkel ellátott beadványt, amiről pár hónappal előbb, egy másik találkozón már tettem említést a nagypénzű és törhetetlen ambíciójú amerikánusnak. Figyelmesen végighallgatott, majd jöttek a kérdések az eljövendő alapítványi vállalat székhelyéről – Csík-szereda volt az –, a vidék gazdasági távlatairól, társadalmi-kulturális fejlődéséről, a nyomda tervezett kapacitásáról, termékeiről, piacáról, a kiszámítható nyereségről. Válaszoltam. Hol pontos kalkulációk birtokában, hol csak úgy hozzávetőlegesen, a lelkesedésre, a hit, remény, szeretetre alapozva.

– Sajnos, nem – hangzott Soros György lesújtó szentenciája. – Az ön kérése túllépi alapítványom kereteit, s különben is minden túlméretezett.

Az összejövetel vége felé, talán az igazi baráti légkörtől, no meg a kegyetlen visszautasítómmal is elkoccintott poharaktól felbátorodva, újra előhozakodtam pályázati kéresemmel. Soros rámvillantotta szemüvegét, a mosoly lekeményült arcáról:

– Már megbocsásson, ezt letárgyaltuk.

Hazafelé menet, szomorúan kellett belátnom: egy a keleti, mondjam úgy, balkáni egyezkedő – kidobnak az ajtón, térj vissza az ablakon – szellem, és más a célratörő, könyörtelenül racionális nyugati gondolkodásmód.

Dinescuék házavatása óta nem találkoztam Soros Györggyel, pedig lett volna rá alkalom, hiszen évente legalább egyszer ellátogatott Romániába. Elolvastam azonban minden róla szóló információt, ami itt, Szentgyörgyön a kezembe került. Végigkövettem, azt is mondhatnám, végigdrukkoltam a nyílt társadalomért folytatott erőfeszítését. Bevallása szerint az elmúlt öt évben jövedelmének a felét, másfél milliárdnyi dollárt és ideje jelentős részét költötte alapítványaira. Emlékszem, 1992 nyarán, amikor tetőzött a „Sörös”-ellenes kampány a szélsőségesen nacionalista sajtóban, és láttam, hogy senki, sem a hatalom, sem az ellenzék, sem a többé-kevésbé demokratikusnak nevezhető román média nem emeli fel a szavát, egy RMDSZ-sajtóértekezleten nem tudtam megállni, hogy ezt ne mondjam: „Tudják, mit tennék, ha Soros György helyében lennék? Fog-nám a dollármillióimat és becsapnám Románia ajtaját – kívülről. Előbb azonban még visszaszólnék: Menjenek maguk, uraim, a fészkes fenébe!” A riportertermagnók és mikrofonok ott feketéllettek előttem az asztalon, az újságírók szorgalmasan jegyeztek. És semmi. Említés sem történt a beszámolóikban a – be kell látnom, Soros filozófiájával és tolerancia felfogásával ellentétes – kiborulásomról. Amit őszintén sajnáltam. Persze, említettem már, hogy Soros Györgynek nem ezek a méltatlan támadások jelentették a fő gondot. Olvasom egyik interjújában: „*Voltak kudarcok is. Oroszországban például többször hasra estünk. Majdnem minden programban volt olyasmi, aminek nem volt sikere. Romániában például próbáltuk a hírlapterjesztést támogatni, s aztán kiderült, hogy pénzünket krumpliszállításra használták fel.*”

Utóbbi megnyilatkozásába mintha szkeptikus hangok ve-

gyülnének. Azt mondja például: „*A rendszerváltozáskor azt reméltem, hogy a forradalomból kialakul egy nyitott társadalom, amihez én csak egy lökést adok, de utána felszámolom az alapítványokat, vagy elköltöm a pénzemet és abbahagyom. Azt reméltem, hogy nemzetközi intézmények is csatlakoznak hozzám. Hát meg is tették, csak nem olyan mértékben, mint ahogyan reméltem. És emiatt a forradalmi lehetőségeket elmulasztottuk. Más irányban kristályosodik ki a helyzet. A nacionalista és többé-kevésbé megint csak zárt társadalom irányába. Amiről azt hittem, hogy pár év alatt megvalósítható lesz, arról kiderült, hogy hosszú folyamat lesz, és végső eredménye teljesen bizonytalan.*” Azt is beszélnek, hogy vezetési stílusában, az alapítványok működtetési módozatában is változás tapasztalható. Kategorikusabb, szigorúbb, olykor kevésbé bízik munkatársaiban, mint az első években. Meglehet. Akinek – századunk egyik legaktívabb embereként – van bátorsága a nyugati demokráciákat a morális csődből kivezető, a világunkat irányító intézmények, az ENSZ, a NATO, de még talán az Európai Unió szerepére is új alternatívát ajánlani, nem kis kockázatot vállal. S mivel saját maga által kidolgozott princípiumok és saját maga által előteremtett eszközök segítségével cselekszik, elsősorban és mindegyesekelőtt: önmagával szemben.

Még csak annyit, hogy amikor az alapítvány első romániai igazgatója, Sandra Pralong Bukarestbe érkezett, egészen természetesnek találtam, hogy – gondolom, Soros György eligazítása nyomán – az elsők között keresett meg. Tanácskozás, eszmecsere végett később is megfordult az RMDSZ-székházban, s egy ízben – bejelentetlenül angol újságírók állítottak be – a szövetségi tolmács feladatát is ellátta. Most már biztos, hogy sosem lesz még egy olyan kulturált és szép tolmácsom, mint ő. Nemhiába szemelte ki és vette feleségül Renaud Vignál, a derűs, Bukarestben hallatlanul aktív francia nagykövet.

AHONNAN LEFELÉ VISZ AZ ÚT...

A *Nemzeti Megmentési Front Nyilatkozata* a romániai nemzeti kisebbségek jogairól a leggyorsabban megtagadott, majd tökéletesen elfelejtett dokumentuma az új politikai rendszernek. Baljós jel volt már az is, hogy egyetlen román lap sem közölte a szöveget. Ha egyáltalán megemlítették, csak néhány – saját ízlés, azaz politikai meggyőződés szerint – kiválasztott részt jelentettek meg inkább belőle, de legtöbben a szokványos hírek kijáró figyelemmel kezelték csupán.

Amennyire én Bukarestben meg tudtam ítélni – a Román Televízió-ban 1990. január 5-én, fő adásidőben, este fél tízkor, a Front tanácsának tagjaiként Virgil Măgureanu román, én magyar nyelven olvastuk fel a nyilatkozatot –, a román társadalom egy részét meglepte, a másikat valósággal sokkolta, amit hallott. Azt hiszem, kevesen voltak, akik fenntartás nélkül egyetértettek vele. Gyanítom, hogy csakhamar ez a helyzetértékelés vezette rá Iliescut, Petre Romant és politikacsináló körük több tagját arra, hogy „elsiették a dolgot” – ezt fél évvel később Ion Iliescu nyíltan meg is mondta nekem, s úgy tudom. Király Károlynak is. Ezen az úton – gondolták – már csak a közeledő választásokra való tekintettel sem tanácsos haladni. A *Vatra Românească* februári riadófüvése, az „iskolaháború”, majd a marosvásárhelyi konfliktus megerősítették őket ebben a hitükben. Vagyis: az ünnepélyesen kinyilvánított elveket és

megígért gyakorlati lépéseket napok, hetek alatt elsöpörték az előítéletek, a hagyományos román nacionalizmus, a Ceaușescu-ideológia öröksége és a konjunktúra. A hatalom legális megszerzésére irányuló pártérdek.

A magyarországi sajtó, tudtommal – azokban a napokban csak elvétve volt alkalmam újságot olvasni – üdvözölte, pozitívan értékelte az NMF nyilatkozatát. A kormányzat, a pártok ugyanezt tették.

Nálunk, a romániai magyar visszhang nem volt ilyen egybehangzó. A közvélemény – a sajtókommentárok, az RMDSZ-hez befutott jelzések szerint – meglelégedéssel nyugtázta a dokumentumot. A december 22-én meghirdetett Front-program akkor még közszájon forgó 7. pontjának: *„A nemzeti kisebbségek jogainak és szabadságjogainak tiszteletben tartása és a románokkal való teljes jogegyenlőségük biztosítása”* – természetszerű folytatását, Iliescu ígéretének a betartását látta benne. Másként ítélte meg a dolgot a számomra ismeretlen és azóta tudtommal letűnt civil szervezet, a *Független Jogászfórum*. Kolozsváron, január 12-én keltezett terjedelmes nyilatkozatában megsemmisítő bírálatnak vetette alá az NMF-nek a kisebbségi jogokkal kapcsolatos dokumentumát. A mai megközelítésben is figyelemreméltó munka ezekkel a sorokkal zárult: *„Kérjük azok megértő elnézését, akiket talán meglep a keserű hang, Teller Ede szerint a pesszimistának mindig igaza van, de sohasem örülhet az igazának. Adná az Isten, hogy ne legyen igazunk, de félünk, hogy igazunk van. Nem örülünk neki.”*

Azt is mondhatnám, a román politikusok fennebb kifejtett érveire való utalással, hogy dr. Kapcza Imrének és dr. Podhrádszky Lászlónak igaza lett. Ami a megígért jogok és garanciák elmaradását illeti, sajnos, kritikájuk megfogalmazásakor mindketten megfélekedtek néhány körülményről, másképpen szólva, rosszkedvükben – hogy indulatot ne mondjak, s itt Kapcza Imre lendületes szubjektívizmusa könnyen tetten érhető – szem

elől tévesztették a bonckés alá vett dokumentum jellegét, azaz (a mi szempontunkból) eredendő korlátait. Vegyük sorra. A szerzők ügyvédi módszerességgel felsorolt kifogásai így kezdődnek: „*Domokos Géza úr az RMDSZ január 7-i első országos tanácskozásán Kolozsváron kijelentette, hogy ez a nyilatkozat »az NMF Országos Tanácsa és az RMDSZ bukaresti ideiglenes irányító testülete közötti tárgyalások eredménye«*”. A folytatás így hangzik: „*Ezt mi politikai hibának tartjuk. Az ideiglenes irányító testületnek nem volt meghatalmazása a romániai magyarság részéről, hogy az őt létérdekében közvetlenül érintő, ilyen fontos kérdésekben tárgyalásokat folytasson és nyilatkozatokat fogadjon el. Ennek ellenére a pusztán tény, hogy a nyilatkozatot a tv-ben magyar nyelven Domokos Géza úr olvasta fel, azt a látszatot keltheti, hogy ez a mi művünk, a magyaroké, ez nekünk jó, ismét kicsikartunk valami adományt. Erre semmi szükségünk nem volt.*”

Opponenseimnek eszébe sem jut, hogy ha már engem elmarasztalnak, amiért nem kértem a romániai magyarság meghatalmazását, ők is megkérdézhethék maguktól: van-e felhatalmazásuk nemzeti közösségünk nevében beszélni? Kategorikus kijelentéseket tenni?

Alapvető tévedésük, hogy én tárgyaltam volna és nyilatkozatokat fogadtam volna el valaki nevében. Még az RMDSZ nevében sem tettem, nemhogy a romániai magyarságéban. A nekem tulajdonított kolozsvári kijelentés kitaláció, politikai ellenszenv szülte fantazmagória, meg nem érdemelt feddés szakmai hiúságukban megbántott, egyébként tiszteletreméltó emberek részéről. Említettem már, nem RMDSZ-elnökként vettem részt a Nyilatkozat kidolgozásában, nem ilyen minőségben terjesztettem jóváhagyás végett a Front tanácsulése elé, és végül, nem ennek az ideiglenes stallumnak a birtokában álltam a magyarra fordított szöveggel a tv-kamerák elé.

Amikor Ion Iliescunak egy magánbeszélgetésben felvetet-

tem, hogy az NMF tanácsának *Végrehajtó Irodája* tegyen közzé egy állásfoglalást a nemzetiségi kérdésben – eredetileg így gondoltam; Iliescu ötlete volt, hogy maga a két nap múlva összehívó Tanács fogadjon el egy ilyen dokumentumot –, három célt követtem. Először, hogy az Erdélyben – főleg az újonnan megválasztott magyar vállalatvezetők, a magyar iskolák visszaállítása és a Bolyai egyetem engedélyezése ügyében – jelentkező konfliktusoknak elejét vegyük. Másodszor azért, hogy valamilyen formában a Front ismerje el az RMDSZ-t mint a magyarság érdekvédelmi szervezetét. Harmadszor, hogy az RMDSZ ideiglenes vezetősége ne üres kézzel menjen a Kolozsvárra összehívott küldött-tanácskozásra. A nagyon gyorsan megírandó szöveg elaborálásában részt vett ugyan a Szövetség vezetőségének több tagja – Demény Lajos például –, de ez egyáltalán nem jelentette, hogy a megszületett dokumentum „az NMF Országos Tanácsa és az RMDSZ bukaresti ideiglenes irányító testülete közötti tárgyalások eredménye” lett volna.

Semmiféle tárgyalásra nem került sor. Mind a tanácsülésen, ahol a tervezetet egyöntetűen elfogadták, mind az azt követő szövegegyeztetésen – utolsó olvasaton, ahogy Iliescu fogalmazott – Király Károly a Front tanácsának alelnöki minőségében volt jelen, jómagam mint tanácsstag és a kérdés előadója kaptam a meghívót. A nyilatkozat véglegesítésén kettőnkön kívül Ion Iliescu, Petre Roman ideiglenes miniszter elnök, Dumitru Mazilu, a Front első alelnöke, Silviu Brucan, a Front külpolitikai kérdésekkel megbízott alelnöke, Mihai Drăgănescu miniszterelnök-helyettes, Aurel Dragoș Munteanu, a Szabad Román Televízió elnöke és Virgil Măgureanu elnöki tanácsos vett részt. Úgyszólván az egész *Végrehajtó Iroda*.

Azt hiszem, ebből is látható, hogy ekkor, ezen az év eleji napon Románia új vezetői nagyon komolyan vették a kisebbségi kérdést, a Nyilatkozat a lehető legmagasabb szinten kapott

szentesítést. Elsüllyesztése, totális semmibevevése annál váratlanabb – és elfogadhatatlanabb! – volt és az ma is a számomra.

A Tanács által, mint említettem, kifogás, észrevétel nélkül elfogadott szöveget ezen az ülésen alapos vizsgálatnak vetették alá. Iliescu, finom Parker töltőtollal a kezében, szóról szóra, mondatról mondatra haladt az olvasásban. Meg kell adni, hogy a társaság tapasztalt szerkesztőnek bizonyult, természetesen az akkor használt nyelvezet megszabta korlátok között. Nem hiába, így vagy úgy, mind íróemberek is voltak. Az enyhe stílus-talanságok eltűntek, javult a mondatok lejtése, új részekkel egészült ki egy-egy bekezdés. A fő gond – ez mindjárt az elején nyilvánvalóvá lett számomra – abban állt, hogy az ország területi egysége, a nemzeti szuverenitás elve ne szenvedjen csorbát. Ekkor került be a nemzeti vagy faji kizárólagosságra, illetőleg elkülönülésre vonatkozó mondat. S az is, amelyik leszögezi, hogy az anyanemzettel tartott természetszerű kapcsolatok nem érinthetik a kisebbségek lojalitását a demokratikus Románia iránt.

A leghatározottabb véleménykülönbség a dokumentum 2. bekezdése körül bontakozott ki. Annyira kemény volt, hogy egy idő után Mazilu javasolta: ugorjuk át a bekezdést, haladjunk tovább s a végén térjünk vissza a vitatott szövegre. Az általam előterjesztett – itt meg kell jegyeznem, hogy a tervezet írása során Demény kitartó érvelésére állapotunk meg ennél a fogalmazásnál, én meg voltam győződve, hogy így nem megy át a szűrőn – szövegben „valamennyi kisebbségnek az önrendelkezés elveire alapozott” önmegvalósításáról volt szó. Más-más megközelítésben, egymástól különböző elméleti színvonalon és a politikai fogantatású érzelmi töltés változó fokozatain, minden jelenlevő, Király Károly kivételével, elvetette, „legalábbis a mai körülmények között”, az önrendelkezés statuálását. Akkor – és azóta is hányszor, Uram, Teremtőm! – so-

roltam Királlyal együtt a jogi, történelmi és erkölcsi érveket az eredeti szöveg mellett – mindhiába. Hosszas, fárasztó szópár-baj után Iliescu tollával áthúzta az inkriminált *önrendelkezés* szót, és a Végrehajtó Iroda tagjainak egyöntetű döntése alapján – kivételt képezett Király Károly –, behelyettesítette a *helyi autonómia* fogalommal. Máig vallom, hogy a reális, hamisítatlan helyi autonómia feltétele a nemzetiségi önrendelkezésnek, öngazgatásnak, magában hordozza a nemzetiségi önvédelemnek és jogszabályozásnak ezt a magasabbrendű rendszerét is. Következésképpen elfogadtam a többségi döntést, egy feltétellel. A módosításra való tekintettel, kértem a 9. bekezdésben foglalt elvek részletezését. Elég hosszú eszmecsere után – Aurel Dragoş Munteanu volt a legkitartóbb támogatóm –, a következő szövegben állapodtunk meg: „*Biztosítani kívánjuk a nemzeti kisebbségek jogát, hogy politikai, társadalmi és szellemi életük problémáit saját demokratikus szervezeteik, az államhatalom, a közigazgatás, valamint a civil társadalom szerveibe a maguk soraiból jelölt, illetve választott képviselők útján oldják meg.*”

Úgy éreztem, ezzel a résszel, valamint egy előbbi, a gyulafehérvári pontokra való közvetlen utalással a helyzet kiegyenlített. Kezdetnek nem rossz, gondoltam, miközben letisztáztam az új fogalmazást, hogy Iliescu kabinetfőnöke gépelni ad-hassa. Elvégre nem egy RMDSZ-dokumentumról van szó, hanem a törvényhozói és végrehajtó hatalmat gyakorló Front hivatalos okmányáról. Igen, kezdetnek, mert hittem – csak tizenhárom nap telt el a decemberi fordulat óta –, hittem, hogy ezt a nyilatkozatot, ha nehezen is, követik ennél „európaibb” határozatok és döntések. Prevízióm nem vált be. Tévedtem.

Amikor Ion Iliescu újraolvasta a dokumentum végleges, oly elővigyázattal, akkora éberséggel átfésült szövegét, különösen megnyugtatónak találtam a következő, a 3. bekezdésben található passzust: „*A Nemzeti Megmentési Front határozottan elítéli az*

előző diktatórikus rendszernek a nemzeti kisebbségekkel szemben folytatott politikáját és ünnepélyesen kinyilvánítja: valóra váltja és garantálja az egyéni és kollektív nemzeti jogokat és szabadságjogokat.”

Sokszor elhangzott utólag – elsősorban Király Károly részéről, akinek a portréját csak meg kell rajzolnom –, hogy én szinte ujjongva fogadtam el, majdhogy magam nem javasoltam a szintagma-cserét. Az elején megbotránkoztatott ez a hitelrontó, hamis beállítás, utána, amikor hol itt, hol ott újra előbukkant, már csak legyintettem. Hagytam. Eljön az ideje, gondoltam, az én véleményem elmondásának is. Hát eljött. S ezzel lezártnak tekintem részemről a vitát. Még csak annyit, hogy Kapcza doktor meg Podhrádszky doktor – vele nagyon jól együttműködő kollégák leszünk 1990 tavasza után a román parlamentben amikor többször leírják: „nem kellett volna vállalni”, vagy igen körültekintően, dokumentáltan – teljes egyetértéssel különben – felsorolják, hogy mi minden hiányzik a Front-nyilatkozatból, nem számolnak két dologgal. Egyik: politikai nyilatkozatról és nem nemzetiségi státútumról vagy törvényről van szó. A második: benne van a címben, ez nem a Romániai Magyar Demokrata Szövetség, nem a magyarok, nem Domokos Géza nyilatkozata, hanem a Nemzeti Megmentési Fronté. Az ő érdekei szerint, az ő nyelvén szólva.

Ami pedig azt illeti, hogy a „törvény” sérti a magyarság érdekeit, csak annyit: az elmúlt öt évben nem egyszer hallottam RMDSZ-dokumentumokban, hivatalos magyar állásfoglalásokban erős hivatkozási alapként emlegetni – az 1918-as gyulafehérvári határozattal együtt – az NMF január 5-i Nyilatkozatát. Radikalizmusukról ismert politikusaink érvelését is beleértve. Úgy látszik, mégsem volt annyira felesleges és legfőképpen, annyira káros ama január eleji törődés.

Álljon tehát itt a kor történetére annyira jellemző sorsú dokumentum.

A romániai forradalom – a román nemzet és a nemzeti kisebbségek, az ország egész népének történelmi tette – a haza összes állampolgára közötti egység és összetartás, a szabadság és az igazi demokrácia iránti vágyuk tanúbizonysága. A közösen kiontott vér megmutatta: az erőszakos asszimiláció sovén gyakorlatára alapozott nemzeti uszítás politikája, a szomszédos Magyarország elleni rágalomhadjárat sorozatos kísérlete nem tudta megtörni a román nemzet és a nemzeti kisebbségek közötti bizalmat, barátságot és egységet.

A Nemzeti Megmentési Front meglepéssel veszi tudomásul a Romániai Magyar Demokrata Szövetség 1989. december 25-i Kiáltványának ama kitételét, miszerint a szervezet Románia területi egységének és nemzeti szuverenitásának elvi alapján áll, és valamennyi kisebbségnek a helyi autonómia elveire alapozott önmegvalósítását a román néppel való szoros együttműködésben, az oszthatatlan román állam keretei között tűzi ki céljául.

A Nemzeti Megmentési Front határozottan elítéli az előző diktatórikus rendszernek a nemzeti kisebbségekkel szemben folytatott politikáját és ünnepélyesen kinyilvánítja: valóra váltja és garantálja az egyéni és kollektív nemzeti jogokat és szabadságjogokat.

A Nemzeti Megmentési Front a megvívott forradalom demokratikus jellegével összeférhetetlennek minősíti a nacionalizmus és sovinizmus, a fajgyűlölő uszítás, a nemzeti kisebbségekkel szembeni elnyomó politika bármely megnyilvánulását.

Mindennemű nemzeti vagy faji kizárólagosságra, illetőleg elkülönülésre irányuló megnyilvánulás egyformán ellenkezik mind a román nemzet, mind a nemzeti kisebbségek létérdekeivel. A harmonikus együttélésnek és a kölcsönös bizalomnak magától értetődő feltétele a sajátos kisebbségi érdekek és a többségi nemzet érdekeinek egyeztetése. A valóságos és teljes egyenjogúság ugyanakkor az ország törvényeiből következő és a több évszázados közös sors legjobb hagyományaiiban gyökerező morális köteleességek együttes vállalását is jelenti.

A nemzeti kisebbségek irányában folytatott politikájában a Nemzeti

Megmentési Front abból az elvből indul ki, hogy a demokrácia egy és oszthatatlan. Elképzelhetetlen külön a románokra, külön a magyarokra vagy bármely más nemzetiségre szabott demokrácia.

Amikor megoldásokat keresünk a nemzeti viszonyok új alapokra való helyezésében hazánkban, azzal az elhatározással merítünk a humanista gondolkodás kincsestárából, az európai demokrácia tapasztalataiból – elsősorban saját hagyományainkból, az 1918. december 1-i gyulafehérvári Nemzetgyűlés Nyilatkozatából –, hogy magasabb szintre emeljük valamennyi etnikai közösség harmonikus együttélését.

Tekintettel a diktatórikus rendszer átkos örökségére, a fentebb kifejtett elvekből kiindulva, a Nemzeti Megmentési Front szükségesnek véli az egyéni és kollektív nemzeti jogok és szabadságjogok alkotmányos garanciáinak kidolgozását.

Biztosítani kívánjuk a nemzeti kisebbségek jogát, hogy politikai, társadalmi és szellemi életük problémáit, saját demokratikus szervezeteik, az államhatalom, a közigazgatás, valamint a civil társadalom szerveibe a maguk soraiból jelölt, illetve választott képviselők útján oldják meg.

A pluralizmus és a demokrácia megvalósításának programja a nemzeti kisebbségek számára lehetővé teszi azt, hogy minden korlátozás nélkül valóra váltsák valamennyi törekvésüket, sajátos érdekeik szervezett képviseletét és érvényesítését illetően.

Következésképpen a Nemzeti Megmentési Front szükségesnek véli:

1. Az ország új Alkotmánya ismerje el, garantálja a nemzeti kisebbségek egyéni és kollektív jogait és szabadságjogait.

2. Ki kell dolgozni és meg kell szavazni az Alkotmány előírásait konkrét formában kifejtő nemzeti kisebbségi törvényt. E törvénynek a parlament által való elfogadása történjék meg az új Alkotmány életbe lépésétől számított hat hónapon belül.

3. A törvényes előírásoknak megfelelően biztosítani kell a kisebbségek alapvető jogainak gyakorlásához szükséges intézményrendszer létrehozását, s ezáltal az anyanyelv szabad használatát, a nemzeti kultú-

ra ápolását, a nemzeti identitás megőrzését. E célból Nemzetiségügyi Minisztérium is létrehozandó.

A Nemzeti Megmentési Front lehetségesnek és jogosnak ítéli meg, hogy a romániai nemzeti kisebbségek fenntartsák és folytassák kapcsolataikat azon nemzetekkel, amelyekhez a közös nyelv, valamint a kulturális és történelmi hagyomány száalai fűzik őket. A környező állammal való jószomszédi viszony körülményei között ezek a természetzerű kapcsolatok nem érinthetik a nemzeti kisebbségek lojalitását hazájuk, a demokratikus Románia iránt. Ellenkezőleg, hozzájárulnak a közös haza iránti hűség érzésének elmélyüléséhez.

A Nemzeti Megmentési Front kifejezi meggyőződését, hogy a romániai etnikai viszonyok új alapokra helyezése megeremti a bizalom és a kölcsönös megbecsülés légkörét, előmozdítja a román nemzet és a nemzeti kisebbségek közötti barátság megszilárdulását, az ország valamennyi állampolgára közötti egységet, amely egyik alapvető tényezője Románia haladásának és fölemelkedésének.

Mint könnyen észrevehető, a dokumentum magán viseli nemcsak az eredeti, román nyelvű szöveg, a diktatúra idején kialakult politikai észjárás és zsargon jegyeit, de a sebtében elkészült fordítás árulkodó nyomait is. Ami stílus, szabatosság tekintetében sok kívánnivalót hagy, olykor éppenséggel zavarja a magyar anyanyelve tisztaságára kényes olvasót. Egy, szerintem, biztos: aki megismerkedik vele, az rájön, hogy a Nyilatkozat a nemzetiségi kérdésben az akkori hatalom politikai akaratának a tetőzését jelenti. Innen az út már csak lefelé visz. Egészen Ion Iliescu és körének szövetségéig a szélsőséges, nacionalkommunista erőkkal.

AGE, LIBERTATE DECEMBRI UTERE

– Elkísérlek – lépett mellém nagyobbik fiam, Péter. Börtáskámat emeltem a vállamra, először keltem útra a forradalom után. Szombat, január 6-át írtunk, a vonat este tíz után indult. Ekkor már csendes volt ugyan a város, elvéve hallatszott egy-egy lövés. A bukarestiek észre sem vették. De az utcán, a metróban, különösen sötétedés után, bizalmatlanul méregették egymást a járókelők, az utasok. Katonai járőrök cirkáltak mindenfelé, több megszeppent milicistát lehetett látni, mint előbb. Látszólag helyreállt a nyugalom, a feszültséget azonban lépten-nyomon érezni lehetett. Jólesett, hogy Péter – előző nap szaladt haza hétvégi látogatóba Szentgyörgyről – ajánlkozott, elkísér az állomásra. A Victoria téri megállóig gyalog mentünk, onnan földalattin az Északi pályaudvarig.

Útközben egyhónapos fiáról, első unokámról mesélt, akit a nagy felfordulásban és embertelen elfoglaltságom miatt még nem láttam. December 22-re terveztük a szentgyörgyi utat. Évi a vonatjegyeket is jó előre megváltotta, de aznap, amikor a tévében megpillantottuk az Iránból alig hazatért Ceaușescut, felesége és néhány udvari előkelőség – köztük a két nap múlva halott hadügyminiszter és magyar díszpintyként, Fazakas Lajos – társaságában, felfedezték megnyúlt arcukon, egész magatartásukon az ijedtséget, a temetésre emlékeztető borút, elhatároztuk, hogy lemondunk az utazásról, elhalasztjuk unokánk

meglátogatását. Megértettük: itt – figyelembe véve a temesvári felkelést is – valami ezúttal történni fog.

A pályaudvaron nagy volt a jövés-menés. Az emberek igyekeztek pótolni az események, az átélt izgalmak miatt elmaradt karácsonyi családlátogatást, ügyes-bajos dolgaik intézését, vagy egyszerűen a kíváncsiság hajtotta őket Bukarestbe. Megköszöntem fiannak a testőri szolgálatot és megkértem, menjen haza, ne várja meg a kolozsvári gyors indulását. Ne okozunk felesleges izgalmat otthon várakozó édesanyjának.

Volt még bőven időm, nézegetni, olvasgatni kezdtem az állomási üvegsarnok, a váróterem falait, a peronok oszlopait elborító rajzokat és feliratokat. A kommunizmust diadallal eltemető, a kivívott szabadságot köszöntő, a forradalom mártírjait elsíró, mésszel, színes krétával, spray-vel írott és rajzolt jelszavakban, rigmusokban és karikatúrákban lenyűgöző erő volt. Vizuális bizonyága annak, hogy vége a félelemnek, a visszafojtott, megcenzúrázott hangnak és írásnak. Az egész lényünket átító képmutatásnak, az igazságként hirdetett hazugságnak. Mindenüvé: padlóra, lámpákra, újságosbódé falára, jegyirodák ablakaira, posta ajtajára, patika kirakatának üvegére, mozdonyok elejére, vagonok oldalára, mindenüvé üzenet kívánczolt: szabadok lettünk!

Néztem a világba kiáltásnak ezt a lebírhatatlan kényszerét, a felgyülemlett panasznak, a csokorba gyűlt reménynek ezeket a szenvedélyes jeleit, és már most, alig két héttel a változás után szerettem volna megszólítani a körülöttem tolongó állomási népet: csendesebben mulassunk, feleim, mint tapasztalom, lesz még gond, nem fog minden úgy menni, mint azok gondolták, akik a sivár falakat vádjaikkal és vágyaikkal telepítették.

Mit akartak mondani például azok a fiatalok, akik ott, szemben, felírták: „Să murim ca să fim liberi!”? Az abszolút szabadság igénylése volt? A harmincas években annyi fiataalt – első-

sorban diákokat – elbűvölő légionárius önfeláldozási misztika? Vagy egyszerűen félelmetes víziója a harc későbbi hiábavalóságának: csak holtan lehetünk szabadok. Átok ül rajtunk. Ahogy később Mircea Dinescu írta: Az Isten elfordította tekintetét Romániáról.

Aztán elrestelltem magam: lesz, persze, hogy lesz mindenféle gond – nekünk, magyaroknak, a jelek szerint eggyel több –, de tegnap ilyentájt olvastuk fel a Front nemzetiségi nyilatkozatát, és holnap ül össze Kolozsváron a Romániai Magyar Demokrata Szövetség első küldött-tanácskozása. Gondolhattunk erre azelőtt egy hónappal, 1989 Mikulás-estéjén? Legyünk türellemmel. Elszántságunknál csak a kitartó józanságunk legyen nagyobb.

Vonatunk még nem állt be. Ráérősen jártam-keltem az utasok között – öltözetük, beszédük után ítélve sokan voltak Máramarosból –, óvatosan kerülgettem a bőröndöket, fehér-felete csikos tarisznyákat. Egy idő után járásom, azt hiszem, gépiessé vált. Neki is támaszkodtam a csomagmegőrző falának. Bizonyára a környezet, a zaj, az itt-ott felcsendülő énekszó, a telerajzolt falak, a lyukas zászlók hatására, magukkal ragadtak az emlékek.

... December 21-e, csütörtök délután fél öt. Ekkor láttam meg, közel a Római térhez, a Magheru sugárúton, az első tankot. Azt követte a második, a harmadik. A motorok dübörgése, a hernyótalpak csikorgása nem tudta elnyomni a járdákon álló tüntetők ütemes kiáltását. „Apă-rați un asa-sin! Apă-rați un asa-sin!” A tankokon ülő sápadt, a géppisztoly agyát görcsösen szorító kiskatonák ijedten nézték a tömeget. Vajon – villant át rajtam –, vajon értik-e, felfogják-e a vádat: gyilkost védelmeznek, a gyűlölt Ceaușescu oltalmára vezényelték ki őket az utcára? A Podgoria vendéglő és a vele átellenben levő Cireșica söröző között álltak a kordonok. Az első sorban a félelmet keltő

pajzsosok, mögöttük rendőrök, többnyire tisztok, és végül, hátul, a szekuritáté polgári ruhás emberei.

Időnként a hármás sorfal megindult, és lassan, óvatosan szorította a Római tér felé a tüntetőket. Ha a tömeg nem hátrált, mi több, fenyegetően közeledett a pajzsosokhoz, a fegyveres sorok pár lépéssel visszahúzódtak. Ennek ellenére, ha apránként is, de fokozatosan ők nyertek teret. A tankok eltűnése után a járdákról az úttestre özönlött tömeg egyre közelebb került a Romanához. Olykor, amikor úgy látta, hogy közte és a tüntetők között nagyobb tér támadt, a hármás fal nekilendült, már-már úgy tűnt, a tömegnek ront, aztán, amikor az úrt betöltötte, hirtelen megállt. Az egyik ilyen ide-oda mozgás közben az egyik pajzsos katona megbotlott és elesett. A járdáról hozzáugrott egy fiatal férfi, és belerúgott. Rövid tétovázás után a pajzsosok előrelendültek. Hogy társukat mentsék, s a bátorságra kapott tüntetőket megriasszák. Eredménnyel, mert a tömeg meghátrált. Ekkor észrevettem, hogy egy, öklét a katonák és rendőrök felé rázó lány elterült az aszfalton. Odarohantam és kihúztam a járdára a dühtől eltorzult arcú pajzsosok elől. Holtsápadt volt, eszelős tekintettel nézett rám: „Gazemberek, gyilkos gazemberek”, suttogeta.

Amikor visszaszorultunk a tér sarkához, megpillantottam egy 131-es autóbust; itt volt a végállomása. Győzködtem a körülállókat: foglaljuk le, és menjünk el vele a két megállónyira levő Dorobanți tere: ott, az egyik mellékutcában lakik Mircea Dinescu, az április óta fogoly költő. Szabadítsuk ki. Megmagyarázták, hogy nem lehet. Itt kell maradni mindenkinek a téren, nem szabad szétszóródnunk. Fel is csendült az ütemes kiáltás: „Nu ple-cați! Nu ple-cați!”

...Este fél nyolc. A Római tér üres. A Sadoveanu könyvesboltnál áll a sűrű rendőrkordon. A Magheru sugárúton hol itt,

hol ott verődnek össze tüntetők. A járdákon és a tüntető csoportok között, tiszti egyenruhában, de leginkább civilben, szekusok cirkálnak. Rezzenéstelen arccal figyelnek, hallgatónak, s csak két dologra vigyáznak: túl nagy csoport ne verődjön össze, és ne térjenek ki a mellékutcák irányába az emberek. Nehogy onnan elérjenek az Egyetem térre. Mert ott vulkán forrt. Szünet nélkül morajlott a tömeg, katonai reflektorok pásztázták a helyet, időnként egyes lövések vagy egész sorozatok csattantak fel. Félelmetesen dübörögtek a tankok és páncélautók motorjai. A Magherutól mindenki arra felé igyekezett, de minden irányban fal állta az útját: pajzsosok, az egész napos készenlétől kifáradt, az ellenséges utcától megriadt, ekkorra már az éhségtől, szomjúságtól, s a számukra teljesen ismeretlen helyzetből felbőszített belügyes katonák és mord, mindenre képes milicisták sorfala.

Attól a helytől nem messze, ahol Évivel álltunk, hirtelen csődület támadt. Egy hórihorgas, világos színű dzsekis fiút akartak betuszkolni a rendőrök egy rabszállító kocsiba. Senki sem tudta, miért, de az világos volt mindenki előtt, hogy ezt nem szabad engedni. A *mi* és az *ők* – a szabadság hívei és a zsarnokság védői – között ekkor már végleges volt a szakadás. Bármit tegyenek *ők*, az ellenünk van. Az a fiú *mi* vagyunk. Minket ráncigálnak, vonszolnak azok a rohadt milicisták és gyűlölt szekusok az autó felé. Pillanatok alatt embergyűrű vette körül őket. „Engedjék el!” üvöltöttük mi is a többiekkel. „Azonnal engedjék el!” S hátrábról: „Gyalázatosak! Szégyelljék magukat!” S a fiút elengedték, magába szívta a tömeg. Ez volt az első győzelem, aminek tanúja, részese voltam. Először láttam Ceaușescu rettegett karhatalmát meghátrálni egymást nem ismerő fiatal és idősebb férfiak és nők előtt, akiket abban a pillanatban egy egyszerű, mindenki által egyformán értelmezett cél egyesített: hagyják békén azt a langalétát. Bármit csinál-

janak ők, az rossz, gyűlöletes. Amit mi nem vagyunk hajlandók tovább túrni. Nevet is adtam a pillanatnak. Odaszóltam feleségemnek, akinek – akárcsak a többieknek – arcán ott ült az elszántságot a kollektív elégtétellel felváltó kifejezés:

– Küszöbön állunk, barátkám. A forradalom küszöbén.

Amit átéltünk, az kis, jelentéktelen epizód volt csupán. De tőlünk háromszáz méternyire átlépték a küszöböt. Hősökkel és mártírokkal, s mindmáig ismeretlen – vagy ha ismert, felelősségre nem vont, ha el is ítelt, könnyen kegyelmet nyert – gyilkosokkal. Egyre több azoknak a száma, akik kétségbe vonják, hogy 1989 decemberében Romániában forradalom ment végbe. Azt azonban, ami huszonegyedikén este az Egyetem téren történt, nem nevezi senki sem eseménynek, sem puccsnak, sem külföldi ügynökök által kirobbantott lázadásnak. Forradalom volt. Fiatalok forradalma, akik nem gondoltak hatalomátvitelre, még kevésbé pozíciók megszerzésére. Egy volt a céljuk: a Ceaușescu-diktatúra megbuktatása, a kommunista rendszer megszüntetése Romániában. Az más kérdés, a forradalom utólagos drámája, hogy az önzetlen, a legnagyobb áldozatra is kész barikád-vezérek közül nem egy szépen beépült a mai restaurációs hatalomba. Vagy igyekszik maximális hasznot húzni a törvényesen biztosított előjogokból. De ez mindig így van. Nemzedékek emlékezetében nem a túlélők maradnak hűek a forradalmi eszmékhez, hanem akik életüket adták értük. Akik nem alkudhatnak, nem változhatnak. S nem is tiltakozhatnak. Csendesek, mint évfordulókon, jeles ünnepeken tettetett áhítattal megkoszorúzott síremlékük s a múzeumok vitrinjeiben falkuló arcásuk.

December 22-e rosszul kezdődött. Gyönyörű, napsütéses reggel köszöntött, ahogy a kapun kiléptem. És csend. Nagy, súlyos csend. A nyugatnémet követség előtt eltűnt a szokásos,

véget nem érő sor, pedig munkanap volt, péntek. Nem észleltem mozgást a közeli Dorobanți tér felől sem.

„Úristen! – hasított belém. – Vége. Véget ért minden. Mint a Zsílvolgyében, és legutóbb Brassóban. Az ígélet – »Azi la Timișoara, mâine-n toată țara!« – nem lett valóság. Temesvár példáját nem követi az ország, ami tegnap történt, fellángolás volt csupán, győzött az erőszak. Nem lehet! – lódultam neki újra. – Nem lehet, nem lehet igaz!”

Nyugalmat árasztott minden, a tavaszias fény, az Athén utca teljes mozdulatlansága. Magától értetődően szálltam fel a Scânteia Háza felé tartó autóbuszra. Azzal a céllal is, gondolom most utólag, hogy a kiadóban, a város különböző kerületeiből jövő kollégáimtól megtudjam, mi történik.

Ahogy a Diadalívet a Scânteia térrel összekötő nyílegyenes úton haladtunk, mit látok: az út túlsó oldalán, felsorakozva, munkástömeg jön szembe. Előttük, mintha ők vezetnék a sereglést – fegyvertelen milicisták.

„Világos... – állapítottam meg összeszorult torokkal –, ellentüntetésre viszik az embereket. Újjászervezik a tegnapelőtt szétugrasztott nagygyűlést...”

Tévedtem. A piperai vállalatok melósai voltak; ahogy majdnem üres autóbuszunkkal egyvonalba kerültek, vidáman mutatták ujjaikkal a V-t, a győzelem jelét. Később számos utalás történt rájuk, az elsők között jelentek meg nagy-nagy elszántságukkal, Ceaușescu-ellenes jelszavaikkal a városközpontban. Hogy a rendőrök mit kerestek ott, hogy kerültek az élükre, mindmáig rejtély előttem.

Megérkezésem után a kiadó minden embere az irodámban szorongott. Ki hol volt, mit tapasztalt, mit látott – ez volt a téma. Bánsági származású német kollégák az újabb temesvári fejleményekről számoltak be. Közben szólt a rádió. Amikor tíz óra tájt bemondta a hadügyminiszter, Milea tábornok halálá-

nak híret – öngyilkos lett, mielőtt leleplezték volna mint árulót, hangzott a hivatalos közlemény –, megértettem: kezdődik a végjátzsma. Ami, meglehet, drámai, véres összecsapás lesz, bizonytalan kimenetellel. Az előző délutáni-esti készültségre gondoltam s a Televízió kapuja, fala előtt az imént látott, állig felfegyverzett belügyes katonákra, a stúdióépület lapos tetején egymástól 5-6 méternyire felállított géppuskákra.

– Ebből nem lehet kimaradni! – álltam fel az íróasztalom mellől.

Váratlan lehetett és nem egészen világos, amit mondtam, mert H. Szabó Gyula, művészeti könyveink szerkesztője – fél év múlva utódom a Kriterion igazgatásában – kérdően nézett rám. Kevés szóból megérthettük egymást, mert néhány perc múlva, Bodor Andrással együtt – a folyosó végén, az Új Élet fiókszerkesztőségében dolgozott – Gyula Trabantjában ültünk, és a Kiseleff sugárúton a városközpont felé gurultunk. A Diodalívnél eltértünk balra, hogy a Dorobanți úton haladjunk tovább. A Televízió előtt társaim is látták az előbb említett zord hadfiak fekete gitárjait, s fenn a tetőn, az útra meredő gépfegyvereket.

A Közgazdasági Akadémia mellett meg kellett állnunk. A Dorobanți szálloda előtti teret betöltötték a tüntető fiatalok, számuk egyre nőtt. A Római tér és az Eminescu utca meg a Dacia sugarút felől újabb csoportok érkeztek. Gyula leparkolta a Trabantot valahol a közelben, s elvegyültünk a csillogó szemű, éneklő tömegben. „Ole, ole, ole, Ceaușescu nu mai e!”, fújtuk mi is a többiekkel, az együvértartozásnak azzal a szemérmes-cinkos mosolyával néztünk egymásra, amikor az ember nem éppen megengedett, mi több, tiltott, de nagyon jóleső, nagyon várt, nagyon feldobó dolgot művel. A szabadság első pillanatait voltak ezek. Ha valaki azt mondja nekünk „Vigyázat, polgárok, ennek az éneknek az eredetije, a liverpooli szurkolók

indulója azt mondja: „*We are the chance...* Élni tudunk vajon az eséllyel?” – azt hiszem csúnyán, nézünk rá.

A tömegben TAB – magyar katonanyelven: páncélozott szállító harcjármű – állt. A bakák békésen nézték a körülöttük hullámzó fiatalokat. Mintha parancsra vártak volna, egyenes derékkel ültek, nem szóltak, csak tekintetükkel kísérték, mi történik. Amikor újra meg újra rákezdett a sok ezres kórus: „*Armata e cu noi*”, volt, aki alig észrevehetően bólintott, volt, aki csak somolygott. Talán éppen ők ültek előző nap azokon a félelmetesen dübörgő-csikorgó masinákon, s szorongatták a géppisztoly agyát. Meg kell adni, nagy volt a különbség.

S egyszer csak fehér helikopter szállt el felettünk. Röpcéket szórt. A papírlapok fehéren lebegtek-villogtak a magasban, lassan ereszkedtek alá. Öklök erdeje emelkedett a tovatűnő gép felé, aztán a röpcék után nyúltak a kezek. Én is elkaptam egyet, és Gyulával meg Bandival olvasni kezdtük. Fél lapra, nagybetűs géppel – olyannal, amelyet a pártbizottságoknál és a főbb állami hivatalokban használtak – írott szöveg volt. Címzettjei a hazafias fiatalok és a szocializmushoz hű egyetemisták; mondanivalója, hogy ne engedjék félrevezetni magukat a belső ellenségtől és a külföldi ügynököktől, védjék meg „népünk szocialista vívmányait”, Románia függetlenségét és területi épességét. A befejező sor: „Halál az árulókra! Éljen a Román Kommunista Párt!”

Ez az utolsó két mondat önmagában is elég lett volna arra, hogy a tömeget egyetlen düh-folyammá, indulat-áradattá változtassa. Még hogy árulók, még hogy halál! Az undorító férgek, istentelen templom- és falurombolók, asszonyok tízezreinek gyilkosai, a nép kiéheztetői, a román nemzet megalázói! Le Ceaușescuval! Le a kommunistákkal!

A tér mozgásba jött. Az árulók serege, a halállal megfenyegettek tábora nekilendült. Nem a központ irányába, hanem

észak felé, végig a Darabontok útján. A Perla vendéglőből sört és kenyeret hoztak a katonáknak. Az őket körülülő fiatalok kitépték a lyukas trikolt. Szüntelenül harsogott az ole, ole..., és az emeleti balkonokról cserepekből kitépett virágot dobáltak a lent menetelőkre.

Szétnéztem, még fel is ágaskodtam, pedig elég magas vagyok, hogy jobban lássam az előttem és utánam haladókat. Örömtenger vett körül. Tartósan eszembe akartam vésni mindent: a szabadság extázisában fénylő arcokat, az égre nyújtott kezeket, a hangosan kiáltott jelszavakat és az ismeretlen szomszédnak odamondott tréfás szót, az ablakokban, a balkonokon szemüket törülgető idős embereket. Mert megértettem, tudtam, soha többé ilyen boldog nem leszek.

„*Age, libertate Decembri utere...*”, jutott eszembe váratlanul Horatius biztatása. Igen, jer, siess, élj a decemberi szabadsággal! Dehogy számított akkor, ott, hogy a szállóigévé vált mondat a szaturnáliákhoz kötődik. Ahhoz a december közepén, hét napon át zajló, közkedvelt ünnephez, amikor a római rabszolgákat három napig szabad emberként kezelték: tógát viselhettek, parancsokat osztogathattak. Gazdáik szolgálták fel nekik az ételt. Ünnepe múltával azonban minden maradt a régiiben, az úr ismét úr volt, a szolga meg szolga. Ezért serkenti Horatius Darust: használja ki minél teljesebben a látszat-szabadságot. Székely tanár úr megmagyarázta ezt nekünk annak idején, de a bukaresti örömmámor óráiban számomra maga a szállóige volt fontos, a *libertate Decembri...* s tartok tőle, hogy ha valaki figyelmeztet is a horatiusi ösztönzés értelmére, ha óvatosságra is int boldogságérzetem tombolásában, bizton tudom: nem hiszek neki.

Amikor már közel értünk a Dorobanți térhez, odaszóltam Bandinak és Gyulának:

– Maradjatok itt, a járda mellett. Megyek, megnézem mi van

Mircea Dinescuval. Így menjetek, az út szélén, hogy megtaláljalak.

Kiváltam a tömegből, és szaladni kezdtem a járdán a tér felé. Dinescuék a jobbra nyíló Bitolia utca elején laktak. Ahogy bekanyarodtam, egyből észrevettem: a március végétől éjjel-nappal a kapu előtt álló szekus-Dacia nincs a helyén. Alig tettem néhány lépést, megpillantottam az utcára lépő Mirceát és Máását. Szaladni kezdtünk egymás felé. Április elsejétől nem engedtek be hozzájuk, de ha az utcán vagy a parkban „véletlenül” összefutottunk, nem akadályozta meg beszélgetésünket a Mirceát nyíltan kísérő két belügyes. Júliustól már ezt is megtiltották. Barátom – nyomában „testőreivel” – eljárhatott bevásárolni a sarki üzletbe vagy a közeli piacra, de szót nem válthott senkivel. Így mi is, akik addig – Kovács Albert, az após közvetítésével – így vagy úgy, elég gyakran találkoztunk, elszakadtunk egymástól.

S most ott álltunk szemtől-szemben.

– Gyere! – szorítottam meg a karját. – Jönnek a tüntetők ...

Ő vonakodott. Meg is feszítette magát, hogy ellenálljon erőszakoskodásomnak. Most vettem észre: lefogyott, sápadt, és amit róla azelőtt igazán nem lehetett elmondani, valahogy bizonytalan.

– Várj... – hallgatta gyanakodva, ahogy nekem tűnt, a térhez közeledő tömeg moráját.

Közéjük álltam, beléjük karoltam és szaladni kezdtem, vonszoltam őket magammal. Mire odaértünk, a tüntető oszlop első sorai a téren voltak. Mind az élen haladó harcjárművek, mind a mellettük menetelő fiatalok a Bitolia üzlettel szemben kissé jobbra tértek, mintha be akartak volna fordulni a főútról, a Dorobanți-ról, a keskenyebb Beller utcába, amelyik a Floreasca sportcsarnok, illetve azon túl, a Herăstrău úton végig, a Primăverii bulvárra, a Ceaușescu-rezidencia felé vitt.

– Testvérek! – dobtam magasba mindkét karom a tömeg előtt, és kiáltottam, amilyen hangosan csak bírtam. – Itt van Mircea Dinescu, a költő!

A moraj, az ének, a jelszó-skandálás csendesedett. Az első sorokban haladók leguggoltak, hogy a hátrább állók is láthassák az embert, akinek a neve, akárcsak a Doina Corneaé, a Ceaușescu-rendszerrel szembeni ellenállás jelképe lett. Mircea egész testében remegve nézte-hallgatta a hátrafelé, majd a beláthatatlan tömeg mélyéről előre hullámzó rokonszenv-nyilvánítást.

S ekkor számomra váratlan dolog történt. Mircea elváltozott arccal intett: szólni akar. De mielőtt magasba emelte volna a karját, valamit a kezembe csúsztatott. Egy üveget. Észre sem vettem, hogy ezzel lépett ki a kapun.

A rá oly jellemző hadaró, el-elcsukló hangon, mégis oly szuggesztív erővel néhány szót mondott csupán, s arra sem tudtam figyelni, mert az egyik tüntető megfogta a kezemben szorongatott üveget:

– Ne haragudjon, de jobb, ha most nem piálunk... – Fogta a, ha jól láttam, félig telt kubai rumos butéliát, és nagy ívben bedobta a kert bokrai közé, amely a római anyafarkast és az emelőin csüngő Remust – kistestvérét, Romulust valaki fél évvel előbb ellopta – látja vendégül.

– No lám – nevettem rá –, a revolúció kikiált részegesnek.

Kár volt, hogy ez a semmi kis epizód elvonta a figyelmemet, mert Dinescu szavainak talán a megmozdulás sorsát is eldöntő hatása lett. Valaki elkiáltotta magát a tömegből: menjünk a Televízióhoz, beszéljen Mircea Dinescu!

Ahányszor a decemberi forradalmat elindító, szervező, befolyásoló forgatókönyvről olvasok, mindig eszembe jut ez a hang. Mert ez a fiatal hang, amelyet viharos helyeslés követett, megváltoztatta, szerintem, az események folyását.

Említettem, hogy amikor a Dinescu-házaspárral a Bitola utcából kitértünk a Dorobanți térre, úgy láttam, hogy mind a meteoszlop, mind a páncélos szállítók a Beller utca irányába fordultak, azzal a céllal, gondolom, hogy a Ceaușescu-rezidenciához jussanak. Nos, a hangra s az azt követő általános helyeslésre a tömeg egyenes irányban folytatta útját a kétszáz méterre lévő Televízió felé. Nem állítom teljes bizonyossággal, hogy így volt. Tisztában vagyok: ha észlelésem helytálló, kiderül, hogy „az első televízió közvetített forradalom” – legalábbis annak kezdeti, a déli órákban sugárzott része – a véletlen műve volt. Az elmúlt öt évben számtalanszor visszavetítettem emlékezetemben ezt a pár percet. Megbeszéltem Dinescuval is. Ő, mondta, szabadulásának első pillanataiban – közvetlenül érkezésem előtt hajtottak el kapuja előtt a szekusok – csak a hatalmas tömegre emlékszik, részleteket nem jegyzett meg. Megkérdeztem Mását, a feleségét is. Neki, magyarázta, csak egy gondja volt: nehogy Mirceát valami baj érje.

S volt még egy véletlen. Mert ne mondja nekem senki, hogy két különböző irányból, egymástól jelentős távolságról induló spontán tömegtüntetés percnyi pontossággal, egyidőben ér el valahová. Márpedig ez történt. Ahogy mi a Televízióhoz értünk, szemben, a Repülősök tere felől megpillantottunk egy másik tüntetőcsoportot. Messziről is jól látható fakeresztet vittek elől, s ahogy elmondhatatlan gaudiummal talákoztunk, felfedeztem, hogy a sírjelen valami lóg: egy csizma és egy suszterkalapács. Nem régi, tisztos csizmadiacéhek címereként, hanem gúnyos utalásként Ceaușescu eredeti mesterségére, ami – magunk között szólva – nem volt egészen úgy, hiszen – a derék szakma művelőinek vigasztalására legyen mondva – az eljövendő diktátor csak az inasságig vitte. Annak a kockázatával, hogy ismét eltérek az általánosan elfogadott véleményről, már abban a pillanatban úgy láttam: ha nem egyidőben érünk a Té-

vé épülete elé, talán másképpen alakulnak a dolgok. Ne feledjük: az említett belügyes őrség ott állt, illetve géppuskáival ott feküdt a tetőn. Nem tudhattuk, hogy van-e vagy nincs tüzelesi parancsa, mint ahogy az sem volt világos, követi-e a szekeritáté a hadsereg átállítását vagy sem. De így, együtt, az ember-tengerré vált tömeg betört a kapun, az alacsony fémkerítésen keresztül elárasztotta nemcsak a magasabb, szerkesztőségi és a hosszan elnyúló, műszaki épület közötti teret, hanem az egész hatalmas udvart, de még a környék utcáit is.

A többi gyorsan lezajlott. A többemeletes épület ablakaiból előbb szerkesztők, vágók meg mindenféle státusú urak és hölgyek néztek ki, majd az egyetértés, netán a megadás jeleként, hullni kezdtek lefelé a Ceaușescu-portrék. Ekkor már Ion Caraculacu, a keresztes had főembere és Dinescu egy halálra, de legalábbis alapos rongálásra ítélt fehér Dacia tetején – máig remélem, hogy nem valamelyik boldogtalan tévés tulajdona volt – találta magát, onnan próbált beszélni a győzelem mámorában tomboló tömeghez.

Bejutni az épületbe nem volt probléma. A megszeppent katonák mintha csak arra vigyáztak volna, hogy a bejáratú ajtók ne szenvedjenek kárt, az ablakok épen maradjanak. Amikor a liftek előtti csarnok, a lépcsőház, a két épületet összekötő folyosó, s főképpen az akkora szerephez jutott 4-es stúdió megteltek egymás számára is ismeretlen emberekkel, a katonák igyekeztek elállni az utat. Csak azt engedték be, aki tekintélyt parancsolóan lépett fel, vagy valahonnan ismerősnek tűnt. Mert csakhamar megjelentek a közismert politikusok, katonatisztek, papok. Az elsők között Dumitru Popescu, ifjúkorom volt lapszerkesztő társa, majd KB-titkár, utóbb a pártfőiskola rektora; Nicolae Militaru, a bukaresti helyőrség egykori parancsnoka, majd a szovjetek számára végzett kémkedéssel gyanúsított, nyugállományba kényszerített tábornok. S egyszer

csak kit látok, magát a fehér ruhás, főpapi botját szorongató pátriárkát.

A csíkos pulóveres, magából kikelt Mircea – eléggé restelli is magát akkori, narkósra emlékeztető egzaltáltsága miatt, mondta nemrég – bejelentette már a diktatúra megdöntését, a forradalom győzelmét, amikor a stúdió vasajtájában, embergyűrű közepén, megjelent Ion Iliescu. Sok jelenlevőt ismert, összeölekezett velük. Olvasó, színházba járó, koncerteket, tárlatokat látogató ember lévén, a kultúra világához tartozónak is érezhette magát. Ekként köszöntötte őt a filmrendező Sergiu Nicolaescu és Constantin Vaeni, a regényíró Titus Popovici vagy a nagytekintélyű irodalomkritikus, Nicolae Manolescu. Mi ketten – ősrégi ismerősök, azt is mondhatnám, barátok, az utolsó négy évben közös megpróbáltatásoknak kitett kiadóvezetők, igen csak örültünk egymásnak.

A különben tágas stúdióban a zsúfoltság miatt alig lehetett lélegzeni. Szóltak is a tévébemondók, Brateş és társai, hogy a túlmelegedett kábelek miatt még baj lesz, tűz üt ki. Éreztem, valamit mondani kellene, valami bátorítót, biztatót – magyarul. De akkora volt a tülekedés, annyi az izgatott, tartalmatlan improvizáció, és oly nyilvánvaló a primitív szereplési vágy, hogy lemondtam erről. Majd később, gondoltam. Nyugodtabb légkörben, felkészültebben.

Iliescu is rövid beszédet tartott, a szöveg nyomtatásban is megjelent, nem térek ki rá. Nyilvánvaló volt, hogy ő itt a legtapasztaltabb és a legtekintélyesebb. Úgy is beszélt, mint aki tudja, hogy hallgatnak rá, szerepe van az események alakításában. Egy idő után elment a négyes stúdióból. Másutt, előbb ott helyben, a Tévéépületben, majd a KB székházában, s végül a Nemzetvédelmi Minisztériumban megkezdődött az új hatalom kiépítése, a funkciók elosztása. Kezdetét vette az a mindmáig tartó folyamat, amely megtörte a gyökeres változás remény-

szivárványát. Megtartotta, majd erősítette a „sokoldalúan fejlett szocializmus”-ban is magát jól érző, a pluralizmust csak kényeszerből elismerő, a tekintélyuralmon alapuló kollektivizmus, az áldemokrácia – Iliescu fogalmazásában: eredeti demokrácia – egyszer már megismert, a nyugati gazdasági és kulturális modellekre gyanakvással tekintő, a szomszédokban, különösen a magyarokban örökös veszélyforrást látó nemzetállam-eszményt és gyakorlatot.

Az én különbejáratú december huszonkettedikei krónikámhoz még annyit, hogy hirtelenében megfogalmaztunk Nicolae Manolescuval egy rövid felhívást, amelyben kérjük az írószövetség tanácsának a tagjait, hogy este hat órakor jelenjenek meg a Victoria úti székházban. Amikor Niky barátomnak, a Polgári Szövetség Pártja mai elnökének javaslatomat megtettem, arra gondoltam: az írói céh – mint mondani szerettük –, annyi éven át a romániai értelmiségi ellenzék mind a hatalom, mind a közvélemény által jól ismert, hol határozottabban fellépő, hol majdnem a némaságig elhallgattatott ereje, nem maradhat ki a nagy nap eseményeiből.

Az esti tanácsülésen – természetesen csak bukaresti írók jelentek meg – tudomásul vettük Dumitru Radu Popescu lemondását az elnökségről, megválasztottuk az öttagú ideiglenes operatív vezetőséget – Mircea Dinescu, Ștefan Augustin Doinaș, George Macovescu, Octavian Paler mellett tagja lettem én is elfogadtuk azt a nyilatkozatot, amelyben üdvözlöttük a diktatúrát elsöprő forradalmat, és megfogalmaztuk, mit várunk tőle. Éjfélután, nem sokkal a Nemzeti Megmentési Front kiáltványára előtt tette közzé a bukarestiek ezreitől védőleg körbevett SZRTV, a magát szabadnak tituláló, de az ebből következő kötelezettségeiről, a pártatlan, tisztességes közszolgálatról csakhamar megfélemezhető román televízió.

Otthon hallgattam meg, a környéket betöltő sorozatlövés

aláfestésével, a Doinaşsal, Palerrel s néhány más író társsal elég nehezen megszerkesztett szöveget.

... A kolozsvári gyors percnyi pontossággal indult. Kevesen utaztunk a hálókocsiban. Rossz alvó vagyok ilyenkor, sokáig cigarettáztam a folyosón, aztán a vagon végébe mentem. Nézttem, hogy fűt be a kalauz a szénnel üzemeltetett kályhába. Rámpillantott, majd figyelmesen szemügyre vett:

– Nem maga az a tegnap esti, a televízióból?...

– Lehetek én is...

– Az, amelyik magyarul beszélt.

Mondtam, hogy alighanem én voltam, mire ő: érdekes. Utólag sajnálom, hogy nem kérdeztem meg, mit talált benne érdekesnek. Ki tudja, hátha tanulságos lett volna a válasza.

SZOMSZÉD VÁRAK TOBORZÓJA

Pillich László várt az állomáson. Kriterion-szerző volt ő is, a régi Kolozsvár hóstátjairól írt egy kitűnő szociográfiai könyvet. Az *Igazság*-nál dolgozott; mindig örvendtem, valahányszor Bukarestben jártában, bajuszosan, pirospozsgás arcával belépett kiadói szobámba. Tudtam, hogy 22-én ő vitte nyomdába az új, nem cenzúrázott lap, a *Szabadság* első számát. Jóval később olvastam Cseke Péter visszaemlékezését arra az estére: „... azzal búcsúztunk el: amennyiben a »terroristák« az éjszaka folyamán mégis felülkerekednek, semmisítsen meg mindent.”

A kora reggeli, fagyos, ködös utcákon eljutottunk a Napoca szállodába, ahol barátaim szobát foglaltak. Kántor Lajos – erősen ragaszkodott hozzá, hogy az első küldöttgyűlés Kolozsváron legyen – megegyezésünk szerint 8 órakor kopogtatott az ajtón. Élmény volt találkozni vele, a Gáll Ernő lakásán megszületett *Hívó szó* egyik vezetőjével, a Kolozs megyei Demokrata Tanács, majd RMDSZ elnökével. Megfigyeltem, hogy amikor december után régi barátokkal először köszöntöttük egymást, úgy viselkedtünk, azt érezhettük, mint amikor súlyos betegség vagy hosszú távollét után látja viszont övéit az ember. A várva várt gyógyulás, a családiasságba való visszatérés tette emelkedetté a pillanatot.

Kántor Lajos elmondta a kolozsvári híreket, kitért a szövetség megszervezésével járó gondokra, és természetesen megbe-

széltük a Magyar Színházba meghirdetett találkozó lefolyását. Számomra csak egy zavaró mozzanata volt az együttlétnek. Lajos, ha nem is fejtette ki, értésemre adta – egy magyar sofőrrel folytatott beszélgetését idézte –, hogy a kisebbségi jogokról szóló Front-nyilatkozat korántsem váltott ki egyöntetű elismerést. Azt hiszem, némileg meg is bántódtam: hát ő, a politikában jártasabb, a magyar-román viszonyt nem egy társunknál realisabban látó Korunk-szerkesztő sem érti meg, hogy a Nemzeti Megmentési Front ezzel a dokumentummal – akarva-akaratlanul – olyan helyzetbe került, hogy meg kellett magyaráznia mind az ország, mind a külföld előtt, mit ért december 22-i programja nemzetiségekre vonatkozó 7. pontján? Ez pedig, akárhogy vesszük, támogatást jelent a jogainkért vívott harcban. Próbáltam ezt megmagyarázni, de az volt a benyomásom, hogy sikertelenül.

A színház kapujában beszélgetők között már távolról, a Sétátér zúzmarás fái alól, felfedeztem Balogh Edgárt, a romániai magyar közélet folytonosság-emberét. Az 1937-es Vásárhelyi Találkozó kezdeményezőjét; a Bolyai Egyetem volt rektorát; az 1949-es letartóztatások prominens Magyar Népi Szövetségi tisztségviselőjét; a Korunk újraindításának fő sürgetőjét, a baloldali nép-nemzeti ideológia harcosát, kedvenc szavával élve, az önösszeszedés fáradhatatlan hirdetőjét. Illúzióink, nekilendüléseink és megtorpanásaink, bátorság-hagyományaink és egyre gyakoribb megalkuvásaink, szaporodó elgyávulásaink sok évtizedes számontartóját és – mert javíthatatlan optimista – hol erőt adó, hol egyszerűen andalító kimagyarázóját. Jelképesnek tűnt számomra, hogy éppen a 83 éves veteránnal, de a kitarító – lásd Romániai Magyar Irodalmi Lexikon –, az elveihez, népszolgálati programjához hűséges, a Duna-konföderációs álmairól le nem mondó, s végül, hogy a nevéhez előszere-tettel ragasztott jelzőről se feledkezzem meg, a naiv Edgárral

fogok elsőnek kezét. Egyik könyve dedikációjában azt írta, hogy utódának tekint. Stafétaváltás pillanata is lehetett volna ez a kézfogás, ha régóta tartó szövetkezésünk ellenére, annyi minden el nem választ, ha kettőnk, de egész nemzeti közösségünk politizálása is, fordulóponthoz nem érkezik.

A színház előcsarnoka tele volt tanácskozássra érkezett küldöttel, magyarországi vendéggel, kolozsvári RMDSZ vezetővel, s a szervezet főleg értelmiségi szimpatizánsaival. Jó volt látni olyan, Magyarországra áttelepült barátokat, akiket *persona non gratae*-nak nyilvánított a diktatúra, évekig nem látogathattak haza. Közöttük volt Tamás Gáspár Miklós, az iróniájáról, kibelező kedvéről hírhedt Gazsi, s jellemző a viszontlátásnak, magának az eseménynek a hangulatára, hogy életének alighanem egyetlen lelkes-tüzes beszámolóját írta róla.

Csoóri Sándor – több mint tíz éve nem láttam – bemutatott egy markáns arcú, szürke raglánkabátos férfinak. Antall József volt.

A kolozsvári küldött-tanácskozás 5. évfordulóján, a gálaest szünetében azon derültek a meghívottak – mesélte valaki –, hogy arról a gyűlésről emlékezünk meg, amelyről Domokos Géza kitiltotta Antall Józsefet. Valóban fura eset, magyarázatra szorul.

Hozzám jött Kántor Lajos és megkérdezte, mit csináljunk, a magyarországi vendégek érdeklődnek: részt vehetnek-e a tanácskozáson. Megkértem, magyarázza meg, ez az első összejevetel. Célja az ismerkedés, a kezdeti tapasztalatok kicserélése, a legsürgősebb tennivalók kijelölése, s végül, ha lehetséges, a Szövetség eljövendő programjának felvázolása. Először vagyunk együtt, nincs kellő tapasztalatunk, nem tudjuk, hogy zajlik le a beszélgetés, a vita. Jobb, ha egymás között leszünk. Csak ezt mondtam Lajosnak, de ha rám kérdez, lett volna még egy érvem: Ne mondja senki, hogy az RMDSZ bölcsőjénél ma-

gyarországi politikusok bábáskodtak. Most és ezután is csak a miénk legyen a döntéseknek mind a joga, mind a felelőssége. Nem érthettem egyet Kurkó Gyárfással, a Magyar Népi Szövetség első elnökével: „Tudjuk, hogy egyik oldalon a román nemzeti tömb, a másik oldalon a magyar nemzeti tömb él. Azt is tudjuk, hogy ez a két nemzeti tömb szórványokban folyik össze Erdély földjén... Ennél fogva azt üzenjük mindkét részre, hogy egyik oldalon sem válunk eszközzé, egyik vagy másik ellen. Mi csak egyetlen történelmi szerepet vállalhatunk, amely mindkét népet közelebb hozza és nem elválasztja.” Nem érthettem teljesen egyet ezzel az érveléssel már csak azért sem, mert az RMDSZ alapító okmánya, az 1989. december 25-i kiáltvány kinyilvánította, hogy minket történelemtudatunk, kultúránk és nyelvünk a magyar nemzethez köt, annak részévé tesz. Vagyis: nem valamiféle harmadik, ütköző népcsoport vagyunk a két nemzet között. Tudatában voltam ennek, de az sem volt kétséges előttem, hogy erdélyi mivoltunkat vállalnunk kell, saját hagyományainkról – a politikacsinalást is beleértve – nem feledkezhetünk meg. Ebből kiindulva, Kurkó Gyárfás utolsó két mondatával viszont fenntartás nélkül egyetértettem.

Nem kérdeztem meg Kántor Lajost, közlésére mit válaszoltak a vendégek. Mindmáig azonban az az érzésem, van, aki ezt nekem nem felejtí el...

A színház próbatermét zsúfolásig megtöltöttük. De nemcsak ezért volt forró a levegő. Ha végiggondolom, már ott, akkor jelentkezett a szövetségen belüli későbbi viták majd minden eleme. A botanikusok állítása szerint a bükkmakk magában hordozza a későbbi fa egész architektúráját. Ha így van, biztos állíthatjuk, hogy a magyar szövetség első tanácskozásában ott rejlett – a megszülető pluralizmus természetes kísérőjelenségeként – a későbbi KOT-ok és SZKT-k minden erénye és minden ellentmondása. Az emberi gyarlóságot is beleértve. Hosszasan

elidőztünk közösségünk önmeghatározásánál. Mindenki egyetértett a kommunista diktatúra alatt törvényerejű rendelettel bevezetett *együttélő nemzetiség* elvetésével, de a javasolt, a nemzetközi jogalkotásban használatos *nemzeti kisebbség* fogalom sem nyerte el minden jelenlevő tetszését, mondván, hogy pejoratív tartalma is van, a másodrendű állampolgári értelmezés is levezethető belőle. Végül mégis csak ezt fogadtuk el, a többi ajánlással, például a – jegyzeteim tanúsága szerint először elhangzott – *társnemzet* definícióval szemben. Sok szó esett az önrendelkezésről, a területi autonómián alapuló öngazgatásról, a kulturális autonómiáról s természetesen az óvodától az egyetemi képzésig terjedő önálló oktatási rendszerről. A gazdasági tennivalók kapcsán sokan sürgették a munkássággal való kapcsolat mielőbbi kiépítését, a magántulajdon helyreállításán alapuló falupolitika kidolgozását. S végül, heves vita folyt arról, elődünknek kell-e tekintenünk az 1953-ban erőszakosan feloszlatott Magyar Népi Szövetséget, vagy, ha ezt az erősen kommunista színezet miatt nem vállalhatjuk, mire érdemes emlékezni gyakorlati jogvédő, oktatásépítő, kultúra támogató tapasztalataiból. Volt, aki az egyértelmű állásfoglalás, a radikális megoldás-keresés mellett szállt síkra, volt, aki a kérdések árnyaltabb megközelítése, a reálpolitikai stratégia mellett érvelt. Mondanom sem kell: jómagam is. És – lehetett volna másképp? – előjöttek a személyes ellentétek, születtek a vita hevében tartósnak bizonyuló ellenérzések. Cseke Péter jegyezte fel előbb említett visszaemlékezésében, hogy a találkozó másnapján „*Megkezdődött a romániai magyarság belső érdektagolódásának a kinyilvánítása a területi, szakmai stb. önszerveződés jegyében, ami törvényszerű folyamat, amiként ezzel egyidőben érvényesítő létparancs: érdekvédelmi küzdelmeinkben csak az egységes fellépésnek lehet valaminő esélye.*” Majd így folytatja: „*Egyszerre kell(ene)*

megoldani mindent – miközben csak lépésről lépésre lehet haladni. Nem csoda hát, hogy számtalan feszültség terheli társadalmunk demokratikus átalakulását, önszervező autonómiánk megteremtését! A gondok egyrészt a politikai kultúra hiányából fakadnak. Másrészt pedig a különféle előítéletekből. »Keressétek azt, ami összeköt!« – idézte a tanácskozás végén Tamási Áron 1939-es szavait Kántor Lajos... A küldöttek messzemenően egyetértettek ezzel, s Domokos Gézának, az RMDSZ Ideiglenes Intéző Bizottsága elnökének a javaslatára úgy döntöttek, hogy legközelebb Marosvásárhelyen folytatjuk a jövőtervező-jövőteremtő vitát.” Ebből a beszámolóból is kivehető, hogy csak egy határozat született: újra összejövünk január 13-án, a szomszéd várban.

A gyűlés befejezése után elbeszélgettünk az igazgatói irodában Antall Józseffel, a Magyar Demokrata Fórum elnökével, Csoóri Sándorral, az MDF elnökségi tagjával és Tamás Gáspár Miklóssal, a Szabad Demokraták Szövetségének ügyvivőjével. Beszámoltam a tanácskozásról, s amikor az erdélyi magyar társadalomban is óhatatlanul jelentkező ideológiai pluralizmust szóba hoztam, Antall József kifejtette: a jobb-közép politizálás három eszmeáramlata, a szabadelvűség – igaz, pontosított, a nemzeti liberalizmus –, a keresztény demokrácia és a népi nemzeti örökség szintézisbe hozható. Semmi sem utalt arra, hogy az eljövendő magyar miniszterelnök számunkra modellt ajánlott volna, bár, bevallom, eszme-futtatása vonzónak tűnt. Csak valamivel később, az MDF erdélyi hívei követtek el mindent, hogy az Antall-koncepció dominánssá váljon az RMDSZ-ben. Ez zavart keltett a kibontakozó szabadelvű körökben, és akadályozta, de legalábbis késleltette a szociáldemokrata platform jelentkezését, majd elismerését az RMDSZ-ben. Előre jelzem: az utóbbiban én is ludas voltam.

Vendégeink érdeklődtek az RMDSZ jelenlétéről a szórványvidékeken, aztán a legtöbb szó a gazdasági helyzetről, a falun

megindult változásokról esett. Végezetül megegyeztünk az információcsere, a kapcsolattartás további módozatairól.

A magyarországi helyzetről kapott tájékoztatást jól kiegészítette számomra az a ráérős beszélgetés, amelyet visszafelé Bukarestbe, a vonaton folytattam Bodor Pállal, régi barátommal, egykori Kriterion-kollégámmal, akihez, 1983-as áttelepüléséig, annyi közösen elvégzett munka, együtt megvívott harc emléke fűzött. Alapos elemzését adta a rendszerváltozásra készülő magyar társadalomnak; a gazdasági trendeknek, az első szabad választások előtt álló pártok programjának. A romániai helyzetről Palinak nem sok újat mondhattam. Jól tájékozott volt, ami nem lepett meg, hiszen évek óta a román politikai színtér egyik legjobb ismerője Magyarországon, s – meggyőződésem – ő tudott a legtöbbet mind a színpadról dicstelenül levonult pártgarnitúráról, mind arról – annak számos személyiségéről –, amelyet a forradalom állított a hazai és nemzetközi érdeklődés homlokterébe. Ismereteit jól kamatoztatta, a Bukarestben eltöltött néhány nap irigylésre méltó újságírói teljesítménnyel zárult. A *Magyar Nemzet*-ben közölt interjúsorozat – *Vendégségben – otthon* volt a címe – adatbőségével, a romániai jelenségek és perspektívák kompetens vizsgálatával, a szerző empátiájából is adódó meggyőző erejével, magasan kiemelkedett a gombamód elszaporodott újsütetű romanológiai írások közül.

* * *

Január második hete a vásárhelyi küldöttgyűlés előkészítésével telt el. Történt azonban egyéb is, ami odafigyelést, jelenlétet kért: a Hotel Intercontinentalban megtartottuk az RMDSZ első nemzetközi sajtóértekezletét. Lehetőségünk adódott, hogy szóljunk érdekvédelmi szervezetünk jellegéről, céljairól. A legtöbb újságíró azt firtatta, hogyan viszonyulunk a romániai vál-

tozásokhoz, milyen a szövetség kapcsolata a hatalmat gyakorló Nemzeti Megmentési Fronttal, kapunk-e valamilyen segítséget és ha igen, milyen természetűt, a magyar kormánytól vagy a magyarországi pártoktól. Ketten Horváth Andorral türelmesen válaszolgattunk. A bemutatkozás jól sikerült, Szász János szép publicisztikai írásban számolt be róla a *Magyar Szó* hasábjain.

Egy este, nyolcadikán vagy kilencedikén, nem emlékszem pontosan, telefonáltak Ion Iliescu kabinetjéből, hogy az elnök úr találkozni szeretne velem. Kilenc órára bementem a Victoria palotába, ahol megtudtam a következőt: Budapestről meghívó érkezett. Hármunkat, Iliescut, Mazilut és engem szívesen látnak Magyarországon. A magyar parlamentbe is ellátogatnánk, ahol felcsendülne a két ország himnusza és a történelmi kiegyezés jegyében ünnepi beszédek hangzanának el, új fejezet nyílna Magyarország és Románia viszonyában. Megtörténne az évszázada óhajtott jószomszédi, szövetségi kézfogás, ami meggyorsítaná a kölcsönös bizalomépítés folyamatát, lendületet adna minden területet átfogó jogrendszer kiépítésének.

Itt a nagy alkalom! Eljött a közös dolgok rendezésének órája, gondoltam. S ezt elmondtam Iliescunak. Igen, helyeselte ő, jelentős politikai kezdeményezés. Élnünk kell a lehetőséggel, el kell mennünk Budapestre... Dumitru Mazilunak és nekem. Ő semmiképpen sem hagyhatja el az országot.

– Két napra, legalább egyre... – kérleltem én. Hajthatatlan maradt. Egy órára sem, rázta a fejét: nem olyan a helyzet, hogy megehetné. Bár, ismételte el többször is, tisztában van a látogatás rendkívüli jelentőségével, ezúttal ki kell mentenie magát. Biztos benne, hogy a magyarok megértik az indokait. Maziluvál már megbeszélte a dolgot, menjünk mi ketten.

Nem volt nehéz kitalálni: a csonka küldöttség sokat veszít súlyából, s jelentősen távolodik az elképzelt eredmény is. Ezt olvastam le – érthetően – a magyar követségi arcáról. S

ugyanezen a véleményen voltak az Intéző Bizottság tagjai, de még így is szükségesnek ítélték a pesti utat.

Dumitru Mazilu – említettem, hogy a Front második embere volt – hálát érzett a magyarok iránt, egyszer elmondta: hosszas házifogsága idején a nagykövetség élelmiszercsomagot juttatott el hozzá. Diplomata, az ENSZ Emberjogi Bizottságának előadója lévén – amíg Romániát kritizáló jelentése miatt Ceaușescu meg nem tiltotta, hogy állomáshelyére, Genfbe visszatérjen –, ő volt az új román vezetés kisebbségi kérdésből legjobban felkészült tagja. Ellentétben, mondjuk, Silviu Brucannal, aki, nemzetközi tapasztalata, világotjártsága ellenére, egyben látta az etnikai problémák megoldását: a beilleszkedésben. Magyarán, még ha ezt nyíltan nem is mondta ki, asszimilálódásban.

Felkészülésünket az útra azzal kezdtük, hogy megegyeztünk: január 15-én, hétfőn összeülünk, és nekilátunk a szónoklatok megírásának. Mazilunak az országházban, nekem a sportcsarnokban rendezett baráti gyűlésen kellett volna beszélnem.

Pénteken, az esti járattal elrepültem Marosvásárhelyre. A Köteles Sámuel utcai Bolyai-házban, Marosiéknál szálltam meg. Évtizedeken át valóságos mentsváram volt ez a hely – Molter Károly hajléka, ami nem is lakás volt, a szó polgári értelmében, s nem is valamiféle irodalmi szalon, hanem igazi erdélyi szellemi centrum. Egymástól nagyon különböző emberek, értékek és eszmék pipafüsttől illatos találkozóhelye. Mindig erősen vártam, hogy elüldögéljünk Barnával és Ildikóval a Szenczi Molnár hagyatékhöz tartozó kanapéval és fotelekkel berendezett sarokban, a valamikor Sényi László – császári és királyi kamerás, a Kemény Zsigmond Társaság főtítkára – tulajdonát képező kovácsolt vas falilámpa alatt, hogy egy pohár ital, no meg az elmaradhatatlan fekete mellett elbeszélgessünk, meséljünk, emlékezzünk. A késő éjszakába nyúlóan vizsgáljuk

meg helyzetünket, tennivalóinkat, Ildikó dokumentumfeltáró, irodalomtörténeti vizsgálódásainak eredményeit, kultúránk állapotát, a Magyarországról kapott híreket, s annyi mindent, amiben benne voltunk, amiről mondanivalónk volt. Tudomásul vettük, új oldalát láttuk meg a dolgoknak, spekuláltunk, hogy lenne jobb, felháborodtunk, átkozódtunk – különösen Barna –, és teleszájjal neveltünk. Régebben, Károly bácsi életében, ha megjelent az állandó vendég Kőműves Nagy Lajos, Luigi, ahogy mindenki nevezte, vagy Kovács György – mindkettő, a színész és az író is bejáratos volt a Molter-házba –, meg Tompa Miklós, vagy később, a hetvenes években, amikor, gyönyörűségünkre, Harag György volt a szó vivője, véget nem ért a sziporkázó szópárbaj, a gonoszkodás villódzása, a kiapadhatatlanul buzogó vásárhelyi pletyka. A jókedv angyala szállt le közénk. Ennél eredményesebb terápiát, ennél vonzóbb, hol eszméltetően komoly, hol pajkos, ha éppenséggel nem pajzán szellemi lakomát nem kívántam soha magamnak.

* * *

A küldött-tanácskozás szervezőinek a terve így szólt: közös vacsorán veszünk részt a Maros vendéglő emeleti különtermében. Közben az intézőbizottsági tagok és a Maros megyei RMDSZ-vezetők átbeszélnek a másnapi találkozó lefolyását. Alig ültünk azonban a szépen, mondhatni előkelően megterített nagy asztalhoz, jött valaki és izgatottan közölte: a Victoria téren hatalmas tüntetés zajlik, egyenesen közvetíti a televízió. Nem-sokára elhívták Kincses Elődöt, a Nemzeti Megmentési Front megyei alelnökét. Vásárhely főterén is tüntetés kezdődött.

Nem emlékszem, hogy végül is vacsoráztunk-e, mert átsiettünk egy szomszédos helyiségbe, ahol tv-készülék volt és egész este néztük a decemberi változás utáni első bukaresti tömeg-

gyűlést, amely jelezte: a társadalmat egységbe fogó decemberi megmozdulás lezárult, a forradalom ünnepnapja véget ért.

Ma sokan állítják, hogy ez a pillanat már jóval előbb bekövetkezett. Akkor, amikor Ion Iliescu és meglehetősen tarka csapata magához ragadta a hatalmat. Merthogy voltak közöttük a diktatúra éveiben kegyvesztett, de előzőleg fontos funkciót betöltő emberek, például Silviu Brucan; ott volt Dumitru Mazilu, a szekustisztból diplomatává átvedlett, majd a politikai foglyok státusába szorított ellenzéki, és volt végül a teamben a Petre Roman, Gelu Voican-Voiculescu vagy Cazimir Ionescu típusú, tegnap még teljesen ismeretlen, a december 21-i Egyetem téri barikádról előtérbe lépett népvezér, kalandor, pecsenyesütögető – az idő dönti el. No és ott tapodta egymás sarkát a tábornokok megszeppent osztaga, Militaru, Stănculescu, Chițac, Gușe. Az első, tíz évvel ezelőtt, majdhogynem kivégző osztag elé került kémkedés vádjá miatt; Pacepa könyve szerint az egész kalandfilmbe illő. Rejtett videokamerával megörökített szerelmi légyottal bizonyították hazaárulását. A szép szőke ügynök természetesen szovjet hírszerző tiszt volt. A többi három, Ceaușescu parancsára, Temesváron vitézkedett, de az utolsó pillanatban volt esze és lélekjelenléte fordítani a kockán. Sikerrel. Militarut, majd Stănculescut a hadügy-, Chițacot a belügyminiszteri bársonyszék várta, alacsonyabb rangú híveik pedig szépséges nyári csillaghullás áldásait élvezték. Nagyokat léptek elő a katonai ranglétrán.

Így vagy úgy, ilyen vagy olyan formában, régtől fogva vagy friss elhatározással, a Ceaușescu-ellenesség motiválta, hogy ez a csapat, laza közösségként, ideiglenes érdekcsoportként egy táborban találta magát. S a tévében mutatott együttes képe a forradalom legördülő függönyére vetült. Számomra e függöny legördülésének pontos dátuma: 1990. január 12. A Front-központ előtt lezajlott tüntetés megmutatta, hogy az új hatalom és

a társadalom között nem szűnt meg a diktatúra ásta szakadék. Nem állt helyre a bizalom, nincs meg az egyeztetés készsége, semmi sem történt a társadalmi párbeszédet előkészítő, lefolytató technika kidolgozása érdekében. S ami a legfontosabb, a három héttel azelőtti népfelkelés legelszántabb, véráldozatot is vállaló része, a bukaresti fiatalság felfigyelt arra, hogy jelszava: „Le a kommunizmussal!” – semmit sem veszített időszerűségéből. Innen jött a követelés, hogy az NMF állítsa vissza a nem sokkal azelőtt eltörölt halálbüntetést. Az indok abból a gyanúból eredt, hogy a Ceaușescu-rendszer bűneiért felelős „nagykutyák”, főképp a legvadabb szekustisztek, könnyen megússzák a Temesváron, Bukarestben és Szebenben meghirdetett pereket. Hadd nézzenek szembe – ha bűneik súlyossága megköveteli – a halálos ítélettel is. Ehhez a követeléshez kapcsolódott, annak volt egyenes következménye a Victoria téren összegyűlt ezrek ultimátumszerű felszólítása: ott helyben, azonnal tiltsák be a kommunista párt működését Romániában.

A tank tetejére szorított, az indulatos embertenger közepén magyarázkodó Ion Iliescu egyetértett mindkét követeléssel. Az épület balkonjáról kihirdették – ha jól emlékszem, Mazilu olvasta fel – a halálbüntetés visszaállításáról szóló, Iliescu aláírásával ellátott törvényerejű rendeletet.

Még volt valami, ami sokkolta a televízió előtt ülő romániai társadalmat. Dumitru Mazilu viselkedése. Az emberek, akik december huszoneketedikén este, a volt pártközpont balkonján láthatták először a híressé vált emberjogi harcost, a későbbiek során megszokták, hogy mindig nyugodtan viselkedik, nem igyekszik előre tolnakodni, van benne valami kimért és megnyugtató. Ezen az estén egy rikácsolva hadonászó, magából kikelt, már-már transzban levő politikussal ismerkedtek meg. A nemzetközi emberjogi szabályokban jártas, magát humanista értelmiséginek valló jogász imázsát nehezen egyeztették a

„*Moarte pentru moarte!*” szlogent a tömegbe üvöltő tank-szónokkal.

Amikor, pár napra rá, megkérdeztem tőle, mi történt vele, hogy fordulhatott így ki magából, azt válaszolta, nem tudja, máig sem képes megmagyarázni, mi ment végbe benne. Hoszszú beszélgetése volt Ion Iliescuval, neki sem tudott egyebet mondani. A vád pedig, hogy meg akarta buktatni Iliescut, az egész tüntetést ő otlötte ki, hogy átvegye a hatalmat, felhaborító rágalom, hiszen a Megmentési Front elnökével a legnagyobb egyetértésben dolgozik, úgy érzi, kölcsönös a bizalom.

Dumitru Mazilu politikusi karrierje azonban megpecsételődőtt. A legközelebbi tanácsülésen – feltételezem, hogy Iliescu beleegyezésével – Petre Roman és Brucan kérték, hogy vonja le a forradalomra és Románia nemzetközi megítélésére káros fellépésének következményeit, mondjon le első alelnöki funkciójáról. Rövidesen a *România liberă* című lap vehemens támadást intézett ellene. Lemondott. Két évig egy jelentéktelen pártocskán élén, majd az általa létrehozott *Sfatul țării* – Országtanács – nevű fantom civil szervezet elnökeként próbált talpra állni. Ekkor már, különösen Besszarábia ügyében, nacionalista hangokat is megütött. A törvényszék arra kötelezte a külügyminisztériumot, hogy három évre visszamenőleg fizesse ki Mazilu járandóságait, állítsa helyre a diktátor utasítására felbontott munkaviszonyát. Mazilu előbb a Fülöp-szigeteken teljesített diplomáciai szolgálatot, majd 1994-ben Bécsbe küldték. Az itt székelő nemzetközi szervezetek mellé akkreditált nagyköveti rangban. Szépen, csendesén, hogy pánikot ne keltsen, beépült ő is a kormányzati struktúrába. Elsüllyedt a külhivatalnoki névtelenségben.

Nem tértem volna ki erre az epizódra, ha következménye nem hat ki a román-magyar viszony alakulására is. Ezek után már szó sem lehetett arról, hogy együtt utazzunk Budapestre.

Iliescu azt ajánlotta, Mazilu helyét foglalja el Cazimir Ionescu, a szervezési kérdésekkel megbízott, befolyásos alelnök. Ő el is fogadta volna a megbízatást, de közöltem, hogy a magam részéről most már nem látom értelmét a látogatásnak. A másodszor is módosított delegáció nem szolgálhatja az eredetileg kitűzött célt. Kellő reprezentativitás hiányában csak szokványos fesztvizit-jelentősége lehet, amihez semmi kedvem. Nem értesültem, a diplomataként miként jártak el. Tény az, hogy – tudomásom szerint – mindkét fél úgy tett, mintha sohasem létezett volna meghívás, és következésképpen, annak elfogadására vagy esetleges elnapolására sem került volna sor. Ha a később történeteket figyelembe vesszük, azt mondom: jobb volt így. Mi nek gyarapítottuk volna utólag a kölcsönös restelkedések és csalódások amúgy is hosszú listáját.

A két, erőszakkal kicsikart dekrétumot – nagyon rossz volt a nemzetközi megítélésük – a Tanács sietett visszavonni. Ion Iliescu azonban nem tudta egykönnyen túltenni magát azon az estén, ami különben előjátéka volt a többi, olykor agresszivitásba, a Front-központ megostromlásába átcsapó januári tömegmegmozdulásnak. Tüntetéseknek és kormánypárti ellentüntetéseknél. Azt hiszem, ezek vezették először Iliescu elnököt arra a meggyőződésre, hogy ellenzék és ellenség között vajmi kevés a különbség. S dacára annak, hogy azóta több ízben is hangsúlyozta: felelős ellenzékre szükség van egy demokratikus államban, ama januári este traumája, úgy érzem, ma is él a tudatában. Mert elfelejtettem említeni: mögötte sejtette a szerveződő ellenzéket, elsősorban a Nemzeti Parasztpárt és a Nemzeti Liberális Párt embereit.

Míg a vásárhelyi pincérek társaságában a bukaresti erődemonstrációt, az új hatalom embereinek riadt kapkodását néztük, s meghallgattuk a be-benéző Kincses Előd beszámolóját az ottani fejleményekről, elbeszélgettünk a másnapi küldöttgyű-

lésről, amelyet a város magyar lakossága érdeklődéssel, rokonszenvvel, a román lakosság – elsősorban az iskolák különválasztása körül kibontakozó feszültség miatt – ha nem is kimondott gyanakvással, de mégis fenntartással, bizalmatlansággal várt.

A kolozsvári találkozóval ellentétben, amelyik nem haladta meg a kötetlen eszmecsere, az RMDSZ szervezeti felépítésével és célkitűzéseivel kapcsolatos szabad fórum jellegét, a Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskola Stúdió termében megrendezett tanácskozásnak elnöksége, napirendje volt, a szövetség szempontjából fontos határozatokkal és sajtóértekezlettel zárult. Az Ideiglenes Intéző Bizottság hivatalos közleményt adott ki a tanácskozás lefolyásáról, az ott született döntésekről.

Bevezetőmben ismertettem a kolozsvári gyűlésen felmerült problémákat; beszámoltam a szövetségi szervezőmunka menetéről – sürgettem a bázisszervezetek kiépítést szoltam az országban tapasztalható nyugtalanságról, amelynek bizonyítéka az előző napi fővárosi és vidéki tüntetések sorozata; ezzel összefüggésben elemezni próbáltam a Nemzeti Megmentési Frontban jelentkező visszahúzó tendenciákat, a mi sajátos kérdéseinkkel szembeni passzivitást, mi több, kételkedő magatartást, a nemzeti kisebbségek jogairól szóló Nyilatkozat ellenére. Szót ejtettem a többi pártról, a velük kezdeményezett tárgyalásokról.

A Fronttal való további együttműködésről beszélve, ezt mondtam – jegyzeteim tanúsága szerint – : *„Partneri kapcsolat. Teljesen önálló politizálás; ha kell, az ellenzéki alternatívát is vállalva. Nem ismételtjük meg a Magyar Népi Szövetség hibáját. Ehhez azonban erős, aktív, könnyen mozgósítható, céltudatos szervezetekre van szükség.”*

Mivel szerettük volna elkerülni, hogy a helyi beszámolók

vegyék át a szándéknyilatkozattal és a szervezeti szabályzat-tervezettel összefüggő érdembeni vita helyét, felkértem a megyei és városi szervezetek küldötteit, hogy tájékoztatóikat – vezetőség, székház, vagy más postacím, telefonszám, tagság – adják be írásban a tanácskozás titkárságának.

Ismertettem a küldöttgyűlés címére érkezett üdvözlőleveleket és üzeneteket. Bejelentettem, mint rendkívüli fontossággal bíró döntést: Jakab Antal gyulafehérvári római katolikus püspök engedélyezi, hogy a katolikus papok támogassák a magyar szövetség munkáját. A közlést, hálás tetszésnyilvánítás fogadta.

A Kolozsváron kidolgozott Szándéknyilatkozatot Horváth Andor terjesztette elő. A hozzászólások nyomán véglegesített dokumentum preambulumból és 7 fejezetből, illetve 54 pontból állt. A bevezető – a december 25-i kiadvánnyal egybehangzóan – kinyilvánítja: *„A Romániai Magyar Demokrata Szövetség a romániai magyarság közképviselői és érdekvédelmi szervezete”*. Majd leszögezi: *„Az RMDSZ felkarolja mindazokat az országos politikai, társadalmi, szellemi megújódást támogató programokat, amelyek a valódi demokrácia intézményeinek megteremtésére, az ország alkotó erőinek összefogására, az új társadalom építésére vonatkoznak”*. Utána a következő sorok jönnek: *„A Nemzeti Megmentési Front Tanácsának a nemzeti kisebbségek jogairól szóló nyilatkozatát olyan állásfoglalásnak tekintjük, amely a jogalkotásra és az államhatalom szerveire váró teendők pontos meghatározásával új feltételeket teremt további viták, platformok alapján javaslatok, programok kidolgozására és ez által a kisebbségi egyéni és kollektív jogaink intézményes szavatolása tényleges gyakorlása számára.”*

Gondolom, aki az előbb elmondottakból ismeri a nyilatkozat elfogadásának körülményeit és az említett kolozsvári jogászok elmarasztaló ítéletét, megérti: számomra megnyugvást jelentett, s talán valamelyes elégtételt is ez az egyértelmű, tiszta beszéd.

A program előszava így fejeződik be: *„Létérdekünk és kötelességünk, hogy támogassuk a demokratikus kibontakozást, ami egy-szerre feltételezi és megköveteli a román nép és a romániai magyar kisebbség közötti kölcsönös bizalom, egyetértés és szolidaritás szüntelen erősítését, amelynek erejét az elmúlt hetek forradalma oly fényesen igazolta. A demokráciának lételeme a párbeszéd, a kölcsönös közeledés és érdekegyeztetés: ezek jegyében cselekedjünk! A román néppel és a többi nemzeti kisebbséggel közösen teremtsük meg a demokratikus Romániát, amelyben az ország minden állampolgárával együtt szabadok, de egyben a magunk nemzeti önazonossága szerint magyarok lehetünk – itt, szülőföldünkön, Erdélyben, Romániában s a szabad nemzetek tágabb, nagy otthonában: Európában!”*

Az I. fejezet – *Az RMDSZ felépítése és működése* – első pontja a gyakorlatban módosult. A szövetség tagja lehet, mondja ki a dokumentum, aki betöltötte a 18. életévét, magyar nemzetiségű állampolgár és *„elfogadja és támogatja az 1989. december 25-i Kiáltványunkban, illetve a jelen Nyilatkozatunkban foglaltakat.”* Közvetlenül a májusi választások előtt az észak-moldvai Suceaván és Ploiești-ben olyan RMDSZ-szervezetek jöttek létre, amelyeknek román nemzetiségű tagjai is voltak. A 6. pontban megtaláljuk az ernyő- vagy gyűjtőszervezetre vonatkozó határozatot. *„A Szövetség egybefog minden olyan szakmai, érdekvédelmi, művelődési, vallási egyesületet vagy szervezetet, amely kész együttműködni vele a közösen vállalt társadalmi és nemzeti célok érdekében”.* Mint a szövegből látszik, ekkor még nem történik említés politikai jellegű szervezetekről vagy platformokról. S hogy az RMDSZ mint szervezet különbséget tesz saját identitása és a társult egyesületek vagy szervezetek között, abból is látszik, hogy a következő, 7. pont egy fontos tisztázó mondatot tartalmaz: *„Szükségesnek véljük, hogy mind területi, mind országos szinten létrehozzunk egy olyan fórumot, ahol Szövetségünk és a társszervezetek* (kiemelés tőlem – D.G.) *képviselői demokratikus*

párbeszéd és vita formájában megtárgyalhatják az őket kölcsönösen érdeklő kérdéseket”.

Érdemes erre az elképzelésre felfigyelnünk, mert jelzi: eredetileg érzékeltük az érdekvédelmi, de politikai szerepet is vállaló RMDSZ és a polgári szervezetek társadalomépítő küldetése közötti különbséget, kerestük az együttműködés formáját. Kár, hogy a továbbiakban a tisztázó, a kollaborációt intézményesítő formák felkutatásának folyamata nem teljesedett ki. A szerepek előbb összerosódtak, majd egy olyan konglomerátum alakult ki, amely társadalmasította a politikát és – nem egyszer végletesen – politizálta a civil tevékenységet. Valamiféle etnikai, nemzeti tömb-koncepció alapján, ahol az ideológiai többszólamúság, a platformok nem annyira a társadalom vizsgálatának módszereit jelentik, nem cselekvési program-alternatívákat ajánlanak, inkább jelölik egyének és csoportok érdekegyezségének a gyűjtőhelyét. Az eszmei motiváltság többnyire csak takaró idea-gallyakból összeillesztett álcázása a szerepmegszerzés vagy megőrzés igyekezetének, a személyes érvényesülés iparkodásának.

A gazdasági és szociális irányelveknek szentelt III. fejezetről – öt év elteltével sem lehet, s különösen most nem lehet – megbánás nélkül szólni. Nagy kár, hogy ez, az úgymond tapasztalat hiányában, az óhajtott rendszerváltás legelején megfogalmazott, de világos, ésszerű és főképpen konkrét program menet közben „elfelejtődött”, hogy egy, a Székelyföldön gyakran használt kifejezéssel éljek. Nem képezte gyakorlati tennivalók fundamentumát. A politikum egyeduralkodó – leszámítva a törvényhozásban kitartóan követett jogi elveket – háttérbe szorította a gazdasági és szociális cselekvés szféráját. Egyik negatív kísérő jelenségeként annak, hogy az RMDSZ vezetésében a humán értelmiségiek „vitték a prímet” – magamat is beleértve –, a közgazdászok, műszakiak sokáig nem jutottak igazi funkcióhoz.

Minden lényeges kérdésről szó esik ebben a fejezetben: az energia- és nyersanyag-intenzív iparágak fokozatos helyettesítéséről tudás-intenzív iparágakkal; a környezetrombolás lefékezéséről és környezetfeljavításról; a centralizált gazdaságirányítás fölszámolásáról és vállalati önállóságról, a munkaközösségek demokratikus önszerveződésének megindításáról, a vezetőség összetételébe való beleszólási jogot is beleértve; a szakszervezetek szerepéről; a kisiparosok és kiskereskedők, a szolgáltatásban dolgozók munkavállalói társulásáról az önkéntesség szigorú betartásával; a be nem vált mezőgazdasági szövetkezetek felszámolásáról a tagság szabad döntése alapján.

Napjaink döntő kérdéséről, a privatizációról nem történik említés a dokumentumban, a közbirtokossági földek és erdők kisajátítására, az egyházi javak államosítására vonatkozó intézkedéseknek is csak felülvizsgálását kérik az irányelvek. Mivel magyarázható ez? Az új hatalom iránti túlzott bizakodással? Azzal a reménnyel, hogy a jóhiszemű felülvizsgálás óhatatlanul elvezet a tulajdonba való visszahelyezéshez? Vagy az útközben elvesztett realizmussal van dolgunk? A határozott igen-nem válasz itt is nehezen képzelhető el.

Az oktatásról szóló tennivalók érvényesek ma is; egészen természetes, hogy jelen voltak minden későbbi programban. Az önálló anyanyelvi oktatási hálózat óvodától az egyetemig; az újra létrehozott Bolyai Egyetem, mint a felsőfokú képzés komplex anyanyelvi intézménye; az egyházi iskolák visszaállítása – különösen, ha az elfogadás előtt álló tanügyi törvénynek a hírhedt Lex Anghelescu kisebbségellenes megszorító intézkedéseire gondolunk – ma távolabbnak tűnik, mint azon az immár messzi januári napon. Igaz, tágult a tanár-, tanító- és óvónőképzés lehetősége; tetemesen nőtt a lelkipásztori hivatást választó fiatalok száma; bevezették az iskolákba – fakultatív alapon – a hitoktatást. Ezek az eredmények azonban, egyelőre

legalábbis, csak kis mértékben pótolhatják, amit a diktatúra éveiben az állampolitikai doktrína szintjére, nagynemzeti rangra emelt, velünk szemben ellenséges oktatás- és nevelés-koncepció elpusztított.

Legösszetettebb képet, valamelyes sikerélményt a Szándéknyilatkozat V., a sajtóval, irodalommal, művészettel és közművelődéssel foglalkozó fejezetének az újraolvasása adhat. Ugyanakkor a legellentmondásosabb érzéseket váltja ki, a fellehátság legnyilvánvalóbb érveit nyújtja. Valóban, beszélhetünk sajtószabadságról, a romániai magyar sajtó bővítéséről, még talán nyomdatechnikai korszerűsítésről is. A központi és területi rádió- és televíziósugárzás is bővült, művelődési életünk nemzetközi kapcsolatai is szélesedtek, de mindez jórészt magánkezdeményezés, bel- és külföldi adományoknak, alapítványi támogatásoknak köszönhetően. A román állam – márpedig a nyilatkozat elvárásai őt, az ország vagyona nagy részének birtokosát célozza meg – mostoha mecénásnak bizonyult. Mi több, papír- és nyomdaköltség-politikájával, az állami művelődési intézmények gyakorlatilag központi irányítás alá rendelésével szüntelenül veszélyezteti, viszonylagossá teszi a sajtószabadságot és az alkotómunka, az írók és művészek szabad társulásának értelmét. A dokumentumban említés történik – az újraindítás szorgalmazásával – az 1982-ben betiltott sepsiszentgyörgyi *Nemzetiségi Színházi Kollokvium* és a két évvel előbb szintén tilalom alá helyezett *Cyergyószárhegyi Írótalálkozó*-ról. Mindkettő újjá is született. A Kriterion 1990 szeptemberében ismét összeverbuválta szerzőit, 1992 tavaszán a szentgyörgyi találkozó is létrejött. Folytatás nélkül. A cenzúra diktatúráját felváltó pénzdiktatúra megfojtotta mindkettőt.

Az ifjúságpolitikáról szóló, mindössze tízsoros fejezet, megítélésem szerint, a legkidolgozatlanabb. Látszik rajta, hogy sebtében készült, ha meg is volt – nem állítom teljes bizonyosság-

gal, hogy megvolt – a tanácskozási, konzultálási kedv bennünk, az is meglehet, időszükében az ezirányú elképzelések megíratlanok maradtak. Jellemző az is, hogy a dokumentum egy olyan szervezet támogatásáról beszél, amelyik sohasem létezett: a Romániai Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetségről. Bevallom, úgy gondoltam, ha létrejön, az RMDSZ ifi-szervezete lesz. Nem így történt. Mint minden emberi cselekedetnek, ennek is volt előnye és hátránya. A társadalomtudósok, elsősorban a politikaelemzők dolga eldönteni, miből volt több és miből kevesebb. Egy biztos: annak a leszögezésére, hogy az RMDSZ „nem irányítója kíván lenni, hanem politikai viszonyba lépni vele (az említett szervezettel – D.G.), a közösen vállalt célok megvalósításáért”, jó irányba mutat. Sok felesleges vitát el lehetett volna kerülni, számos bizalmatlanság meg sem születik – vajh, ki tudja, hisz erősen hatott, a MISZSZ-re különösen, a magyarországi FIDESZ, nem is annyira szabadelvűsége, inkább habitusa, nyelvezete (szájtartása, mondaná Sylvester Lajos) –, a nemzedéki ellentét, apák és fiuk konfliktusa talán nem lesz éppen olyan éles, mint volt az elmúlt öt évben és amilyen napjainkban is, ha a partnerség tétele első perctől kezdve kötelező felismeréssé, vezérlő elvvé válik minden központi és helyi RMDSZ-tisztségviselő számára, magammal sem téve kivételt, természetesen.

Az utolsó fejezet az RMDSZ intézményes kapcsolatairól rendelkezett, arról az együttműködési viszonyról, amely kívánatos, hogy létrejöjjön a Szövetség és a megfelelő román és kisebbségi szervezetek között. A Magyarországon, a környező országokban, valamint a nyugaton működő szervezetekkel való kapcsolatokban a hangsúly az információ- és tapasztalatcserére, a kulturális értékek cseréjére esik. Az RMDSZ nyilvánítja azt az óhaját, hogy képviseltesse magát a helsinki folyamat országaiban élő kisebbségek irodalmi, művészeti, tu-

dományos stb. rendezvényein, jelen legyen, képviselői vagy megfigyelői útján, az olyan nemzetközi fórumokon, amelyek a kisebbségi kérdés valamelyik vonatkozásával foglalkoznak. A szöveg mai vizsgálója számára bizonyára szembeötlő a politikai kapcsolatok igényének a mellőzése. Meglehet: ebben szerepet játszott a túlzott óvatosság is, de a lényegi magyarázat mégis a már említett érdekvédelmi funkció elsődlegességében keresendő.

Mint mondtam, mind a Szándéknyilatkozat, mind a bevezetőmben felvázolt azonnali cselekvési ajánlat vitát váltott ki, számos, a továbbiakban lényegesnek bizonyult szempont, kiegészítési javaslat, kritikai észrevétel megfogalmazására adott indítékot. Jegyzetfüzetemből idemácsolom a vitában résztvevők nevét, a felszólalások sorrendjében: Tökés László, Pálfalvi Attila, Kántor Lajos, Kincses Előd, Fülöp Dénes, Lestyán Ferenc, Lohinszky Loránd, Jakabffy Attila, Csávossy György, Tokay György, dr. Kikeli Pál, Varga Gábor, Fodor Pál, Garda Dezső, Vida Gyula, Formanek Ferenc, Jakab Elek, Komán János, Sikó Dezső, Katona Adám, Muzsnay Árpád, Mazalik Alfréd, Sipos Gábor, Madaras Lázár, Ferenczes István, Siklós László, Soós József, Szabó Barna, Leopold László, Káli Király István, Méder Zsolt, Bartha Sámuel, Csiky Boldizsár, Sylvester Lajos, Toró Tibor, Demény Lajos, Lányi Szabolcs, Zöld Péter, Markó Béla, Süttő András. Más-más korosztályhoz tartozó, szakmák sokaságát űző, az ország, elsősorban Erdély különböző tájairól összesereglett emberek. Van közöttük olyan, aki az elkövetkező hónapokban, években megvált a politikától, a kulturális, oktatási, szociális közélet, a civil társadalmi tennivaló vagy hivatásának, mesterségének gyakorlása vonzotta jobban. Ám legtöbbjük megmaradt az RMDSZ háza táján, ma is számottevő szerepet tölt be a szövetség vezető testületeiben.

Itt szólnom kell arról a feledhetetlen benyomásról, amelyet

Tökés László tett rám. A temesvári hősi ellenállásért, a forradalom kirobbantásában betöltött szerepéért neki méltán kijáró tisztelet, a fiatal, erőteljes egyéniségéből áradó kivételes varázs, valamint emberi melegsége, papi mivoltához illő szerénysége nagy hatást gyakorolt minden jelenlevőre, akik közül legtöbben most látták-hallották őt először. Ezek a tulajdonságok majd a váradi kongresszuson fognak teljes jelentőségükben, kivételes integráló erejükben megmutatkozni, de már ott, Vásárhelyen is, maga Tökés László, jelenléte, felszólalásának – a történelmi esélyből következő felelősségről szolt – súlya mindnyájunk számára rendkívüli fontossággal bírt.

A küldöttgyűlésnek voltak erőt, önbizalmat sugárzó és feszült pillanatai. Gondolom, sokak számára emlékezetes maradt a délutáni összejövetel, amelyen a város magyar pedagógusai találkoztak Pálfalvi Attilával. A frissen kinevezett oktatásügyi miniszterhelyettes túlságosan derülátó képet festett iskolarendszerünk – a Bolyai Egyetem újraindítását is beleértve – jövőjéről. Míg hallgattam, fülembé csengtek Sütő András délelőtti szavai. Még nem született meg ugyan a kifejezés: iskolaháború, de Kolozsváron, Marosvásárhelyen és még Csíkszeredában is észlelhető volt az ellenséges magatartás az iskolák nyelvek szerinti elválasztásával, a régi, hagyományos erdélyi magyar iskolák feltámasztásával szemben. Az uszító propaganda készítette Andrást, hogy az akkori legdrámaibb tapasztalatra, a Hegyi Karabah-i típusú veszélyre hívja fel a küldött-tanácskozás figyelmét. Előérzete, különösképpen, ha az ott. Vásárhelyen két hónap múlva bekövetkezett véres eseményekre gondolunk, nem csalt. Figyelmeztetése, amely az általános bizakodásban túlzottnak tűnhetett, sajnos, szomorú igazolást nyert.

A küldöttgyűlés határozatot fogadott el arról, hogy minden megyei szervezet elnöke legyen tagja az Ideiglenes Intéző Bizottságnak; elhatározta továbbá szakbizottságok felállítását és

azt, hogy az Ideiglenes Bizottság február folyamán összeül Sepsiszentgyörgyön. Napirend: az RMDSZ első kongresszusának az előkészítése.

Öt nap múlva, január 18-i számában, a *Romániai Magyar Szó* közölte a marosvásárhelyi észrevételek, javaslatok figyelembevételével véglegesített RMDSZ Szándéknyilatkozatot. Megkezdődött a dokumentum kritikai elemzése – kiemelkedett a Bihar megyeieké – a helyi autonómia elve alapján önálló megyei és helyi szervezetekben. Számos átfogalmazást, részletező kiegészítést, figyelemreméltó korrekciót tartalmazó kérést juttattak el az Intéző Bizottsághoz. Megkezdődött az átfogó stratégia-kidolgozási kollektív munka, amely – másként egy, az RMDSZ-hez hasonló struktúrájú és méretű szervezetben nem is lehet – attól kezdve soha véget nem ért. S remélni szeretném, hogy mint a meglévő és születő valóságból inspirálódó szellemi, intellektuális teljesítmény, gyakorlati politikát és cselekvő társadalomépítést eligazító, szüntelenül megújuló, mindig kreatív programalkotási készség, nem lanyhul a következőkben sem. Egy megjegyzéssel: ne feledkezzünk meg a jövőben a szándékunk a program egyenletébe helyezéséről, a meghirdetett célhoz vezető út kicserkészeséről, a segítő és akadályozó tényezők pontos felméréséről. Röviden arról, hogy az RMDSZ nem vágyálmokat kergető széplelkek Helikonja, de még csak elavult eszméket, poros jelszavakat, egykor egész nemzetet átforrósító, de mára megfakult igazságokat üvöltő dervisek gyüldéje sem. A cselekvés, a tett, a bravúrral kiharcolt vagy lassú, kitartó, türelmes erőfeszítéssel elért eredmény – ez jelenti végső soron a jellem, talentum és hűség próbáját. Ezen áll vagy bukik minden politikum és mindenki, aki politikus. A többi a Hamlet által oly megvetett: szó, szó, szó. Kivételesen áldott esetben – poézis. Netán gyönyörű szép, csak éppen a műfajhoz nem illő példa-beszéd.

...Nem említettem, hogy számomra külön nyeresége is volt vásárhelyi tartózkodásomnak. Elutazás előtt. Marosi Barnáék jóvoltából, Brassai Zoltán doktor, a Molter-ház barátja, megvizsgálta a lábamat – ama nevezetes kaland óta az ostromlott Tévénél, kitartóan sántikáltam, nem volt időm orvoshoz fordulni és eligazított, hogyan kezeljem, kenegessem, kötözzem izomhúzódsomat, ízületi gyulladásomat – elkerülendő a nagyobb bajt.

„ISKOLAHÁBORÚ”

Amikor, a forradalom győzelmének első órájában, december 22-én délután Mag Péternek bediktáltam az említett felhívást, nem gondoltam, hogy ez a három szó: „visszanyerjük ősi iskoláinkat” nemcsak az elkövetkező hónapokban, de éveken át politikai küzdelmünk egyik fő és rendkívül nehezen elérhető célja lesz. Egészen természetesnek találtam, hogy a diktatúra szolgálatába állított román nacionalizmus által megnyomortott, megszüntetett vagy megszüntetésre ítélt magyar iskolák, legendás kollégiumok és gimnáziumok, valamint a hozzájuk tartozó javak eredeti státusa mielőbb helyreállíttassék. Az első, legelső jelt, hogy ez kemény, átkozottul kemény dió lesz. Ion Iliescutól kaptam, úgyszólván a változás másnapján.

Késő este volt, a Victoria palota elcsendesedett. Alább hagyott Iliescu irodájában is az egész napos izgatott jövés-menés, tárgyalás, az országból befutó fontosabb információk vétele, a Front első törvényerejű rendeleteivel járó munka. A láthatóan holtfáradt Iliescu beinvitált az irodához tartozó hátsó szobába – ágy, faliszekrény, kisasztal és két szék állt benne –, ahol azokban a fegyverropogásos napokban éjszakára is ottmaradt.

Itt hallottam először tőle két, lényegében azóta sem változott meggyőződéséről. Az egyik Románia iparának svéd mintára való átszervezéséről szólt, a másik alapján – eljutottak hozzá az első hírek a mezőgazdasági szövetkezetek megszüntetéséről, a

földek és téesz-vagyon spontán felosztásáról – azt fejtegette, hogy az ország eljövendő mezőgazdasága számára csak a nagyüzemi földművelés jelenthet perspektívát. Mikor megjegyeztem, hogy az első alighanem az évtizedek alatt kialakult, s döntően a svéd szakszervezeti mozgalom sajátosságaival összefüggő megoldás, azt felelte: így van, de eredménye, a vállalatok nagy hatékonyságú működtetése és a profit méltányos újrabefektetése, illetve elosztása egyetemes érvényű tapasztalat, nálunk is alkalmazható.

– S hogy marad a privatizációval?

– Ez lesz a privatizáció.

– De a nyugat-európai és különösen az amerikai meg japán ipar magántulajdonban van. Kapitalista jellegű. Arra épül a technológia szakadatlan fejlesztése, a nyersanyag- és energiatakarékos, minőségi termelés és a teljesítményorientált bérezés, az ebből következő társadalmi jólét.

Kivett a szekrényből egy üveg vörösbor, a dugóhúzóval forgatta:

– A svédekről nem lehet ugyanezt elmondani? S ki állítja, hogy közösségi tulajdon nem lehet privát jellegű?

Néztem, hogy tölt a poharakba:

– S a földekkel...? Visszakapják a parasztok vagy sem?

Meglepődve nézett rám:

– Már hogyan kapnák vissza! Csak közösen művelik meg. Farmrendszerben. A földtulajdon az övék lesz.

Ebben a kérdésben már otthonosabban mozogtam, mint a gyáripár világában. Azt hiszem, a hangomat is felemeltem:

– Értem. Na, de tegyük fel: megalégtették a közöst, nem kérnek többé belőle, nem bíznak benne. Saját gazdáik akarnak lenni apáik, nagyapáik földjén.

Hosszasan magyarázta, mekkora veszéllyel járhat távlatban nemcsak a közélémezés, de magának a nemzetbiztonságnak a

szempontjából is a mezőgazdasági termelés drasztikus visszaesése. Márpedig a földek újbóli felaprózása óhatatlanul ezzel jár. Nem lehet figyelmen kívül hagyni a korszerű földművelés követelményeit. Persze, szakítva a pártállami falupolitikával, az erőszakos szövetkezetesítés kompromittált gyakorlatával. Jó-jó, próbáltam magyarázni. De zágoni nagybátyám számára például, a falusi ember szemében, s nem hiszem, hogy csak Erdélyben vagy az általam legjobban ismert Székelyföldön van így, a föld nem egyszerűen termelőeszköz, termények előállításának helye, hanem annál jóval több. Az élet folytonosságának szimbóluma, öröklött, vagy éjt nappá tevő munka, véget nem érő lemondás árán megszerzett juss, az erkölcsi rang, az önbecsülés kifejezője.

– Látszik, hogy író vagy – koccintott mosolyogva vendéglátóm. – A lélek szférájába helyezed a könyörtelen gazdasági törvényeket. Na, kóstoljuk meg.

Minderre talán nem is emlékeznék, ha el nem jutunk lassan az iskolák, pontosabban az anyanyelvű tanítás kérdéséhez. Egyetértett: Ceaușescu, tudatosan elnemzetietlenítő szándékkal, jelentősen leépítette, nem egy esetben megszüntette a kisebbségek nyelvén történő oktatást. S ezt a bajt valóban orvosolni kell. Amikor az 1959 előtti helyzet visszaállítását szóba hoztam, nem mondott semmit. Kortyolt a pohárból és hallgott. Nem így azonban, amikor meghallotta:

– Nekünk ősi magyar iskoláink vannak, azokat...

Félbeszakított:

– Hagyd az iskolák ősiségét!

Beszélggettünk mi addig is, a pártközpont propagandatitkári szobájában, a temesvári pártszékházban, a műszaki és a Kriterion kiadó igazgatói irodájában a nemzetiségi kérdésről, vettem fel én, évek során, Ion Iliescunak nem egyszer számára kínos, nehezen megválaszolható problémákat válságba

jutott kulturális intézményeink, üldözött emberek okán. Három év alatt sokszor fogadott RMDSZ-küldöttséget, gyakran volt parázs közöttünk a hangulat. De sohasem nézett rám olyan hideg tekintettel, és sohasem szólt olyan élesen a hangja, mint ebben a pillanatban. Hosszas hallgatás után csendben lettem a poharat az asztalra. Csak ennyit válaszoltam:

– Én hagyhatom. De ettől még három-négyszáz esztendősek azok az iskolák. Ezen már nem lehet változtatni. – S már állva, hozzátettem: – Úgy vagyunk ezzel valahogy, mint az előbb említett paraszt a földjével.

Az iskolaháború szót, azt hiszem, én használtam először, egy televízión közvetített nyilatkozatban. Nem a maga komor jelentőségében, hanem metaforaként, könnyed hangvétellel.

Gondolom, nem kell emlékeztetnem a január közepe táján kibontakozott és egész éven át tartó – a bukaresti Ady, az aradi Tóth Árpád vagy a brassói Áprily líceum esetében például a következő évre is átnyúló – iskola-elválasztás eseményeire. Ezen a téren kezdődött és folyik mindmáig a legádázabb, az önazonosságunk megőrzéséért, méltóságunkért, végső soron nemzeti közösségünk jövőjéért vállalt harc. Úgyszólván minden magyarulakta helység kollektív emlékezete megőrizte mindazt, ami a magyar osztályok számának emeléséért, a szakoktatás újraindításáért, a régi – azért is: ősi! – magyar iskola önállóságának visszaállításáért történt. Ez volt az akkor létrejött *Vatra Românească*, majd a szélsőséges pártok nemcsak magyar-, de lényegében demokráciaellenes fellépésének a legkecsegtetőbb terrénuma.

Amikor a marosvásárhelyi küldöttgyűlésre visszaillesztettem, említettem, hogy magamban túlzottan optimistának ítélttem Pálfalvi Attila tanügyminiszter-helyettes expozéját iskola-helyzetünk – beleértve a Bolyai Egyetemet is – alakulásáról. Két

hét múlva Petre Roman miniszterelnök Pálfalvi professzort leváltotta funkciójából. Megindult a petíciók, tiltakozó gyűlések, gyertyás-könyves menetek hosszú sora. Ezeknek a tömegmozdulásoknak az ideje, aránya és végkimenetele ismert. Megpróbálom elmondani, hogy mi történt fent, Bukarestben, ahol egy kezdetben szakmai, oktatási és gazdasági probléma politizálására megadták a bátorító jelt. És természetesen azt is, mit tett az RMDSZ Ideiglenes Intéző Bizottsága, hogyan jártam el én azokban a napokban.

Január 25-én este Ion Iliescu beszédet mond a televízióban. Ismerteti az NMF tanácsának előző napi határozatait, az ott folyó vitát, kitér azokra a döntésekre, amelyek kiváltották a politikai pártok, társadalmi rétegek, lakossági csoportok kétségeit és ellenérzését, sőt nyílt egyet-nem-értését. Elsősorban arról az elhatározásról volt szó, hogy a Front indul a májusi választásokon. Nos, ebben a beszédében ejtette ki először Ion Iliescu, ekkor hozta vissza a Ceaușescu-idők szótárából a *szeparatizmus* kifejezést, a nemzetiségi kérdéssel, a magyar nyelvű iskolák körüli vitával kapcsolatban. Amit pár nap múlva próbált kimagyarázni a *Románia Magyar Szó*-ban, de a kő már elrepült. És repül azóta is, röppályája behálózza a kisebbségi jogok biztosítását és jogrendben való garantálását visszautasító, forró hazafiúi fejeket. Államfői állásfoglalásokban, a honféltéstől izzó parlamenti beszédekben, magyarfaló újságok hasábjain, s nem utolsósorban, a tárcavezető miniszter sanda érvrendszerében, ez a legfőbb *bau-bau*, a legfélelmetesebb mumus, amikor kulturális és iskolaautonómia igényünk kapcsán a román közvéleményt riogatni akarják. Igen, abban a január végi beszédben alkalmazta a hatalom először a később aztán az unalomig ismételt fogását: amikor feszültség tapasztalható a román társadalomban, amikor kutyaszorítóba kerülnek az ország ügyeinek igazgatói, legfőbb politikacsinálói, előveszik, meglobogtatják a

magyar veszélyt. S ebből, a rögeszmére emlékeztető Erdély-féltés mellett, sohasem hiányzik a fantomizált szeparatizmus.

A Kolozsváron, Marosvásárhelyen, Váradon, Szatmáron, de Csíkszeredában és Sepsiszentgyörgyön is tapasztalható feszültség, a Tanügyi Minisztériumban, a jóhiszemű Mihai Şora kiegyensúlyozott magatartása ellenére érezhető ellenséges hangulat arra készítette az RMDSZ Ideiglenes Intéző Bizottságát, hogy január 27-én, szombaton, állásfoglalást tegyen közzé két bukaresti lap, az *Adevărul* és a *Romániai Magyar Szó* hasábjain. Abban az időben a Szövetségnek nem volt még székháza, mint arról említést tettem, a kapcsolattartás a lakásomon, illetve a Kriterion telefonján történt. Attól kezdve, hogy Király Károly, Iliescu kérésére, feljött Bukarestbe, és a Front alelnökeként létrehozta az NMF Nemzetiségi Bizottságát, többnyire mi is ott tanyáztunk. Így közelebb kerültünk a Victoria palotában együtt levő döntéshozatali és kormányzati hatóságokhoz, használhatuk a telefonokat, segítségünkre volt a bizottság titkárnője, gépírónője, s az információk tekintetében is jobb helyzetbe kerültünk. Annál magától értetődőbb volt az együttműködés, hogy az Intéző Bizottság két tagja, Lányi Szabolcs és Verestóy Attila a Király-csapatban dolgozott, fizetését onnan kapta. Részben ugyanez volt a helyzet Bitay Ödönnel is. Úgyszólván naponta feljárt ide Demény Lajos, Gálfalvi Zsolt, Szász János, Horváth Andor, András János, Szepessy Tibor. Mi sem volt természetesebb, hogy együtt dolgozzunk, s ha léteztek is közöttünk véleménykülönbségek, végül mindig közös nevezőre jutottunk. Király Károly távollétében – január 10. és 25. között Budapesten tartózkodott – Lőrincz László vezette a bizottságot. Jól megértettük egymást.

Nos, az állásfoglalás irattáramban fellelhető variánsain számos, és sok kéz által írott bejegyzés, módosítás található. Egyikéről-másikáról tudom, hogy kitől származik, ismerem a kéz-

írást, de sajnos, előfordul az is, hogy nem tudom megmondani, kinek köszönhető a kétségtelenül üdvös szövegváltoztatás.

Az RMDSZ eddigi dokumentumai világosan kimondják: a romániai magyarság egyöntetűen támogatja azt a demokratikus kibontakozást, amelynek feltételeit a decemberi forradalom teremtette meg Romániában, és a demokrácia megvalósulását elképzelhetetlennek tartja a kisebbségek egyéni és kollektív jogainak szavatolása nélkül. Szövetségünk éppen ezért meglegéssel üdvözölte a Nemzeti Megmentési Front Nyilatkozatát a romániai magyar kisebbségek jogairól, mint az első olyan politikai dokumentumot, amely határozottan elítélte az előző rendszer elnyomó, sovén, elnemzetietlenítő politikáját, és egyúttal kinyilvánította azokat a jogelveket, amelyek alapján új, demokratikus alapokra lehet helyezni a kisebbségi jogok törvényes szavatolását és tényleges gyakorlását. „Biztosítani kívánjuk a nemzeti kisebbségek jogát – hangoztatja a többi között a Nyilatkozat –, hogy politikai, társadalmi és szellemi életük problémáit, saját demokratikus szervezeteik, az államhatalom, a közigazgatás, valamint a civil társadalom szerveibe a maguk soraiból jelölt, illetve választott képviselők útján oldják meg”.

A forradalom győzelmét követő hetekben a romániai társadalom minden rétege és kategóriája bizonyosságát adta annak, hogy élni kíván a demokratikus szabadság adta lehetőségekkel. A romániai magyarság – más hazai kisebbségekhez hasonlóan – létrehozta saját érdekvédelmi szervezetét, a Romániai Magyar Demokrata Szövetséget, amely egyéni és kollektív jogainak intézményes szavatolását tűzte ki célul, mivel ezt elengedhetetlennek véli annak érdekében, hogy eltöröljük az előző rendszer átkos örökségét és megteremtjük az ország minden állampolgára közötti tényleges egyenlőséget. Akárcsak a Nemzeti Megmentési Front az ország politikai, gazdasági, szellemi megújítását célzó programjának, ugyanúgy saját programunknak is vannak közelebbi és távolabbi pontjai. Vannak olyan céljaink, amelyek elérését máris lehetségesnek és méltányosnak tartjuk, míg másokat a társadalom demokratikus átalakulásának nagyobb távlatában képzeljük el. Az

első kategóriába tartozik az iskolaiügy, az anyanyelvű oktatás terén elszenvedett súlyos sérelmek orvoslása, annak a lehetőségnek a biztosítása, hogy mindazok a tanulók, akik anyanyelvükön kívánnak tanulni, ám ettől a lehetőségtől az elmúlt évek sovén iskolapolitikája megfosztotta őket, mielőbb visszanyerjék ezt a jogukat. Épp ezért helyeseltük és támogattuk a Tanügyi Minisztérium által kidolgozott intézkedési tervet, amely magáévá tette a magyar lakosság részéről alulról jövő, demokratikus kezdeményezéseket annak érdekében, hogy mindenütt, ahol erre igény van, és a kellő feltételek is biztosítottak, a jelenlegi tanév második évharmadától kezdődően valósuljon meg a tanulók anyanyelven történő oktatása, iskoláink jellegének 1959-től kezdődő erőszakos megváltoztatása előtti státusának helyreállítása. Abból indultunk ki, és továbbra is azt valljuk, hogy amiként a forradalom az élet minden területén lehetőséget teremtett az elmúlt rendszer kártékony, igazságtalan politikájának felszámolására, ugyanúgy jogos az igény, hogy megtörténjenek az első lépések az oktatásügy terén a kisebbségeket sújtó intézkedések eltörlésére. Ugyanakkor – a Tanügyi Minisztérium erre vonatkozó intézkedéseivel egyetértésben – arra is figyelmeztettünk: ennek a folyamatnak mindenütt úgy kell végbe mennie, hogy ne okozzon zavart az oktatás normális menetében, és a magyar tanyelvű osztályok, iskolák helyreállítása ne idézzen elő fennakadást a román tanulók oktatásában, ne akadályozza a román tanárokat abban, hogy hivatásuknak eleget tegyenek. Nem értettünk és ma sem értünk egyet az elhamarkodottság vagy megfontolatlanság bármely olyan megnyilvánulásával, amely méltánytalanságot szül és ellenkezik a demokrácia szellemével. De nem értettünk és nem értünk egyet azzal sem, aki a magyar kisebbséget ért korábbi méltánytalanság orvoslását nevezi méltánytalannak, netán épp indokolatlannak. Nem értünk egyet azzal, ha bizonyos személyek és csoportok – olykor manipulatív, diverziós céllal, a közvélemény félrevezetésével – a tő-

lünk korábban megtagadott jogok visszaszerzését sérelmezik és minden erre irányuló törekvést igyekeznek úgy feltüntetni, mintha az ellenkeznék a demokráciával, sőt éppen a nacionalizmus, a szeparatizmus megnyilvánulása volna. Azokkal sem értünk egyet, akik azt hangoztatják, hogy a kisebbségi jogok visszaszerzése – beleértve az anyanyelvű oktatást is – nem tartozik az azonnali teendők közé, hanem ki kell várnunk, amíg „majd eljön ennek is az ideje”. Röviden: természetesen tartjuk, ha a romániai magyarság és a többi kisebbség nem éri be ígéretekkel, hanem máris részesedni akar abból a demokráciából, amelynek oszthatatlansága a társadalom minden rétegére, kategóriájára és természetesen minden nemzeti közösségre kiterjed.

Tudunk arról, hogy az iskolaügy kapcsán néhol feszültségek támadtak, de meggyőződésünk, hogy ezek meghaladásának nem az a módja, hogy a kisebbség mondjon le jogosan támasztott igényeiről, hanem az, hogy a felmerülő nehézségeket indulatoktól mentesen, felelősen próbálják megoldani. Éppen ezért váratlanul ért bennünket, hogy Ion Iliescu, a Nemzeti Megmentési Front Tanácsának elnöke, aki iránt tisztelettel és bizalommal viseltetünk, 1990. január 25-i televíziós beszédében, a feszültségekre utalva, szeparatizmust emlegetett, s ezzel akaratlanul is azt a látszatot keltette, mintha a némelyik erdélyi városban előállott helyzetért kizárólag a magyar kisebbséget, illetve annak szószólóit terhelné a felelősség. Úgy véljük, ez a kijelentés egyoldalú, a valós helyzetet leegyszerűsítő képet fest a szóban forgó folyamatról, s magában hordozza azt a veszélyt, hogy a közvélemény igazolni látja ama nézetet, mely szerint az erdélyi városok némelyikében előállott komplex helyzet egyedül a magyar kisebbségi jogvédelem törekvéseire vezethető vissza, amiből egyenesen következik, hogy ezeket a törekvéseket továbbra is fékezni és ellensúlyozni kell. Épp ezért szükségesnek tartjuk leszögezni: nem fogadjuk el azt, hogy a magyar tananyelvű osztályok visszaállítását, a kisebbség művelődési intézményeit ért sérelmes intézkedések eltörlését szeparatizmusnak minősítsék, mivel ez ellenkezik a Nemzeti Megmentési Front Nyilatkozatában leszö-

gezett alapelvekkel, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség alapvető irányelveivel.

Az RMDSZ józanságra, felelősségteljes magatartásra, a sajátos és az általános érdekek összehangolására szólítja fel minden szervezettét és minden tagját. Ugyanakkor tisztelettel felhívjuk román honfitársainkat: értsék meg, hogy az a lehetőség, amelyet a demokrácia saját jogaink védelmére és érvényesítésére biztosít, nem lehet sem több, sem kevesebb annál, mint amit saját maguk számára igényelnek.

*A Romániai Magyar Demokrata
Szövetség Ideiglenes Intéző Bizottsága nevében
Domokos Géza*

Bár félő volt, hogy, mint a szerkesztők mondják, kissé megnyomja a fejezetet ez a terjedelmes dokumentum, szükségesnek tartottam az újraközlését. Válaszként egyrészt arra, hogy az RMDSZ nem követte az eseményeket, a történések után kullogott, nem hallatta elég határozottan a szavát. Másodsorban pedig, cáfolatként a Front-vezetőségnek és úgyszólván az egész román sajtónak, kormánypártinak és ellenzékinek egyaránt, arra a vádjára, hogy az RMDSZ, a magyarok az 1990 eleji iskolasztérválasztási konfliktus idején felelőtlenek, agresszívek voltak. Megengedhetetlenül siettek, nem vették figyelembe, hogy a tanév megkezdődött, vakon próbálták követni gyanús céljaikat. Ami, ha engedik, csak nyitánya lett volna egy nagyobb leválásnak. Ezúttal Erdéllyel együtt. Ezt a képtelen, az akkor létrejövő Vatra-programot meghatározó rögeszmét nem lehetett szó nélkül hagyni.

Hiába volt minden. Megkaptuk, legfőbb helyről, a címkét: szeparatisták. S léptek Petre Romanék is – ne feledjük, egy bizonyos Adrian Moțiu, a későbbi magyargyűlölő egységpárti szenátor lesz az erdélyi ügyek amolyan meghatalmazott kormánybiztosa –, Pálfalvi Attilának mennie kell.

Iliescuhoz! Ez volt az első gondolatom, ahogy értesültem a Pálfalvit, s rajta keresztül mindnyájunkat ért inzultusról. Király Károly irodájából telefonáltam a kabinetfőnöknek. Természetesen, hogye, fogad az elnök, de most vannak nála, szóljak be egy kicsivel később. S ez így ment kétszer, háromszor. Na megállj, pörögtem be, ahogy manapság mondják. Lehet ezt másképpen is csinálni. Felhívtam Tőkés Lászlót, s azt ajánlottam, tiltakozásképpen az ellen, amit Pálfalvival műveltek, lépünk ki a Front tanácsából. Ha egyetért, mindjárt hívom Király Károlyt is, aki, tudtommal, visszatért orvosi kezelése után Magyarországról, s tőle is megkérdem, hajlandó-e ugyanígy eljárni. Tőkés László igent mondott s megkérdezte: hogyan gondoltam Iliescu tudára hozni elhatározásunkat. Úgy, válaszoltam, hogy a Királlyal való beszélgetés után nyomban levelet írok Iliescunak, közlöm vele hármunk döntését. Jól van, hagyta ő helyben.

Király Károly szavaiból azt vettem ki – s *Nyílt kártyákkal* című memoárja ide vonatkozó része is mintha ezt sugallná –, hogy gyanakszik: nem a hiúság munkál-e bennem, nem az paprikázott-e fel, hogy Iliescu nem fogad? Ami kettőnk, Tőkés László és jómagam elhatározását illeti, helyesnek tartja, de ő személyesen még várna a radikális lépéssel. Maradjon tartalékban. Ne lőjük el egyszerre minden puskaporunkat. Érvelését ésszerűnek találtam. Ezért hangzik az ott helyben, talán tíz perc alatt megírt levél a következőképpen:

Elnök Úr,

Ma, 1990. január 27-én a Romániai Magyar Demokrata Szövetség – az Ideiglenes Intéző Bizottság elnökeként jegyzett aláírással – Nyilatkozatot tett közzé a Romániai Magyar Szó és az Adevărul című lapokban. A dokumentumban, amelyet kiegyensúlyozottnak, mi több, visszafogottnak tartok. Szövetségünk leszögezi álláspontját erdélyi városlapokban tapasztalható feszültségekkel, az anyanyelvű oktatással kapcsolatban. Jelesül azzal az igénnyel összefüggésben, hogy növeljék az

osztályok számát a tanulók igényeinek megfelelően, továbbá, hogy nagy múltra visszatekintő oktatási intézményeink visszahelyeztessenek – a körülményektől függően azonnal vagy fokozatosan – az 1958 előtti jogaikba. Ebben az évben kezdődött ugyanis az „egység és testvériség” szlogenjének leple alatt a tagozatos (román és magyar) iskolarendszer bevezetése, más szóval a magyarnyelvű oktatás korlátozása, majd lépésről lépésre történő felszámolása.

Ugyanakkor Nyilatkozatunkban csodálkozásunknak és sajnálkozásunknak adtunk hangot amiatt, hogy Ön, a Szabad Román Televízió 1990. január 25-i esti adásában elhangzott beszédében, a szeparatizmus szó használatával közvetve felelőssé teszi a magyar kisebbséget, valamint az őt képviselő közéleti embereket az előállt helyzetért, megfélelvezve azok szerepéről, akik személyes érdekből vagy az idejétnúlt, Ceaușescu nevével fémjelzett nemzeti hegemonia nevében, szembehelezkednek a forradalom követelte demokratikus szellemű változásokkal. Olyan változásokkal, amelyeket, megítélésem szerint, nem lehet sem halogatni, sem kijátszani.

Remélem, elolvassa a Nyilatkozatot és megérti, miről van szó. Látni fogja például, hogy hangsúlyozzuk: Ahol az iskolák szétválasztása megtörtént, vagy, ésszerű párbeszéd útján, most megy végbe, ne álljuk útját. Ahol nincsenek meg a kívánt feltételek, halasszák el az átstrukturizálást őszire. Gondolom, elfogadható, amit javasolunk.

Nem kis meglepetésünkre, ma reggel beolvasták a rádióban a Tanügyi Minisztérium rendeletét, amely az egész folyamatot átteszi őszire, az új iskolai évre. Számunkra nyilvánvaló, hogy a minisztérium engedett a konzervatív, olykor sovén erők nyomásának, ellenzi nemcsak a helyell-közszell észlelhető elsietett, eléggé át nem gondolt döntéseket, de visszautasítja, nem ad semmilyen esélyt arra, hogy a magyar szülők és tanulók akarata mielőbb teljesüljön.

S hogy a kép teljes legyen, a Rompres Hírügynökség útján közzeltették: Pálfalvi Attilát leváltották miniszter-helyettesi állásából.

Engedje meg, Elnök úr, hogy a leghatározottabban tiltakozzak ez

ellen a döntés ellen, amelyet a Nemzeti Megmentési Front meghirdetett elveivel ellentétesnek tartok. A következő okoknál fogva: Pálfalvi Attilát, az ország egyik legmegbecsültebb értelmiségijét úgy váltották le tisztségéből, hogy szóba sem álltak vele. Így lehetőséget sem kapott arra, hogy az ellene felhozott vádakra válaszolhasson. Azt sem vették figyelembe, hogy ha mondjuk, követett is el hibát, annak az új beosztásában való járatlanság az oka, az a nem mindennapi feszültség, amelyet manapság mindnyájan átélünk.

Pálfalvi professzort egyenes embernek tartom. Eltökéltnek arra, hogy az ország javára legyen, a demokratikus átalakítást és a nemzeti kérdés új alapon történő megoldását szolgálja Romániában. Nyilvános megalázását, ismétlem, rosszindulatúan felfújta, egyoldalúan beállított vádak alapján, szégyennek tekintem a kormányra nézve.

Elkeserít továbbá az is, hogy nem konzultáltak a határozat meghozatala előtt. Ha egyébként nem is, legalább azért, mert Önnek és Petre Roman miniszterelnöknek én ajánlottam Pálfalvi Attilát a miniszterhelyettesi posztra. Úgy vélem, NMF-tanácsstagi minőségemben kijár nekem, legalább a megdorgáló beszélgetés, ha már, lám, ilyen hibásnak bizonyult javaslatot tettem.

Következésképpen, Tőkés László lelkész úr nevében is, az alábbi hozom tudomására:

Amennyiben nem vizsgálják felül a Tanügyi Minisztérium ma közétett határozatát, és nem vonják vissza Pálfalvi Attila leváltását, arra kényszerülünk, hogy nyilvánosan bejelentsük kilépésünket a Nemzeti Megmentési Front Tanácsából.

Mind Tőkés László, mind jómagam tisztában vagyunk elhatározásunk súlyával, különösen, ha figyelembe vesszük a Front mostani nehéz helyzetét. Az NMF-hez kötődnek ugyanis reményeink, ami Románia új sorsát, s vele összefüggésben annak a közösségnek a szabad, méltó életét illeti, amelynek mi is tagjai vagyunk. Nem vállalhatunk azonban felelősséget olyan döntésekért, amelyek megkérdőjelezzik a Front elvszerűségét a nemzetiségi kérdésben és aláássák az ország jó

hírnevét. Nem azonosulhatunk olyan rendelkezésekkel, amelyek egyes kihatással vannak nemzetiségünk életére, ennek ellenére véleményünket semmibe veszik.

Megkülönböztetett tisztelettel...

Alig diktáltam le a titkárónak a szöveget, s alig volt rá idő, hogy a közben befutó Demény Lajos meg Bitayék átfussák, szólt a telefon: Iliescu vár. Megkértem Lőrincz Lászlót, hogy jöjjön velem.

Ugyanannál az asztalnál ültünk, ahol a kisebbségi nyilatkozat megbogarazása végbement. Petre Roman, Silviu Brucan, új résztvevőként Gelu Voican-Voiculescu és a miniszterelnök-helyettesnek frissen kinevezett Mihai Drăgănescu volt jelen.

Király említett könyvéből jöttem rá, hogy meglepetés-elképzelésemnek, az általam elgondolt kérdésfelvezető taktikának, tudniillik annak, hogy a farbával, vagyis levelemmel csak a végén rukkolok ki, akkor csattanjon az ostor – nem lehetett meg a kívánt hatása. Király Károlytól Iliescu már értesült lemondási szándékunkról.

A beszélgetés elején tiltakoztam Pálfalvi leváltása ellen, botrányosnak neveztem, hogy neki a döntésről a rádióban beolvasott kormányközleményből kellett tudomást szereznie.

Iliescu kérdően nézett Petre Romanra. Így van? Petrică, nem először és nem is utoljára, valótlant állított: két napig kereste a miniszter-helyettest, de nem akadt a nyomára. Holott Pálfalvi ezalatt az idő alatt csak munkahelyén és a minisztérium vendégházában tartózkodott. Ahol igencsak könnyű lett volna elérni.

Hosszas és eléggé zavaros beszélgetés kezdődött. A mester-ségesen felszított iskolaügy, Şora tanügyminiszter bizonytalan-kodásai, Pálfalvi önkényeskedése – ez volt a jelenlevők fejtegetéseinek vissza-visszatérő témája. Mikor láttam, hogy mi Lő-

rincz Lászlóval semmire sem megyünk, kivettem a mappából a levelet és Iliescu elé tettem.

– Mint látja, elnök úr, nem írtam alá. Ez másolat, csupán csak tájékoztatni akarom. De: amennyiben Pálfalvi ügyét érdeemben meg nem tárgyaljuk, s a sérelmet a kormány nem orvosolja, Tőkés László nevében is aláírom az eredeti példányt és az iktatón keresztül eljuttatom Önhez.

Iliescu elolvasta a levelet és úgy döntött, hogy másnap, ezúttal Pálfalvi Attila jelenlétében, újra találkozzunk.

Ezen a második összejövetelem, miután Petre Roman megkülönböztetett tisztelettel megtudakolta Pálfalvi Attilától: kutatásai tulajdonképpen melyik iparággal állnak összefüggésben, felajánlotta a miniszterhelyettesi megbízatást az Ipari Minisztériumban.

Szemlátomást mindenki megkönnyebbült: lám, milyen jó ötletei vannak Péterkének.

– Egyetért, professzor úr? – kérdezte előzékenyen Ion Iliescu.

Merőn néztem Attilát. Egy ideig maga elé révedt, mintha nyitott jegyzetfüzetének sorai között hangyák másznának, majd körülhordozta tekintetét a jelenlevőkön, és megállapodott Iliescun. Neki válaszolt nyugodtan, mondhatnám ártatlanul:

– Igen... Elfogadom.

Ezzel eldőlt levelünk sorsa.

Január 29-ig, hétfőig javaslatot kellett előterjesztenem a Pálfalvi helyét elfoglaló magyar miniszter-helyettes személyére vonatkozólag. Miután beszámoltam a történekről Tőkés Lászlónak, Király Károlynak és az RMDSZ vezetőségének, telefonáltam előbb Temesvárra, Toró Tibornak, majd Kolozsvárra, Balázs Sándornak. Egyik sem fogadta el a felajánlott posztot. Tibor egészségi okokra hivatkozott, Balázs tanár úr pedig megmondta kerek perec: Megvan már a legmegfelelőbb ember, Pálfalvi Attila, tegyék vissza őt.

A megbeszélrt időben jelöltünk, dr. Demény Lajos jelenlétében eleget tettem a megbízatásnak. Drăgănescu miniszterelnök-helyettes felkérésére a kinevezésről szóló közleményt is ketten Deménnel szövegeztük meg. Még el kell mondanom, hogy nem szívesen vállalta a miniszterséget, előre látta a rá váró iszonyú megpróbáltatást. Egy hónap sem telt el a kinevezésétől, és talán még dühödtebben támadták, gáncsolták, mint elődjét. De nem tudták megfélemlíteni, igyekezett tisztességgel helytállni. Munkatársi gárdát toborzott, járta a vidéket, informálódott, ott termett, ahol nagyobb szükség volt rá. Fáradhatatlanul kezdeményezett, kitartóan, meggyőződéssel dolgozott – amíg tehetett.

Csütörtökön, február elsején közzétettük a következő RMDSZ nyilatkozatot:

Az RMDSZ Ideiglenes Intéző Bizottsága a Romániai Magyar Szóban és az Adevărulban 1990. január 27-én közölt állásfoglalásához híven, igyekezett a benne foglaltakat érvényesíteni a nemzeti kisebbségi oktatás és az iskolák új, demokratikus alapokra helyezése terén.

Két ízben folytatott tárgyalást a Nemzeti Megmentési Front Tanácsa elnökével, Ion Iliescu úrral, Petre Roman kormányelnökkel, valamint a Tanács más tagjaival. Hangsúlyozta, hogy szolidaritást vállal Pálfalvi Attila professzorral abban a munkában, amelyet a magyar és más nemzeti kisebbségek önálló oktatási hálózata megszervezésében kifejtett és ezért neki köszönetét mond. Elismeréssel nyugtázzuk, hogy a Tanügyi Minisztérium 1990. január 31-én közzétett helyzetjelentése beszámol a kisebbségi iskolahálózatnak az utóbbi hetekben végbement megújulásáról, és arról, hogy ez a folyamat visszafordíthatatlan. Elégtétellel nyugtázzuk továbbá, hogy Pálfalvi Attila a kormánytól újabb, felelősségteljes megbízatást kapott.

Tudomásul vettük Ion Iliescu elnök úr kijelentését, hogy érti és megérti a türelmetlenséget, amellyel a nemzeti kisebbségek érvényt kívánnak szerezni jogaiknak, és hogy a türelemre való felhívás nem je-

lent taktikázást, nem téveszthető össze az oly jól ismert elodázási politikával.

A tárgyalások folyamán kinyilvánítottuk, hogy nem kiváltságokat, hanem természetes jogokat kérünk, amelyeknek megléte a román néppel való barátság, kölcsönös megismerés alapfeltétele, s záloga annak, hogy szilárd együttműködés jöjjön létre a diktatúra kiépítette struktúrák és mechanizmusok felszámolásában, a demokratikus megújulás térhódításában.

Az RMDSZ Ideiglenes Intéző Bizottsága sajnálatát fejezi ki afelett, hogy a román nyelvű sajtóban félrevezető és rágalmazó kampány beindulását kénytelen tapasztalni. A megjelent írások szerzői védelmére kelnek egy, a diktatúra éve alatt tervszerűen kiépített, a nemzetiségi, kisebbségi oktatást felszámoló, ám ugyanakkor a román nemzetre nézve is kártékony struktúrájának és mechanizmusának, mégpedig a forradalom elsöpörte diktátor fegyvertárából kölcsönzött érvek hangoztatásával.

Az RMDSZ Ideiglenes Intéző Bizottsága fenntartja a maga számára a jogot, hogy az alaptalan rágalmakra a nyilvánosság előtt válaszoljon, abból kiindulva, hogy az egyéni és kollektív kisebbségi jogok gyakorlása nem képezheti alku tárgyát, ha valóban demokratikus rendszert akarunk kiépíteni.

Az RMDSZ Ideiglenes Intéző Bizottsága a két tárgyalás során félreérthetetlenül leszögezte, hogy a romániai magyarságot, általában az összes nemzeti kisebbségeket érintő kérdések felmérésében, értékelésében és intézésében szövetségünk igényt tart arra: tudta és beleegyezése nélkül döntés ne szülessen, mert már az eddigi tapasztalat is bizonyítja, hogy különösen a pontatlan, olykor félrevezető információk alapján foganatosított intézkedések feszültségeket gerjesztenek és beláthatatlan következményekkel járhatnak a nemzeti-nemzetiségi viszonyok alakulásában.

Az Ideiglenes Intéző Bizottság – Szövetségünk programdokumentumaihoz híven – a tárgyalások során nyíltan és egyértelműen kinyil-

vánította: ragaszkodik az önálló Bolyai Tudományegyetem és más kisebbségi felsőoktatási és kutatóintézetek-intézmények visszaállításához, mert ezekben látja a kisebbségek nemzeti önazonossága megőrzésének és megszilárdításának egyik legfontosabb zálogát.

A nyílt és tiszta beszéd hívei vagyunk. Örömmel vesszük, hogy törekvéseink visszhangra és támogatásra találtak a romániai magyarság soraiban, hogy nemzeti közösségünk egyöntetűen mellénk állt a demokratikus jogok kivívásában és megvédelmezésében. Köszönjük és méltányoljuk azoknak a román testvéreinknek az állásfoglalását, akik tiszta szándékainkat megértették, jogvédelmi erőfeszítéseinket, kockázat árán is, támogatják.

Továbbra is számítunk Szövetségünk, szervezeteink és tagjaik higgadt, minden szélsőséget elkerülő, fegyelmezett állásfoglalására.

Az RMDSZ Ideiglenes Intéző Bizottsága elégtétellel vette tudomásul, hogy a kormány a Tanügyi Minisztérium nemzetiségi oktatásért felelős miniszterhelyettesévé dr. Demény Lajos történészt nevezte ki, aki tudományos munkássága, közéleti szerepe és erkölcsi magatartása révén bizalmunkat és támogatásunkat élvez.

Így zárult a Pálfalvi-affér, mármint kormány szinten; Székelyföldön, de másutt is, a tiltakozások anyanyelvű oktatásunkért erőteljesen folytatódtak.

Január 28-án az ellenzéki pártok – a Nemzeti Parasztpárt, a Nemzeti Liberális Párt és a Román Szociáldemokrata Párt – Victoria téri nagygyűlését az NMF emberei által mozgósított munkások szétugrasztották. Megjelentek – először a „mineriada” sorozat történetében – a bukaresti utcán a legkeményebb érveléssel, botokkal felszerelt, kormányvédő bányászok.

Sokszor elgondoltam, mi lett volna, ha nem fogadjuk el a kompromisszumot. Tökés Lászlóval hajthatatlanok maradtunk, és kilépünk a Front tanácsából. Ma talán ez tűnik az egyetlen becsületos megoldásnak, egyedüli helyes lépésnek. Úgy hiszem

mégis, hogy ésszerűen jártunk el: Pálfalvit végül is rehabilitálni kellett – a leváltását bejelentő közlemény nagyon durva hangú volt, az új kinevezését hírül adó csupa elismerés és tisztelet –, és a kisebbségi, a magyar oktatásügy nem maradt döntési joggal felruházott képviselő nélkül a szakminisztériumban. A pozitív változások megszilárdulhattak, s ha nehezen is, egész sor, a kereteket tágító, a lehetőségeket kihasználó határozat született. Az „új fiú”, Demény Lajos vezénylete alatt.

Nem tudom, hogyan ítéli meg utólag közös lépésünket Tőkés László – erről sohasem beszéltünk –, de a magam részéről, ha kettévágnak is, hittelt vallom: nem lehet alkalmas politikai döntés az, amelyik számíttáson kívül hagyja a: 1. nyerek, 2. vesztek, 3. nyerek-vesztek esélyt; nem készül arra, hogy szorult helyzetből is haszonnal jusson ki.

Most pedig, a fejezet végéhez érve, elő kell tárnom mondánivalómat egy rég tisztázásra váró kérdésben. Olyan vádról van szó, amelyiket ellenzőim addig mind ismételtettek, hogy nemcsak maguk is elhitték, de közvéleményt fabrikáltak belőle. Az én örökös meghátrálásomnak, elvtelen egyezkedéseimnek, netán gyávaságomnak a negatív legendáját. Hogy milyen mélységbe jutott az alighanem kollektív emlékezetnek ez a lejárató, némelyek szájában uszító ferdítés, abból is látni, hogy még az események felidézésében oly precíz, a történésekhez fűzött, irodalmi élményt nyújtó kommentárjaiban oly megfontolt Sütő András is átveszi – még ha némileg óvatosan, árnyaltan is – *Szemet szóért* című dokumentum és naplójegyzet kötetében, a kancsal információt.

„Az RMDSZ országos vezetőségének bukaresti gyűlésén úgy határoztak, hogy február 10-én a romániai magyarság békés tüntetések formájában tárja ország-világ elé jogos követeléseit” – olvassuk a könyv 369. oldalán. S mert Sütő András tisztában van a leírt szó súlyával, hozzáteszi: „Jómagam a bukaresti tanácskozáson –

mivel országos funkcióm nincs – nem voltam jelen. Nincs tehát közvetlen tapasztalatom arról, hogy a határozat létrejöttében, majd részleges visszavonásában személy szerint kinek, milyen szerepe volt; milyen csoportok között támadt elvi nézeteltérés stb.” Ezt mindjárt megtudjuk, de addig kövessük tovább Sütő András beszámolóját: „Február 9-én este viszont rossz tréfaként hatott az a telefonüzenet, amelyet – horribile dictu! – harmadszaj úján közvetített felém az RMDSZ országos vezető fórumának felelős embere. Nevezzük egyelőre Y-nak. Az üzenet így szólt: Kedves barátom, néhány perccel ezelőtt beszéltem X-szel, aki Y-nak azt a határozott véleményét tolmácsolja általam számodra, hogy a marosvásárhelyi tüntetést el kell halasztani, mivel más megyékben is úgy vélik, a dolog igen-igen kockázatos. Ám ha mégis úgy gondoljátok, hogy így meg úgy, akkor természetesen saját felelősségekre.”

Nézem, s elgondolom, szegény jó András, milyen nyakatekert nyelvezethez kell folyamodnia, hogy a nevem ki ne mondassák! Az Ipszilon ugyanis én, Domokos Géza vagyok. De ne siessünk, ismerkedjünk tovább a szöveggel, ezúttal Sütő Andrásnak a tájékoztatás alapján joggal felháborodott megjegyzésével: „Megdöbbenem azt mondtam, hogy mivel még csak februárban vagyunk, egy áprilisi tréfa korai lenne... Üzenetközvetítő barátomat tehát arra kértem: mondja meg X-nek, hogy közölje Ipszilon úrral azt a határozott véleményemet, hogy ne nézzenek minket szellemileg alultápláltaknak. Ha pedig a bukaresti határozat eleve nem volt egyöntetű, Ipszilon úr miért nem tisztázta idejében a dolgokat?”

Nos, tisztázzuk a dolgokat utólag. 1990. február 7-én reggel kilencre tanácskozást hívtam össze a bukaresti Petőfi Házba. A tanácskozást bevezető beszédemben – hangsúlyozom, tanácskozást, semmiképpen sem fórumot, még kevésbé vezetőségi gyűlést, hiszen az Ideiglenes Intéző Bizottság részéről csak hárman, Lányi Szabolcs, Verestóy Attila és jómagam vettünk részt – javasoltam a megjelent húsz-huszonöt résztvevőnek –

zömmel a megyei szervezetek kulturális ügyekkel megbízott felelősei voltak hogy tekintsük át a szövetségi munkát, különös tekintettel az iskolák körül kialakult helyzetre, és beszéljük meg március 15-e megünneplését. Beszámolók hangzottak el, időnként szigorú bírálatokkal, elsősorban a vezetőség kapcsolattartási, konkrét programalkotási tehetetlensége miatt. Különösen az Udvarhelyről jött Katona Ádám és a marosvásárhelyi küldött, dr. Kikeli Pál szedte ízekre „a bukarestieknek a helyi szervezetektől elszakadt helybentopogását”. Még ha a székház hiánya és a totális pénztelenség magyarázta is valamelyest a munka akadozását, a vidéki kapcsolat esetlegességét, az elmarasztalás, lényegét tekintve, jogos volt.

Ha jól emlékszem, 11 óra után, megkértem Lányit, vezesse tovább ő az összejövetelt, az írószövetségbe kell mennem. Az történt, hogy két nappal azelőtt szólt Gálfalvi Zsolt: Bukarestbe érkezik bécsi barátunk, Szépfalusi István. A Bornemisza Társaság titkárát, több erdélyi magyar író vendéglátóját, irodalmi estjeik szervezőjét, az utolsó években kitiltották Romániából. Most az osztrák PEN-Club képviselőjében jött, egy napra. Nem tehettem meg – Mircea Dinescu is rossznéven vette volna –, hogy hiányozzak a találkozóról.

Az írószövetségi program alaposan elhúzódt. A hivatalos rész végeztével Szász János, Gálfalvi Zsolt és én külön is leültünk Szépfalusi Istvánnal. A két világháború között Bánffy Miklós elnökletével működő romániai magyar PEN-Club újjáélesztéséről beszélgettünk. Ami, hadd tegyem hozzá, meg is történt egy évvel később, 1991 őszén; a Bornemisza Társaság 30. évfordulóján Bécsbe meghívott erdélyi magyar írók írták alá az alapító okmányt.

Beesteledett, mire utánam jött Verestóy Attila, hogy kocsiján a Keresztény-Demokrata Nemzeti Parasztpárt székházába vigyen. Előzetes megbeszélés alapján Corneliu Coposuval –

akkor találkoztunk először – és a párt többi vezetőjével kellett összejönnünk, amolyan bemutatkozó, tapogatózó eszmecsere-re. Verestóy megkérdezte útközben: nem nézünk-e be a Petőfi Házba, ahol, mielőtt eljött, egy országos RMDSZ-demonstráció megszervezéséről folyt a vita. Késésben voltunk, sietnünk kellett a Rosetti tér melletti pártházba, de Attila szavait megjegyeztem, s ahogy véget ért a megbeszélés Coposuékkal, siettünk vissza – már jól beesteledett – nem a Petőfi Házba, ahol feltételezésünk szerint a tanácskozás véget ért, hanem a Front Nemzetiségi Bizottságához. Itt várt a hír: tiltakozásul az anyanyelvű oktatásban észlelhető diszkrimináció ellen, a bukaresti küldött-tanácskozás, február 10-i dátummal, országos utcai tüntetésre szólította fel az RMDSZ-szervezeteket. Katona Ádám, Lányi Szabolcs és Bitay Ödön telefonon már közli is a döntést a bukaresti és vidéki szerkesztőségekkel, valamint a megyei szervezetekkel. Mit tehettem volna? Megállapítottam elsősorban azt, hogy a határozat nem az Ideiglenes Intéző Bizottságtól származik, tehát nem továbbítható annak nevében. Másodsor, az RMDSZ decemberi kiáltványában meghirdetett és időközben általánosan elfogadott helyi autonómia alapján, minden szervezetnek jogában áll eldönteni, a politikai és érdekvédelmi harc milyen formáját választja. Kötelező érvényű döntést, olyan súlyos ügyben, mint egy országos utcai tüntetés, felettes szerv, különösen egy alkalmoszerűen összehívott tanácskozó testület, nem hozhat. Tehát: ahol a megyei vagy helyi szervezetek úgy gondolják, az utcai demonstrációnak megvan a tagság részéről a támogatottsága, s erre lehetőség mutatkozik, kerüljön rá sor, annak senki nem állhatja útját. Ott azonban, ahol ez nincs meg, kivált szórványvidéken, szervezeteink éljenek a tiltakozás, a polgári véleménynyilvánítás más formáival. Művelődési házakban, iskolákban, sporttermekben tartott

gyűléseken, levelek, táviratok, memorandumok útján fejezzék ki iskolamegőrző akarataikat, jogvédelmi követeléseiket.

Ezt mondtam el Lőrincz Lászlóéknak a Nemzetiségi Bizottságnál, s ezt ismételttem meg mindenkinek, aki aznap este és éjjel a lakásomon felhívott. Nem másítottam meg döntést, nem lehetetlenítettem el kezdeményt, nem fogtam vissza alulról jövő – indokoltan elkeseredett – indulatot. Felelősségem tudatában csak pontosítottam és emlékeztettem szövetségünk működési elveire. Különben úgy is történt: Marosvásárhelyen lezajlott a felemelő, a város magyarságának magatartását hosszú időre meghatározó gyertyás-könyves felvonulás. Kézdivásárhelyen, Sepsiszentgyörgyön, Csíkszeredában, Székelyudvarhelyen ezrek tüntettek. Kolozsváron, Nagyváradon, Szatmáron, Aradon, Brassóban, és Erdély megannyi városában nem került sor utcai felvonulásra, hanem népes összejöveteleken hallatta szavát a magyarság iskoláinak védelmében. Egyidőben, de más-más módon, aszerint, hogy a helyi hagyományból, a sajátos helyzetből kiindulva, az RMDSZ és egyházi vezetők, a szülők és az ifjúsági szervezetek hogyan látták célravezetőnek. Ezt ajánlottam én is, semmi mást. Éppen ezért konfliktusom sem volt senkivel – legkevésbé Sütő Andrással –, ha csak azt a néhány kizárólagosságra hajlamos politikust nem veszem számításba, Katona Ádámmra gondolok elsősorban, akik lejáratásomra és gátlástalan bemocskolásomra megtisztelően sok energiát pazaroltak az elmúlt évek során.

Hogy azért Vásárhelyen sem volt éppen olyan egyszerű a helyzet, álljon itt pár sor február 10-i naplójegyzésemből: *„Délajt felhívtam a kiadóból Sütő Andrást. Indulóban volt a tüntetésre. Aggódott, hogy sem a rendőrség, sem a katonaság nem biztosítja a felvonulók védelmét az esetleges provokációkkal szemben. Megkért: beszéljek Iliescuval vagy Petre Romannal, adjanak ilyen értelemben utasítást.”*

Egyvalami máig foglalkoztat: nem kellett volna-e mégis más megoldást találnom arra, hogy Szépfalusi Istvánnal találkozzam; nem lett volna jobb lemondani a parasztpártnál megbeszélte összejövetelt azért, hogy a Petófi Házban tartott küldött-tanácskozásról ne kelljen elmennem? Akár így válaszolok, akár úgy, késő bánat. Bizonyos azonban: nem emlékszem még egy ilyen, munkabeosztási hibából adódó kritikus helyzetre. Hinni szeretném, okultam abból, ami történt.

MÓZESKOSÁR

Az ajtónak támaszkodtam és távolról néztem a mózeskosárban fekvő, erősen pisze csecsemőt. Zúgott a fejem a láztól, a kétnapos tanácskozás izgalmai kimerítettek. Mintegy ködön át láttam, először, két és félhónapos unokánkat, Attilát. Riadtan állapítottam meg, hogy – mióta készültem erre a napra! – nem érzek sem örömet, sem meghatódást.

„Úristen! – hasított belém. – Hát ide jutottam? A politika, a véget nem érő hercehurca, a teljes időmet és minden idegszállamat lekötő közélet ide vezetett? Ennyire elfásított, kiszikkasztott bensőleg, így megváltoztatott, hogy első unokámat ilyen szenvtelenül szemlélem?”

Kétségbeejtő állapotomnak megvolt a története. Fel kell vilantanom legalább néhány epizódját.

Február elején megszűnt a Nemzeti Megmentési Front addigi vezetőtestülete, és létrejött Románia új törvényhozó szerve, a Nemzeti Szövetség Ideiglenes Tanácsa. Létrejöttét hosszas és bonyolult tárgyalássorozat előzte meg. A Frontnak – bejelentése, hogy párttá alakul, indul a tavaszi választásokon, váltotta ki elsősorban a januári tüntetéseket – be kellett adnia a derekát: osztoznia kellett a hatalmon, bizonyos pontig természetesen, az ellenzékkel. Az „előparlament” felépítéséről Ion Iliescutól értesültem, aki, miután elmondta, hogy az új Tanácsban a Front, a bejegyzett politikai pártok – harminc körül járt a számuk –, a

kisebbségi szövetségek és függetlenként, a Ceaușescu-rezsim közismert ellenállói lesznek, megkérdezte, én hogy képzelem el, kit fogok képviselni. Mondtam, hogy nyilvánvalóan az RMDSZ-t. Mire ő, mintha hangosan gondolkozna, hozzátette:

– Akkor Király lehetne a Front részéről, és Tőkés mint független...

Amikor, január legvégén, Király Károly lejött Bukarestbe, beszámoltam neki erről a beszélgetésről. Úgy véltem, jó, ha tudja, mi Iliescu elgondolása, felkészül a válaszra. Ebből ő aztán emlékiratában rémmesét kerekít arról, hogy mi, gondolom, elsősorban én, el akartuk távolítani, hadd ne zavarja az RMDSZ vízeit. És gyözködi olvasóit: ő független volt, nem lépett be Iliescu pártjába. Ami lehet igaz is. Ettől még mindenki Front-embert látott benne. Hiszen az NMF másik két alelnökéhez – Cazimir Ionescu, Ion Caramitru – hasonlóan, funkcióját ő is átvitte az új Tanácsba. Az új testület létrehozásánál Iliescuék nagyon vigyáztak arra, hogy a többség az ő oldalukon álljon. A kisebbségekkel is azért voltak olyan nagylelkűek – a legkisebb nemzeti közösség is három emberrel volt jelen az NSZIT-ben, akárcsak a három „történelmi” párt, a parasztpártiak, a nemzeti liberálisok és a szociáldemokraták –, mert biztos háttérrel láttak bennük. Nem is beszélve az olyan szervezetekről, amelyek körülöttük gravitáltak, az ő ösztönzésükre jöttek létre. A Demokrata Agrárpárt vagy a Ion Mânzatu vezette Republikánus Párt.

A romániai magyarság érdekvédelmi és közképviselési szervezetéről, az RMDSZ-ről ekkorra már kiderült a szemükben, hogy nem az, aminek gondolták: a Front természetes szövetségese. Ami – teszem sietve hozzá – valóban lehetett volna, ha „a decemberi forradalomból vétetett” mozgalom meglepően gyorsan le nem tér, legalábbis, ami minket illet, a 22-én meghirde-

tett útról. Ekkor, február első napjaiban, megítélésünk egyértelmű. Ha nem is sorolunk az ellenzék közé, barátnak sem tarthatunk. A bizonyíték? Íme: az NSZIT elnökségéből – így fordítom a *biroul executiv* fogalmat, ami végrehajtó irodát jelent – kihagyták az RMDSZ-t. Ebben a 21 tagú testületben a frontosok voltak túlsúlyban, de helyet kaptak benne a jelentősebb pártok is. Radu Câmpeanu, a liberálisok vezetője, alelnök lett. De ott volt, teszem azt, az akkor szerveződő, különösebb szerephez sohasem jutó, a környezetvédőknek csak egyik ágát képviselő Ökológus Mozgalom. Mellőzték viszont a hatszázezer tagot számláló, három hónap múlva Románia második parlamenti erejévé előrelépő Romániai Magyar Demokrata Szövetséget. Az őt megillető helyet egy fantomszervezet, a Független Magyar Párt foglalta el. A marosvásárhelyi küldöttgyűlésről kiutasított, a bizonyítottan besúgó Vincze János lett az elnökség tagja. Vincze – nem azonos a volt „magyar nemzetiségű dolgozók tanácsá”-nak mameluk alelnökével – rövidesen kinyilvánította háláját: a román sajtóban veszettül támadta, kommunista szervezetnek nevezte az RMDSZ-t, s amiért a Kossuth Rádió február 22-én hírül adta felmentését a NSZIT elnökségéből, imigyen tiltakozott a bukaresti magyar nagykövetnek írott levelében – mondanom sem kell, hogy a szöveget gyönyörűséggel közölte a nacionalista sajtó –: „*Tekintettel arra, hogy Vincze János a Magyar Független Párt elnöke, a Nemzeti Szövetség Ideiglenes Tanácsának elnökségi tagja, minden, a magyarországi mass-médiában ellene elkövetett támadás Románia belügyeibe való beavatkozásnak minősül. Azt sugallja ugyanis, hogy csak Magyarország jóváhagyásával lehet valaki Románia legfelsőbb vezetőségének tagja.*”

Nos, a mór még nem tette meg egészen a kötelességét, de mennie kellett. A pesti rádió nem állított valótlanságot. Olyan nagy volt a felháborodás a romániai magyar sajtóban, s olyan kategorikus az RMDSZ elhatárolódása, hogy, bár feltételezem,

nem szívesen, Vinczét menesztették funkciójából, s erről hivatalos közleményt adtak ki.

S ha már az előbb szóba került Király Károly neve, nem mulaszthatom el, hogy magamtól legalább meg ne kérdezzem: ő ott volt a legfelső körben, a kulisszák mögötti praktikák bozsorkánykonyhájában, hogy tudta elnézni a diverziót? Vagy netán ez a megoldás, az RMDSZ és elnökének mellőzése és Vinczéék futtatása nemcsak Iliescu számára, de – egyéni hiúság okán – neki is jobban megfelelt?

Az NSZIT legtöbb ülését egyenes adásban közvetítette a televízió. Akkoriban mindenki falta az újságokat, leste a rádióhíreket, habzsolta a késő éjszakába nyúló tévéműsort. Tájékoztató-dásunk, közügyi részvételünk fiestáját éltük! A kommunista diktatúra sivatagos politikai élete, a két órára szűkített, a Ceaușescu-házaspár családi játékszerévé degradált tévé ficamai után jólesett megtapasztalni a véleményszabadságot, az emberi hangok, érvelési stílusok sokféleségét. Volt az „előparlament”-nek érdeme is, elsősorban a demokratikus választási törvény elfogadása. De akkor, leírhatatlan ricsajával, ép ésszel követhetetlen „idea-ütköztetéseivel”, elsőnek riasztotta meg a december utáni világban amúgy is fejüket kapkodó embereket: hű, hát ez a demokrácia?

Jómagam elég gyakran kértem szót a különböző vitákban, de csak egy sikeres, egy – sajnos – pusztába kiáltott és egy rémálomba illő felszólalásomra emlékszem a legélesebben. A sikeres tulajdonképpen egy javaslat volt: az Írószövetséget anyagilag évek óta segítő *irodalmi bélyeg* mintájára, szavazzunk meg, *filmművészeti bélyeg* címen egy, a filmeseket támogató illetéket, amelyet, a könyvkiadókhhoz hasonlóan, a filmforgalmazó vállalatok fizetnének be, az eladott mozijegyek arányában, a szakszövetségnek. A szokásos vita-kabaré után a javaslat támogatói és ellenzői között, a törvény megszületett. Több szakmai össze-

jövetelen, még kongresszuson is, Sergiu Nicolaescu ellenlábasai, azt bizonyítandó, hogy a „szénátor-rendező” csak saját érdekeit nézi, semmit sem tesz a céh érdekében, az orra alá döngölték: Lám, még a filmművészeti bélyeg kivívása sem neki, hanem egy *udemérés* magyarnak, Domokosnak köszönhető.

A második emlékem az 1990 márciusában Marosvásárhelyen lejátszódott drámához kötődik. Annak a megelőzését óhajtotta – sikertelenül – szolgálni. 1990. február 23-án, arra való hivatkozással, hogy a kellő információk, a helyzet súlyosságát feltáró tárgyilagos jelzések hiányában, az NSZIT ózdkodik az ország bizonyos vidékein észlelhető etnikai feszültségek megvitatásától, a következő – később a vásárhelyi eseményeket kivizsgáló parlamenti bizottság jelentésébe is felvett – javaslatot tettem: *„A pártok és az érdekelt megyék képviselőinek a bevonásával, a Nemzeti Szövetség Ideiglenes Tanácsa hozzon sürgősen létre egy bizottságot, amelyik részrehajlás nélkül vizsgálja meg a félrevezető kampánynak leginkább kitett megyék és városok helyzetét, és két héten belül terjesszen elő átfogó, tárgyilagos jelentést az észlelt problémákról.”* A bevezető nyugodt érvelése és a magyar-román egyetértés mindenkire áldásos voltát hangsúlyozó, őszinte, mai szemmel nézve helytel-közzel túlságosan is patetikus vallomás ellenére a javaslatot érdektelenség fogadta. Az elnöklő Iliescu sem szólt semmit, nemhogy szavazásra bocsátotta volna. Ha elgondolásomat magáévá teszi, s belőle határozat születik, a tényfeltáró jelentést március 7-én kellett volna beterjeszteni. Még ha azonnal nem is vitatta volna meg a román Tisztelt Ház, lett volna idő – ha úgy akarták volna – a feszültségek feloldására, a nemsokára bekövetkező vásárhelyi pogrom megelőzésére. Vádolom magam: ragaszkodnom kellett volna ahhoz, hogy Ion Iliescu bocsássa szavazásra javaslatomat.

A harmadik epizódra azért emlékszem nagyon jól, mert akkor néztem szembe először a rémmel. Eszeveszett emberek tö-

megével. Most adatott meg nekem első ízben – utána volt még szerencsém efféle kalandhoz többször is hogy gyűlölettel rám meredő szemek sokaságát, felém rázott öklök erdejét lássam, s ott álljak egyedül, soha nem tapasztalt nyugalommal a lelkemben, igazságom teljes tudatában.

Az NSZIT megalakulásakor hozott határozata értelmében, a február elseje után bejegyzett pártok vagy politikai szervezetek csak részvételi joggal rendelkeznek. Nem a földszinti padosorokban foglalnak helyet, hanem fenn, a karzaton. És csak a plénum beleegyezésével kaphatnak szót.

Egy alkalommal a cigányszervezet – újdonság, nem különösebb rokonszenvet kiváltó tény volt a jelenléte – vezetője, Bobu Nicolae, Târgu Jiu-i ügyvéd felállt, ott, a kakasülön, és kérte parlamenti elismerésüket, következésképpen az engedélyt, hogy a többi párthoz hasonlóan, három képviselőjük az alsó padosorokban ülhessen, amikor szükségét látja.

– Engedjék meg... – fejtegette fentről, a felindultságtól elváltozott arccal –, engedjék meg, hogy évszázados rabság, mellőzöttség után mi, cigányok is elmondhassuk panaszainkat, kifejthessük véleményünket a magunk és az ország dolgairól. Elvégre hárommillióyan vagyunk...

Nem folytathatta, mert az emelvény mikrofonjába egy hang beharsogta:

– Miit?! Hogy hárommillió? Akkor az valóságos katasztrófa Romániára nézve...

Nicolae Cervenii volt, a mai Nemzeti Liberális Párt – Demokratikus Konvenció elnöke. (Éppen most, amikor ezeket a sorokat írom, figyelmeztették koalíciós társai: választania kell, vagy a Konvenció, vagy a félmilliárd lejes adócsalással vádolt, szíriai származású Zaher Iskandarani védelmének képviselője.) Az ügyvéd úr folytatta felháborodott mondanivalóját, amit én me-

netközben hallottam: széksorok között, a körbefutó folyosón törtettem ki az emelvényre. Erre mondják, hogy valami úzi az embert, valami ellenállhatatlanul kényszeríti a cselekvésre. Ahogy a mikrofonhoz értem – akkor lépett el onnan Cerveni úr –, anélkül, hogy erre az elnöktől engedélyt kértem volna, elkezdtem:

– Tiltakozom! Tiltakozom, hogy ezen a helyen, ez alatt a kupola alatt fajgyűlölő kijelentések hangozzanak el...

– Úúú! – volt a terem válasza. Kitört a vulkán, és ömleni kezdett a láva:

– Hallgasson el! Menjen onnan!

– Beszéljen arról, mit műveltek maguk, magyarok, a marosvásárhelyi szoborral...

Hihetetlen, de ebben a pillanatban eszembe jutott két balladator: „Aj, Istenem, mit csináljak / Elfussak-e, vaj megállják?” S a bajbajutott székely sócsempésznek ez a dilemmája csodálatosan megnyugtató. Francot futok el, vigyorogtam magamban.

– Honnan veszik a hárommilliót, maguk szerencsétlenek? – fordult a balkon felé az egyik felháborodott frontos, egyetemi professzor méghozzá.

A belső vigyortól is késztetve, ahogy csak a torkomon kifért, üvöltöttem feléje:

– S maga honnan veszi? Hátha ötmillióan vannak...

– Úúú...!

– Vagy hátha csak százezren. Nem lényeges. Nem a szám fontos, hanem az elv, a szemlélet, Cerveni úrnak a cigányokat sértő kijelentése...

– Huó, huó, úúú...

Nem folytatom. Így ment vagy fél órán át. Talán csak annyit, hogy a jelenetet beadta az MTV is. Nem járhattam úgy „Magyar”-ban, hogy valakinek eszébe ne jusson a régi sztori. És, mint

lenni szokott, én voltam az emlékezők szemében a vihart álló magyar szikla, s a partot mosó szennyár – a románok.

Nem örültem az elismerésnek. Ellenkezőleg, elszomorított. Hiszen a törvényhozásnak abban a dühöngő szentélyében normális, gondolkodó emberek, régi román barátaim is voltak. Hogy Gabriel Andreescu, Mircea Dinescu, Andrei Pleșu, Radu Filipescu és a többiek hallgattak, lemosolyogták vagy megvetően figyelték a hol komikus, hol ijesztő nacionalista hőzöngést? Megmondták ők ott, abban a teremben is, nem egyszer – s amikor értelmetlennek látták otlétüket, leköszöntek –, és mondják, írják azóta is kitartóan, félelem nélkül a véleményüket, igazukat a megcsúfolt forradalomról, az elvetélt reformról, a bitangok prédájává tett nemzeti érzésről. Mondja a magáét ki-ki kultúrája, ízlése és temperamentuma szerint. Mindig érvekkel, mindig európai módon. Ők akkor, abban a bolondokházában tulajdonképpen nem is szólhattak. Éppen ezért nehéz elfogadnom, ha csak gondolatban is, hogy tisztességes nevüket, vitathatatlan érdemeiket bántás érje. Még azok ítéletét sem tehetem magamévá, akik jóakaróim, értik és támogatják szándékaimat, s akikkel minden másban egyek vagyunk.

* * *

Február 14-i, szerdai naplóbejegyzésemben olvasom: „*Kezelés. Próbálok pihenni, kiszakadni a forgatagból. Nem megy. Folyvást töröm a fejem: mi lesz az RMDSZ-szel? Hogy jobb, hol legyen a központja: Kolozsváron? Vásárhelyen? Bukarestben? Mérlegelem a pro és kontra érveket, igyekszem elfogultság nélkül megérteni a helyzetet, és főképpen, előrelátni, megérteni a jövő elkerülhetetlen kihívásait. Egy biztos: a kapcsolat esetlegessége, olykor hiánya miatt erősödött vidéken a meggyőződés: mi, bukarestiek, elszakadtunk a tagságtól, a magyarságtól általában. Nem érzékeljük a hangulatát, nem tartunk lépést követeléseivel.*

vei, rosszul képviseljük az érdekeit. S úgy érzem, hiábavaló volt minden erőfeszitésem, kínládásom a hatalommal való értelmes dialógus kialakítására is.”

Pár napot Bukarest mellett, az otopeni-i szanatóriumban töltöttem. A fáradtság, a rajtam eluralkodott gyengeség mellett szükségét éreztem, hogy csendben végiggondoljak néhány dolgot. A fentieket például. Vagy azt, hogy milyen utat választunk, melyik taktika-modellt vigyázzuk inkább: a balti országokban megfigyelhető vagy a kaukázusit? Az egyiket jogászok, hivatásos politikusok, közgazdászok dolgozták ki; párbeszédre, érvekre, az elkerülhetetlen kompromisszumok perspektívájára is épít. A másikat, a kaukázusit, nem kis mértékben jellemzi a rossz történelmi tapasztalatokból leszűrt bizalmatlanság, a tradicionális szenvedélyesség – az azérok és csecsének esetében az iszlám fundamentalizmus is –, a célratörő, áldozatoktól sem visszariadó elszántság, amely hallatlan kohéziót képes létrehozni a nemzeti közösségben.

A lettek, litvánok, észtek opciója engem Erdély realista politikai hagyományaira emlékeztetett, a kaukázusi magatartás a „székely virtus” örökségét juttatta eszembe.

Talán mondanom sem kell, figyelmemet nem maguk a megnevezett országok önállósodási erőfeszítései kötötték le első sorban. Nem valamiféle be nem vallott szeparatista szándék teljesítéséhez kerestem a keleti modellt – mert hiszen Kelet-Európában élünk, nem? –, a megfelelő *tárgyalási stílus*, a jogainkért vívott politikai harcot segítő közvélemény formálásának leghatékonyabb *érvrendszer*e érdekelt mindenekelőtt.

Tudtam – másfél hónap tapasztalata megtanított: óvatosaknak kell lennünk. Az ellenállás, nemcsak természetes jogaink elismerésével, de magának a jogállamnak a megteremtésével szemben is sokkal elszántabb, mint eleinte gondoltuk. Nem szabad többet követelnünk annál, mint amennyit a nacionaliz-

mussal megfertőzött jelenlegi román társadalom elbír. De annál kevesebbet sem, mint az, ami önazonosságunk megőrzéséhez, megroggyant nemzeti méltóságérzetünk helyreállításához feltétlenül szükséges. De hol a határ? Hol ér véget a józan számítás, a felelősség-diktálta ésszerűség, és hol kezdődik a valós esélyfelmérést akadályozó kishitűség, a cselekvést megbénító bátortalanság?

Órákig róttam a szanatórium körüli erdő ösvényeit. Gépiesen jártam a falevelekkel borított hóban, volt úgy, hogy azt sem tudtam, hogy érek vissza az épületbe. Kerestem a választ kérdéseimre. Ekkor értettem meg teljes drámaiságában Dsida Jenő – fiatalkoromban túl pesszimistának ítélt – Fáradt harcosok éneke című versét: *„Horpadt a fej, korhadt a láb / Minek eddig? Minek tovább? / A sáros, véres, szennyes út / ezer irányba szertefut/ De jobbra át? Vagy balra át? / Az ember nem leli magát.”*

Megnyugvasképpen, de talán azért is, hogy az idő ne teljen éppenséggel haszontalanul, fogalmazni kezdtem azt a tájékoztatót, amelyet az Ideiglenes Intéző Bizottság határozata szerint az RMDSZ soronlevő, sepsiszentgyörgyi küldöttgyűlésén kellett előterjesztem. Így, véget nem érő tépelődés és nem nagy lelkesedéssel végzett munka közben, ért el hozzám Székely János levele. Válogatott verseinek együtt eltervezett kiadásával kapcsolatban írt, én valamikor a hónap elején válaszoltam, küldje a kéziratot, s úgy látszik, magamról, a közérzetemről is – kezdődött az „iskolaháború” – írtam néhány sort. S most lám, egy újabb episztola. Félretettem, ami előttem feküdt az asztalon, könyvet, újságot, kéziratpapírt, és olvasni kezdtem az oly jellegzetes kézírást:

„Kedves Géza!

Megrendít, amit magadról írsz. Cselekedni kell, és tényleg, erődön felül cselekszel, noha előre látod: nem sok értelme lesz.

Elgondolkoztam ezen, papírt vettem elő és ceruzát, hátha ki tudnám számítani, mi lehetséges a jövőben.

1. Valódi demokrácia nálunk nem lehetséges, mert szegény és elmaradott társadalomban élünk. A demokrácia a gazdag társadalmak privilégiuma. Évszázadokig csörgött és szivárgott a földgolyó zsírja és vére Nyugat-Európába (most Amerikába), hogy a ma létező – legalább illuzórikus – demokrácia előállhasson. Mert ott, ahol nincs viszonylagos bőség, azonnal megindul az elkeseredett dominanciaharc a javak egyenlőtlen elosztásáért – s ez a demokratizmust eleve lehetetlenné teszi. A demokrácia rendkívül tőkeigényes.

2. A kommunizmus szintén nem maradhat fenn, nemcsak azért, mert diktatúrával kompromittálta magát, hanem mert lemaradt a világv versenyben, gazdaságilag-társadalmilag működésképtelenné bizonyult – ott, és mindenütt a világon.

3. Viszonylagosan demokratizált, „emberarcú” szocializmus szintén nem lehetséges, mert a kialakult szocialista struktúra (ugyanaz rendelkezik az államhatalommal, aki a köztulajdonnal rendelkezik) szükségképpen vezet diktatúrára.

Mi marad ezek után, Géza, milyen kilátás?

4. Egyetlen lehetőséget látok, a lehető legrosszabb, valóban rettentéses lehetőséget: fasiszta típusú diktatúrát. Ez – ha ideig-óráig is – a hatalom és a javak egyenlőtlen elosztásának minden kérdését rögtön megoldja. Bárcsak tévednék, bárcsak hazudnám, de úgy látom: egyedül ez lehetséges.

Azt is mondhatnák, persze, minél valószínűbb, annál inkább ellen kell állni neki. Igen, ez így van. De csak tragikus élethelyzetben, a várható vereség tudatában tehetjük ezt.

Kérlek, ne haragudj rám, nem akarlak demoralizálni, épp csak meg akarom osztani veled a számításaimat. Valami csoda, persze, segíthet, de ki tenne, ki tehetne csodát?

*Szeretettel, barátsággal ölel
Székely János”*

A levél végén, János aláírása alatt még egy sor: „*Jókívánsággal, Varró Ilona*”

Íróházaspár. Két megszorodott, sok minden és sokak által megszorított ember. János 1992 nyarán, Ilona fél év múlva, 1993 telén meghalt. Úgy tudta mindenki, én is azt hittem, hogy Székely Jánost nem érdekli a politika. Lám, ő sem tud ellenállni az örvénynek – gondoltam. Húzza, forgatja őt, őket is a ringlispíl, amelyiknek körben forgó lovacskaín, csónakot utánzó székein ideológiák, egyéni és közösségi követelések, kultúrák, informatikai teljesítmények, gazdasági és katonai érdekek elnevezése, létjogosultsága, története és célja követik, üzik egymást megállíthatatlanul.

A levél még jobban lekonyított. Székely János jóslatát nem tudtam elfogadni. Akkor valóban értelmetlenné vált volna minden. Ahhoz pedig túlságosan földhözragadt, meggyőződéses pragmatikus vagyok, hogy a sziszifuszi kőgörgetést vonzónak találjam. De tudtam, hogy a sötét jövőkép nem mindennapi embertől, poétától származik. S a költők szavára, még ha örűlt-ség is, amit mondanak, jobb helyeken igencsak odafigyelnek.

Összecsomagoltam, és az első autóbusszal hazautaztam. Elég volt a magam gyötrő kikapcsolódásból s a falra hányt kezelésből.

* * *

A február 24-25-re tervezett szentgyörgyi küldött-tanácskozást hosszas előkészítő munka előzte meg; a háromszéki szervezettel, Sylvester Lajosékkal együtt dolgoztuk ki a programot, melynek fénypontját Tőkés László kisstadionbeli igehirdetése jelentette.

A régi megyeháza nagytermében – december óta Gábor Áron nevét viselte – az RMDSZ országos vezetősége, a megyék

és városok, az RMDSZ-hez csatlakozott érdekvédelmi szövetségek képviselői, az RMDSZ küldöttei, a szakbizottságok vezetői, a sajtó és rádió tudósítói találkoztak.

Akárcsak az első, kolozsvári, és a második, marosvásárhelyi küldöttgyűlésen, a kölcsönös tájékoztatás, a vidékenként jelentkező általános és partikuláris gondok összevetése, a küszöbön álló kongresszus dokumentum-tervezeteinek az előkészítése, a megújított, kiegészített intéző bizottság, valamint az elnökség, a tikárság és a sajtókomisszió megválasztása, illetve kijelölése volt a cél.

A házigazdák, Sylvester Lajos háromszéki RMDSZ-elnök és Orbán Árpád, az NSZIT megyei elnöke köszöntő szavai után az én tájékoztatóm következett. Szükségesnek látom ideiktatni, ha nem is az egész szöveget, legalább a politikai bevezetőt, mivel a benne foglalt helyzetfelméréssel mindenki egyetértett. Egyek voltunk a romániai társadalom és nemzeti közösségünk legégetőbb problémáinak megítélésében. S már csak azért is hasznos felidézni ezt az állásfoglalást, mert tartja magát a tévhit – terjeszti is a „belső ellenzék” mindmáig kitartóan –, hogy indulásakor az RMDSZ, a bukaresti labancoknak hála, a Nemzeti Megmentési Front mintegy fiókszervezete volt. Nos, nézzük, olvassuk elfogulatlanul az alább következő szöveget:

Bonyolult, feszültségekkel tele napokban ültünk össze tanácskozni. Az ország gazdasági helyzete válságos, a diktatúra forradalmi szétzúzása után kialakult, helyesebben kialakulóban levő új politikai struktúra ellentmondásos és aggasztóan instabil. A hatalom minden szférájában megőrződtek, helyenként szemmel láthatóan erősödnek az egy-pártrendszeri reflexek; méltán merülnek fel kételyek, főképp a fiatalság soraiban, a tekintetben, hogy a demokrácia, a pluralizmusra való hivatkozás csak máz. Az igazi cél a forradalom kisajátítása, a régi rend itt-ott kiigazított, valamelyest nyitottabb, „humanizált” formájának a restaurálása. A bizonytalan holnap, a munkanélküliség és infláció ré-

me, az egykori pártapparátus kompromittált képviselőinek, a volt elnyomó szervek embereinek nyílt vagy rejtett jelenléte félelemmel tölti el a társadalmat. Aktívak a háttérből cselekvő destabilizációs erők.

Ami a romániai kisebbségeket, jelesül minket, romániai magyarokat különösképpen aggaszt, az, hogy rendkívül aktivizálódtak a sovén, nacionalista szenvedélyek és tendenciák. Nyomást gyakorolnak az amúgy is bizonytalan, nem egyszer kapkodó hatalmi központokra, azzal a céllal, hogy azok a kisebbségi sérelmek orvoslásáért tett félénk, legtöbbször felemás döntéseiket visszavonják; vegyék le napirendről az elemi kisebbségi jogok visszaállítását. Nem riadnak vissza a legorvátlanabb rágalomtól, tudatos félrevezetéstől, a románságot célzó pánikkeltés legsötétebb eszközeitől sem. Sajtókampány van kibontakozóban szövetségünk, annak képviselői ellen is. Türelmetlenséggel, rejtett célok követésével vádolnak, többé-kevésbé burkoltan. S mindezt az ország egységének megőrzése, a román-magyar testvériség féltésének az álszent leple alatt. Eszükbe sem jut – vagy, ki tudja, lehet, hogy nagyon is jól tudják –, ezzel a Ceaușescu-diktatúra kisebbségellenes, magyargyűlölő homogenizálási politikáját védik, próbálják konzerválni. Annál inkább figyelemre és elismerésre méltó szövetségünk, szervezeteink, tagságunk önuralma. Az a mód, ahogy a párbeszéd formáit keressük azokkal, akik őszintén akarják a szabad – előítéletektől, rossz beidegződésektől, a román nemzeti szupremáció kliséitől is szabad! – demokratikus Romániát. Akik tudják, hogy nincs Európához való tartozás a kisebbségek teljes egyenjogúságának biztosítása nélkül. Bízunk benne – ennek nem egy jelét láthatjuk –, hogy ebben a ránk kényszerített önvédelmi harcban szövetségeseinkre találunk a román demokratikus erőikben; az egyéni és kollektív jogait kivívni akaró többi nemzeti kisebbségben. Az egységre, együttműködésre, a mindenfajta elnyomás, politikai, vallási, kulturális jogtiprás ellen közösen fellépni készen álló Európa demokratikus közösségében.

Azt hiszem, ennél egyértelműbb állásfoglalás nehezen képzelhető el. S hogy ez nem az Iliescu és körét kiszolgáló „Front-

szárny RMDSZ” hangja – mert ilyen nem is létezett gondolom, nem kell bizonygatni.

A tanácskozáson számos olyan szervezési, kapcsolattartási, tájékoztatási kérdés merült fel, amelyeket az előzőkön is felvetettek. Megannyi bizonyítéka annak, hogy az Ideiglenes Intéző Bizottság nincs eléggé jelen a szövetség életében, a szakbizottságok nem működnek megfelelően, a tagság és a társult szervezetek nem jutnak kellő információhoz. Ezen, részben a 45 tagból álló új Intéző Bizottság megválasztásával és 11 tagú elnökség létrehozásával, másrészt a szakbizottságok megerősítésével próbáltunk segíteni. A kongresszusi előkészületek kapcsán – előzetes megegyezéssel – a kolozsvári küldöttek program-, a váradiak szervezeti szabályzat-tervezetet mutattak be, Kántor Lajos javaslatára. Kijelöltük az 5-5 tagú szövegvéglegeztető bizottságot.

Zólya László csíki küldött ajánlására határozat született a központ megsegítésére, a megyék által delegált fiatal, románul jól tudó emberekkel, akik mindaddig Bukarestben tartózkodnak, amíg az apparátus talpra áll. Most hirtelenében Zólyára és a Váradról jött Méder Zsoltra emlékszem a „kiszegítő had” táborából.

Demény Lajos kritikus hangvételű hozzászólásában sürgette a saját koncepcióra épített, az önrendelkezés elvéből kiinduló nemzetiségi törvénytervezet kidolgozását. Fábíán Ernő a kezdeményezőbb, offenzív politikai irányvonalat hiányolta az RMDSZ-ben. Katona Ádám határozott kiállást követelt a magyarnak második hivatalos nyelvként való elismertetése érdekében.

Ha nem tévedek, brassói indítványra – vonják felelősségre a Ceausescu-korszak hírhedt, kisebbségellenes politikusait – reagáltam, amikor felvettem egy *Fehér könyv* összeállítását a magyar nemzeti kisebbségeket ért múltbeli sérelmekről.

A kétnapos, olykor indulatoktól sem mentes vitában sok elgondolás, ötlet, javaslat hangzott el. Itt jelentették be: olyan, hogy Hargita megyei RMDSZ-szervezet – nincs. Csíkszereda és környéke, Gyergyószentmiklós és környéke, Székelyudvarhely és környéke van küldötteivel jelen. Ilyen megnevezéssel szólít-sam őket mikrofonhoz.

Számomra a február végi szentgyörgyi találkozó nem csak azért maradt emlékezetes, mert itt elnöki elszámoltatásom igen kategorikus volt, hanem azért is, mert ezen az összejövetelen láttam meg az ifjúságot mint öntudatos, markáns arcúval rendelkező erőt. Itt vonult fel először a Magyar Ifjúsági Szervezetek Szövetsége, a MISZSZ. Tetszett az a mód – ekkor még nem tartottak engem, úgy vettem észre legalábbis, öreg bolsinak, mint később, amikor, az én hibámból is, meg vagyok győződve, nem volt a legbarátságosabb köztünk a viszony –, tetszett tehát az a mód, ahogyan képviseleti jogukért harcoltak. Meg is lett az eredménye, a temesvári Borbély Zsolt Attila és a váradi Szilágyi Zsolt elnökségi tagok lettek.

Meg kell vallanom azt is, hogy voltak pillanatok, amikor úgy éreztem, hogy a marosvásárhelyi küldöttek, különösen Kincses Előd és Jakabffy Attila visszaszorításomon, talán éppen eltávolításomon iparkodnak. Kitartóan lobbystak, feltűnően gyakran telefonáltak Bukarestbe – beszéltek a szentgyörgyiek –, tanácskoztak Király Károllyal, aki, bár személyesen hívtam meg, nem tisztelte meg jelenlétével az értekezletet. Akkor is, azután is – most is, mint látom – terjedtek pletykák; szövögettek cseles kis hálókat, eregettek megtévesztő füstöket az arra alkalmasok. Vigyázat! Az elvi alapon állókat, a meggyőződésüket nyíltan vállalókat, a céljukat férfiasan követőket nem sorolom közéjük. Ha gyanúm igazolt, egyszer majd kiderül. Ha képzelődtem, elnézést kérek azoktól, akik a fenti sorokat netán homlokráncolva olvassák...

Szentül hiszem, hogy a III. országos küldött-tanácskozás legmaradandóbb élményét Tőkés László jelentette. Meggyőző volt, ahogyan szólt a megújulni kész egyházak és az RMDSZ közötti együttműködésről, megnyerő volt a hangja, amellyel feloldotta a viták hevében keletkezett feszültséget, figyelmeztetve minket ugyanakkor: a jó házasság titka, hogy belül oldják meg a problémákat. S végül, példás volt a bölcsessége és szerénysége, amikor így fogalmazott: Tengerentúli utazásra készülök, országunk, a román nép, magyar kisebbségünk érdekeit akarom képviselni minden körülmények között, s jó lenne, ha valamilyen formában felhatalmazást kaphatnék bizonyos időszereű kérdések felvetésére.

Ekkor már elhangzott Markó Bélának az ideiglenes vezetőséget jelölő munkabizottság megbízásából tett ajánlása: Tőkés Lászlót válassza meg a küldöttgyűlés a szervezet tiszteletbeli elnökévé. És hallhatták a Gábor Áron terem ősi falai az egyetértő tapsot, a szűnni nem akaró ünneplést is.

Erre már csak ráadás, szerencsés kiegészítés volt László László Szilágy megyei küldött abbéli javaslata, hogy bízzuk meg Tőkés Lászlót, legyen a szövetség utazó nagykövete.

...December hatodik évfordulója előtt pár nappal emlékezem minderre. Vegyes érzéssel, valamiféle mélyen rejlő restelkedéssel várom az átélt események feltámadását memóriámban. Holott tévedek. Az elmúlt esztendők kínzó csalódásai, méltán haragot szülő kiábrándulásai nem feledtethetik velem ama szent karácsony bizakodással töltött örömét.

„Isten szabadító kegyelmét ritkán élte át az ember oly valóságosan, mint hazánkban múlt év decemberében. Ezek azok a ritka pillanatok, amikor Krisztus szabadító kegyelme egészen történelmivé válik, a maga törvényszerűségében jelenik meg a történelmi időben. Hatalmasan cselekedett velünk az Úr, ezért örvendezzünk!...”

A szentgyörgyi Kisstadionban hirdette ezt Tőkés László te-

mesvári református lelkész. Felemelő szavai voltak akkor, 1990. február 25-én, a nemrég átélt kollektív élménynek, és erőt adó igéi ma, 1995. december 16-án, az ugyancsak közösen megélt, keserű tapasztalatok után, Istenbe vetett reménységünknek.

* * *

A tanácskozást végig magas lázzal vezettem le. Utána Orbán Árpád elkísért a röntgenorvoshoz: tüdőgyulladás! Mielőtt Évi-vel visszaindultunk Bukarestbe, imbolygó járással, felkerestem fiamékat, hogy végre lássam azt a pisze kisfiút, Attila unokánkat.

Most is meghatódom a gondolattól: Milyen jó lett volna, milyen vigasztaló lett volna, ha valaki fülembe súgja, amint ott állok elgyötörten, az ajtónak támaszkodva: Fel a fejjel, pajtás. Másfél év múlva egy második fiúcska kerül abba a mózeskosárba. S mivel teljes tavaszban, születésed napján jön erre a fura világra, Gézának keresztelik. S hogy nevének terhét könnyebben hordozhassa, hívják még őt mindközönségesen: Mazsolának.

KARIKÁS SZEMŰEK

Rosszkedvűen léptem fel a hálókocsi lépcsőjére. Mintha nem is tíz éve várt útra kelnék, nem most törne meg az apellátát nem ismerő tiltás: Budapestre, nem!

Különben máshová sem.

Fáradt s elgyötört voltam, tele aggodalommal vegyes haraggal. Reggel még biztosra vettem: nem utazom. Nem utazhatom. Telefonáltam is a követségre, hogy szándékomat bejelentsem.

– Az lehetetlen! – lepődött meg Rudas Ernő, aki ideiglenes ügyvivőként a követséget vezette. – Az teljességgel lehetetlen.

Ő és munkatársai sokat fáradoztak azon, hogy a budapesti találkozót létrejölessen. Az ő közvetítésével jutott el hozzám – félszáznál több romániai magyar és román értelmiségi kapott hasonló szövegű levelet – Josef von Ferenczy meghívója. Így hangzott:

„Kedves Domokos úr! Az Európa keleti felében a közelmúltban lezajlott forradalmi változások magukkal hozták az egyetemes emberi értékek, a humánus, az emberi jogok valóságos érvényesülésének lehetőségét. Az egymás mind teljesebb megismerésén alapuló tolerancia jegyében ez történelmi esélyt nyújt a magyar és a román nép közötti évszázados falak lebontására, a népeink közötti szolidaritás hídjainak megteremtésére. A két nemzet értelmiségének ebben a munkában különleges a felelőssége, hogy a nemzeti gyűlölködés soha többé ne váltsa el népeinket, s a román-magyar viszonyt a nemzeti kisebbségévé.”

ségek egyéni és kollektív jogainak maradéktalan tiszteletben tartásán alapuló európai normák határozzák meg. E nemes céloktól vezérelve, a Ferenczy Sajtóügynökség »Magyar-Román Párbeszéd – Értelmiségiek a történelmi kiegyezésért« címmel találkozóra hívja a román és magyar értelmiség ez ügy iránt elkötelezett legkiválóbb képviselőit. A rendezvényre Budapesten kerül sor, 1990. március 19-20-án. A tanácskozásra – amelynek fővédnöke dr. Horn Gyula őexcellenciája, a Magyar Köztársaság külügyminisztere – ezúton Önt is tisztelettel meghívom.”

Elég csak a meghívottak listájára pillantani, hogy megértsük, milyen kitartó, több mint egyhónapi kapcsolatfelvételi, meggyőzési, egyeztető erőfeszítésre volt szükség ahhoz, hogy a névsor összeálljon. Részint ennek az állításomnak az alátámasztására, részint azt bizonyítandó, hogy milyen impozáns tájékozottság jellemezte a müncheni, budapesti és bukaresti szervezőket, íme, a meghívottak névsora, abban a sorrendben, ahogy a követségtől kapott listán szerepel.

Romániai magyarok: Domokos Géza, Tökés László, Cs. Gyimesi Éva, Kántor Lajos, Balázs Sándor, Kányádi Sándor, Benkő Samu, Sylvester Lajos, Pálfalvi Attila, Lányi Szabolcs, Horváth Andor, Demény Lajos, Markó Béla. *Magyarországi magyarok:* Tabajdi Csaba, Csoóri Sándor, Kósa Ferenc, Cseres Tibor, Bodor Pál, Pomogáts Béla, Molnár Gusztáv, Raffay Ernő, Sinkovits Imre, Kozma Imre, Konrád György, Szöcs Géza, Juhász Gyula, Baráth Gergely, Köteles Pál, Vásárhelyi Miklós, Arakovács Attila, Keszthelyi Gyula, Borsi Kálmán Béla, Heltai Péter. *Külföld:* Eva Maria Barki, Von Schwarzenberg herceg. *Romániai románok:* Sergiu Celac, Mircea Dinescu, Ioan Alexandru, Radu Filipescu, Dan Petrescu, Dorel Vişan, Ion Caramitru, Stelian Tănase, Gabriela Adameşteanu, Dan Hăulică, Ion Radu Zilişteanu, Gabriel Liiceanu, Mihai Creangă, Nicu Stăncescu, Mircea Zăciu, Smaranda Enache, Ion Aluăş, Ion Pop, Augustin

Buzura, Cornel Moraru. *Külföldön élő románok*: Gheorghe Calciu-Dumitreasa, Mihnea Berindei, Dinu Zamfirescu, Dorin Tudoran, Mihai Botez, Liviu Ciulei, Emil Cioran, Dinu Giurescu.

Mint az lenni szokott, nem minden meghívott volt jelen – igaz, kevesen hiányoztak –, s részt vettek olyan jeles személyiségek, akik ezen a listán nem szerepelnek. Ezzel kapcsolatban még csak annyit, hogy nevem első helyen való kiemelése természetesen nem személyemnek, egyéni érdemeimnek szólt, hanem funkciómnak. Annak, hogy az RMDSZ elnöke voltam. Ezt már csak azért is meg kell jegyezmem, hogy érthetővé váljék, miért tartotta Rudas Ernő teljességgel lehetetlennek távollmaradásomat a találkozóról.

A Marosvásárhelyről érkező hírek készítették arra, hogy mérlegeljem – még ha csak háromnapos távollétről volt is szó elutazzam-e Budapestre vagy sem.

A délelőtt folyamán – március 17-e, szombat volt – többször kerestem Ion Iliescut telefonon. Nem találtam a parlament épületében levő irodájában. S mivel kabinetfőnöke, Mihai Sion Bujor azt mondta: déltájt, reméli, ott lesz, egy órákor elmentem az elnöki hivatalba. Iliescu nem jelent meg. Körülbelül másfél óras várakozás után, kézzel írott feljegyzést hagytam hátra a számára. Nyomatékosan megkértem, hogy kövesse figyelemmel, ami Vásárhelyen történik. Minden jel arra vall, hogy a Ceaușescu-rendszer legkitartóbb hívei – vezető pártaktivisták, szekustisztek – és a Vatra Românească nacionalista demagógiája által megtévesztett emberek leszámolásra készülnek a város magyar lakosságával s az azt képviselő RMDSZ-szel. Elengedhetetlenül szükséges, hogy a Nemzeti Szövetség Ideiglenes Tanácsának helyi vezetői, a rendfenntartó erők és különösen a hadsereg határozott utasítást kapjanak a további incidensek megelőzésére, a provokátorok, a helyzetet destabilizáló uszítók

elszigetelésére. Közben a kabinetfőnök folyton azt bizonygatta, hogy a konfliktus nem olyan súlyos, amilyenek a sajtótudósításokból és az ellenőrizhetetlen hírekből tűnik. A helyzet – hányszor hallottam azóta is ezt a nagy képű, üres frázist! – *kontroll alatt áll*.

Kifelé jövet, a parlament folyosóján talákoztam Verestóy Attilával, aki a Király Károly vezette Nemzetiségi Bizottságnál dolgozott. Együtt telefonáltunk Stănculescu tábornoknak, ugyanazzal: riasztó információk birtokában vagyunk, intézkedjen, hogy a marosvásárhelyi helyőrség vegye elejét a konfrontációnak, a rendőrséggel együtt biztosítsa a közrendet és a magyar lakosság biztonságát. A hadügyminiszter, Verestóy személyes barátja különben, megismételte Bujor Sion állítását: a városban valóban feszült a hangulat – folyamatosan kapja a tájékoztatást –, de a hadsereg nem tűri meg a rendbontást. Nyugodtak lehetünk.

Egyáltalán nem voltam nyugodt. Telefonáltam a televízió magyar szerkesztőségébe, és megkértem Boros Zoltánt: délután öt órára küldjön filmezőcsoportot a lakásomra, hogy a hétfői adás számára felvegye az RMDSZ elnökségének a nyilatkozatát. A Tomcsányi Mária vezette stáb időre befutott, s én felolvastam a sajtóhoz eljuttatott szöveget. Ez állt benne:

A Romániai Magyar Demokrata Szövetség megalakulása pillanatától minden dokumentumában meghirdette: jövőjét az új, demokratikus Románia keretében kívánja építeni, s e célból minden erejével a győztes forradalom eszméi valóra váltásának szolgálatába áll, együttműködik minden olyan társadalmi, politikai alakulattal, amely a romániai demokrácia megerősítését tekinti hivatásának. Az esetlegesen eltérő nézetek tisztázása végett vállalta és vállalja a higgadt párbeszédet, a szenvedélyektől és elfogultságtól mentes véleménycserét az együttműködés kialakítása és megerősítése érdekében. Ilyen értelemben dialógusra került sor számos párttal, más társadalmi szervezetekkel, s

ebbéli törekvésünkben hívtuk meg találkozóra a Vatra Românească Szövetség képviselőit is, március 17-én, szombaton 10 órára az RMDSZ fővárosi székházába. Meghívásunkat közzétettük, a Romániai Magyar Szó-ban, s román és magyar nyelven átadtuk a Rompres sajtóügynökségnek, a Vatra Szövetség elnökének levél formájában is továbbítottuk.

Választ, a legnagyobb sajnálatunkra, nem kaptunk.

Ehelyett azonban folytatódta a magyarellenos provokatív akciók, amelyek március 16-án a szatmári és marosvásárhelyi erőszakos cselekményekben csúcsosodtak ki. Ha eddig nem tudtuk volna, kik állnak a háttérben, ezúttal ez nyilvánvalóvá vált: a Marosvásárhelyen péntek este tüntető tömeg feliratos transzparensai: „Jos cu Tökés László!”, „Jos cu Smaranda Enache!”, „Murim, luptăm, Ardealul nu cedăm!”, „Jós Temeşvarul!” s mindenekelőtt a hívatlan prókátorok felmutatott névjegyjét jelentő „Nu vă fie frică, Vatra nu e mică!” – ilyen irányban kézzelfogható bizonyosságokkal szolgáltak. S hogy a szándék még nyilvánvalóbb legyen, a felvonulók magyar vért követeltek s kötelet Sütő András, Király Károly, Tökés László és Kincses Előd nyakába. Olyan szervezetről van szó, amely rövid néhány hét leforgása alatt több alkalommal is sovén, szélsőséges nacionalista magatartást tanúsított, rendezvényeiről minden nem román nemzetiségű polgárt kitiltott, s bár magát politikamentesnek és kizárólag békés módszereket használónak hirdeti, gyakorlatilag ennek éppen az ellenkezőjét cselekszi.

A Romániai Magyar Demokrata Szövetség keserűséggel kénytelen tudomásul venni, hogy vannak erők, amelyek számára a forradalom véget ért a többség demokratikus jogainak meghirdetésével, továbblépni nem kívánnak, a kisebbségektől pedig, mindenekelőtt a magyarságtól, ezeknek a demokratikus jogoknak az érvényességét elvitatják. Az RMDSZ kénytelen megállapítani, hogy ilyen értelemben bírálat illetheti a Nemzeti Szövetség Ideiglenes Tanácsát és a kormányt is, mivel a beadványokra, az összegező helyzetjelentésekre és a riasztó eseményeket tükröző tájékoztatásokra nem reagált. Mi több, a kisebbségi kérdésben előbbrelépést és megszilárdulást kíváltani hivatott ja-

vaslatokat nem vizsgálta meg, s így teret engedett a többségi sovinizmus, szélsőséges nacionalizmus megnyilvánulásainak.

Az RMDSZ ismételten kinyilvánítja: küzd Románia demokratizálásáért s ennek keretében a magyar kisebbség egyéni és kollektív jogainak biztosításáért. Célja a közös haza megszilárdítása, fejlődése és nyitottságot tanúsító felzárkózása Európa és az egész földkerekség demokráciájához. Önszerveződésében és céljai kinyilvánításában kizárólag az ésszerű, az értelem diktálta békés megoldásokhoz folyamodik, szentnek és sérthetetlennek tekintve a román többség és a maga, valamint kisebbségi sorstársai jogait és szabadságait.

Arra intjük szervezeteinket, hogy őrizzék meg emberi és nemzeti méltóságukat, ne engedjenek a provokációknak, ugyanakkor jogaik és szabadságuk védelmében, a már elért demokratikus vívmányok megtartásában ne hátráljanak meg senki és semmi előtt.

* * *

Miután a tévések elmentek, döntöttem: megyek Budapestre. Szóltam Évinek, hogy csomagoljon be. Nem egészen két óra múlva indult a vonat.

Rossz kedvetem az is tetézte, hogy Mircea Dinescu – jelenlétéhez erősen ragaszkodtam – az utolsó pillanatig habozott az elutazással. Vesefájdalmakra panaszkodott; tudtam erről a régi bajáról. Egy ízben, a hetvenes évek vége felé lehetett, elmagarázta: nem azért hord, olykor még nyáron is széles paraszttüszőt, hogy narodnyikoskodjék, hanem mert így óvja túl érzékeny veséjét. Nagy megkönnyebbülést éreztem, amikor megpillantottam őt Másával, a feleségével, az Északi pályaudvar peronján. Sápadt volt, borotvátlan. Morcos. Rosszul érzi magát, mondta. Ahogy felszálltunk a hálókocsiba, hallottam, kattant a fülke zárja. Csak reggel, Budapesten találkoztunk.

Szállásunk a Hotel Duna Intercontinental. Szobám a Dunára,

a budai Várpalotára néz. Lent, a rakparton vasárnapi nyugalom. Egy kis téren, rögtönzött pódium körül, valamelyik párt választási show-t rendez. Popzene, népi tánc, politikai kabaré. A tavaszi fényben-melegben hullámozó, hol elfogyó, hol újra megszaporodó közönség tapsa, nevetése teszi oldottá, szinte családiassá az összejövetelt. A folyón fehér sétahajó halad, oldalán végig választási jelszó. Utolsó, 1979-es magyarországi látogatásom után ezek az első pest-budai képek. Tetszenek nagyon. Érzem, oldódni kezd bennem az elutazásom előtti időben felgyülemlett feszültség.

Ebédnél bemutatnak a házigazdának, Josef von Ferenczynek. Magas, nyúlánk, napbarnított férfi. Hogy még inkább filmszínésznek lássam, elismerően konstatalom, milyen művészettel kozmetikázza nagyvilági Jávor-bajuszát. Egy asztalnál ülünk, s amíg programismertetését hallgatom, azon tűnődöm: ez a Nyugat-Németországban élő gazdag, fényes szakmai karriert befutott derék ember tisztában van-e kezdeményezése drámai bonyolultságával? A számtalan buktatóval, a Marosvásárhelyen éppen most megmutatkozó fenevaddal? Ha az európai demokrácia, a nemzeti türelmesség tapasztalatán formálódott kultúrája táplálja építő hitét, adakozó kedvét, illesse őt elismerés. Ha látja a történelmi örvényt és mégis van bátorsága bízni a sikerben, annál inkább. S végül, ha nem zárja ki a kudarc lehetőségét sem, s ennek dacára is csinálja, szorítsuk meg erősen a kezét.

* * *

Másnap, hétfőn, kilenc óra után pár perccel megkezdődött a magyar kormány Béla király úti vendégházában a magyar-román párbeszéd. Elsőnek Ferenczy üdvözölte a résztvevőket: *„Tisztelt vendégeink! Öröm és megtiszteltetés számomra, hogy elfo-*

gadták a Ferenczy Sajtóügynökség meghívását erre a párbeszédre, amelynek, erős meggyőződésem, egyidőben van fejezetzáró és korszaknyitó jelentősége. A Kelet-Európában most lezajló eseményekkel maga a történelem nyújt lehetőséget arra, hogy közvetlen és konstruktív módon beszéljünk közös dolgainkról. Az ember csak akkor érhet célt, ha cselekszik. Cselekedjenek hát!”

Utána Horn Gyula fővédnök mondta el megnyitó beszédét. A magyar külügyminiszter akkor már túl volt azon az őszinte bizakodáson, amelyet 1989 december végi bukaresti látogatása váltott ki benne. És sietek hozzátenni: nemcsak őbenne. Példa nélkülinek nevezte a két ország legújabbkori történelmében a magyar-román értelmiségi találkozót, s a célul kitűzött kiegyezés alapjául jelölte meg egyrészt a fennálló társadalmi realitásokat, így a határok sérthetetlenségét, másrészt a Magyarországon, illetve Romániában élő kisebbségek kollektív és egyéni jogainak teljes körű, maradéktalan szavatolását. Volt egy mondata, amire, gondolom, mindenki felfigyelt: „*Rendkívül sajnálatosnak ítélem, hogy az előző magyar vezetés behunyta a szemét, nem vállalta a határon kívül élő magyarok érdekeinek a felkarolását.*”

Következett a találkozó két elnökének, Csoóri Sándornak és Gabriel Liiceanunak a megválasztása, majd a tulajdonképpeni dialógus, a vita.

A fölolvastott vagy szabadon elmondott szövegekből sokat közölt a magyarországi sajtó. Nálunk, a 22 című folyóiratban, a Mircea Dinescu, Gabriel Liiceanu, Dan Petrescu, Gabriela Adameşteanu és jómagam hozzászólását olvastam. Tolcsvay László, aki jelenleg börtönbüntetést tölt valamilyen, a tévénél elkövetett, s eléggé soványan bizonyított megvesztegetési ügy miatt, videokazettára rögzítette mindkét nap eseményeit. Össze is állított az anyagból egy kétórás riportot – láttam a vágófülkében –, de az RTV vezetősége sohasem engedélyezte a műsorra tűzését.

Az elnökségben egymást váltogató Csoóri és Liiceanu gondosan ügyeltek arra, hogy a magyarországi és a romániai hozzászólók egymást követően kapjanak szót. Mivel a téma, „Értelmiségiek a történelmi kiegyezésért”, eléggé általános volt, lehetősége nyílt mindenkinek, lett légyen tudós vagy író, történész vagy pedagógus, lapszerkesztő vagy rádiós, istenhívó vagy szabadgondolkodó, hogy tapasztalatait közölje, ismereteit megossza, érzelmeiről vallomást tegyen, reményeinek vagy csalódottságának hangot adjon; nagy, kis, mérsékelt optimizmusa, netán székspszise vagy borúlátása mellett érveljen. Számomra, bevallom, a vitának voltak kínos pillanatai is. Néhány, főképpen Erdélyből Magyarországra áttelepült barátunk valószínűleg vádbeszédet tartott. Megfeledkezett arról, hogy ide olyan román értelmiségiek jöttek, akik valamilyen formában vállalták a nacionálkommunista Ceaușescu-rezsimmel való szembenállást; van köztük, nem is egy, aki inkább a börtönt vagy az emigrációt választotta, mintsem hogy belenyugodjon a zsarnokság országpusztító uralmába, a falurombolásba, a nemzeti kisebbségekkel szembeni sovén politikába. Ezek az emberek azzal, hogy itt vannak Budapesten, nyíltan is vállalták a nemzetárulás ódiomát. Nem azért jöttek, hogy átéltsérelmek sorolását hallgassák vagy ezekről beszéljenek, hanem azért, hogy lelkiismeretük parancsára a kiegyezés útjait, a történelmi megbékélés módozatait keressék a hozzájuk hasonlóan gondolkozó magyar barátaikkal.

Újra meg kellett értenem, hogy a két nép értelmiségét elválasztó történelmi, kulturális, vallási élményekhez az elmúlt évtizedek hozzáadtak még egyet. Ezúttal fáziseltolódást, a román-magyar viszony megértésére és kezelésére való – nem érzelmi, hanem tudatos, ellenőrzött ismereteken és tárgyilagos analízisen alapuló – készség tekintetében. A magyar felszólalók között olyan történészek, társadalomtudósok voltak, hogy csak

Demény Lajos, Borsi Kálmán Béla, Für Lajos, Fülöp Mihály, Raffay Ernő, Tóth Sándor nevét említsem, akik hosszú időt szenteltek a kérdéskör alapos tanulmányozásának, kitartó levéltári kutatómunkát végeztek, számos tanulmányt közöltek, könyvet jelentettek meg. Nem is szólva a megbízható politikai kommentátorok, a rangos közírók hosszú soráról, akik csak az utóbbi években kiadott, az obligát marxista sablonoktól mentes szakmunkák, magyarországi és nemzetközi kollokviumok vitanyagának birtokában, a nemzetiségi kérdés modern, európai szintű megközelítésével érveltek. Román társaim eszköztára, nem az ő hibájukból, jóval szerényebb volt. A Román Kommunista Párt által százalmas cseléddé züllesztett hazai történelemtudománnyal nem vállalhattak közösséget; elszigetelésük a kontinens szellemi teljesítményeitől, főleg a kelet-közép-európai régiót, a térség kisebbségi kérdéseit illetően, teljes volt. Értethető, hogy beszédeikben, a közelmúlt politikai gyakorlatának elmarasztalása mellett, a francia esszén nevelkedett román szellemiség jegyében, a közös kulturális örökségről, a múltunk – két nem szláv kis nemzet vagyunk – szerencsésebb pillanataiban megtapasztalt szolidaritásról, a közösen vállalt európai humanista hagyományokról, ezek mementó értékéről, erőt adó üzenetéről esett szó. Ők maguk is érezték a kétfajta megközelítési mód, nyelvezet közötti különbséget, és nyugtalanul hallottam ki egyik-másikuk szavaiból az észjárásától, stílusától idegen területre tévedt ember zavarát, mi több komplexusát. Nagyon igaza volt Tamás Gáspár Miklósnak, amikor hozzászólásában ezt mondta: *„Nem irigylem a magyarok jogaiért küzdő román barátainkat. Harcolniuk kell önmagukkal, ellenfeleikkel, partnereikkel, végső soron Románia egész múltjával.”*

Gondolom, a figyelemreméltó koncepcióbeli eltéréseken túl, részben ebből a lelkiállapotból is következően, elhangzott az is

– Dan Petrescu és Mircea Dinescu fogalmazta meg a legélesebben –, hogy kár volt kormányzati tényezőket bevonni a tanácskozás munkálataiba; sem Horn Gyula, aki bevezetőjében túlpolitizálta a témát, sem román kollégája, a távolmaradt Sergiu Celac védnökségére nem volt szükség.

Felszólalásomat én így kezdtem: *„Engedjék meg, hogy kifejezzem elismerésemet – de rég készülök erre! – a magyarországi sajtónak, rádiónak és televíziónak, amiért, szakítva a szocialista szolidaritás kötelező parancsolatával, kimondta az igazat Romániáról. Az 1989. december 22-i események előtti évek forradalmi tette volt ez. A diktátor megneveztetett, egyértelműen kimondatott, hogy Románia súlyos gazdasági, politikai és erkölcsi válság napjait éli. Nem féltek a világ közvéleménye elé tární, hogy Romániában elnyomják a nemzeti kisebbségeket. Kockázatot is vállalva, újságírók, írók, nem utolsó sorban magyar politikusok vállalkoztak erre.”* A továbbiakban az említett fáziseltolódást próbáltam megvilágítani; türelemre és megértő szándéokra intettem. Elmondtam: együttlétünk, megítélésem szerint, a felelősségünk tudatában vállalt közös út első stációja, az ismerkedés, összehangolódás nyitánya. Javasoltam, hogy következő, jövő évi találkozóra Romániában, Temesváron kerüljön sor.

Nem lett következő összejövetel, nem lett jövő! Sem Temesváron, sem másutt.

Az első nap vége felé tartott, az utolsó felszólalókat hallgatuk, amikor a teremben megjelent Szokai Imre külügyminiszter-helyettes és egy frissen kapott jelentést olvasott fel: *„Buda-pesti idő szerint 16 óra 30 perckor ellenőrzött hírt kaptunk arról, hogy Marosvásárhelyen támadás érte az RMDSZ székházát. Biztos vagyok afelől: önök minden lehetségesét elkövetnek azért, hogy az effajta teteknek elejét vegyék. Nagyon nehéz lesz párbeszédet folytatni a román-magyar kiegyezésről, a kölcsönös megértésről, vagy nevezzek, ahogy tetszik, ha felelőtlen elemek magyarellenes cselekedeteket hajtanak vég-*

re Romániában. Köszönöm figyelmüket és megértésüket. Nem óhajtottam dramatizálni a helyzetet, drámai az amúgy is.”

Lám, megtörtént! – hasított belém. Minden államfői és miniszteri fogadkozás ellenére, az előrelátható csapás bekövetkezett! Amíg mi itt történelmi kiegyezésről beszélünk, a történelem igazi csinálói, sátáni kavarói, azok a sötét erők, amelyekről szó esett a nap folyamán, alapos előkészület után elszabadították a poklot.

Megdöbönt csend követte Szokai bejelentését. A nem meszsze ülő Dorel Vișan, a kolozsvári Nemzeti Színház népszerű művésze, sápadtan suttozta felém: „Igaz ez?”

A Sütő Andrást ért atrocitásról még nem tudtunk.

Az estét és a fél éjszakát a szálloda halljában töltöttem. Negyedóránként próbáltam felhívni a feleségemet. Nem sikerült beszélnem vele. Telefonunk egyfolytában foglalt volt. Hazatérésem után tudtam meg, hogy egymást érték a vidéki hívások. Aki nem tudott kapcsolatot teremteni az RMDSZ-székházzal, lakásunkat tárcsázta föl. Információt közvetített – a vásárhelyi események legkitartóbb követője Fülöp G. Dénes vártemplomi lelkész volt –, a központi hatóságok beavatkozását sürgette vagy tájékoztatást kért. Évi az izgatottságtól fuldokolva a bel-, illetve a hadügyminisztériumba továbbította a híreket és kéréseket. Mint kiderült, teljesen feleslegesen. Az ügyeletes tiszt lejegyezte, amit mondott, és – semmi.

Aki a Duna Hotelben az MTI, a magyar rádió vagy televízió útján, vagy, ha sikerült telefonösszeköttetésbe lépnie, családjától, új hírek, eseménytöredékek birtokába jutott, sietett le a hallba, hogy továbbadja az ott összegyűlteknak. Így szereztünk tudomást Sütő András drámájáról. A velünk virrasztó román írók elgyötörten ültek, valósággal elsüllyedtek a mély szállodai fotelekben. Letaglózta őket a hír. Legtöbbször személyesen ismerték Andrást, olvasták lefordított könyveit, tudtak színda-

rabjairól. Az őt ért barbár támadás mutatta meg teljes valójában számukra a Marosvásárhelyen történtek embertelenségét. Két nap múlva, hazautazásunk előtt, Gabriela Adameşteanu kezdeményezésére, táviratot küldtek az akkor már a budapesti Honvéd Kórházban fekvő Sütő Andrásnak. Elítélték merénylőit, szolidaritásukról biztosították és gyógyulást kívántak neki.

Mikor hajnal felé a szobámba értem, felhívott Ferenczy. Elmondta, mennyire aggódik a találkozó sorsáért. Megkért, tegyek meg én is minden tőlem telhetőt, hogy folytatódjon és lehetőleg közösen elfogadott nyilatkozattal záruljon. Megígértem, de abban a pillanatban olyan fáradt voltam, annyira hiábavalónak láttam mindent, hogy fogalmam sem volt, mihez kezdek, mit mondok, mit teszek másnapi gyűlésen. 1990. március 20-át irtunk...

* * *

Ahogy a Béla király úti gyűlésteremben reggel szétnéztem, első gondolatom az volt: együtt van, lám, mégis, a karikás szeműek grémiuma. Csupa meghúzódtott arcú, kialvatlan ember. Halkan beszélgetnek, inkább elhúzzák a szájukat, mint mosolyognak, és töméntelenül sokat cigarettáznak. Benne volt a levegőben: valami, vagy éppenséggel minden, sántít. Nincs rendben. Ennek ellenére folytatódott a vita, talán az előző napinál nagyobb odafigyeléssel, önuralommal. Mind a délelőtti, mind az ebéd utáni ülésen.

Számomra emlékezetes marad Cs. Gyimesi Évának egy mondata:

„Egy adott pillanatban a hatóságok ellenségesebben nézték, nagyobb gyanakvással kezelték mind a magam, mind férjem barátkozását a románokkal, például Doina Corneával vagy Marius Tabacuval, mint a kettőnk úgymond magyar nacionalizmusát.”

Kányádi Sándor szavait azért jegyeztem le, mert felvetett, a maga szenvedélyes módján, egy kérdést – a moldovánokét –, ami csak két évvel később nyer majd megoldást, és új dimenzióba helyezi eljövendő európaiságunk témáját, pontosabban megtoldja egy drámai lépéssel, illetve kérdéssel:

„*Felháborító – mindig tiltakoztam ellene –, hogy a magukat moldovánoknak nevező románok, az álnok lenini nemzetiségi politika nagyobb dicsőségére, cirill betűvel kényszerüljenek írni. A szovjet Moldáviából érkezett Druță mesélte, hogy ha valaki leír cirill betűs gépen egy Eminescu-verset, fordításnak számít, tiszteletdíjat kap érte. Mintha Shakespeare-szonettet ültetett volna át. A románoknak nem szabad szégyellniük, hogy fáj azoknak a több millióra tehető véreiknek a sorsa, akik Románia határain kívül élnek. Elegünk van a szlogenből: nemzetiségtől függetlenül. Vegyék figyelembe és ismerjék el mindent: a románok románok, a magyarok magyarok, a németek németek. S még valami, testvérek. Beszélünk belépésünkről Európába, de hisz a XXI. század európai kérdése a cigánykérdés lesz. Mi történik egy sokmilliós, írástudatlan közösséggel, amelyiknek nomád nemzettudata van, nincs egységes kultúrája és egységes nyelve? Hiába húzzuk az orrunkat, hogy túl sokan vannak és a szaguk sem a legkellemesebb. Egyre többen lesznek, testvérek, és ők is emberek. Kedves barátom, Ioan Alexandru, a szeretet nevében mondom, ők is Krisztus gyermekei, nem hagyhatjuk őket az utcán. Nem léphetünk be Európába nélkülük, még akkor sem, ha a tyúkszemünkre taposnak és ellopják az útleveleinket.*” S ha meggondolom, hogy míg Kányádi így érvelt – éppen abban az órában a koronkai cigányok védtek Marosvásárhely magyar lakosságát a pogromtól...

Este lett. Következett a találkozó dokumentumainak az elfogadása. Josef von Ferenczy, aki ekkorra már nem volt olyan fess és napbarnított, hozzám jött és így szólt:

– Csoóri és Liiceanu urak hozzájárulásával felkérem önt, hogy vezesse le a záróülést. – Szabadkozásomra még hozzá-

tette: – Ismeri mindkét nyelvet, s azt hiszem, szükség lesz az ön diplomáciai jártasságára.

Nos, ha volt bennem ilyesféle tapasztalat, valóban lehetőségem nyílt a gyümölcsöztetésére. Két dokumentum elfogadásáról volt szó: egy nyilatkozatról a marosvásárhelyi eseményekkel kapcsolatban és a találkozó összefoglaló nyilatkozatáról.

Az elsőt a szövegszerkesztő bizottság – legaktívabb tagjai Konrád György, Gabriel Liiceanu és Smaranda Enache voltak – a francia nyelv közvetítésével, románul dolgozta ki. Abból készült a magyar nyelvű változat. Kérésemre a fordítást a tőle megszokott gyorsasággal Bodor Pál végezte el. Az egyhangúlag elfogadott Nyilatkozat szövege, amelyet a résztvevők aláírásukkal hitelesítettek, így hangzott:

Mi, magyarországi és romániai értelmiségiek, akik 1990. március 19-20-án találkoztunk Budapesten, hogy őszinte párbeszédet folytatva megpróbáljuk végre természetessé és normálissá tenni a népeink közötti kapcsolatokat, aggodalommal értesültünk a március 19-én, Marosvásárhelyen történt erőszakos és felelőtlen cselekedetokről, amelyek megrontják a nemzetiségek kapcsolatait, megzavarják az erdélyi románok és magyarok békés együttélését, és ezzel meggátolhatják és kompromittálhatják a romániai társadalom demokratizálási folyamát.

Az ilyen cselekmények veszélyeztetik Románia beilleszkedését a mai és holnapi Európába. Megdöbbenéssel és felháborodással értesültünk arról, hogy Sütő Andrást, a kiváló író, aki már a múlt rendszerben is megszenvedett méltóságteljes és bátor magatartása miatt, más magyar testvéreivel együtt bántalmazták olyan személyek és csoportok, amelyek nem fogták fel, hogy az etnikumok közötti párbeszédben érvekre van szükség, nem erőszakra. Hisszük és valljuk, hogy minden koránynak kötelessége óvni és oltalmazni állampolgárai életét, valamint az egyéni és kollektív jogokat.

Ami bennünket illet, mi, Budapesten összegyűlt magyarországi és

romániai értelmiségiek, felhívással fordulunk valamennyi társadalmi és politikai tényezőhöz, hogy tanúsítson felelősségérzetet, józanságot – és kijelentjük, hogy az ellentétek szításának minden kísérletére a meg-egyezés, a megértés megannyi tétével válaszolunk.

Nézem a két oszlopban sorjázó aláírásokat – sajnos, sokat közülük nem tudok kibetűzni így következnek: Csoóri Sándor, Balogh Júlia, Sinkovits Imre, Balázs Sándor, Domokos Géza, Lányi Szabolcs, Raffay Ernő, Fekete Sándor, Demény Lajos, Molnár Gusztáv, Kozma Imre, Hegedüs B. András, Ion Pop, Kányádi Sándor, Pálfalvi Attila, Bodor Pál, Markó Béla, Sylvester Lajos, Marius Tabacu, Dan Petrescu, Mircea Dinescu, Gabriel Liiceanu, Szöcs Géza, Keszthelyi Gyula, Sorin Antohi, Heltai Péter, Zöld Ferenc, Ion Aluaş, Smaranda Enache, Pomogáts Béla, Konrád György, Fülöp Mihály.

A szövegből könnyen kikövetkeztethető a gondos mérle-gelés, amely feltételezte a szavankénti egyeztetést, a jóhiszemű együttműködést. Emlékszem, hosszasan kerestük a befejező mondatot. Végül a legkifejezőbbnek és igazságtartalmában a legtömörebbnek Liiceanu változatát találtuk. Azt fogadtuk el.

Jóval nehezebben született meg a tanácskozás tanulságait, a vita eredményét, az elfogadott javaslatokat összefoglaló doku-mentum. A magyar fél által – rossz ez a diplomáciai tárgyalá-sokra emlékeztető szintagma, de jobb híján ezt használom – ki-dolgozott szövegben több olyan részt találtak román barátaink, amelyekkel nem értettek egyet. Törlést vagy átírást, árnyaltabb fogalmazást kértek. A javaslattevők ezt bizalmatlanul, ingerül-ten fogadták. Elvi engedmények rájuk erőszakolását látták benne.

Nehezen sikerült lecsillapítanom Köteles Pált, aki – nemcsak a maga nevében – váltig ragaszkodott az erdélyi magyar ki-sebbség önrendelkezési jogának a szövegbe foglalásához. A vi-

ta hevében több ízben meg kellett nyugtatnom Dinescut, aki mindegyre felugrott székéről: ha ez így megy, pressziót gyakorolnak rá és társaira, nincs mit keresnie itt. A leghosszabb és, mondhatni, legszenvedélyesebb vita a 7. pont körül folyt. Az eredeti szöveg így hangzott: „Az egyéni képességek teljes kifejlesztése csak az óvodától az egyetemig terjedő anyanyelvi oktatási rendszer bevezetésével biztosítható. Ennek érdekében napirendre kell tűzni a kolozsvári magyar egyetem újjászervezését és a sokoldalú cseréket a nevelés, az oktatás és a kultúra területén.” A fenti szöveg második mondata látszólag nem sokban, de értékét tekintve lényegesen módosult: „Ebben a perspektívában figyelembe kell venni a kolozsvári magyar egyetem újjászervezésének kérdését és sokoldalú cseréket kell kezdeményezni a nevelés, az oktatás és a kultúra területén.” Nyilvánvaló: az állító mondatból ajánló mondat lett. Volt, aki ezt nehezen fogadta el. Nem osztotta a román hozzászólók véleményét, miszerint összejövetelünk – mint civil társadalmi kezdeményezés – politikai jelentőséggel is bíró kérdésekben nem hozhat határozatot, csak indítványozhat. Elvtelen kompromisszumot látott – természetesen az én részemről is – az eredeti szövegről való lemondásban. Most, öt év elteltével, megkérdezném radikális társaimat: elképzelhető, hogy köztisztületnek örvendő román értelmiségiek testületileg elfogadjanak a Bolyai egyetem újraindításával kapcsolatban még egy ilyen, fél szájjal kimondott szöveget is?

Többször jelentettem be szünetet, hogy szűkebb körben – az egyre csüggedtebb Josef von Ferenczy és a csodálatraméltóan higgadt két elnök jelenlétében – konszenzust keressünk. Közben az előcsarnokban felállított tévékészülékek a Hősök terén zajló tiltakozó nagygyűlést közvetítették a marosvásárhelyi pogrom kapcsán. Lent, az épület alagsorában folyt a magyar külügyminiszter által a találkozó résztvevői tiszteletére rende-

zett fogadás, finom ételekkel és még finomabb italokkal. Amiből, őszinte fájdalunkra, sokan kimaradtunk.

Tíz óra is elmúlt, mire a találkozó jóváhagyta a nyilatkozatot. Ide csatolom.

Magyarországi és romániai értelmiségiek találkoztak Budapesten 1990. március 19-20-án a müncheni Ferenczy Presse Agentur kezdeményezésére és önzetlen támogatásával, hogy párbeszédet kezdjenek a két nép és a két kultúra kapcsolatainak kritikus kérdéseiről és azokról a módzatokról, melyek segítségével ezeket meg lehet haladni. A kétnapos párbeszéd során – mely az első ilyen jellegű rendezvény volt – az az alapvető vélemény alakult ki, hogy a két nép és a két kultúra között nincsenek olyan ellentmondások, amelyek normális együttélésüket és zavartalan fejlődésüket megakadályoznák.

A magyar és a román értelmiségiek párbeszédére olyan történelmi pillanatban kerül sor, amikor megváltozik Európa arculata. Egy korszak befejeződött és egy másik, egy új kezdődik: következésképpen adottak a feltételek a két kultúra és a két nép kapcsolatainak gyökeres átalakítására. A párbeszéd nyílt, pluralista szellemben folyt, lehetővé tette különféle álláspontok körvonalazását. Ugyanakkor a beszélgetések során számos olyan téma és javaslat került terítésre, amelyekben egyetértés született.

1. A résztvevők leszögezték, hogy nem tekintik vitatémának a határok kérdését. Kívánatos a határok semlegesítése és spiritualizálása, hogy ezek ne válasszák el a népeket egymástól, hanem a határ mindkét oldalán élők az emberi, állampolgári, egyéni és kollektív jogok teljességét élvezhessék.

2. A egyes etnikumúak együttélése elméletének abból az alapelvekből kell kiindulnia, hogy egy nyitott társadalomban a demokrácia egy és oszthatatlan mind a többség, mind a kisebbség számára.

3. Az interetnikus kapcsolatok elemzését mostantól kezdve annak az alapelvnek kell vezérelnie, hogy valamennyi felhasznált értesülést szigorúan ellenőrizni kell. A hamis és ellenőrizetlen információk rendki-

vüli károkat okoznak, ezért a tömegkommunikációs eszközöknek szigorúan ellenőrizniük kell a hírek hitelességét.

4. Ahhoz, hogy a nemzeti kérdés körüli vitákat kiragad hassuk az előítéletek és a hevenyészett véleményalkotás szférájából, létre kell hozni a közös történelmi, szociológiai és közvéleménykutatások intézményes rendszerét, ami lehetővé tenné a tudományosan ellenőrzött és ellenőrizhető adatszolgáltatást.

5. Megállapítást nyert, hogy mivel a különböző népek együttélésének filozófiája ideológiai és politikai szempontból nem kellően megalapozott és kidolgozott, ezért a kollokvium résztvevői arra a következtetésre jutottak, hogy új elméletet kell kidolgozni, mely egy nyílt, demokratikus rendszerben, mesterségesen létrehozott akadályok nélkül működhethet. Néhány résztvevő egyenesen azt javasolta, hogy az együttműködésbe más kelet-európai országokból származó szakértőket és módszereket is vonjanak be abból a célból, hogy a kisebbségi jogokra vonatkozó Demokratikus Chartát dolgozzanak ki, figyelembe véve az alapvető emberi és polgári jogokra vonatkozó egyetemes Nyilatkozatot, a Helsinki Záróokmányt és vonatkozó nemzetközileg elfogadott dokumentumokat.

6. A több nép együttélésének területén feltétlenül meg kell ismerni és el kell sajátítani azokat az európai modelleket és realitásokat, amelyek történelmi hatékonysága beigazolódott.

7. Az egyéni képességek teljes kifejlesztése csak az óvodától az egyetemig terjedő anyanyelvi oktatási rendszer bevezetésével biztosítható. Ebben a perspektívában figyelembe kell venni a kolozsvári magyar egyetem újjászervezésének kérdését és sokoldalú cseréket kell kezdeményezni a nevelés, az oktatás és a kultúra területén.

8. A vitákban hangsúlyozták: a történelmi érveket el kell választani a politikai döntésektől és a kulturális akcióktól, oly módon, hogy a múlt válságos pillanatai ne hassanak ki a jelenre. Mivel a kisebbségi kérdés elválaszthatatlan a demokrácia kérdésétől, a résztvevők egyetértettek abban, hogy a magyar és román értelmiségiek feladata együttesen

részt vállalni hazájukban a szilárd és teljeskörű demokrácia megteremtésében. Elhangzott az a nézet is, amely szerint a Romániában és Magyarországon működő egyházak jelentős szerepet játszhatnak a megbékélésben.

A kollokvium résztvevői az alábbi javaslatokban állapodtak meg:

a.) közös román-magyar alapítvány létrehozása a jobb kölcsönös megismerés előmozdítására

b.) kétnyelvű, mindkét országban terjesztett kulturális lap alapítása

c.) közös kiadó megteremtése román és magyar szerzők kiadására mindkét nyelven, valamint világnyelveken

d.) a Budapesten megkezdett párbeszéd intézményesített folytatása; a következő találkozóra idén Bukarestben kerül sor.

Kifejezésre juttatva a március 19-i marosvásárhelyi események felett érzett megdöbbenésüket, a résztvevők nyilatkozatot fogadtak el és adtak közre. A párbeszéd résztvevői köszönetet mondanak mindazoknak, akik bármilyen módon hozzájárultak ahhoz, hogy az egyetértés jegyében megrendezett első román-magyar dialógusra megfelelő körülmények között kerüljön sor.

* * *

A hotelben újra jórészt fehér éjszaka következett. Napközben, de most is, egymást érték az otthonról kapott hírek. Mint ha látnám a lépcsőkön könnyes szemmel lejövő Markó Bélát. Beszélt a feleségével, mondta. Vásárhelyen emberek haltak meg, mindenki retteg.

Ekkor mutatott be valaki Eva Maria Barkinak, aki a délelőtt önmagában érdekes, de elviselhetetlenül hosszú fejtegetésbe bocsátkozott a nemzetiségi kérdés jogi vonatkozásairól Európában. Most felvetette: utazzam Bécsbe, tartsunk nemzetközi RMDSZ sajtókonferenciát a Marosvásárhelyen történelemmel kapcsolatban. Megmondtam: az én helyem most Romániában

van. Holnap sietek haza, hogy pontosan felmérjem, mi történt, és, ha lehet, elejét vegyük a konfliktus továbbgyűrűzésének, né-
tán polgárháborúba való átfordulásának.

Balázs Sándorral, Cs. Gyimesi Évával, Kántor Lajossal, Ká-
nyádi Sándorral, Lányi Szabolccsal, Markó Bélával és
Sylvester Lajossal, az RMDSZ vezetőségének Budapesten tar-
tózkodó tagjaival aláírtunk egy közleményt, amelyet még az-
nap este eljuttattunk az MTI-hez. Ebben felháborodással ítéltük
el a román nacionalista körök uszítására Marosvásárhelyen és
Szatmáron az RMDSZ szervezetei és a helyi magyar lakosság
ellen elkövetett atrocitásokat. Kértük a román kormány azon-
nali közbelépését és az eseményekben vétkes személyek
felelősségrevonását. Bejelentettük, hogy a nemzetközi közvé-
leményhez fordulunk; szükségesnek tartjuk pártatlan megfi-
gyelők jelenlétét a veszélyeztetett térségben.

* * *

Másnap, szerdán, első dolgom volt lemondani az Air Francé-
nál a Párizsba szóló repülőjegyemet. Pár nap múlva, ha nem
tévedek, 25-én, nagy nemzetközi könyvkiállítás nyílt. A Krite-
rion igazgatójaként, néhány bukaresti kollégával – Mircea
Dinescu, Gabriel Liiceanu, Octavian Paler, Marin Sorescu,
Andrei Pippidi, Sorin Mărculescu – és a kolozsvári Kántor La-
jossal meg Franz Hodjakkal arra voltam hivatalos. Telefonál-
tam a francia követségre is, kértem: továbbítsák a Művelődési
Minisztériumnak mély sajnálatomat, hogy a közbejött romániai
események miatt nem tehetek eleget a meghívásnak. Valamivel
később, déltájt, ugyanígy járt el Mircea is.

Utána Kányádi Sándorral elmentünk a Bem rakpartra,
Szokai Imréhez. Előző nap megígérte: elrendezi, hogy – ha csak
pár percre is – láthassuk Sütő Andrást. A miniszteri kocsis el is

vitt bennünket a Honvéd Kórházba, ahol az Andrist kezelő orvosprofesszor – tábornok, ha nem tévedek – udvariasan beszámolt barátunk állapotáról, szemsérülése várható következményeiről, de bárhogy kérlelte Szokai, nem engedélyezte a látogatást. Tőle kapott papírlapokon pár bátorító szót írtunk Kányádival Andrisnak, és szóltanul, nehéz szívvel eljöttünk.

* * *

Szemben ülök Ioan Alexandruval a hálófülke ágyán. Kányádi Sándor istenes verseiről beszél. Kolozsvári barátjánál, fejtegeti, a költői szó a történelemben megtestesült Ige megmérettetésében áll vagy foszlik a semmibe. A szent Ige előtt kell tudatosan vagy öntudatlanul számot adnia a poétának.

Táskámból előveszem a Keleti büféjében vásárolt szendvicset és almalé-dobozt. *Joanye* – ahogy Kányádi szólítja egyik román verseskötetének előszóíróját –, tovább magyarázza a Logosz mindent mozgató és mindent számon tartó erejét, de azt is nézi, hogy ügyetlenkedem a szendvicsekkel, hogy töltöm a mosdó tükre mellől kiemelt két pohárba az almalevet.

– Látom, testvér, te nem ismered Aranyszájú Szent János mondását, miszerint csak a részegség vagy a sátántól, a bor Isten ajándéka.

A vége az lett, hogy előkotort bőröndjéből két üveg sört, azt illogattuk szép csendesen.

Már ágyban voltunk, mikor felszólt hozzám:

– Géza testvér, mikor imádkoztál utoljára?

– Régen volt, testvér. Van annak negyven éve is.

Sóhajtott. Gyorsan elaludhatott, hallottam egyenletes lélegzését. Biztos vagyok benne – jut most eszembe –, hogy parlamenti tagságának éveiben álma nem volt ilyen nyugodt. Közel egy esztendeje, hogy súlyos agyvérzés után, bénultan fekszik.

Szegedi orvosok hozták vissza a halálból, jelenleg valamelyik németországi klinikán ápolják szegényt.

Nem jön álom a szememre. Újragondolom a Budapesten történeteket, képzeletben vásárhelyi rémségeket látok. Próbálok fegyelmezni magam, a hazaérkezésem utáni tennivalókat sorbaállítani. Nem megy. Minden zúg, kavarog a fejemben. Fölgyújtom az olvasólámpát és forgatni kezdem az indulás előtt vásárolt *Magyar Naplót*. A második oldalon felfedezem Farkas Árpád és Csíki László levélváltását. Elolvasom újra és újra. Árpi mondja: „Egy hónappal ezelőtt nem hittem volna, hogy ennyi szennyel tud feltüremelni a forradalom, pedig ama nagy franciáról is hallottam harangozni. A dadogós diktátor idején sem láttál ennyi szónokot, ennyi ködevőt, s közben oda nemzetiségi történetünk egyik legnagyobb esélye. Kidaloljuk a sajátot a szánkából.” Felelé volt kiadói szerkesztőtársam, a szívemnek oly kedves Lacika: „Régóta legenda, mese lettetek ti, Árpád. Aki felétek nyújtja a kezét, mintha az ősködbe nyúlna vissza. A meshősöket pedig szeretik, de segíteni rajtuk eszébe sem jut senkinek. Hogy így van, abban az írók (is) felelősek. Tényként eladott legendákkal táplálták a tudatalatti regét és vágyat, délceg hősöket mutattak fenyőfák tövén, tüdőbeteg emberek helyett. S most gyógyszert kell vinni nekik! Botor álom volna hinni, hogy néhány labdaccsal gyógyíthatók a meshősök. A tüdőbetegek sem!”

Nézem, nézem a fülke domború plafonját. Eszembe jut *Joanye* utolsó kérdése, és a párnába fúrom a fejemet:

– Istenem... Istenem...

* * *

Amikor a Wiener Walzer befutott velünk a Gara de Nordra, a datálás szerint – Budapest, 1990. március 22. – a magyar kül-

ügyminisztériumban már fogalmazták a Sergiu Celacnak szóló Horn-levelet:

Tisztelt Külügyminiszter Úr!

Megragadom az alkalmat, hogy az 1990. március 19-20-án, Budapesten, a Ferenczy Presse Agentur kezdeményezésére megrendezett „Magyar-román párbeszéd – értelmiségiek a történelmi kiegyezésért” című találkozó védnökeként tájékoztassam Önt e kiemelkedő fontosságú rendezvény eredményeiről.

A magyar és román értelmiségiek e legújabb kori történelmünkben példa nélküli találkozója állást foglalt a népeink közötti történelmi kiegyezés mellett, melynek alapjaként fogadta el egyrészt a fennálló történelmi realitásokat, így a határok sérthetetlenségét, másrészt az országainkban élő kisebbségek kollektív és egyéni jogainak teljes körű, maradéktalan szavatolásának szükségességét.

E célok elérése, a kiegyezés, a baráti kapcsolatok és megértés építése

céljából a tanácskozás elhatározta, hogy folyamatosan működő magyar-román értelmiségi kollokviumot hoz létre, melynek anyagi bázisát egy nemzetközi alapítvány biztosítaná.

Szíves tájékoztatásul közlöm, hogy a Magyar Köztársaság külügyminisztereként felkérem kormányomat, hogy a magyar társadalom az ügy iránt elkötelezett szervezeteivel, intézményeivel válllvetve méltó összeggel járuljon hozzá a létrehozandó alapítvány nemes ügyéhez.

E kezdeményezésről, mely az államaink közötti jó kapcsolat mellett, szélesebb európai összefüggésben is jelentős szerepet hivatott betölteni – összhangban az értelmiségi találkozó felkérésével –, részletes tájékoztatást adok az Európa Tanács Külügyminiszteri Bizottsága lisszaboni ülésén.

Örömmel emlékezve meg arról, hogy Miniszter Úr személyes részvételével szándékozott megtisztelni a tanácskozást, és köszönetet mondva a romániai résztvevőknek nyújtott sokoldalú támogatásért, s abban a meggyőződésben, hogy Ön is osztja a tanácskozás mellékelt

dokumentumaiban rögzített főbb javaslatokat és törekvéseket, bízom abban, hogy Miniszter Úr is lehetségesnek találja a román kormány szíves, sokoldalú támogatásának kieszközlését.

Alig három hét múlva, április 14-én Rudas Ernő elküldi az *Alapítvány a román-magyar megbékélésért* alapító okiratát, illetve annak tervezetét. Közli, hogy a magyar kormány 15 millió forinttal járul hozzá az alapítvány céljaihoz; megjegyzi, „Josef von Ferenczy úr az NSZK-ban tartózkodó Mircea Dinescunak az alapító okirat egy példányát már átadta”. Kéri, hogy tájékoztassam az esetleges javaslatokról, megjegyzésekről. Amennyiben ilyenek nem lennének, mint alapító tag, kézjeggyemmel el látva küldjem vissza az okmányt.

A Szabályzat a következőkben foglalja össze az Alapítvány céljait:

– *Annak a párbeszédnek az intézményesítése és európai struktúrába történő integrálása, amelyet magyar és román értelmiségiek 1990. március 19-20-án, Budapesten kezdtek meg. Az elfogadott javaslatok megvalósításának elősegítése, szervezése.*

– *Olyan rendezvények, tevékenység szervezése, illetve támogatása, amelyek elősegítik, hogy a magyar és a román nép kölcsönösen jobban megismerje egymást, hozzájárulva ezzel a két nép közötti együttműködéshez.*

– *A két ország különböző intézményei együttműködésének támogatása, különös tekintettel a tömegtájékoztatás területére.*

– *Újságírói ösztöndíjak biztosítása.*

– *A két nép kulturális értékeinek bemutatását szolgáló rendezvények szervezése, támogatása.*

– *Mindkét országban magyar és román nyelven terjesztett, azonos tartalmú lap alapítása, kiadása és terjesztése.*

– *Közös kiadói tevékenység megszervezése magyar és román szerzők alkotásainak kiadására magyarul és románul, valamint világnyelven.*

– *Kutatói és hallgatói ösztöndíjak biztosítása az alapítvány célrendszerébe illeszkedő területeken.*

– *A nyelvoktatás kölcsönös támogatása, szervezése.*

– *A magyar és román értelmiségiek 1990. március 19-20-i tanácskozásán javasolt, a kisebbségi jogokra vonatkozó charta kidolgozásával és aláírásával kapcsolatos tevékenység koordinálása és támogatása.*

– *A felsorolt alapítványi célok megvalósításához szükséges anyagi források gyűjtése.*

– *Az alapítvány céljait támogató más egyéni és intézményi kezdeményezések támogatása.*

Az intézmény vezetésével kapcsolatban tett javaslat így hangzott:

Az alapítvány képviselő szerve az alapítók által létrehozott kuratórium, melynek élén Horn Gyula, az alapítvány elnöke, valamint Gabriel Liiceanu társelnök áll.

Az alapítók felkérlik Konrád Györgyöt, Kosáry Domokost, Köteles Pált és Raffay Ernőt, továbbá... (4 romániai románt, a magyarországi résztvevők körében felmerült javaslatok: Mircea Dinescu, Alin Teodorescu, Ioan Alexandru, Dan Petrescu), valamint (3 romániai magyart, a magyar tagozat javaslatai: Domokos Géza, Kántor Lajos és Sütő András), a magyarországi románság egy képviselőjét, valamint Josef von Ferenczyt, Eva Maria Barkit, Gianni de Michelist, Mihnea Berindeit, Fejtő Ferencet, Ion Țiriacot, Dórin Tudorant és Simoné Weilt, hogy vegyenek részt a kuratórium munkájában.

Ez a levél és a mellékelt dokumentum volt az utolsó jel arról, hogy von Ferenczy kezdeményezése még él. A marosvásárhelyi pogromot, helyesebben annak visszaverését követő sovén hisztéria, majd a májusi választásokon elsöprő győzelmet aratott, egyre nyíltabban nacionalista kurzust követő Nemzeti Megmentést Front által diktált állampolitika nemhogy kizárta az elképzelések megvalósulását, de még azok emlegetését is zokon vette. Csak a szélsőségesen nacionalista sajtó szedte

időnként elő – kellőképpen meghamisítva, elferdítve mindent hogy a budapesti irredentákkal összeesküvő, hazaáruló Dinescun, Liiceanun, Dan Petrescun és a többiek, románokon, magyarokon egyaránt, még egy nagyot üssön.

Évek múltak el azóta. És, ha egyáltalán lesz folytatása a „karikás szeműek grémiumá”-nak, további esztendők fognak eltelni, amíg az esély újra megjelenik. Bevallom: ennek a reményében iktattam be szövegembe az idézett dokumentumokat. Ha eljön az idejük – percig sem kételkedem, hogy eljön –, legyenek kéznél.

EGY INTERJÚ ÉS KÖRNYEZETE

Még történt valami azon a szombaton, indulásom napján a budapesti magyar-román találkozóra. A *România Liberă* című lapban megjelent egy korábban, valamikor február végén, velem készült interjú. Fő helyen, az első oldalon hozta a lap, párhuzamosan a Radu Ceoteával folytatott beszélgetéssel. Meszsziről látszott a célzatosság. A szerkesztő nemcsak átadta Ceoteának válaszaim szövegét, de a kérdéseket is úgy tette fel, hogy a *Vatra Româneasca* elnöke ellentmondhasson minden kijelentésemnek. S mivel, a laptördelés jóvoltából, opponensem elsőnek szólalt meg – lehetett volna-e másképp? –, az olvasó előbb ismerkedett meg a cáfolattal, mint az állítással.

Számolatlan rádió-, tv- és sajtóinterjút adtam az évek során, de ez tartósan megragadt az emlékezetemben. Talán azért, mert a legtöbb támadás miatta ért a román sajtóban. Sorolták, nem egyszer, a márciusi feszültségeket gerjesztő magyar szeparatista, nacionalista állásfoglalások közé; meggyőző bizonyítékként emlegették annak, hogy a román állam ellensége vagyok. Előbb csak szemelvényeket akartam újraközölni belőle, végül úgy döntöttem, ideiktatom az egész szöveget. Ne mondhassa senki, hogy egyéni érdekből válogatok a szövegrészek között, hogy elhagyom, amit kényesnek, esetleg mai szemmel kínosnak érzek, és a nekem megfelelőbb passzusokat „mentem

át” a feledésből. Következzen tehát a *România Liberă* 1990. március 17-i számában napvilágot látott interjú:

Szerkesztő – *Miért gondolják maguk, magyarok, hogy a régi rendszer legüldözöttebb kisebbsége voltak?*

D.G. – Mert a magyarok veszítették a legtöbbet az elmúlt évtizedekben, különösen az utolsó tíz esztendőben: a nemzeti homogenizálási politikát 1973-tól az állampolitika rangjára emelte a hatalom és kidolgozta a kisebbségek erőszakos elnemzetietlenítésének a stratégiáját. A legszámosabb és nemzeti hovatartozás szempontjából a legöntudatosabb kisebbséget, a magyart, nemkívánatosnak, veszélyesnek tartották az országra nézve.

Szerk. – *Megkérem, részletezze, hogyan működött az elnemzetietlenítés?*

D.G. – Kezdődött a felelős állások „nemzeti káderekkel” való betöltésével: a magyarok kiszorításával a politikai, művelődési és gazdasági élet peremére. Aztán – gondolom, egy románnak sem kell megmagyaráznom, mit jelent az iskola a nemzeti önazonosság megőrzésében, hiszen az osztrák-magyar dualizmus korában a románokat két intézmény mentette meg: az iskola és az egyház – következett az anyanyelvi oktatás. Ide irányult a legiszonyúbb csapás: 1959-től kezdve fokozatosan megjelentek iskoláinkban a román tagozatok. A Bolyai Tudományegyetemet egyesítették a Babeş Egyetemmel. Eredetileg volt a dologban némi logika, s bizonyos szempontból még vonzónak is tűnhetett. A tanárok, diákok, mondták, így jobban megismerik egymást, könnyebben összebarátkozhatnak. Csakhogy idővel az egyesített iskolák kezdtek elveszíteni magyar nyelvű osztályukat, előbb román aligazgatókat neveztek ki élükre, majd sorra az igazgatók is román nemzetiségűek lettek. Az iskolai művelődési munka, valamint a tantestületi összejövetelek nyelve a román lett. Ha a szülők a csökkenő magyar osztályok mi-

att a tanfelügyelőségekhez fordultak, mozgásba jött a szekuritáté. Az eredmény az lett, hogy ezek a nem egy esetben évszázados iskolák megtúrt státusba kerültek. A saját létesítményeikben.

Szerk. – *Miben volt rossz a román igazgatók jelenléte? Mivel szolgálták a magyar gyermekek asszimilációját?*

D.G. – Az igazsághoz tartozik: voltak olyan igazgatók is, akik igyekeztek valamiféle összhangot megtalálni. Mások abban, hogy a magyarok ellen cselekedtek, azok jogait korlátozták, úgy vélték, történelmi küldetést teljesítenek, nemzetük érdekeit szolgálják. Számos magyar osztályban, a román nyelven és irodalmon, valamint Románia történelmén és földrajzán kívül más tantárgyakat is románul tanítottak. A biológiát, matematikát, fizikát és kémiát például. Azért, úgymond, hogy a tanulók jobban felkészülhessenek az egyetemi felvételire. A magyar szaktanárok hiányát is felhozták indoknak, miközben ezeket a tanerőket román iskolákba küldték tanítani, képzésüket igyekeztek leszorítani vagy egyenesen ellehetetleníteni.

Szerk. – *De Ön tudja, hogy működtek számottevő arányban magyar elemi és gimnáziumi osztályok. Azokban a vegyes iskolákban, amelyekben többségben voltak a magyar tanulók, az utasítások ellenére a kulturális tevékenység és a tanári gyűlések magyar nyelven folytak. Azokon a vidékeken pedig, ahol a magyarok erős többséget jelentettek, a magyar nemzetiségű tanárok jelenléte is egyértelműen domináns, a nemzetiségi arány betartása magától értetődő volt. Miért hivatkoznak olyan drámaian az iskola útján történő elnemzetietlenítésre, amikor valójában ez a politika nem vezetett eredményre, megrekedt a kísérlet szintjén?*

D.G. – A nyilvánvalóan magyar többségű helységek helyzete, ha leszámítjuk a líceumi- és szakoktatást, nem tekinthető példaértékűnek. A diktatúra általában véve nem volt kellően hatékony, mert ellenállásba ütközött. Az erőszakos beolvasztás

sikerét pedig a magyarság erős etnikai kötődése hiúsította meg. Félő azonban, hogy, mondjuk, 30 éves távlatban nézve a dolgokat, a nemzeti önazonosság elvesztése bekövetkezett volna.

Szerk. – *Nem gondolja, hogy a tanügy fokozatos elsorvasztása a kommunista rendszer egyik alapvető célkitűzése volt, s a téma összehasonlító módszerrel történő kutatása kiderítené: a pusztítás nemcsak a kisebbségi iskolákat érintette?*

D.G. – Mindnyájan sérülten, nagy veszteségekkel kerültünk ki a diktatúrából, ez igaz. Abban is igaza van, amit a román iskolaügy lezüllesztésével kapcsolatban mondott. De én lényeges különbséget látok az ország tanrendszerében beállt zavar és a magyarnyelvű iskolahálózatot ért rombolás között.

Szerk. – *Hogyan tudja megindokolni az autonóm iskolarendszer, a saját tankönyvkiadás és tanfelügyelőség felállítását? Hogyan érhető el a testvériség és a kölcsönös megismerés, ha az erdélyi gyermekek az óvodától az egyetemig külön tanulnak?*

D.G. – A nyelvenként külön létező oktatás hagyomány Erdélyben. Olyan iskolai struktúrára való visszatérésről van tehát szó, amelyet szétzilált az önkényuralom. Semmi újat nem kér senki. Kérjük viszont egy olyan gyakorlatnak a természetes folytatását, amelyik egyidőben volt logikus és eredményes. Minden iskolának éltetője-serkentője az egyéni szellemiség, sajátos hagyomány. A tagozatos iskolák arctalanok voltak – sem románok, sem magyarok. Megítélésem szerint a legjobb az, ha mindenki saját tradíciói szerint szervezi meg közoktatási és művelődési életét. De kérdem most én: milyen joggal ellenzik a román tanárok, a demokrácia nevében, az iskolák szétválasztását? Nem tartom elfogadhatónak, hogy valakinek a helyzete másvalakinek az állásfoglalásától függjön. Le kell mondani a nemzeti szupremácia szelleméről. Ki kell vetni az önjelölt gyámkodás reflexét. Az iskolák szétválasztásakor feleslegesnek tartom a román tanárok vagy szülők konzultálását, s különösen

azok jóváhagyásának az igénylését. Mondja: amikor a diktatúra bevezette a román tagozatokat iskoláinkba, kikérték a magyar szülők, tanárok vagy tanulók véleményét?

Szerk. – *Az autonóm oktatási rendszer nem vezet oda, hogy a román nyelv elsajátítása lehetetlenné váljék? Nem jutunk oda, hogy tolmács útján érintkezzünk a közintézményeinkben? Vagy az következik, hogy a román lakosságnak meg kell tanulnia magyarul?*

D.G. – Romániában gyakorlatilag lehetetlenség, hogy valaki ne tudjon románul. Meggyőződésem, hogy egy országos felmérés e tekintetben kellemes meglepetéssel szolgálna. A román nyelv ismerete azonban szabad választás dolga kell hogy legyen. Nem lehet rákényszeríteni senkire. Korunk emberének természetes vágya, hogy minél több nyelvet ismerjen. A valamiféle magyar nyelvi gettóban való elzárkózás katasztrofális következménnyel járna számunkra. Most, Európára nyitásunk idején, egyenesen groteszk lenne, ha valaki nemzeti csigaházba akarna behúzódní. Igenám, de nem az állam hivatott arra, hogy az egyén vagy az őt magába foglaló közösség nevében gondolkozzon. Az opció jogát meg kell adni mindenkinek. Egy ember, aki tisztában van azzal, hogy az egymásrataltság világában él, megtanulja az állam nyelvét. Akinek nincs rá égető szüksége, nem tanulja meg.

Szerk. – *Tegyük fel: létrejönnek a kért egészségügyi és gazdasági szaklíceumok, lehetővé válik az anyanyelven való tanulás a műszaki, jogi, közgazdasági karokon is. Hogyan illeszkednek be a román állam gazdasági életébe azok, akik a magyar oktatási rendszerben nyertek szakmai képzést? Természetesen nem gondolok azokra a fakultásokra, amelyek didaktikai személyzetet képeznek a magyar egyetemi karok részére: az egyetem legitimitását nem vonja kétségbe senki.*

D.G. – Valóban? Ennek örvendek. A Vatra Românească sem?

Szerk. – *Ő sem.*

D.G. – No, hát azt nem hiszem... Hanem mondok valamit,

kérdezzen meg mostani, 40-50 éves magyar értelmiségieket: ők hogyan integrálódtak. Meg fogja látni, hogy elsőrangú szakemberré formálódtak anyanyelvükön, és az égvilágon semmilyen problémájuk nem volt a szakmai pályán.

Szerk. – *Indokoltnak találja egyes magyar értelmiségieknek azt a kérését, hogy a magyar etnikumhoz tartozó fiatalok számára garantálják az elhelyezkedést szülőföldjükön, mivel nem ismerik kellőképpen a román nyelvet és más megyékben ki lennének téve az asszimiláció veszélyének?*

D.G. – Gondolom, hogy a jövőben lemondunk a kihelyezés gyakorlatáról. Az a normális, ha versenyvizsga alapján jutnak álláshoz a frissen végzett diplomások. Mindenkinek szabadon kell megválasztania a munkahelyét. Hozzáteszem azonban, ha, tegyük fel, elhangzik: „Mi csak magyarul tudunk”, nem lehet elfogadni.

Szerk. – *Az elmúlt századokban kiadott császári rendeletek nyomán, amelyek megtiltották a jobbágyoknak, hogy városokban telepedjenek le, a nagy erdélyi városok lakosságát túlnyomórészt magyarok tették ki. Az utóbbi évtizedekben, az iparosítás következményeként, megindult a falusiak áradata a városok felé. Ebben az összefüggésben, nem gondolja, hogy az úgynevezett erőszakos asszimiláció vagy a magyar sajtóban emlegetett „román betelepítés” egyszerűen az iparosítás következménye?*

D.G. – Ha a maguk komplexitásában vizsgáljuk a jelenséget, rájövünk, hogy valóban létezett egy, faluról városba történő, természetes migráció. De létezett ugyanakkor egy, a hatalmi erőszakra épülő beavatkozás is ebbe a folyamatba. Ceaușescunak arra a vágyára gondolok, hogy Romániát tisztán nemzeti állammá tegye. Moldvát, mintegy munkaerőartalék szerepet szánva neki, tudatosan csak lassú ütemben és részlegesen iparosították. Vidékeink etnikai összetételének megváltoztatása össznemzeti stratégia részét képezte. Ami nyílt titok

volt. Nem értem, miért fogadják el, hogy az oroszok kolonizálták Besszarábiát, de zavarja önöket, ha arról beszélünk, hogy Erdélyben hasonló folyamat ment végbe?

Szerk. – *Egy kalap alá veszi Ceaușescu politikáját a román nép akaratával?*

D.G. – Egyvalami a hivatalos politika, amelyet a párt- és állami apparátus volt hivatott alkalmazni, és más a lakosság reagálása erre a politikára. Mégis, az emberek nem tudják kivonni magukat a magyarellenes politika befolyása alól. Nemzeti érzelmeiken keresztül manipulálták őket. Ceaușescu élt a külső ellenség mítoszával, tudta nagyon jól, hogy a román közvélemény rendkívül fogékony arra a jelzésre, hogy a magyarok Erdélyt akarják.

Szerk. – *Mi történik azokkal, akik az utolsó 20-25 évben települtek le Erdélyben? Van tudomása róla, hogy léteznek románok, akik veszélyeztetve érzik magukat?*

D.G. – Románosítási politika létezett. Befejezett tény. Sok román az ország különböző vidékeiről költözött magyarlakta vidékre, beleszokott az adott helyzetbe. A túlzott központosítás felszámolásával, ami alapvető feltétele a demokraciának, e vidékek magyar jellege elkerülhetetlenül újra kidomborodik. Felhozom példának az 1848-as forradalom évfordulóját. Megkorszorúzzák a magyar szabadságharcosok emlékműveit, magyarul beszélő tömegek gyűlnek össze a városok terein. Előfordulhat, hogy ettől feszültség keletkezik, de ne feledjük, a Păunescu-ihlette tömegsereglés láttán a magyarok szíve is bizony öszszeszorult! Jómagam, természetemtől fogva, derűlátó vagyok: a forradalom után azt hittem, hogy mindnyájan sokkal hamarabb megszabadulunk a gyanakvás öröklött szindrómájától. A kérdések egyszerűbben megoldódnak. Mint látható azonban, a történelmi traumák jóval mélyebbek. Nem számoltunk azoknak a románoknak az érdekeivel, akik a letűnt rendszer kivált-

ságosai voltak: ők álltak a megyék élén, ők alkották, majdnem kizárólagosan, a katonaság, a rendőrség, a pártapparátus vezető rétegét. Ez a társadalmi kategória váratlan helyzetben találta magát. Boldogtalan lennék, ha tisztességes emberek, akik ismerik hagyományainkat, szokásainkat, talán még nyelvünket is, hátrányos helyzetbe kerülnének pusztán csak azért, mert románok. Számomra egyszerűen elviselhetetlen lenne. A magyar többségű vidékek – Kovászna és Hargita megyére gondolok – román lakosságának a helyzete bonyolulttá válik viszont, ha nem veszi tudomásul, hogy eddigi kiváltságos helyzetében változás történt. Szorongva gondolok a beálló munkanélküliségre: elkerülhetetlenül ölt majd nemzeti jelleget is.

Szerk. – *A deszcentralizációról szólva, egy újabb Autonóm Tartományt is számításba vesz?*

D.G. – Nem értek egyet az etnikai alapon történő bezárkózás gyakorlatával. Nem fogadhatom el valamiféle egészségügyi kordon létrehozását a megnevezett megyék körül. Ez egyrészt. Másrészt a Magyar Autonóm Tartomány, amíg létezett, formális képződmény volt. Propagandacéllal nagy zajt csaptak körülötte, de tulajdonképpen nem volt reális tartalma. Hogy vége legyen a gyanakvásnak, pontosan fel kellene mérni azokat a demográfiai változásokat, amelyek 1918 után végbementek, attól kezdődően tehát, hogy a magyarok kisebbségi helyzetben találták magukat. Nem zárnam ki külföldi megfigyelők jelenlétét sem. Egyáltalán, újra kellene értékelni Erdély történetét. Se vége, se hossza például az 1940 őszi románellenes atrocitások emlegetésének, 1944 őszéről azonban, a magyarokat ért szörnyű bántalmakról nem beszél senki.

Szerk. – *Figyelembe véve, hogy nem állnak rendelkezésre a helyzetet teljes bonyolultságában bemutató tanulmányok és statisztikák, kívánatosnak találja, hogy a kisebbségi törvényt elfogadják a választások előtt?*

D.G. – Miért ne, ha megbízható, korszerű és, természetesen, demokratikus törvény lenne.

Szerk. – *Nem lenne jobb, ha csak stabil kormány és reprezentatív parlament hozna döntő jelentőségű határozatokat a nemzeti kérdésben?*

D.G. – Itt a baj: a kormány nem kötelezi el magát. Túl félénk valahogy, bénítja a legitimitás hiányából táplálkozó alacsonyabbrendűségi érzése. Tisztában lévén a probléma kényes voltával – valószínű, a közeledő választásokra gondolva –, húzódik még a probléma megtárgyalásától is.

Szerk. – *Arra nem gondol, hogy a gyors rendezés újabb improvizációhoz vezethetne? Nem tűnik Önnek úgy, hogy nyomást akar gyakorolni?*

D.G. – Nem látok összefüggést. Számos etnikai kérdés megoldódott helyileg, feszültség nélkül. A folyamat ott állt le, ahol elvi kérdések merültek fel, vagyis Marosvásárhelyen.

Szerk. – *Szeretnének párbeszédet folytatni a Vatra Românească-val?*

D.G. – Természetesnek vélem, hogy találkozzunk, beszélgesünk mindenkivel, aki demokráciát akar, aki azon van, hogy mielőbb elfoglaljuk helyünket Európa világában. Voltak már megbeszéléseink pártokkal és különböző szervezetekkel, és – nem zárva ki a kompromisszum lehetőségét sem – találkozókat ajánlottunk fel a Vatra Românească Szövetségnek is március 17-re, szombatra, Bukarestben. Közöltük levelünkben: ismerjük meg egymást, vessük össze programjainkat, tekintsük át együtt az Európa felé vezető út lehetőségeit. Szerettük volna, ha eszmecserénk előítélet nélkül zajlik le, nem nehezítik előre elhatározott, merev álláspontok.

Szerk. – *A kisebbségek nevében követelt jogegyenlőségen azt is érti, hogy Romániában ismerjünk el még vagy 12 nyelvet hivatalos nyelvként?*

D.G. – Igen, elvben azt jelenti. Ott, ahol a helyi autonómia alapján, a kisebbségi lakosság ezt igényli.

Nos, ennek a beszélgetésnek köszönhetően lettem, 1990 tavaszán, közellenség. A szöveget – már csak a pontos fordítás okán is – most alaposan, mondatról mondatra áttanulmányoztam, és végigkövettem gondolatban az önmagamban munkáló hatását is. Emlékszem, már akkor, a megjelenését követő felháborodás láttán – a román társadalommal folytatott dialógust mindig meghatározó fontosságúnak véltem – levontam néhány következtetést. Ezúttal, évek múltán, a kérdésektől és a válaszoktól jócskán eltávolodva, konstatálnom kell még egy-két dolgot. Elmondom sorjában.

A megidézett beszélgetés vezetett rá a leghatározottabban arra, hogy csínján kell bánni az effajta nyilvános szerepléssel. Ismerni kell a lapot és lehetőleg az interjú készítőjét is. Feltételeket kell szabni: mikor, melyik oldalon, milyen címmel és kinek, minek a szomszédságában jelenik meg az anyag. A megkésett közlés következtében a március 15-i ünnepekről például mint jövőbeli eseményekről esik szó, holott ekkor már megtörtént a szatmári vátrás agresszió, és a marosvásárhelyi, illő méltósággal végbement megemlékezés körül is kezdetét vette a hisztériakeltés.

Megtanultam továbbá, hogy – különösen sarkalatos kérdésekben – óvakodni kell a vázlatos, eléggé ki nem fejtett eszmefuttatásoktól. Mint ahogy azt is meg kellett értenem: indulatnak nyoma sem lehet a pontos, szabatos válaszokban. Ott, ahol Păunescu nagynemzeti show-jait említem, alighanem vétettem a szabály ellen. Sokáig olvashattam a *România Mare*-ban, de még az államelnöki patronálás alatt álló *Dimineața*-ban és a Petre Romanhoz közelálló *Azi*-ban is, hogy – akárcsak Tőkés László – a román nyelv ellensége vagyok. Az indok: amellet

érvelek, hogy az államnyelv elsajátítása szabad választás tárgya legyen, nem is szólva az interjú utolsó kérdésére adott pimasz feleletemről. Biztosra veszem, hogy ha a kisebbségi nyelvek státusával kapcsolatos véleményemet bővebben kifejtem, akkor is főbenjáró bünt követek el támadóim szemében. De így, a sommás, csupán kijelentésértékű válasszal megkönynyítottam vádolóim dolgát, s minden bizonnyal csökkentettem még az esélyét is annak, hogy az akkoriban legnagyobb példányszámú román lap olvasói legalább elgondolkozhassanak véleményemen.

A nyilatkozó személyes erényei, ilyen esetekben, ennyire bizonyult kérdések megközelítésekor – másodlagosak. A lényeg az, hogy meggyőzőn. Vagy, minimális eredményként, nyitva hagyja az olvasó befogadókésztségét a nálánál jobban érvelő, netán szerencsésebb eszmetársai előtt. A tizenkét potenciális államnyelv hangoztatásával – bár most is vallom, hogy elvben igazam volt, váratlan sokkhatást értem el. Az amúgy is meglévő gyanakvást még jobban elmélyítettem. Nemcsak a szélsőséges nacionalistákban. Még a józanabb románoknak is kedvét szegtem, hogy megpróbáljanak lazítani a beléjük sulykolt: „Egy haza, egy nemzet, egy nyelv” klisé szorításán.

Az újabb keletű megállapítás tulajdonképpen egyre korlátozódik: Hat év alatt mi sem változott, mondjuk az anyanyelvű oktatásról, az önálló iskolarendszerről folyó vitában. A velem beszélgető két ifjú hölgy – Liliana Stoicescu és Delia Verdeş erdélyi iskolákban is megfordult, tanárnők mindketten – kérdéseiből kiérződő gond, ellenkezés kísértetiesen hasonlít a tanügyi törvény 1995-ös vitájában felszólaló szenátorok vagy a törvény „európai értékeivel” dicsekvő Maior miniszter úr nemzetállami aggályaira. Sajnos, szomorúan állapítom meg, a mi – értem ezen a számunkra elfogadhatóbb törvényért oly kitartóan harcoló parlamenti képviselőinket, pedagógusainkat, a szülőket, a

médiák embereit – érvrendszerünk sem gazdagodott különösebben. Csak sértettségünk mélyült el – joggal. Hat elvesztegetett esztendő. Befagyott, begörcsölt álláspontok. Süketek párbeszéde. Egy pontosítással: Nem mi vagyunk birtokon belül, nem mi diktáljuk a tempót, nem mi döntünk. Mi a gyengék, a vesztesek, a szenvedő fél vagyunk.

Említést tettem, az új budapesti román nagykövet kinevezése kapcsán, Radu Enescuról. Interjúm megjelenésével majdnem egyidőben közölte esszéjét a 22 című hetilap, s valamivel később, fordításban a *Romániai Magyar Szó* és a nagyváradi *Kelet-Nyugat*. Írása címül XI. Pius pápának egy, a szokástól eltérően nem latinul, hanem német nyelven írott, a hitleri fajelméletet megbélyegző enciklikájának kezdő szavait használta: *Mit brennender Sorge*. Igen, mondja Enescu, őt is gyötrő aggodalommal töltik el az Erdélyben észlelt fejlemények. A transzilván humanizmus és tolerancia örökségét a nyugati, elsősorban az angolszász kultúra értékeivel egyeztető váradi író eszmefuttatásának egyik témája – azért is jutott most eszembe – a román-magyar párbeszéd lehetetlensége. Egyrészt, mondja ő, a Ceaușescu magyarellenes politikáját lényegében folytató kormány következetlen, kétértelmű manőverei miatt, másrészt azért, mert egy kétmillió, önérzetes nemzeti kisebbségről van szó, aki megalázottságot és kisémmizettséget érez, amikor látja, hogy fokozatosan megfosztják elemi jogaitól. „*Ilyen előzmények után – magyarázza Enescu – ha taktikailag nem is indokolható, de mindenképpen érthető, hogy amikor alkalom nyílik rá, türelmetlenül kéri vissza jogait, amelyekből kiforgatták. Mivel kezdettől nem mutatkozott a párbeszédre való készség, ez a kérdés is – mint annyi más – végeérhetetlen civakodás tárgyává vált ... Képzelt nagylelkűségünk mámorában megfeledkezünk arról, hogy a magyar kisebbségnek nem ajándék, hanem juss címén jár az, aminek mi magunk haszonélvezői vagy legalábbis igénylői vagyunk ... Szem elől tévesztettük, hogy az*

egyenlőség természeti jog, és nem konjunkturális politikai kedvezmény, olyan jog, amely természeténél fogva nem adományozható és vissza nem vonható. Egy nemzeti vagy politikai kisebbséget nem lehet vállon veregetni úgy, mint egy folyamodó alattvalót.”

Milyen kár, mekkora veszteség, hogy 1990 viharos tavaszán a magányos Radu Enescu Váradon iszogatta napi vodkáját ahelyett, hogy az őt, tudását, becsületességét, tiszta román hazafiságát megillető helyen, kellő hatalommal, közös ügyeink kibogozásán, az értelmes párbeszéd útjainak megtalálásán fáradozott volna.

Itt pontot is tehetnék a végére, de foglalkoztat egyvalami: „Rendben van, mondhatnák például egykori interjúm készítői, de mindezidáig csak vád, vagy ha Enescura gondolunk, önvád hangzott el. Tartunk tőle, hogy ezzel sokra nem megy a román-magyar megegyezés ügye.” S hajlok arra, hogy elismerjem: alighanem igazuk van. Egyed Péter, valamikor az RMDSZ első kongresszusa előtt, figyelmeztetett egy ankét során, hogy az antropológia felismerése szerint két egymás mellett élő népesség feltétlenül agresszívvé válik, amennyiben csökken a közöttük lehetséges információ mértéke, károsodik a kapcsolattartás, másrészt – és főleg –, ha nincsenek közös céljaik.

Az elmúlt évek minden eseménye azt bizonyítja, helytálló a figyelmeztetés. S talán itt, a *közös cél* meghatározásában kellene, nem csupán konjunkturális kívánalmakból, nem múltó taktikai érdekből kiindulva, elsőnek kutakodnunk.

VÁRADI NAPPALOK ÉS ÉJSZAKÁK

És eljött a nagy nap! Nagyváradon, 1990. április 21-én, szombaton reggel fél tízkor kezdetét vette a Romániai Magyar Demokrata Szövetség első kongresszusa. A három előzetes küldött-tanácskozáson, a kolozsvárin, a marosvásárhelyin és a sepsiszentgyörgyin előbb csupán felvázolt, majd egyre átfogóbb és kidolgozottabb program-dokumentumok, szervezési elképzelések és működési elvek; a szövetség megalakulásától eltelt négy hónap helyi és központi tapasztalatai, az „alapító atyák”, a városi, megyei vagy országos közvélemény által megismert vezetők tettei és mulasztásai mind, mind ide, ebbe a tágas bihari gyűjtőmedencébe áramlottak. Hogy itt letisztuljanak a szabad, demokratikus vita szűrőjén, a különböző nézetek ütközése nyomán formát öltsenek, a jövő kihívásainak mércéjével szigorúan megmérettessenek.

Előzmény nélküli volt ez az összesereglés. Az első, valóban demokratikus, a közvélemény előtt teljesen nyitott társadalmi fórum, politikai jellegű kongresszus Romániában és az ország magyarságának történetében is. Átala – egy hónappal a Vásárhelyen történtek után – az erdélyi magyarok jól vizsgáztak szervezőképességéből, felelősségtudatból – demokráciából.

Nem tagadom: tele voltam szorongással. S gondolom, nemcsak én, hanem mindenki, aki a helyzet egyedüliségét felfogta. Volt, akit az foglalkoztatott az előkészület minden percében –

elsősorban a házigazdákat, a bihari szerveit vezetőit és tagságát hogy jól működjön a közel ezer, pontosan 947 váradi férfitől és nőtől összeverbuvált kongresszusi stáb. Sokan voltak bizonyára – jómagam is közéjük tartoztam –, akik az előző országos RMDSZ-összejevetelekből tudták, milyen nehéz feloldani az immanens, a szövetség természetéből fakadó különbségeket: személyiségük elfogadtatására törekvő egyének, úgy is mondhatnék, politikus-jelöltek, vagy egész közösségek, eltérő ideológiákat valló, más-más régióhoz vagy nemzedékhez tartozó csoportok érdekeit. Az említett találkozók tanulsága volt, de az eseményt beharangozó sajtó is jelezte: még csak formálódó, de éppen ezért rendkívül erőteljes, a nacionalista pártállam, a félelmet gerjesztő diktatúra, a kommunista gondolati egyneműség béklyóiból szabadult emberek, koncepciók és stratégiai alternatívák ütközőhelye lesz Nagyváradon. Igencsak szüksége mutatkozott éppen ezért a többszólamúság őszinte elfogadásának, a türelmesség sokat hangoztatott, de csak helyelközzel gyakorolt akarátának, s nem utolsó sorban, a hagyományos erdélyi józanságnak. Nem feledhettük továbbá sem mi, Bukarestben, sem a bihari szervezők a kongresszus színhelye körül folyó vitákat, a határ közelségéből adódó úgymond veszélyekre, a kiélezett helyzetre – mócok százai fogják elárasztani a várost – történő hivatkozást.

„Meggyőződésünk, hogy senki sem fogja hagyni magát félrevezetni a feltételezhető szélsőséges elemek esetleges provokációitól. Teljes határozottsággal szögezzük le, hogy szövetségünk elhatárolja magát minden olyan akciótól, amely Bihar megye nyugalmát és csöndjét szándékozná megzavarni.” A *Vatra Românească* Bihar megyei tagozatának a felhívásában olvashattuk ezt. Amit elégtétellel nyugtáztunk, de túloznék, ha azt állítanám, hogy minden aggályunk elszállt.

A kongresszus első dátuma április 7-8-a volt. Menet közben

tolódott el két héttel, részben a körültekintőbb szervezés érdekében, de azért is, hogy mindenki megbizonyosodjék: minden rendben lesz. A váradi rendőrség főnöke és a katonai helyőrség parancsnoka is vállalta, hogy biztosítja a kongresszus zavartalan lefolyását. Nem feledhetem, milyen megnyugtatóan hatott ránk Méder Zsolt telefonon leadott közlése, amely az akkor a bukaresti székházban dolgozó Zonda Attila kézírása szerint így hangzott: *„Ma 10 óra után jelentkezett a nagyváradi RMDSZ-központban Pădureanu Adrian ezredes és kijelentette: szavatolják az épületek és a küldöttek biztonságát a kongresszus idejére. Hétfőn ismét jön a részletkérdések megbeszélésére.”*

Szólnom kell itt Ion Iliescu szerepéről. Március vége felé magához kéretett – pár nappal később telefonon is felhívott –, és felvetette, nem lenne-e helyesebb, ha az RMDSZ-kongresszusra nem Váradon, hanem másutt kerülne sor.

– Miért?

– Mindenféle kósza hírek járnak, no meg ellenőrzött információk birtokában is vagyunk esetleges provokációk lehetőségéről...

– Megtudhatnám, ki részéről?

– Innen is, onnan is.

Elővigyázatosságát megértettem. Romániára nézve katasztrofális lett volna még egy „marosvásárhelyi esemény”. Belpolitikailag ellenőrizhetetlen, az egy hónappal korábbinál is válságosabb helyzetet teremtett volna, a világ szemében pedig végleg lejáratva volna az országot és annak új kormányzatát. Az „innen is, onnan is” válasz meg egyenesen elbűvölt. Amellett, hogy szerfölött jellemzőnek találtam, fel kellett figyelnem, divatos kifejezéssel élve, vitathatatlan multifunkcionális értékére. Legalább kétféleképpen lehetett értelmezni. Úgy is, hogy jöhet a baj mind magyar, mind román részről, s úgy is, hogy a határ közelsége miatt a „külföldi ügynökök”, a titokzatos „magyar

turisták” – 1990 tavaszán ugyanolyan démonian hangzott a román fülnek, mint pár hónappal azelőtt a terrorista elnevezés – beleköphetnek a levesbe.

Hallottam, olvastam is utólag, hogy Iliescu próbált befolyásolni, tán még nyomást is gyakorolt volna ránk. Hogy igyekezett meggyőzni engem, majd váradi látogatása alkalmával az RMDSZ-vezetőket, Nagy Bélát, Faragó Károlyt, Varga Gábort és a többieket, álljunk el szándékunktól, az igaz. De nem fesztette túl a húrt. A velem folytatott beszélgetésben, jól emlékszem, megemlítette Csíkszeredát, s csak úgy mellékesen, érintőleg, szóba hozta Bukarestet is:

– Itt segíthetnénk a megfelelő terem megtalálásában, s ha a szükség úgy hozná, támogatást nyújthatnánk más szervezési kérdések megoldásában is.

Hányszor jutott eszembe nemcsak később, de a kongresszus idején is: még csak ez kellett volna!

Megköszöntem az ajánlatot, és másodszorra, harmadszorra, ötödszörré is elismételtem: az előkészületek annak rendje és módja szerint haladnak, a kívánt feltételek biztosítottak. Nagyváradon tartjuk meg a kongresszust. Így jártak el váradi barátaink is, és a kérdést mindenki – Iliescut is beleértve – lezártak tekintette.

A kongresszusi dokumentumok alapját a szentgyörgyi találkozon elfogadott program- és alapszabályzat-tervezet képezte, néhány utólagos módosítással. Ide kívánczok, hogy azoknak a historikusoknak, akik majd kutatás tárgyává teszik az RMDSZ-dokumentumokat, bizonyára nem kerüli el a figyelmét a szervezet tagságára vonatkozó alapszabályzati előírás fejlődéstörténete. Először a tagságra jogosultaknak *magyar nemzetiségűeknek* kellett lenniük, utólag *magukat magyaroknak valló személyekről* esik szó, hogy a végén – a váradi kongresszustól kezdve – a szervezeti szabályzat elismerése mellett, megítélésem szerint

normálisan, demokratikusan, csak az életkor (18 év) és a román állampolgárság jelenik meg az egyéni tagság elnyerésének követelményeként. Amit nem csupán elvi parancsolat tett szükségessé: Suceaván, Ploiești-ben, de lehet, más helyen is, román nemzetiségű tagokat is magukba foglaló RMDSZ-szervezetek jöttek létre.

Úgyszólván hetente tartottunk Bukarestben elnökségi ülést, csak így követhettük az előkészítő tevékenység fázisait. Már akkor látszott, a váradiak olyan, minden részletre kiterjedő, alapos munkát végeznek, amire aligha lenne képes más hasonló szervezet. Különösen felhívta magára a figyelmet nyugalomával, szervezési erényeivel, ha kellett, az alternatív megoldások keresésében bizonyított találékonyságával a bihari szervezet, fájdalom, korán elhunyt alelnöke, Faragó Károly. Mindig hálával gondolok reá.

A nyolc előkészítő és szervező munkacsapat, megnevezése és vezetője szerint, a következő volt: 1. A központi koordonáló bizottság – Bukarest; 2. Helyi koordonáló bizottság – Nagyvárad. Két vezetője volt, Faragó Károly és Tökés Emil. 3. Szervezési bizottság – Nagyvárad, Molnár Károly vezetésével. 4. Sajtó és propaganda bizottság – Kolozsvár, Marosvásárhely és Nagyvárad központtal, felelős Varga Gábor. 5. Művészeti bizottság – Nagyvárad, Zétényi Zsigmonddal és Dinok Istvánnal az élén. 6. Gazdasági bizottság – Nagyvárad, Udvary András irányításával. 7. Titkárság – Nagyvárad, Méder Zsolt vezette.

A felsoroltak többségéről ma már nem tudok semmit. Meglehet, régen eltávolodtak a közélettől, talán még az RMDSZ-től is. Vagy, ki tudja, ezért-azért egymásnak ellenfelei, netán ellenségei lettek. Nem feledhetem például, azt az általam csak a sajtóból ismert, nem egészen kollégialis eljárást, ahogyan 1991-ben, ha nem tévedek, kiszorították Nagy Bélát, az akkora odaadással dolgozó elnököt a megyei vezetőségből. Idemásoltam

az egykori, megsárgult kongresszusi papírokból a fenti nevetek, hogy álljanak egymás mellett, mint viselőik állottak azokon a fáradságos napokon és gondoktól terhes éjszakákon, 1990 áprilisában.

Az RMDSZ I. kongresszusáról a házigazda szervezet 300 oldalas kötetet jelentetett meg – azóta is egyedül áll kezdeményezésével, a további három kongresszusról már nem rendelkezünk ilyen kiadvánnyal –, amely magába foglalja az elhangzott jelentéseket, a vita anyagát, az elfogadott dokumentumokat, a megválasztott vezetéstestületek névsorát, az üdvözlőleveleket és -táviratokat, bel- és külföldi sajtóvéleményeket és számos, elsősorban a kiváló fotósnak, Marián Antalnak köszönhető fényképet.

Együtt van tehát minden fontos szöveg és mozzanat. Bárki megismerkedhet vele, ellenőrizheti mai szemmel, akkori információit és benyomásait.

A továbbiakban jómagam inkább a reflexióra, az elhangzottak és megtörténtek személyes újraélésére szorítkozom.

* * *

Annyi naptári dátum, döntés meg mindenféle emóció pillanata jelenthetné számomra a kongresszus kezdetét, és mégis, valamiféle disszonáns nyitányként, visszatér emlékezetemben egy barátnak indult és majd hogy ellenséges hangnemben végződött vita a kongresszus előestéjén...

De kezdjük a kezdettel. Aznap reggeltől késő délutánig tartó gyűlésen tekintette át az RMDSZ Ideiglenes Intéző Bizottságának elnöksége a kongresszus teljes programját. Úgyszólván percről percre, óráról órára haladtunk a kongresszus elé terjesztendő forgatókönyv utolsó ellenőrzésével. Ekkor már a doku-

mentumtervezetek, az általános tudnivalók, a plénumra és a szakbizottsági ülésekre javasolt menetrend a 272 küldött és az 50 szavazati joggal felruházott tiszteletbeli meghívott mappájába került. Külön jelentést hallgattunk meg a Bukarestből érkezett, illetve a helyi rendőrtisztek – Ion Suceava tábornok vezette őket, aki 1991-ben írott könyvében elragadtatással emlékezik együttműködéséről az RMDSZ-szel – és a váradi szervezők közötti tárgyalásokról, a fegyveres testületek és a közel félezer karszalagos RMDSZ-rendfenntartó egybehangolt működése tekintetében.

Az elnökség egyhangúlag elfogadta a javaslatomat: kérjük meg a kongresszust, hogy első határozati aktusaként, erősítse meg Tőkés Lászlót tiszteletbeli elnöki funkciójában. Engem bízta meg, hogy az elgondolásról tájékoztassam a Királyhágómelléki Református Egyházkerület megválasztott püspökét.

A gyűlés végeztével átmentem az úton – az RMDSZ-székház úgyszólván szemben volt a püspöki hivattal –, és becsengettem. Tőkés Lászlót egyedül találtam, nemrég mentek el az utolsó látogatói. Letelepdtünk a faragott bútorral berendezett irodában. Amíg ő üveget bontott, kérésére a hátsó folyosón található kartondobozok egyikéből előszedtem két borospoharat – bizonyára a nem egészen három hét múlva, május nyolcadikára kitűzött püspöki beiktatóra vásárolták az olcsó készletet –, és kiöblítettem a konyhai csapnál. Mindketten elég fáradtak voltunk, s így, csendesen – és nagyon mértékkel – borozgatva, beszélgettünk. Beszámoltam a gyűlés lefolyásáról, a hozott határozatokról és az előkészületek befejezéséről, amiről vendéglátóm természetesen tudott, hiszen folyamatosan tájékoztatták a váradi szervezők. Szóltam a másnap leköszönő Ideiglenes Intéző Bizottság kéréséről: értsen egyet tervezett indítványunkkal, hogy a kongresszus mindjárt az elején, közfelkiáltással erősítse meg őt tiszteletbeli elnöki tisztében. Tőkés László megnyerő

szerénységével tudomásul vette a kezdeményezést, és beleegyezését adta az előterjesztéshez.

S most vissza az előbb említett nyitányhoz. A Dacia szálloda halljában találkoztam Király Károssal. Akkor érkezett. Ahogy a szobakulcsot megkapta, beszédbe elegyedtünk. Már mindjárt az első szavai után megértettem: itt alighanem valami „hézagról” lehet szó.

– Hát itt, barátom, milyen kongresszus lesz? – kérdezte Király, és hozzátette: – Világos koncepció, előkészület nélkül.

Azt hiszem, nagyon ostoba képet vághattam, s a meglepetéstől jó hosszú szünet után kezdtem magyarázni:

– Hogy ... Hogyhogy előkészület nélkül?

– Úgy, hogy én legalábbis, nem tudok semmit, nem láttam semmit.

– Rendben – mondtam, magamhoz térve. – Pár perc múlva felmegyek a szobádba – megnézem kulcsán a számot –, s elmondom, ami érdekel.

Így is tettem, s a megkezdett beszélgetést folytattuk, ezúttal Verestóy Attila és Mag Péter jelenlétében, akiknek arcán csakhamar láttam: eléggé kínosan érzik magukat.

Király Károly a maga szokott módján, engem már nem is zavaró fensőbbes mosollyal faggatott. Igyekeztem nyugodtan válaszolni a kérdéseire, bár éreztem, hogy lassan fogy a türelmem. Idegesíteni kezdett a játéka, hogy totálisan tájékozatlannak tessenek. Igaz, nem lévén tagja RMDSZ-vezetőtestületnek – azt is beszélték, be sem állt a szövetségbe –, nem vett részt az előkészületi munkában. De az NSZIT Nemzetiségi Bizottságának elnökeként módjában állt informálódni. Munkatársai közül többen, a jelenlevő Verestóy Attila is például, mint elnökségi vagy intéző bizottsági tagok végigkövethették a döntési folyamatokat, és meg voltam győződve, beszámoltak neki tapasztal-

lataikról. Attila mellett, az asztalon, megláttam a küldöttek számára készült mappát.

– Nézz bele, ott van! – mutattam a vaskos, barna színű irattartóra. – Abból mindent megtudsz.

Tisztáztuk azt is, hogy ő ugyan nem küldötti minőségben van itt, (amiért nagyon neheztelt,) de tiszteleti meghívottként – amit zöld kitűzője is jelez – szavazati joggal rendelkezik. Különben, magyaráztam, annak ellenére, hogy én a bukaresti szervezet megválasztott küldötte vagyok, tévedésből magam is zöld színű kártyát kaptam kék helyett. Nem csinálok belőle kárust. Lényegtelen, formai kérdés.

S akkor léptem a taposóaknára. Király érdeklődésére a kongresszus lefolyásával kapcsolatban, elmondtam, hogyan képzeli el az elnökség a megnyitót s az első, ünnepélyes határozatot. Beszámoltam a Tökés Lászlónál tett látogatásról s a püspök egyetértéséről elgondolásunkkal.

Ami következett, igyekszem jegyzőkönyv-pontossággal viszszaadni. Nemcsak azért, mert így korrekt, de azért is, mert ki kell igazítanom Király két újságinterjúban is tapasztalt memóriakiesését. Amely, ha csak egyszerű feledékenység lenne, még hagyján, mindenkivel előfordulhat. De politikai érv lett belőle, ellenem felhozott vád: Váradon megakadályoztam, hogy Sütő Andrást az RMDSZ tiszteletbeli elnökévé válasszák.

– Miért Tökés László? – kapta fel a fejét Király Károly.

– Két okból – próbáltam magyarázni. Már februárban, Sepsiszentgyörgyön tiszteletbeli elnökké választotta a III. országos küldöttgyűlés. S amit mindenki tud és elismer, ő a romániai forradalom szimbóluma...

Király indulatosan félbeszakított:

– A forradalomnak három szimbólum-embere van. Király Károly, Sütő András és Tökés László.

– S akkor? Akkor mit tegyünk?

Kérdésemben, belátom, volt némi perfidia, mert már sejtettem, mire megy ki a játék. Jött is keményen a válasz:

– Tegyük azt, hogy legyen három tiszteletbeli elnök!

Nem erre készültem, noha a nevek sorrendje valamit elárult a kerülgetett forró kásáról. Abbahagytam a bújócskát és komolyan, őszintén magyarázni kezdtem:

– Az teljességgel lehetetlen, Karcsi. Tudtommal a tiszteletbeli elnök egyszemélyes intézmény...

– Hol van az megírva?

– Íratlan szabály. De mindenütt betartják.

Későre járt az idő, nemsokára elváltunk. Máig hiszem: nem Sütő András „mellőzése” fájt azon az estén és később is Király Károlynak. A tájékoztatatlanság megjátszása pedig nem volt véletlen. Kiderült a kongresszus zárónapján.

Lementem a portára a szobakulcsért, ismerősökkel találkoztam, beszélgettünk; csak éjfél után indultam fel a lépcsőn.

– Elnézést! – kiáltott utánam a recepciós, egy magyar vagy magyarul nagyon jól beszélő hölgy. – Elnézést, hogy visszatéritem. Üzenetet hagytak az ön számára.

Gyenge volt a fény, a szemüveget is elő kellett volna kotornom a táskámból, felmentem hát a 202-es szobába, s ott olvastam el a kézzel írott cédulát. Ez állt benne: *„Kedves Géza, nagyon fontos dologban szerettem volna Veled beszélni. Kb. 8 órától vártunk a hallban. A Mureşul szállóban, a 634-es szobában vagyok. Ha nem ott, akkor a 636-osban leszek, amíg a Panoráma megy. Kérlek, hívjál fel vagy keressél meg. Szeretettel, Cs. Gyimesi Éva.”*

Forgattam az írást és elgondoltam: illetlenség ilyen későn valahová beállítani – az út nem lett volna probléma, mert éjjelnappal kocsiszolgálat állt rendelkezésünkre –, biztosan Éva is fáradt, holnap meg mindnyájunknak nehéz napja lesz. Telefonálni sem lehet éjnek idején. Majd holnap.

Ha rövidebb ideig maradok Tökés Lászlónál, ha nem talál-

kozom Király Károllyal, ha nem töltöm a drága időt a szálloda előcsarnokában, ha... A lényeg az, hogy a Gyimesi Évával való találkozás megkímélte volna őt, engem, és sok más emberfiát nehéz pillanatoktól, álmatlan éjszakáktól, nem könnyű döntésektől. Csakhogy, mint köztudott, a történelem – márpedig akár kimondjuk, akár nem, azokban a napokban a história holdudvarában jártunk – nem kedveli a ha-val kezdődő mondatokat. *A mi lett volna, ha* pedig ismeretlen a szótárában.

* * *

Azt hiszem, az eddig elmondottakból kivehető: Dehogy képzeltem én el az RMDSZ most már kongresszusi szentesítéssel megpecsételt világrajöttét, mint mondjuk, a Euronews tv-adó hírrovatának jelentkezését: diadalmas zenétől kísérve, kontinensünk térképe háromdimenziós földgömbbé alakul, mintegy a semmiből lesz magabiztos, kéklő tökéletességgé.

Nem, ilyesmi eszembe sem jutott, de a Nagy Béla jól átgondolt megnyitó beszédét és a román megyefőnök üdvözlését követő hangzavarra, általános elbizonytalanodásra sem számítottam. A kongresszust levezető 15 tagú elnökség és a javasolt napirend kapcsán kerekedett a vihar. S ha igaz, hogy az újszülött első sírásából következtetni lehet nemcsak annak egészségi állapotára, kezdeti erőnlétére, de egész későbbi mivoltára is, bizton mondhatjuk: a váradi fórum hangütése elkísérte s kíséri mindmáig a Romániai Magyar Demokrata Szövetséget. Megszállott lobbyzás, a türelmetlenség megannyi arca, kártyák titkos keverése, biliárd-effektus, ezt a golyót lököm, hogy patanjon a másik, késhegyig menő nyílt és kulisszaharc, kitaró egyezkedés, éjjeli szeánszok le-leragadó szemmel – minden volt. Az eszmei és morális és indulati Bábel majd minden lehetséges találmánya. És volt – csak most, évek múltán látom – egy

szinte hihetetlen teljesítmény: végül is úgyszólván minden vitatott témában döntés született. Programba, határozatba, nyilatkozatba foglalt verdiktum. Nem azt mondom, hogy megegyezés – noha az is volt szép számban –, hisz olyan vélemények vagy ajánlatok is elhangzottak, amelyeket nem lehetett máskéval közös nevezőre hozni. Nem hiszem azonban, hogy tévednék: aligha lehetett valakinek a végén olyan érzése, hogy potyára beszélt, érvelése magánszólo volt más, párhuzamosan hangzó partitúrák mellett. Az elfogadott dokumentumokban, így vagy úgy, a vita minden résztvevője a maga gondolatait is felfedezhette. S ez, megítélésem szerint, nagy nyereség volt. Mert nincs nagyobb frusztráció a közéleti szereplésben a hiábavalóság érzeténél. Annál a kínzó felismerésnél, hogy nem vesznek számba: mondandód füst, köd, gőz, te pedig egy nagy nulla. Különösen áll ez, ha bevallatlan bár – mert ugyan ki hangoztat ilyesmit magáról –, időnként üldözési mánia is kerülgeti az alanyt.

Akkori feljegyzéseimet lapozgatom. Könnyen végigkövethetők a vita fő vonalai: a szövetség struktúrájáról, jellegéről; eszmei karakteréről; központjáról vagy központjairól; viszonyáról a román pártokhoz és nemzetközi szervezetekhez; az ifjúság szerepéről. Ebben a kontextusban minden kérdés érintkezett a másikkal, belőle is vétetett, kölcsönhatásban állt vele. És mindegyik jövő-orientált volt. Kiemelten számolt a romániai magyarság múltbeli tapasztalataival, de a holnap feltételezett kihívásai diktálták a feltevéseit.

A szövetség központjának a problémája jelen volt, többször is elmondtam, az RMDSZ minden addigi összejövételén. Napirenden tartotta a sajtó és messzemenően foglalkoztatta a közvéleményt. Mindenelőtt az az igény adott neki újabb és újabb impulzust, hogy egy demokratikus szervezet vezetői legyenek ott, s a döntéseket is ott hozzák, ahol a tagság él. De nem csak ez a

helytálló elvárás volt az indok. Amennyire én meg tudtam ítélni, a bizalmatlanság játszotta a főszerepet. A Magyar Népi Szövetséget utolsó fázisában, az 1952-es felszámolását megelőző időkben Bukarestből irányították. Minden, a politikában többé-kevésbé jártas erdélyi magyar ismerte a következményeit. Különösen a fiatalok szemében, a főváros jelentette a Ceaușescu-diktatúra boszorkánykonyháját, a kommunista rendszer legfertőzöttebb tartományát, amely mindenki gerincét megtörte, az ott élő magyar értelmiségét is. S végül ott székelt a Nemzeti Megmentési Front, a temesvári forradalom szellemétől való eltávolodás stratégiája, az RMDSZ balra tolódásának és „elnemzetietlenítésének” legfőbb veszedelme. S még valami, ott leledtek, szemükben, az RMDSZ reformkommunistái, visszarendeződsre készen.

Nem állítom, hogy a kongresszusi küldöttek többsége osztotta ezt a – szerintem igazságtartalmai ellenére meglehetősen leegyszerűsített – vélekedést. Hiszen volt, aki felszólalásában egyértelműen kiállt a bukaresti központ mellett; vagy, függetlenül attól, hogy Bukarestben „társközpontot” (Hajdu Gábor), „tárgyaló nagykövetséget” (László László), avagy szimplán „kirendeltséget” (Király Károly) látott jónak működtetni, felismerte a döntéshozatali joggal is felruházott fővárosi jelenlét fontosságát. Elsősorban a hatalmi intézményekkel, a parlamenttel, elnöki hivattal, kormánnyal, aztán a politikai pártokkal, a központi civil szervezetekkel, a diplomáciai képviseltekkel tartandó kapcsolatok miatt. Végül, közismert, az Alapszabályzatba 4. pontként ez került: „*A szervezet székhelye Kolozsvár és Bukarest*”. Hogy Erdély fővárosa mellett mi szolt – történelmi tradíció, a Székelyföld és a Partium közötti kapocs, a művelődési és tudományos szelleméhez, vallási kisugárzásához kötődő érzelmi vonzalom –, nem kellett senkinek bizonygatni. Magától értetődő volt.

Vállalva akár a modortalanság ódiúmat is, amiért ilyen szövegkörnyezetbe méltatlan témát viszek, megkérdem mégis: ki hallott akkoriban egy kis igyekvő agráregyetemi káderról, mostori házbizalmiról: Gheorghe Funarról?

Az RMDSZ-nek mint közképviselési és érdekvédelmi, ugyanakkor politikai szervezetnek a karakteréről mondhatni konszenzus alapján született meg a programba foglalt döntés: *„Figyelembe véve a romániai magyarság társadalmi rétegződését, az érdekek sokféleségét és az azt kifejező elkerülhetetlen politikai pluralizálódást, a szövetség arra törekszik, hogy a közös, alapvető kisebbségi érdekek hatékony képviselésével összefogja a romániai magyarság különböző rétegeit, csoportjait és ezek szervezeteit. Az RMDSZ ezzel elismeri mind az egyéni, mind pedig a kollektív tagságot.”*

Az irányadó ideológiák problémája – éppen az eszmei többszólamúság elvének elfogadása nyomán – természetsszerűleg nyitva maradt. Elsősorban Cs. Gyimesi Éva és a Magyar Ifjúsági Szervezetek Szövetsége nevében felszólaló fiatalok érvelésében, szabadelvű princípiumok jelentkeztek, erőteljesen elvetve például a többség akarátának rákényszerítését a kisebbségre. Sikli László szilágysomlyói plébános így kezdte hozzászólását: „Amikor a marosvásárhelyi közgyűlésen az RMDSZ a szándéknyilatkozatban nemzetiségi érdekvédelmi szervezetnek nevezte magát, már éreztem, hogy ez nem elég. Ennél többre van szükség: az RMDSZ-nek meg kell keresztelkednie.” Míg a tisztelendő úr szavaiban, én legalábbis, elsősorban erkölcsi felhívást láttam, Kátóna Adám, abból kiindulva, hogy a tagság túlnyomó többsége hívó ember, már politikai programként kérte a keresztény demokráciához való kapcsolódást. S a szövetség vezetését illetően is egyértelműen fogalmazott: „Illene, hogy egy demokratikus szervezet vezetése a tagsághoz igazodjon.”

Másolom ezeket a szövegeket és elgondolkozom: mekkora vesztesége a kort, eseményt, személyiségképet újjáteremtő

medievistának, mondjuk, hogy csak betűkbe merevült tényeket, ideákat idézhet meg tanúképpen. Ritkán áll módjában feleleveníteni, akkor is többnyire hipotézis formájában, a történesek bensőséges körülményeit. Nem hallhatja vissza soha a rég-volt törvénytevő, klastromalapító vagy egyszerűen gyermekét apai intellemmel ellátó, középkori apa hangját. A személyest, a megismételhetetlent. Amelyik nemcsak közöl valamit, de erejével, színével, melegségével vagy ridegségével befolyásol, olykor maga is majdhogy tartalomává nem válik.

Persze, manapság, a modern hang- és képrögzítő eszközök radikálisan változtattak a helyzeten. Ezért lenne jó, ha nálunk is minden, közérdeklődésre számot tartó eseményről videofelvétel készülne. Készült is a váradi kongresszusról, feltételezem, hogy a kazetták megtalálhatók a megyei RMDSZ irattárában. De aki csak az akkori újságok vagy a kongresszusi kötet szövegeit olvassa, nem egészen értheti meg, miért tartotta szükségesnek, teszem azt, Béres András – de mást is fel lehetne hozni példaként –, hogy szenvedélyesen kijelentse: „Igenis, totalitarizmus az, amelyik nem tud türelemmel viselkedni az RMDSZ-en belül reálisan létező más politikai erőkkel és érdekekkel. Igenis, nem lehet azt mondani, hogy legyen kereszténydemokrata az RMDSZ a maga egészében. Nem mindenki kereszténydemokrata, aki magyar, nem mindenki kereszténydemokrata, aki tagja az RMDSZ-nek.”

Katona Ádám nem fogalmazott kizárólagosan, elismerte a pluralizmus jogosultságát, de a rá jellemző merev érvelési mód, a kategorikus hang, úgy látszik, elővigyázatossá tette Béres Andrást. Ha már a témánál vagyunk, megjegyzem: közéletünk paradoxonjai közül az egyik legkézenfekvőbb, hogy szóvivőjének köszönhetően, a keresztény értékeket, szellemiséget, a vallásos hit semmivel sem pótolható erejét hirdető RMDSZ-platform, az *Erdélyi Magyar Kezdeményezés*, a legtáma-

dóbb, a megbocsátás, a felebaráti szeretet parancsolatával a legkevésbé élő csoportosulás benyomását kelti évek óta. Főlösen igazolva, hogy a legszentebb ügyet, a legnemesebb eszmét is lefokozhatja, semmivé teheti az alkalmatlan, rendszerint önjelölt szószóló. Egy kis túlzással, a hamis próféta, ahogy még mondják.

Mindmáig töprengök, noha voltaképpen nem nehéz megmagyarázni, miért hiányzott a vita során a harmadik, a szociáldemokrata vagy szocialista eszmeáramlat hangja. A baloldale. Megfigyelésem szerint elsősorban lélektani okokból, hiszen jelen volt, s fel is szólalt a később *Szociáldemokrata Tömörülés* néven ismertté vált RMDSZ-platform néhány prominens tagja, Bitay Ödön és Bucur Ildikó neve jut hirtelen eszembe. A kommunista rendszer történelmi csődje, dicstelen vége után, akkor úgy látszott, hosszú időre konfromittálódott tájainkon a baloldal, függetlenül az ideológiai szinképzéstől, valamely régió, ország hagyományaihoz kötődő sajátosságától. Nem szívesen vállalta senki, már csak a könnyen tetten érhető presszió miatt sem, a vele való azonosulást. Erőteljesen megjelent viszont a kongresszuson egy fantom. Igen, egy rémkép. S most rossz lesznek: arra lőtt, szilaj nekiveselkedéssel, kifinomult liberális és népéért aggódó kereszténydemokrata, vagy a kettő között lebegő *echt* értelmiségi, példának okáért a választékos dr. Kapcza. Reformkommunista! – ez volt a rémség neve, az elmaradhatatlan hatású vörös posztó. A magyarországi politikai fogalomtárból kölcsönvett – oda nyugati politológusok igen pontos szintagmájaként került – szó, az *akkori* Románia közéletére vetítve, értelmetlennek bizonyult. Az *akkorira*, hangsúlyozom, mert azóta, rosszabb kiadásban, ott áll megkésett alakja a politikai és gazdasági élet előterében, mint az igazi reform, a jogállam, a piacgazdasághoz vezető törvények és kormányzati döntések csüggedést nem ismerő hátramoszdítója. A Román

Kommunista Párt felső és középszintű szerveiben ugyanis nem voltak nyugati vagy magyarországi értelemben vett reformkommunisták. Csak elégedetlenek. A Ceaușescu-diktatúrát csendben visszautasító, az ország siralmas állapotán, nemzetközi elszigetelődésén magányosan vagy nagyon szűk körben tépelődő „lelkiismeretek”. Nem létezett semmiféle román peresztrojkának még csak valaminemű vázlata sem. Emlékezzünk, az akkora port felvert „Hatok levele” is csupán jelzett néhány rendellenességet, jórészt a népgazdaságban, és kibeszélést sürgetett Ceaușescuval. Létezhetek-e hát akkor, 1990 tavaszán, saját, magyar reformkommunistáink? Képviselethetke-e bárminemű visszarendeződési veszélyt? Aligha. A fajtánkbeli pártvezetők, Gere Mihály, Fazakas Lajos, Szász József börtönben ültek, a központi bizottság végrehajtó bizottságának volt tagjaiként bírósági ítéletre vártak. Fazekas János évek óta nyugdíjas közemberi státusban élt, az ezzel járó kiváltásvesztés és őszinte önmegreformálás kettős gyötrelmével. Kik voltak hát a reformkommunisták? Sütő András vagy Domokos Géza, akik 1984 végéig ugyan központi bizottsági póttagságuk viszonylagos védelmében próbálták megtartani, amikor már tágítani nem lehetett, kultúraépítő mozgásterüket? Sütő a kongresszus napjaiban, a vásárhelyi merénylet után, a második szemműtéten esett át Amerikában, Domokos Géza céltáblaként ott állt a placcon, lötték is. Vagy a Petre Roman-kormányba RMDSZ-ajánlatra bekerült három miniszterhelyettesre: Pálfalvi Attilára, Demény Lajosra vagy Horváth Andorra kellett jól odafigyelni, nehogy kárt okozzanak közösségünknek? Éppen, mert tudták, mi a kötelességük – magyarként is –, csakhamar elfújta őket a nacionalizmus erősödő szele. Talán nem túl kockázatos kijelenteni: valójában, mint a demokratikus kibontakozást gátló, a romániai magyarságban megindult nemzeti önmagára találási folyamatot visszavető, az RMDSZ kor-

szerű, nyitott, pluralista szervezetté építését késleltető jelenség, erő vagy akarat – mondjuk, aminek akarjuk –, nem léteztek so-
rainkban reformkommunisták. Bocsánat, egy volt mégis. Király
Károly. Nem a most felsorolt veszélyforrások szubjektumaként.
Ilyesmit állítani politikailag hibás, emberileg erkölcstelen len-
ne. Hanem mint funkció, mint a múltban is, a jelenben is az
eseményeket és döntéseket hatalmi állásból relatíve befolyá-
solni tudó közméltóság. Ő az 1989-es változást mint párttag
vállalatvezető érte meg. Utána – nem mulasztja el soha az al-
kalmat (lásd a *Nyílt kártyákkal* című könyvét), hogy eszünkbe
juttassa: – a forradalom utáni Románia államelnök-helyettese
volt. Mindmáig meg van győződve, hogy bátor küzdelme
Ceaușescu diktatúrájával az emberi és nemzetiségi jogokért
felmenti őt az előzőleg magas párt- és állami funkciókban
esetleg elkövetett vétségek, netán bűnök alól. Magam is hajlok
arra, hogy így lássam a dolgokat. Pedig nem véletlenül írtam:
esetleg. Király Károly ugyanis sohasem nézett szembe *egész* po-
litikai életútjával. Annak különböző szakaszaival, markáns el-
lentmondásaival. Azért-e, mert nem tudja pontosan, hol van
Damaszkusz, vagy azért, mert hiányos ismeretei vannak
Saulusról, csak kétségbevonhatatlan jól akarásában lett Paulus-
szá. Észjárásában, nyelvezetében, a hatalom utáni vágyában so-
hasem. De, mint mondani szokták, őt nem ezért szeretjük...

* * *

Sejtettem előbb, hogy visszatérek arra, miért tett úgy Király
Károly, mintha nem lenne tudomása a kongresszusi előkészü-
letekről. Mint már mondtam, a második napon, közvetlenül az
általános vita lezárása után kiderült. Ekkor következett, úgy-
mond – Ő. Meg kell adni, jól megkomponálta a fellépést. Cres-
cendóban következtek a tételek. Előbb beosztottját, az utólag

kARRIERISTÁNAK, ELLENSÉGÉNEK TITULÁLT Verestóy Attilát vetette be, majd másodiknak kabinetfőnökét, Lőrincz Lászlót, harmadiként pedig a minden jóra kapható, minden munkát becsülettel vállaló Demény Lajost. A *captatio benevolentiae*, a hallgatóság megnyerése mégsem sikerült. Verestóy nagyjából azt mondta el zavarosan, amit Markó Béla már világosan, meggyőzően ismertetett: a vásárhelyi eseményeket követő tárgyalások tapasztalatait és a belőlük levonható tanulságokat. Ugyanilyen felületes volt, amikor a Nemzeti Parasztpárttal, az azt képviselő Ion Rațiuval folytatott beszélgetésről számolt be. „*A Liberális Párttal történő kapcsolatfelvétel ismeretes és ígéretes is* – mondta Attila, majd, hogy a csapatmunka tényéhez ne férjen kétség, hozzátette: – *Én nem térek ki rá, valószínűleg a továbbiakban lesz róla pontosítás*”. És lett pontosítás. Nyomban következett Lőrincz László, akinek a belépője, beszédének első mondata így hangzott: „*A Liberális Párt jelentőségéről nem kell beszéljek és Radu Câmpeanu, a párt elnöke személyéről se, de annyit azonban meg kell jegyeznek, hogy olyan személyiségről van szó, aki eddigi tevékenysége és nyilatkozatai alapján, úgy tűnik, egy európai vonalat képvisel, és mint esetleges elnökjelölt, megfelelő esetben köztársasági elnök is lehet*”. Aztán jött Demény tanár úr. (Egyszer már meg kell kérdezniem tőle, hogy került ebbe a helyzetbe.) Nem kis meglepetésre, előterjesztett egy dokumentum-tervezetet, a kongresszus határozatát. Váratlan dolog volt, hiszen ezzel a feladattal a küldöttek, mindjárt az elején, egy komissziót bíztak meg, s mindenki feltételezte, hogy az már dolgozik is a szövegen.

A sikertelen nyitány után – hátrányára, hiszen ebédszünet következett – szót kért Király Károly, a kétnapos vita legerjedelmesebb szövegének az előadója. A szabadon elmondott, amolyan eligazító, irány szabó programbeszédnek képzelt, államfő-helyettesi felszólalás gondolat szegénysége, „bikkfanyelvtől” erősen megnyomott formája miatt, végzetesen meg-

ingatta Király Károly politikusi tekintélyét. Hitem szerint tulajdonképpen itt dőlt el, hogy a mindenki által elismert diktatúra-ellenes érdemei dacára, miért nem tölthetett be ő tisztséget 1992 őszéig – Háromszék megyei elnökké való választásáig, amiről csakhamar lemondott – az RMDSZ-ben. S ezzel a balul kiütött kollektív szerepléssel igazolódott még valami: a Nemzeti Szövetség Ideiglenes Tanácsa mellett működő nemzetiségi bizottság – állami hatóság végső soron –, bár Király irányításával rendkívül hasznos munkát végez, nem tarthat igényt a gyámkodásra a túlbuzgón tapasztalatlanak, tehetetlennek kikiáltott, legitim RMDSZ-vezetőség fölött. Ami pedig a Király Károly érvrendszerében gyakran szereplő tapasztalatot illeti, a magam baján-karán tanultam meg: vannak olyan tapasztalatok, s a diktatúra idején szerzett politikai-szervezési ismeretek többnyire ilyenek, amelyeket minden demokratikusan gondolkozó embernek sürgősen el kell felejtene. Eszembe nem jut azt mondani, nekem ez sikerült, de biztos állíthatom: őszintén, tudatosan törekedtem, hogy úgy legyen.

Legfőbb ideje kitérnem elnökké választásom, pontosabban az azt megelőző vita, jelenet – mindjárt látni fogjuk: volt ilyen is – taglalására.

Ahogy a kongresszushoz közelebb jutottunk, egyre világosabbá vált előttem, hogy – elsősorban önmagam előtt vállalt – megbízatásom vége felé közeledik. Ezt az egyik elnökségi gyűlésen szóba is hoztam. Csak az utódlás kérdése foglalkoztatott. Nem volt kétséges előttem: fiatalot kell a szövetség élére állítani. Még ha nincs is kellő tapasztalata – ugyan ki politizált közülünk közéleti többszólamúságban, reális szólásszabadságban? –, még ha nem is eléggé ismert, vállalni kell az akkoriban alakulató „új induláshoz új embert, foltatlan ügyszökhöz foltatlan vezetőt” elvvel együttjáró kockázatot. Sorra vet-

tem az eltelt hónapok alatt megismert RMDSZ-embereket. Életkor, szakmai végzettség, melyik régió szülötte, milyen valóságú és melyik ideológiai irányzathoz áll közelebb, mennyire beszéli a román nyelvet, milyen a fellépése, helyzetfelmérő adottsága, tárgyalókészsége, s végül, működik-e benne az a személyi varázs, sugárzik-e belőle az a bizalomkeltő erő, amit karizmának nevezünk? Ezek voltak elsődlegesen a szempontjaim. S elég hosszas keresés után, alapos mérlegelés után úgy éreztem, hogy megtaláltam a jelöltet. Egyszer láttam-hallottam a Nemzeti Megmentési Front tanácsának az ülésén és több ízben RMDSZ-találkozókon. Felhívtam telefonon, és megkérdeztem: ha jelölnék, vállalná-e a szövetségi elnökséget? Érződött a hangján, érdeklődésem váratlanul érte, de nyugodtan megmagyarázta, más, fizikusi képzettségével kapcsolatos tervei vannak. Tehát: nem. Ez a férfiú Kolumbán Gábor akkori székelyudvarhelyi polgármester volt.

Indulásom hazuról hasonlított ama január eleji útra kelésemhez Kolozsvárra. Csakhogy feleségem, miközben a kabátomat gombolgatta, sálamat igazgatta, megkérdezte:

– Megígéred?

Bólintottam:

– Megígérem.

– Biztosan?

– Biztosan.

Ígéretem úgy szólt, hogy hazatérve, politikai felelősségemtől szabadultan, újra civilként, bravúrokra ismét kész könyvesemberként lépem át házunk küszöbét.

Mindezt el kellett mondanom, annak megértése érdekében, hogy amit átéltem, s amiről mindjárt szó lesz, nem személyes érdekhez vagy pláne hatalomvágyhoz, szereplési kényszerhez fűződött, hanem az én felfogásomban közügy volt. Aszerint próbáltam viselkedni és dönteni, hogy a köznek jó legyen. Ak-

kor is, amikor nemet, akkor is, amikor igent mondtam. S most próbáljuk meg végigkövetni a Domokos-affér főbb mozzanatait.

Említettem az előbbieken, hogy a kongresszus előtti estén nem sikerült találkoznom Cs. Gyimesi Évával. Azt is előre bocsátottam: ha az üzenetében emlegetett „nagyon fontos dologban” sikerül elbeszélgetnünk, talán más fordulatot vesznek az események. Most hozzáteszem: megtörténhet, együtt keresünk megoldást, s alighanem együtt is teszünk javaslatot, miután én is megtanácskoztam volna az ügyet másokkal, és Éva sem csak személyes elgondolását képviselte volna.

De így, reggel, már a Szakszervezetek Háza nagytermében, a kongresszus színhelyén olvastam el a küldöttek között terjesztett röplapot, amely így hangzott:

Tisztelt Kongresszus, kedves Barátaim!

A kolozsvári szervezet mindannyiunk számára rendkívül jelentős politikussal gazdagodott: Szöcs Géza végleg hazatért.

Személyében a romániai magyarság jogaiért folytatott hosszas és következetes küzdelem képviselőjét üdvözölhetjük. Az első romániai magyar szamizdat – az Ellenpontok – egyik szerkesztője. 1982-ben, az illegális folyóirat 8. számában jelentették meg 10 pontban a romániai magyarság máig érvényes jogi követeléseit. Ebben a kockázatban Ara-Kovács Attila és Tóth Károly mellett már akkor részt vállalt Tőkés László is.

Szöcs Géza a lebukás és meghurcoltatás után sem hagyta abba a létbiztonságát veszélyeztető emberi jogi harcot: Király Károllyal, Dorin Tudorannal együtt és egyedül is a világ nyilvánossága előtt vállalta a kisebbség szolgálatát egy közös, jobb jövő érdekében. A romániai magyarság számottevő része nem sokat tudott akcióiról, és a velejáró áldozatokról.

1983-tól személyesen magam is – Cseke Péterrel együtt – csatlakoztam a közös ügryhöz, amelynek számomra és még néhányunk szá-

mára akkor, Szöcs Géza volt a szimbóluma. Nem ritkán egyidejűleg voltunk a Szekuritátén, ugyanazon a napon volt nálunk házkutatás. Ezt csupán azért jegyeztem meg, hogy tanúságot vállaljak mellette.

Szerkesztő társai rövidesen eltávoztak az országból. 1986-ban őt is arra kényszerítették, hogy elhagyja Erdélyt, de megtartotta román állampolgárságát, azzal a szilárd elhatározással, hogy visszatér Kolozsvárra, mihelyt a történelmi helyzet megengedi. Svájcban, Nyugat-Németországban és végül Magyarországon folytatta politikai tevékenységét a demokráciáért és a kisebbségek jogaiért. Ezzel nagy politikai tekintélyre tett szert.

Szöcs Géza következetes ellenzéki életpályája most hidat jelent történelmi közelmúltunk és jövőnk között. Kolozsváron – nem véletlenül – az ifjúsági szervezetek állottak mellé a leghatározottabban. Ezért lett megyénk szenátor-jelöltje is.

Sohasem volt párttag, sohasem vállalt politikai kompromisszumot a mi érdekeink rovására. Biztos, jól jövedelmező állást, családjá létbiztonságát áldozza fel, hogy ezután itthon álljon a közös ügy szolgálatába.

Az RMDSZ elnöki tisztségébe javasolom.

Személyében – Tőkés László mellett – a legradikálisabb kisebbségpolitikai út testesül meg. Nem köti semmi múltbeli politikai engedmény, nem kompromittálta magát ilyen tekintetben. A politikát profi szinten műveli. Személye fedezet arra, hogy a látszatát is elkerüljük annak, hogy az RMDSZ újkommunista stílusú szervezet.

Elnökjelöltem az RMDSZ élén: Szöcs Géza.

Válasszátok őt!

Cs. Gyimesi Éva

A kongresszus első napján, Nagyváradon.

A levél – sokakkal ellentétben – nem lepett meg, és távol állott tőlem, hogy benne magam elleni támadást lássak. Lám, gondoltam, mást is foglalkoztat utódom megtalálásának a kér-

dése. Amit természetesnek és – otthon tett ígéretemre gondolva – talán még örvendetesnek is találtam.

Eltelőben volt az első nap. Túljutottunk az elején kirobbant procedurális vitán, elhangzott számos hozzászólás, köztük olyan is, amelyik élesen szembeállította a „reformkommunistákat” vagy újkommunistákat a demokratikus orientációjú tagokkal, amikor szót kért Cs. Gyimesi Éva, s elmondta a kongresszus egyik, gondolatokban leggazdagabb hozzászólását. „Röplapjáról”, a benne foglalt javaslatról nem tett említést, de miután elmarasztalta az RMDSZ kezdettől fogva működő centralizáltságát, „amely emlékeztet a volt kommunista párt centralizáltságára”, és hitet tett – igen szépen és meggyőzően – a vezetős szerepre jogosult fiatalok, a tiszta emberek mellett, beszédét ezekkel a szavakkal fejezte be: „S végül egy ígével szeretném zárni mondandómat: aki az életét mindenáron meg akarja tartani, elveszti azt! Erre parafrázálnám: aki a szerepét vagy a tekintélyét mindenáron meg akarja tartani, elveszti azt. Következésképpen egy ügyet, a közös ügyet veszítjük el, hogyha így állunk.”

Úgy véltem, a címzett világos, s az üzenet is félreérthetetlen. Különösen, ha kiegészítettem a röpirat szövegével. Nem Évának a szókimondása vágott mellbe, hanem ellenkezőleg, az, hogy nem beszél nyíltan, megkerüli a már mindenki által ismert álláspontját. Nincs kizárva, hogy a pillanat kiváltotta emóciótól volt, de úgy éreztem, hogy itt már nem funkcióról, elkötelezettségről, politikusi diplomáciáról van szó, hanem valami sokkal többről: emberi méltóságomról.

A replika jogán szót kértem, és azt hiszem, nagyon izgatottan – ilyenkor, sajnos, zavarón hadarok – elmondtam a következő, rögtönzött, a gyűjteményes kötetből a rövidség okán csak szemelvényekben, szerkesztett formában ideiktatott szöveget:

Pár szóban csupán, nyilatkozatot szeretnék tenni. Azt hiszem, tisz-

ta vizet kell öntenünk a pohárba, nyíltan kell beszélünk. Bár kimondott pártfunkcióm nem volt, 1984-ig a párt központi bizottságának tagja voltam. Nem akarom most magyarázni, hogy mi volt a helyzetem, mit tettem, mi volt a célom és mint éltem. Aki ezt tudja, az tudja, aki nem tudja, az nem tőlem fogja megtudni... A négy hónap alatt, amíg a szövetséget próbáltam vezetni, az égvilágon semmiféle előnyhöz sem jutottam, a fáradtságot, a kételyeket, a gyötrődést, csalódást, s olykor örömet kivéve... Megkérem, hogy aki ezután felszólal, és velem kapcsolatban mondanivalója van, bármilyen súlyos az, nyugodtan megnevezhet, nyíltan rám olvashatja a hibáimat, amelyeket a múltban vagy a közelmúltban követtem el... De a bújócskának, ami itt kialakult – és nemcsak Gyimesi Évára gondolok – szerintem véget kell vetni.

Jó hónappal ezelőtt bejelentettem egy elnökségi gyűlésen: tekintettel arra, hogy életem összefonódott a Kriterion Könyvkiadóval, nem tudom elképzelni azt, hogy megváljak ettől az intézménytől. Másodszor: az eltelt három hónap jobban megviselt, mint gondolhattam volna. Harmadszor: nem akarom, hogy a tény: a központi bizottság tagja voltam, teherként jelentsen a szövetségre nézve. Közben megtörtént a marosvásárhelyi provokáció. Eddig tartózkodtam szándékom bejelentésétől, nem óhajtottam, hogy valaki azt higgye: azért nem vállalok tovább tisztséget az RMDSZ-ben, mert megriadtam az előállt fenyegető helyzettől, vagy megijedtem az engem a sajtóban naponta elárasztó fenyegetésektől. Bejelentem hát most, változott helyzetben, s elmondom, hogy első leszek, aki boldogan támogat egy olyan embert, aki a többség bizalmát élvez. Kérem hát nyilatkozatomat figyelembe venni: nem kívánok indulni az elnöki funkcióért sorra kerülő választáson.

Hozzászólásom kitért még a kritikára: hol a centralizáló, diktáló vezetési módot hányják a szememre, hol azzal vádolnak, hogy kiépítetlen, vidéken nem eléggé érezhető a központi vezetés. S arra is, hogyan képezem el, sok évi bukaresti tartózkodás

után, még a mostani negatív tapasztalatok után is, a magyar-román párbeszédet és együttműködési távlatot.

Jóformán be sem fejeztem a mondókámat, nem ért véget a szavaimat fogadó taps, ami – bevallom – meghatott, amikor mellettem termett a tribünön Gyimesi Éva, és beszélni kezdett:

Miután megtapsoltuk, még egyszer meg fogjuk tapsolni Domokos Gézát. Tehát azt szeretném megkérdezni, hogy a kongresszus is úgy értette, ahogy Domokos Géza úr értette ezt? Igen?!... Kérem szépen, itt félreértés van!... És félreértés volt, mert ezt én nem intéztem személyeknek, személy szerint Domokos Gézának sem. De vannak azért országos szinten, az egész RMDSZ-en belül, valljuk be őszintén, aki-nek inge, vegye magára. Ez egy. A másik pedig az, hogy a politika nem ismeri a személyes érzékenységet, a tolerancia, gondolom, éppen abban is megnyilvánul, hogy két nem azonos világnézetet képviselő ember türelmes lehet egymással, és nagyon becsülheti és szeretheti egymást, annak ellenére, hogy politikai-stratégiai elképzeléseik nem egyformák.

Következett az emlékezetes puszi, amely, a rosszmájúaknak hála, „Júdáscsók” néven vonult be némely annalesekbe. Jómagam elfogadtam a választ, az érveléssel is egyetértettem. És, ha valaki azt kérdi, meggyőződéssel igazolom: mi, Gyimesi Évával sok éven át, nehéz időkben, nemcsak türelmesek voltunk egymáshoz – erre különben nem nagyon volt szükség –, hanem őszintén becsültük és szerettük egymást. Legalábbis én így éreztem mindig.

A küldöttek többségében ellenérzést szült a tribün mikrofonja előtt lezajlott, érzelmes jelenet. Amit meg is lehetett érteni. A politika, az ideológiai nézetütköztetés az érvek és érdekek terrénuma. De hát... emberek vagyunk. Éva sok mindenben átment, szabadságelveiért és istenhitéért többszörösen megszenvedett asszony volt, én meg – újabb bizonyítékként an-

nak, hogy nem vagyok igazi politikus – világleletemben hajlottam a szentimentalizmusra.

* * *

Részletesebben ki kellett térnem a kongresszusnak erre az epizódjára, mert az általa elindított tisztázódást megoldás-keresési folyamat, a teremben vagy szünetek idején, vacsora közben, éjjeli beszélgetések nyomán felismertem: ha a közakarát úgy tartja szükségesnek, vállalnom kell az újabb megbízatást. A nyilatkozatban felsorolt visszalépési indokokról nem feledkeztem meg – csak megemlítem, hogy a három év múlva bekövetkezett, végleges eltávozásomkor a napi politikából lényegében ugyanazokra az okokra hivatkoztam –, de félre kellett tennem mindent, a megbántódást és otthon tett ígéretemet is beleértve, hogy józanul belássam a helyzetet és helyzetemet. Véget vessek elsősorban a magam bizonytalanságának.

Mint mindig, amikor jóhíszemű emberek bonyolult helyzetbe, nehezen megválaszolható kérdések elé kerülnek, az ésszerű kompromisszum segített: Szócs Gézát főtitkárrá választotta, engem elnökké tett az RMDSZ első kongresszusa. Máig fülemben csengenek druszámnak a rá jellemző szellemességgel – Churchill után szabadon – elmondott hajnali szavai: *„Biztos vagyok benne, hogy sokan azzal az érzéssel mennek haza, hogy ez rossz megoldás volt. Biztosan rossz megoldás volt, aminél rosszabb csak az összes többi lett volna.”*

Ez a megállapítás hosszas és fárasztó beszélgetések, személyek és csoportok megegyezése nyomán hangozhatott el. Eredményt mutatott és egyúttal eljövendő ütközéseket is jelezte. Ezért is maradt meg oly élesen az emlékezetemben.

Sok mindent el kellene még mondanom, számos lényeges részletre nem tértem ki. De hát személyes visszaemlékezést

írok, nem pedig történeti dolgozatot. Egy valami azonban parancsolóan ide kívánczok. Tőkés László kivételes szerepe. Valahányszor feszült helyzet keletkezett, márpedig volt ilyen elég, ő nyugtatta meg a kedélyeket; tárgyilagosan, bölcsen ő mutatta meg a megoldás útját. Feltételezem, hogy nem csak én jegyeztem meg – s én sem azért, mert közvetlenül érintett voltam – a következő, a Katona Adám felszólalására reflektáló eszme-futtatását:

...Amerikában és másutt is külföldön többször kifejeztem, hogy nem értek egyet azzal a demagóg antikommunizmussal, amelynek például egy Pozsgay is áldozatul esett Magyarországon és az olyanfajta antikommunizmussal, amely, teszem azt, Hajdu Győzőt és Király Károlyt egy kalap alá veszi, és a kommunizmus címén ugyanabban az ítéletben részesíti. Nos, nyilván, amikor így vetem fel a kérdést, végletesen szólok. Hadd világítsam meg más oldalról: keresztyének és kommunisták kerültek ellentétbe az előbb. El kell mondanom, hogy az úgynevezett keresztyének sem viszonyultak sok tekintetben méltóbban, mint az úgynevezett kommunisták, gondolok itt megannyi főpapra és korrumpált, megrontott papi emberre. Tehát be kell látnunk, hogy nincsen olyan kategória, amely alapján egyértelműen szét lehetne választani az ilyen- vagy olyanfajta embereket. Ezt én mondom, a lelkipásztor, aki épp eleget szenvedtem az úgynevezett kommunizmustól, tehát gondolom, hogy senki nem érti félre, nem akarok a kommunistáknak a prókátora lenni, de nem szeretném azt, hogy engem játsszanak ki a reformkommunisták ellen, mert azt mondták, hogy egyetlen hiteles, nem kommunista tagja van az elnökségnek, az én volnék. Hát én ezt a szembeállítást így, ahogy van, nem vállalom. A Temesvári Proklamáció 8-ik pontjával szemben is azért vannak fenntartásaim, mert a kollektív bűnösségnek a szellemét rejti magában, hiszen rengeteg értékes, nagy formátumú emberünk volt így vagy úgy kommunista, gondoljunk például Sütő Andrásra. Mindenkit ki lehet kezdeni, de gondolom, Sütő Andrást senki nem kérdőjelezi meg, azért

hoztam őt fel példának. Ilyen alapon rengeteg értékes emberünket lehetne taccsra tenni, és ettől őrizkednünk kell, nehogy ugyanazt a diszkriminatív kizárólagosság szellemét érvényesítsük most, a világ fordultán, amelynek szellemében minket is, sokunkat legalábbis, kizártak, a társadalom perifériájára szorítottak. Itt, véleményem szerint, egyedül az emberi értékeket szabad figyelembe venni. Gondolok itt Domokos Gézára, aki szerintem nagyon értékes munkát és nagy-nagy küzdelmet folytatott egy Kriterion fenntartásáért és továbbviteléért, vagy gondolok itt Király Károlyra, aki véleményem szerint középkelet-európai viszonylatban is előharcosa volt a diktatúra elleni, a Ceaușescu elleni harcnak, tehát nagyra kell értékelnünk személyüket. Ez nem azt jelenti, hogy mindenben egyetértek mostani álláspontjukkal vagy véleményükkel, de semmiképpen nem szabad antikommunista alapon vagy reformkommunista megbélyegzéssel rájuk mutatni.

Tökés László, nem csupán a fenn tárgyalt kérdésben, a kongresszus nemcsak legnépszerűbb, de legkiegyensúlyozottabb küldöttének bizonyult. Eszményi moderátor volt, a tolerancia és nyitottság megtestesítője. Valóságos drámája a Romániai Magyar Demokrata Szövetségnek, hogy tiszteletbeli elnöke fokozatosan eltávolodott az olyannyira szükséges integráló szerepétől. Választott ideológiájának – a konzervatív eszmeiségnek – már-már kizárólagosan gondolkodó képviselője lett, s ami még jobban csökkentette béketeremtői, emelkedett egyensúly-vigyázási esélyeit, hagyta, hogy nevét zászlójára tűzze a szövetség legradikálisabb, s ebből kifolyólag nem egyszer legtürelmetlenebb csoportosulása. Hinni szeretném, hogy nem kell magyaráznom: ezzel a megfigyeléssel nem ítéletet mondok, azt majd – elismerő vagy elmarasztaló lesz-e, nem tudjuk – megteszi a történelem. Még csak a püspök úr jogát sem tagadom, hogy magának politikai platformot és eszmetársakat válasszon. Azt a megállapítást kockáztatom meg csupán, hogy az RMDSZ rendkívül összetett jellegét nézve, mind ideológiai

alapvetés, mind stratégiai és taktikai elképzelés tekintetében, Tókécs László – erősen hangsúlyozott preferenciáival – küldetése teljesítését önkorlátozta, tette idő múlásával majdnem lehetlenné.

* * *

Befejezésül ehhez a fejezethez, ha röviden is, szólnom kell a váradi kongresszus egyik alapkérdéséről, a Nemzeti Megmentési Fronthoz való viszonyról. A legtöbb felszólalásban ehhez kapcsolódott az RMDSZ eljövendő sorsa: érdekvédelmi tevékenysége, politikai orientációja, abbéli elhatározása, hogy a visszarendeződést pártoló, a szükséges reformokat és a jogállam megteremtését célzó törvények elfogadását minden jel szerint késleltető hatalom, vagy a gyökeres rendszerváltást, a nemzetiségi kérdés megoldását jogi garanciák, konkrét kormányzati döntések útján vállaló ellenzéki erőkkkel keresi az együttműködést. Erre vonatkozott, részben, elnöki beszámoló alábbi passzusa is:

A Marosvásárhelyen történetekkel szövetségünk tevékenysége a romániai magyarság jogai kivívásáért folytatott küzdelme új szakaszba lépett. Szertefoszlottak bizonyos illúziók, lejárt a töretlen optimizmus időszaka is, helyét átvette a józan tisztánlátás, a felelősségteljes vizsgálódás igénye. Úgy vélem, nem céljainkat, nem programunkat kell módosítanunk, de tárgyilagos komolysággal számot kell vetnünk helyzetünkkel, a román társadalom mai tudatállapotával, a politikai erők színeképével, a demokratizálódási folyamat esélyeivel. Számot kell vetnünk azzal, hogy a politikai pluralizmus még nem demokrácia, hanem annak csupán előfeltétele. Ilyen értelemben, úgy vélem, helyesen jártunk el, amikor a forradalmat követő első hetekben együttműködtünk a Nemzeti Megmentési Fronttal, mivel a demokrácia kibontakozási folyamatának egyik fő mozgatóerejét, a kisebbségi jogok visszaszerzésé-

nek egyik garanciáját láttuk benne. Üdvözlöttük a Front januári Nyilatkozatába foglalt kisebbségpolitikai elveket és programot, meg kell azonban állapítanunk, hogy a Nemzeti Szövetség Ideiglenes Tanácsa és a kormány ezek javarésztét nem váltotta valóra. Egészében véve, az államhatalom legfelső szerveinek magatartása a kisebbségek ügyében következetlenséget árult el, lényeges kérdésekben, döntő pillanatokban habozásról és bizonytalanságról tanúskodott, a tennivalók érdemi rendezését elnapolta. Ennek következtében az RMDSZ is fenntartással élt az államhatalmat gyakorló szervek, illetve a Nemzeti Megmentési Front mint politikai mozgalom iránt.

Másfelől azt is meg kell állapítanunk, hogy a jelentős politikai pártok egyike sem dolgozott ki mostanáig átfogó, demokratikus szemléletű nyugvó programot a kisebbségek kérdésében. Ez a magyarázata annak, hogy a politikusok nyilatkozataiban, a különböző pártok sajtójában néhány helyesen értelmezett alaptétel hangoztatása minduntalan váltakozik seregnyi félreértelmezéssel, téveszmével, agresszív figyelmeztetéssel vagy egyenesen rágalommal.

A liberális párt iránt itt-ott feltűnő érdeklődésen túl senki sem ajánlotta fel egyértelműen a szövetséget egyik ellenzéki formációval sem, de úgyszólván mindenki óvott a Fronttal való szövetkezéstől. A volt pártaktivisták nyílt színre lépése, a januári nyilatkozatban foglalt ígéretnek be nem tartása s az együttműködés vállalása a Vatra Românească szélsőségeivel sokat nyomott a latban. Döntően befolyásolta Ujj János, Katona Ádám, Tökés László, Cs. Gyimesi Éva, Kapcza Imre, s hogy az engem nem nagyon kedvelő, de rendkívül aktív és örövendetesen színvonalas MISZSZ-táborról se feledkeznek meg – Gálfalvi György egyenesen rájuk bízta volna az RMDSZ vezetését –, Szócs Géza, Szilágyi Zsolt vagy Zsigmond László, be kell ismernem, az enyémnél radikálisabb véleményét.

Az említett stratégiai kihívás megválaszolásával függött össze a vissza-visszatérő kérdés is: kit támogasson az RMDSZ a

három elnökjelölt, Iliescu, Rațiu és Câmpeanu közül? Erre a dilemmára a következőkben keríték sort.

Záróakkordként még elmondom, a közösségi cselekvések megítélésében van nekem egy teszt-ismérvem: Krenner Miklós (Spectator), az erdélyi polgári liberális gondolkozás egyik legtisztéletreméltóbb alakja mondotta Dsida Jenő sírjánál: *„Mi nem gyakoroltuk az emberi méltóság és a kisebbségi belső egyensúly tiszteletét”*. Rendszerint ezen is mérem demokratikusnak hitt, de sokszor ettől nagyon távol álló közületi tetteink értékét. Nos, az RMDSZ első kongresszusa a múlté, szereplői közül nem egyet háttérbe szorított vagy végleg eltávolított a tarajló idő, határozatai kritikai felülvizsgálatra, kötelező továbbgondolásra szorultak. Úgy érzem viszont, hogy az emberi méltóság és a belső egyensúlyunk tiszteletéről szóló krenneri igény elkísért bennünket Váradra – akár tudtuk, akár nem –, s mi azért tettünk róla, hogy otthon érezze magát közöttünk.

A TULIPÁN NEVÉBEN

Az új elnökség április 27-én, pénteken tartotta meg első ülését Kolozsváron. A titkos szavazással megválasztott 19 tagú testület – nevük után a kapott szavazatok száma –: Domokos Géza (74), Szöcs Géza (71), Béres András (68), Markó Béla (66), Formanek Ferenc (61), Szilágyi Zsolt (58), Cs. Gyimesi Éva (58), Csutak István (56), Bodó Barna (55), Kántor Lajos (52), Zonda Attila (48), Toró T. Tibor (48), Eröss Péter (48), Nagy Béla (47), Verestóy Attila (46), Sylvester Lajos (45), Vida Gyula (42), Kolumbán Gábor (42), Káli Király István (42). A kongresszus után nemsokkal Magyarországra áttelepült Formanek Ferenc helyét az eredménylistán következő Szilágyi N. Sándor (40) foglalta el.

A gyűlésről kiadott közleményben olvashatjuk:

A testület meghallgatta Czédly József beszámolóját a szervezet pénzügyi helyzetéről, és határozatot hozott ennek javítása érdekében, beleértve a tagdíjak beszédésének a rendezését is.

Ezután az elnökség rátért az ülés legfontosabb napirendi pontjára, az elnök, a főtitkár, alelnökök és titkárok munkakörének meghatározására. Az elnök és a főtitkár ajánlására, titkos szavazással megválasztották az alelnököket és a titkárokat. Döntöttek a Szervezeti Szabályzatban nem rögzített tisztségek betöltéséről is. Az elnökség megbízta Kolumbán Gábort a gazdaságpolitikai kérdések irányításával.

Az elnökség meghatalmazta a temesvári népgyűlésen, április 28.-án résztvevő küldötteket, hogy képviseljék az RMDSZ álláspontját.

Az elnökség felhatalmazta Domokos Géza elnököt, Szöcs Géza főtitkárt, Bodó Barna alelnököt és Balázs Sándort, a Kolozs megyei szervezet elnökét, hogy tárgyalásokat folytassanak a köztársasági elnökjelöltekkel, az elnökválasztással kapcsolatos álláspontunk kialakítása érdekében. Ebből a célból megbízták a titkárságot, hogy dolgozzon ki egy csomagtervet nemzetiségünk elvárásairól, amely a tárgyalások alapjául szolgál.

Külön napirendi pontként szerepeltek a választással kapcsolatos gyakorlati teendők.

A kongresszuson megválasztott elnökön és főtitkáron kívül, elnökségi határozattal, a következő tisztségviselőkből állt a szövetség végrehajtó testülete: Alelnökök: Bodó Barna, politikai kapcsolattartás; Formanek Ferenc, szervezési kérdések; Béres András, ideológia és kultúra; Titkárok: Pillich László, szervezés; Csutak István, információ, adatbank; Borbély Ernő, tájékoztatás. Egyéb funkciók: Elnökségi ügyvezető (választási kampányfőnök) – Zonda Attila; elnökségi kabinetfőnök – Bitay Ödön; főtitkársági kabinetfőnök – Kónya Sándor; gazdasági igazgató – Czédly József. Mint a fenti közleményből láttuk, Kolumbán Gábor a gazdaságpolitikai irányítómunka felelőse lett.

Lakhelyenként 1-1 temesvári, szatmári, marosvásárhelyi, sepsiszentgyörgyi, csíkszeredai, 2 bukaresti és 3 kolozsvári tisztségviselője volt a szövetség vezetőségének. A bukaresti elnökségi központhoz 6, a kolozsvári főtitkársághoz 4 munkakör tartozott. Nem egészen egy héttel Várad után, életbe lépett a két-központúság kiépítéséről és a méltányosabb területi képviseletről hozott kongresszusi döntés. Az új szervezési keret megfelelő működésére azonban elég sokat, tulajdonképpen éveket kellett várni. Korszerű infrastruktúra kiépítésére, az információ

begyűjtési, tárolási és áramoltatási mechanizmusának működtetéséhez, valamint a döntéshozatalhoz és kapcsolatépítéshez szükséges szakértői háttér biztosításához sok pénzre volt szükség. Annak pedig – zömét a tagdíjakból befolyt összeg tette ki – erősen híjával voltunk.

Itt mondom el, Czédly József a tanúm: mivel tagdíj-részese-désünket – a begyűjtött összeg 20 százalékát – a megyei szervezetek többsége, az elején legalábbis, eléggé rendszertelenül utalta át a bukaresti bankszámlára, szinte lehetetlenség lett volna segítség nélkül fedezni az időközben kormányhatározattal saját tulajdonba adott, Herăstrău utcai pompás székház kiadásait, bérezni a szövetség első három alkalmazottját – titkár-nő, gondnok, sofőr –, és megvenni a kimustrált, vén Dacia koc-sit. A segítséget az a megállapodás hozta, amelyet 1990. január 14.-én Zöld Ferenc, a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének igazgatója, és, megbízásomból, Tözsér József, az akkor újjáalakuló Hargita megyei könyvterjesztő igazgatója írt alá. Együttműködésünk része volt a Göncz Árpád magyar író-szövetségi elnök által patronált, „Könyvet Romániának” moz-galomnak, amely számos erdélyi magyar községi, egyházi, iskolai könyvtárt juttatott az oly régóta várt, a diktatúra utolsó évtizedében Romániából kitiltott könyvekhez. Mivel a mára már jórészt elfelejtett, de a maga idejében hallatlanul fontos, az RMDSZ indulásában pedig, mint láttuk, döntő jelentőségű mozzanatról van szó, ide iktatom a Zöld-Tözsér megállapodás szövegét. Nemcsak kordokumentum értéke miatt. Sokat mond – amikor már kezdetét vette az egy-két hónap múltán szinte kollektív rögeszmévé vált román bizalmatlanság a magyaror-szági kiadványokkal szemben – az adománytevő könyvterjesz-tők felelős gondolkozásáról, jó helyzetismeretet és bölcs politikai magatartást tanúsító orientációjáról.

1. A magyarországi fél vállalja a magyarországi könyvkiadók,

könyvterjesztők és nyomdák, valamint egyéb intézmények könyvaján-dékainak összegyűjtését (címlisták alapján), válogatását és szállításra való előkészítését.

1. A válogatásnál a magyarországi fél mindenekelőtt csak az iro-dalmilag, esztétikailag, szakmailag értékes könyveket veszi figyelembe és nem járul hozzá olyan művek kiviteléhez, melyek sérthetik Románia területi szuverenitását és zavart, félreértést okozhatnak a román-ma-gyar barátság elmélyítésében, különös tekintettel politikai-propaganda célzatú művekre.

A magyarországi fél arra törekszik, hogy olyan kiadványok kerül-jenek a romániai olvasók kezébe, amelyek a diktatúra idején nem voltak hozzáférhetők, mint pl. alapvető kézikönyvek, lexikonok, szótárak, gyermek és ifjúsági művek, magyar és világirodalom klasszikusai, ro-mán írók Magyarországon kiadott művei, szak- és ismeretterjesztő könyvek, valamint klasszikus és modern zene-, vers-, és meselemezek.

2. A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése tagvállalatai segítségével szakszerű csomagolásban, a tartalom (cím és példány-szám) feltüntetésével készíti elő szállításra a könyveket.

3. A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése vállalja, hogy a küldeményeket az elosztó székhelyére szállítja.

Cím: Csíkszereda, Petőfi u. 10.

4. A magyarországi fél hozzájárul ahhoz, hogy a romániai elosztó-nak térítésmentesen eljuttatott könyvek kereskedelmi forgalomba ke-rüljenek.

Ugyanakkor ragaszkodik ahhoz, hogy a magyarországi fogyasztói ár 50%-ánál magasabb lej árat az elosztó nem állapíthat meg.

A magyar fél javasolja, hogy az ármegállapítás a vásárló számára legyen méltányos s a társadalom minden rétege számára hozzáférhető.

5. A magyar fél kéri, hogy a könyvek eladásából befolyt összeget kulturális célokra használják fel.

A magyarországi fél a „Könyvet Romániának” mozgalom koordi-nációs bizottsága tagjaként is elősegíti e célkitűzések megvalósítását.

6. *A magyar fél vállalja, hogy minden lehetséges módon támogatja a terroristák által elpusztított bukaresti egyetemi könyvtár könyvtárlományának pótlását és kéri az illetékeseket, hogy igényeiket juttassák el a magyar félhez.*

A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése vállalja, hogy e kérdésben messzemenően együttműködik a magyarországi könyvtárakkal, intézményekkel, egyházakkal és magánszemélyekkel.

II. A romániai fél egyetért a magyarországi fél válogatási szempontjaival, ugyanakkor fenntartja magának a jogot, hogy esetenként bizonyos könyvek terjesztését nem tartja kívánatosnak.

1. *A Hargita megyei Könyvterjesztő Vállalat raktárakat biztosít az érkező küldemények részére és a szállítási jegyzékek alapján a romániai kereskedelmi törvényeknek megfelelően veszi át azokat.*

2. *A romániai megbízott a magyar fél ármegállapítási szempontjait és kikötéseit tudomásul veszi.*

3. *A Hargita megyei Könyvterjesztő Vállalat az elosztást a megyék magyar anyanyelvű lakosságának számaránya szerint végzi.*

4. *Az elosztó az eladásból befolyt összegek árrésen felüli részét befizeti a Romániai Magyar Demokrata Szövetség számlájára és Domokos Gézával, a Nemzeti Megmentési Front tanácsa tagjának segítségével törekszik arra, hogy a befolyt összeget kulturális célokra használják fel.*

A jelen könyvajándékozási akciót a felek átmeneti megoldásnak tekintik s törekszenek arra, hogy a két ország közötti könyvkereskedelmi forgalom rendszeres és folyamatos legyen, különös figyelemmel egymás országaiban élő nemzetiségek könyvellátására.

Bűnbánón bevallom, hogy igyekeztünk ugyan az egyezés II. fejezete 4. pontjának a szó szerinti betartására, de élve a kiskapuval, amelyet a „törekszik arra” előírás megnyitott, bizony nem csak kulturális célokra használtuk fel a Csíkszeredából bank útján átutalt – tehát ellenőrizhető – pénzeket. Törekedni törekedtünk, de – mint említettem – , nagyon sok helye volt az adománynak. A választási törvény életbe lépéséig, amely elő-

szőr rendelkezett a választásokon induló pártok és szervezetek pénzforrásai felől. Ettől kezdve egy, a januári megállapodáshoz csatolt kiegészítés alapján, megszűnt az RMDSZ könyvadományok útján történő támogatása. „*A magyar fél az eredeti megállapodás szellemében azt kötötte ki, hogy a könyvek eladásából befolyó összeg csak kulturális célokra használható fel. Miután az RMDSZ politikai párttá való átalakulása megkezdődött, a magyar fél hangsúlyozza azt az eredeti kikötését, hogy semmilyen politikai mozgalmat vagy pártot nem támogat.*” Ez állt az iratban.

Megindult, központi és megyei szinten egyaránt a választási plakátok és szórólapok tervezése, nyomtatása és terjesztése. Ebben a munkában oroszlánrészt vállaltak az ifjúsági szervezetek. Anyagaik szövegét többnyire a polgári demokrácia, a szabadelvűség inspirálta. „*Mit akar a Demokrata Ifjak Szövetsége? – olvasom egyik megőrzött szórólapjukon, s jön a rövid, világos válasz: Otthont a hazában; az Egységben a jövő mellett, kongresszusi jelszó volt –; A népnek magántulajdont. Olyan törvényeket, melyek a POLGÁRT VÉDIK az államhatalommal szemben. Mindenki nyelvét értő államhatalmat. Anyanyelvi oktatást az óvodától az egyetemig, ÖNÁLLÓ INTÉZMÉNYEKBEN.*”

Nézem az RMDSZ oktatáspolitikai célkitűzéseit magába foglaló szórólapot, és elgondolom: minden változtatás nélkül újra lehetne nyomtatni az 1996-os választásokra. Az akkori és a mostani célok azonosak, ami sokat elárul az elmúlt hat esztendő immobilitásáról követeléseinket illetően. Nézzük a hat pontba foglalt felhívást: „*Anyanyelvű oktatási hálózatot a bölcsődétől az önálló alsó- és középfokú iskolákon (ahol erre lehetőség nincs, tagozatokon) keresztül a tudományegyetemig; oktatási-nevelési intézményeink legyenek saját költségvetésű intézmények, anyagi feltételeiket az állam biztosítsa; iskolaalapítási jog szavatolása az egyházak, testületek, alapítványok, magánszemélyek számára; az egyházi iskolák visszaállítása; a diákok, oktatók és kutatók lehetősége arra, hogy hazai*

és nemzetközi alapítványok segítségével ösztöndíjak és szerződések révén külföldi intézetekben tanulhassanak, illetve továbbképzésben részesüljenek; anyanyelvű felvételi vizsga lehetősége az ország minden egyetemén és főiskoláján.”

Ezt követte a felszólítás: „*Gyermekeink jövőjéért, nemzetiségünk felvirágoztatásáért a demokratikus Romániában, add szavazatodat az RMDSZ jelöltjeire!*”

Ugyanígy idézni lehetne a politikai irányelvekből is. A gazdasági célok közül pedig legalább három továbbra is a jövő zenéje marad. Még csak elmozdulás sem történt e tekintetben: „1. *A közbirtokossági erdők, kaszálók és legelők visszajuttatása jogos tulajdonosaiknak, illetve jogutódaiknak az 1948. évi telekkönyvi helyzet alapján.* 2. *A pénzügyi és hiteltevékenység újjászervezése, a szakosodás előmozdításáért ipari, kereskedelmi és magánvállalkozói bank létrehozása.* 3. *Az ország, főként a Székelyföld kihasználatlan turisztikai lehetőségeinek kiaknázása, ezen a téren a magánkezdeményezés felkarolása; a faluturizmus fejlesztése.”*

Ezek, az RMDSZ frissen elfogadott programja alapján kidolgozott és, köszönet a sajtónak, széleskörűen terjesztett választási elvek, mint a népes jelölő gyűlések mutatták, visszhangot váltottak ki, egyetértésre találtak a romániai magyar társadalomban.

Hasznára voltak a választási kampányfelelősöknek, de maguknak a képviselőjelölteknek és a választópolgároknak is a fáradhatatlan Dávid Gyula – a kolozsvári szervezet akkori mindenese – szerkesztésében megjelent RMDSZ-füzetek. A választási törvény magyarázatos szövegét, a szövetség szervezeti szabályzatát tartalmazta az első két kiadvány. Utánuk következtek a szintén nagyon időszerű, az RMDSZ falupolitikájának, a romániai kisebbségnek szentelt füzetek.

Emlékszem, mekkora érdeklődéssel tanulmányoztunk egy apró betűs, sűrűn gépelt eligazítót. *Hogyan szervezzünk egy vá-*

lasztási kampányt? – volt a címe és az amerikai Demokrata Párt egyik szakértőjének, Will Robinsonnak az előadását tartalmazta. Természetesen ezt az USA-léptékű útmutatót a mi kis vidéki közéletünkben, szerfölött szűkös anyagi körülmények között csak kis mértékben lehetett alkalmazni. De így is inspirált, ötletet adott, hasznos volt. Nem feledhetem – bár el tudom képzelni magyarosabb fordítását is – az egyik tipikusan amerikai kampány-tanácsot: „Amit mi mondunk, konzisztens és önmegerősítő legyen.”

* * *

Nem tudom, hogy történhetett meg, de volt egy pillanat, amikor úgy tűnt, az RMDSZ nem indulhat a nagy megmérettetésen. Nem jegyeztettük be, csak az utolsó napon, választási jelünket.

Előző este telefonál lakásomra Bitay Ödön, a székház éjjelnappali szolgálatosa, és azt mondja:

– Hallgass ide, most jövünk rá Czédlyvel, hogyha holnap estig be nem adjuk a központi választási bizottsághoz a jelünket, törölnek a listáról.

Családunkban, amikor váratlan dolog, kellemetlen meglepetés ért valakit, feleségem egyik olasz származású, volt évfolyamtársától, Veneziától eltanult, riadt felkiáltás következett: „Mamma mia!” Azt hiszem, ez történt ezúttal is. Utána tanácskozni kezdtünk Őcsivel, most már mi legyen, melyik grafikushoz forduljunk, ki vállal ennyire szoros terminusra egy ilyen, mégsem egyszerű, műfajilag ismeretlen természetű munkát.

Megegyeztünk, hogy reggelig törjük a fejünket, s akkor intézkedünk. Most amúgy is késő van, bármilyen jó ötletünk támad, nem sokra megyünk vele. Cudar éjszakám volt, rémesnél

rémesebb rajzokkal meg valamiért dühösen rám rivalló grafikusokkal álmodtam. De összeállt fejemben az utolsó szalmaszálát jelentő művészek névsora – Tamás Klára, a Kriterion bukaresti könyvgrafikusa volt a listavezető –, siettem vele a székházba.

Bitayt az íróasztal fölé hajolva találtam: nézegette a fővárosi képzőművészeti tanuló fia, András rajzait. Volt vagy tizenöt. Ceruzavázlat, de néhány tussal kihúzott munka is. Közöttük a sajtóban csakhamar „stilizált tulipán”-nak titulált mértani rajz. Melyről első gondolatom az volt: jól kifejezi, a vaknak is mutatja az RMDSZ pluralista, mindhárom eszmeáramlat felé nyitott karakterét. Utólag bevallom azonban, hogy nem voltam elragadtatva tőle, valahogy túl száraznak találtam, nem éreztem benne azt a rejtett, megmagyarázhatatlan valamit, ami még egy pontot vagy vonalat is – lásd Miro művészetét – vonzóvá, beszédessé tehet. Ami jelképiségét, tehát általánosan elfogadott „beszédét” megszólaltatja. Én, a járatlan, nem tudtam akkor még, hogy az igazi, az emberek akaratát egybefogó, szívét megdobbantó szimbólum úgy születik, hogy az égre írják, mint a Konsztantin császárt megrendítő keresztet. Nem fogtam fel, hogy a mi szerény választási jelünknek – mutatis mutandis – megvan ez az esélye. Czédly József már ott topogott az asztal előtt, várta, hogy készíthesse a kísérő iratot és indulhasson a bejegyeztetés helyére. Elfogadtuk a székelly színekre emlékeztető, fekete-vörös rombuszokat.

Így született meg, hála a találékony apa és grafikusnak készülő diákfiú szükség diktálta, azt is mondhatnám, kétségbeesés sugallta együttműködéséből a TULIPÁN, az RMDSZ választási jele. S mivel e jelben – túlozzunk egy kicsit – világgraszoló győzelmet arattunk, megmaradt mindmáig a szövetség címerének.

Hogy fizettünk-e honoráriumot Bitay Andriskának, nem veszek rá mérget. Mondottam már, igencsak megnéztük akkoriban, mire nyitjuk meg az RMDSZ horpadt bugyellárisát...

A jelöltállítás a megyei szervezetek autonómiájából következő szuverén jog volt. A Zonda Attila vezette központi komisszió naponta begyűjtötte a friss adatokat, az elnökség meg minden ülésén megvizsgálta a kampány menetét, s természetesen a szenátor-, illetve képviselőházi jelöltek lassan összeálló listáját, de senkinek sem jutott eszébe, hogy azok összeállításába beleszóljon. Ez csak hierarchikusan felépített pártoknál szokás, márpedig mi nem voltunk párt.

Aki idáig jut könyvem olvasásával, alighanem megáll, és gondolatban megkérdi: „Jó, jó, de hogy volt 1992-ben, a Hargita megyei jelöltállítással? Amikor ön, felrúgva a szabályt, saját jelölteket állított?” Így szól ugyanis napjainkig a fáma. Mi az, hogy fáma, vagyis szóbeszéd, híresztelés! Kaloda, amibe zártak, spanyolcsizma, amelyet lábamra húztak, tüzes vas, amivel sütögettek keresztyén testvéreim – vétklenül. De türelem, ha a Fennvaló engedi, eljutunk oda is, bepillantunk a hatalmi harcnak, a befolyásolási küzdelemnek ebbe a homályosuló varázstükrébe is.

Folytatom az előbb megkezdett gondolatot. Tehát az RMDSZ megyei szervezetei teljesen függetlenül indították jelöltjeiket.

Időnként felidéztem magamban Zsigmond Lászlónak, egy fiatal sepsiszentgyörgyi informatikus mérnöknek a kongresszuson elmondott szavait. Azt ajánlotta, hogy vigyázzunk arra: legyen képviselőjelöltjeink között „*aki kereszténydemokrata módon, aki szociáldemokrata módon, s aki konzervatív módon gondolkodik*”. Hogy – ez ragadta meg tulajdonképpen a figyelmemet – mindig legyen kéznél, amikor a magyarság érdekében valaki felé nyitni kell, az az ember, aki hitelesen és hatékonyan tud

tárgyalni. Nohát, ennek az elvárásnak aligha tehattünk eleget. Nemcsak azért, mert az ideológiai tagolódásnak az elején voltunk – s ha nem a politikai elitet, hanem a romániai magyar társadalmat, az RMDSZ-tagságot nézem, alighanem most is ott tartunk –, de azért is, mert a legtöbb jelölésnél a fő ismérv az ismertség, a szakmai, a régebben vagy újonnan megszerzett népszerűség volt. Örömmre akadt a 35 szenátor- és 144 képviselőjelölt listáján előttem évek óta jól ismert íróember, egyetemi tanár, lelkész, helyel-közzel jogász, mérnök is, de a legtöbb névről először hallottam. A döntő, igen helyesen, az volt, hogy a helyi közösségek, a választók ismerjék őket.

Ha átlapozzuk a korabeli újságokat, elénk tárul a ma nehezen elképzelhető társadalmi cselekvési kedv képe. Százával zajlanak le jelölési gyűlések, jelöltekkel való találkozások. Mint emlékszünk, itt-ott elég súlyos incidensekre is sor került, különösen a Kereszténydemokrata Parasztpártra járt rá a rúd. A Nemzeti Megmentési Front hívei, meggyőződésem, nem a saját fejuktől, hol itt, hol ott, főleg faluhelyen, provokálták, úgy is volt, bántalmazták a kampányt szervező parasztpárti aktivistákat, de még képviselőjelöltjeiket is. Így járt Ion Rațiu például, ha jól emlékszem, Buzăuban.

Az RMDSZ-nek, ilyen gondjai, tudtommal, nem voltak. Csak egy mozgalmasabb, már-már fenyegető szint öltött összejövétel híre jutott el hozzánk Kézdivásárhelyről. Történt pedig, hogy az őszintén tisztelt, nagy népszerűségnek örvendő Király Károly a város főterén tartott gyűlésen, nemcsak a köznép, de a rendezők értelmezése szerint is, Iliescu mellett korteskedett, amiből afféle ribillió, indulatos közbekiáltás, tribün felé nyomulás, s az egyik szemtanú, a megyei szervezet akkori elnöke szerint, némely köveknek a szorongatása lett. Rá tíz napra – közvetlenül a kampánycsend beállta előtt – Király, úgy látszik,

megértette a rá, illetve szenátorságára leselkedő veszélyt, és a bukaresti rádió magyar adásában felhívással fordult a magyar választói testülethez: szavazzanak Iliescu ellen. Memoárjában Király kitér arra, hogy Iliescu megneheztelt rá ezért a gesztusaért, csak arról hallgat szemérmesen, hogy mi előzte meg a döntést.

Kozsokár Gábor, Márton Árpád és Bajcsi Ákos társaságában, háromszéki, Kovászna megyei jelöltként magam is részt vettem választási találkozókön. Feledhetetlen marad számomra különösen a szentgyörgyi Szakszervezetek Házának zsúfolt nagytermében, illetve a kézdivásárhelyi Vigadóban lezajlott gyűlés. A szerte Erdélyben választási dallá előlépett *Tavaszi szél vizet áraszt*-tal, a soha, sem addig, sem azután nem látott tulipántenger emlékével, számos, a törvényhozásban tolmácsolásra váró kéréssel-követeléssel, a bizalom mindmegannyi kinyilvánításával tarisznyáltak föl azok a földijeink, akik néhány nap múlva az urnákhoz járultak.

Részemre külön jelentőséggel bírt a zágoni találkozó. A bukaresti rádió magyar adása bement a rendezvényt, a kezdési órával együtt. Így aztán nagyborosnyóiak, feldobolyiak és papolciak is eljöttek szép számban. A végén beszéltem egy brassói és egy kolozsvári családdal, ők útközben hazafelé hallották a rádióhírt. Nem sajnálták a félreeső Zágon felé zötyögni a rossz úton, hogy ott lehessenek a szemükben eseményszámba menő választási gyűlésen. Megható érzés volt a Mikes Kelemen művelődési ház padsoraiban látni Ferenc nagybátyámat, a teljes rokonságot, szomszédokat, iskolatársaimat, annyi – gyermek- és ifjúkoromra emlékeztető – ismerős arcot. Akkor már több mint harmincöt éve éltem Bukarestben, s bár időnként, elég ritkán, néhány órára hazaszaladtam, ez a visszatérés, közéleti jelentősége mellett, újfent megerősítette bennem a régóta érlelődő elhatározást: hazaköltözöm. Amint tehetem, ott ha-

gyom a fővárost, s életem körének bezárulásaként, őseim földjén teremtek magamnak és családomnak új otthont.

* * *

Említettem volt, hogy a kongresszuson többen szóvá tették: mi az RMDSZ álláspontja a köztársasági elnökjelöltek kérdésében? Támogatja-e a három jelölt valamelyikét, s kit választ közülük? Olvasóm azt is tudja, hogy a szövetség elnöksége felhatalmazást adott az országos elnöknek, a főtítkárnak, a politikai ügyekkel foglalkozó alelnöknek és a kolozsvári szervezet elnökének, hogy kezdeményezzen – egy emlékeztető alapján – tárgyalásokat Ion Iliescuval, Radu Câmpeanuval és Ion Rațiuval. Tárja föl előttük a romániai magyarság igényeit, elvárásait irántuk, alakítson ki olyan képet róluk, amely lehetővé teszi az elnökségnek, hogy a tagság egyre sürgetőbben feltett kérdésére választ adhasson.

A *Memento* – ez állt rajta címként – két részre oszlott. Az első felsorolta azokat az RMDSZ programjára épülő, főként az oktatás, művelődés és nyelvhasználat területére kiterő konkrét problémákat, amelyekre a tárgyalási partnerektől ugyanolyan konkrét feleletet, pontosabban politikai elkötelezettséget várt. A második részben a mi vállalásaink következtek: Románia területi épsége nem képezi vita tárgyát; nem a határok módosítására, hanem azok átjárhatóságára törekszünk; nem területi elkülönülés a célunk, hanem a nemzeti kisebbségek olyan független intézményrendszerének a létrehozása, amely összhangban áll Románia alkotmányos rendjével; nem áll szándékunkban kisebbiteni semmilyen formában a többségi nemzet jogait; nem kiváltságokat akarunk, hanem az európai kisebbségi normákkal azonos jogokat. Ehhez még egy zárómondat tartozott, amely leszögezte, hogy visszautasítjuk azokat az alaptalan vá-

dakat, miszerint a többségben magyarok lakta megyékben a románság üldözésnek lett volna kitéve, és erőszakos eltávolítására történnének kísérletek. Az ilyen vádak csak arra jók – szögezi le a dokumentum –, hogy táplálják a gyanakvást és ellenségeskedést, segítsék a demokratikus választásokat gátló ellenséges erőket.

Elsőnek Ion Rațiuval találkoztunk, az RMDSZ-székháztól száz méterre található villájában. Szívélyesen fogadott, az épület – valamikor Gusti professzornak, a bukaresti szociológiai iskola nemzetközi híré megteremtőjének a tulajdona volt – tágas nappalijában, ahonnan felvezetett a falépcsőn dolgozószobájába. Különös örömmel üdvözölte Szócs Gézát, akivel utolsó emigrációs éveiben többször találkozott. Meghallgatta exorzékát, tordai és kolozsvári emlékeiről, magyarokkal kapcsolatos emlékeiről beszélt – magyarul is mondott néhány szót –, hangsúlyozta a hosszas angliai tartózkodásának tapasztalatán nyugvó demokrata elveit s eltökéltségét, hogy az erdélyi humanista hagyományok szellemében előrevigye a románok és magyarok békés együttélésének ügyét. Megkért, hagyjuk ott emlékeztetőnket, hogy meditálhasson a benne foglaltakon. Másnap újra találkoztunk. Ezúttal pontról pontra vettük igénylistánkat. Rokonszenves volt, megértőnek mutatkozott, de általánosságokon kívül ezúttal sem mondott semmit.

Ion Iliescu ekkor már az RMDSZ-követelések, a szövetségi stratégia, mi több, tárgyalási stílusunk alapos ismerője volt. Elismételte, amit máskor is mondott: a kisebbségi kérdést csak fokozatosan, türelemmel, az ország problémáival egyidőben, azok függvényében lehet megoldani. A mementóba foglalt követelések, noha egyikével-másikával szemben fenntartásai vannak – példának okáért a kolozsvári magyar egyetem újra-indításával –, teljesíthetők. Csak idő kell hozzá. Ne siessünk hát, vegyük figyelembe a rendkívül komplex kérdés minden

komponensét. Rögtönzött előadást hallgattunk meg az induló reformfolyamatok jellemzőiről, elnöki programja főbb pontjairól, ami érdekelt, természetesen, de mi pontosan körülírt kérdésekre vártuk a kézzelfogható választ. Ami nem volt ugyan annyira általánosságokban mozgó, mint jelölttársáé, de távol állt attól, hogy elvárásainkat kielégítse.

Annak ellenére, hogy előreláthatólag lesz még erre alkalom jócskán, hiszen az RMDSZ képviseletében, társaimmal együtt, Ion Iliescuval sokszor ültem tárgyalóasztalhoz, most mondom el, ha csak előljáróban is, egyik észrevételemet. Nos, majd mindenkor tapasztalnom kellett, hogy kísérőmet vagy kísérőimet zavarja – különösen, ha a radikális konzervatívok elgondolásait osztotta – a kettőnk külsőségeiben megnyilvánuló viszonya. Kézfogásunk, ahogy egymásra nézünk, ahogy ő, Iliescu, keresztneveemen szólít. Nem érthették meg, úgy lehet, nem is törekedtek erre, hogy két embert köthetnek össze emlékek, a gyermek- vagy felnőtt kor hasonlóan megélt történései, az egymást érintő szakmai élmények, a szellemi önépítés stációi s életük annyi más közös vonása. Ettől ők még lehetnek nagyon különbözőek, szakadék húzódhat közöttük – mint ahogy húzódott is Ion Iliescu és közötttem – nem egy alapvető kérdésben. S fordítva is fel lehet vetni a kérdést: amiért valakik más-más nézetet vallanak, ellentétes táborban a helyük, még viselkedhetnek civilizáltan, sőt empátiával is egymás iránt. Ami nem jelenti, hogy feladják meggyőződésüket, és nem azzal az energiával és kitartással képviselik a nekik kiosztott ügyet, mint azt az őket megbízó testület vagy közösség elvárná tőlük. Réges-régi meggyőződésem: különbséget kell tennünk elv és kedély között. Nem biztos, hogy az a szilárd, konok, következőképp eredményes tárgyalófél, aki mord ábrázattal ül az asztalnál, minthogy az sem csödre ítélt minimalista, aki csupa mosoly és előzékenység. Talán éppen fordítva. De mind mondhatom:

azoknak, akik a hosszas kézfogásokért és meleg mosolyokért Iliescu-bérencséggel és kormánypártisággal gyanúsítottak, úgyis mindegy. Ők egyet tudtak és tudnak. Nagy Sándor egyik udvaroncának Plutarkhosz által feljegyzett mondását: „*Merészen kell rágalmazni, valami mindig megmarad belőle.*”

Radu Câmpeanuval valamelyest másként alakult. Ő közvéleményünk szemében – néhány kongresszusi felszólalásból is kiderült – helyzeti előnynek örvendett. A Nemzeti Szövetség Ideiglenes Tanácsának alelnökeként, nyugodt, komoly európai-ságot árasztva, ott ült az előparlament pódiumán. Ritkán beszélt, nem vegyült el a ricsajban. Gondosan megválasztotta megszólalásának idejét, témáját és hangját. S a legfontosabb aduja az volt, hogy március 22-én, a Nemzeti Liberális Párt és az RMDSZ nevében ketten közös nyilatkozatot írtunk alá. Annak a dokumentumnak, melynek a jelentőségét vérmesebb magyarjaink nem fogták fel, viszont végletesen felbosszantotta Iliescut, az volt mindkét részről a célja, hogy megnyugtassa a Marosvásárhelyen történektől – s elsődlegesen annak uszító sajtóvisszhangjától – felbőszített román nyilvánosságot. Az RMDSZ számára fontos volt, hogy abban a nagyon feszült hangulatban egy tekintélyes román párttal kiadott közös dokumentumban leszögezhettük újfent mind nemzetiségi jogkövetelő, mind az ország iránt kinyilvánított lojalitási elveinket. A liberálisoknak kapóra jött, hogy kritikus helyzetben, a nacionalizmus tarajlása közepette, hangsúlyosan európai politikai irányzatként, érvekkel, egy magyar szervezetet tudva az oldalon, a szenvedélyek lecsillapítására törekednek, a kultúrált párbeszéd mellett törnek lándzsát. Ez volt a helyzet és ez volt a közös fellépéssel vállalt cél. Semmi több. Elég elolvasni a szöveget, hogy bárki rájöjjön: szó sem volt további együttműködésről, tehát valamiféle szövetségről, még kevésbé választási

paktumról. Mégis, a köztudatban, a magunkéban is, ismétlem, tévesen, a Cúmpeanu-Domokos nyilatkozat ilyen felhangot kapott. Ennek minden hátrányával – a vidéki román nacionalista liberálisok, mint megtudtam, nem voltak elragadtatva a „kompromittáló” lépéstől – és, Câmpeanu potenciális magyar szavazóit tekintve, minden előnyével.

Sajnos, a Radu Câmpeanuval és az NLP teljes vezetéstábjával tartott megbeszélés sem tett okosabbá. Ő sem tudta rászánni magát arra, hogy követeléseinket egyértelműen felvállalja.

Visszatérve a székházba, alaposan elemeztünk minden találkozót. Az elnökjelöltek egymáshoz kísértetiesen hasonló tartózkodását látva, hajlamosak voltunk azt hinni, hogy csak választási érdekből járnak el így. Az elkövetkező évek, különösen Radu Câmpeanu esetében, alaposan rációfoltak erre a feltételezésre, de megint csak: ne vágjunk a dolgok elébe.

1990. május 10-i dátummal a Romániai Magyar Demokrata Szövetség Országos Elnöksége közleményt adott ki a három köztársasági elnökjelölttel folytatott tárgyalásokról. A dokumentum így fejeződik be: *„Az RMDSZ nem kívánja elkötelezni tagságát egyik vagy másik elnökjelölt mellett, de a romániai magyarság történelmi tapasztalatai alapján leszögezi: demokráciát akarunk, ellenzünk mindenfajta neokommunizmust. Felkérjük tehát választóinkat, menjenek el mindnyájan szavazni, szavazzanak az RMDSZ képviselő- és szenátorjelöltjeire, a köztársasági elnökjelöltek esetében pedig szavazzanak a visszarendeződés ellen, saját belátásuk szerint.”*

Mindenki megértette, hogy kire ne szavazzon, és elég sokan – a román közvélemény és sajtó szerint feltűnően sokan – az előbb felvázolt helyzeti előny sugallatára, a liberális pártvezérré adták voksukat.

Egy ízben Iliescu, akit nagyon foglalkoztatott a magyar választók úgyszólván teljes elfordulása tőle, megkérdezte, miért

preferálták az RMDSZ hívei Câmpeanut vele szemben. Azt hiszem, igazat mondtam, amikor így válaszoltam: Ha jól meggondoljuk, nem Radu Câmpeanu mellett, hanem Ion Iliescu ellen hulltak urnába azok a szavazatok.

FÖLDINDULÁSBAN

Feledhetjük-e május 20-ának azt a késő esti óráját, amikor a televízióban adni kezdték az eredmények első prognózisát. Én s azok, akik az esemény tanúi voltak, aligha. Ettől kezdve öt napon át, míg az 1990-es általános választások végleges eredményeit hivatalosan közzé nem tették, változatlan izgalommal néztük a képernyőn az UDMR feliratú kék oszlop változását, módosulásait. Minden újabb adatközléssel erősítette pozícióját, hogy miután a töredékszavazatok számbavétele is megtörtént, véglegessé váljon: a Romániai Magyar Demokrata Szövetség 12 szenátusi és 29 képviselőházi helyével az ország második politikai erejévé lépett elő.

Az eredmény meglepett. Nem az, hogy az RMDSZ megnyerte a szavazatok valamivel több, mint hét százalékát. Ezt már a választási kampány hangulata, valamint a szavazás első óráiban megmutatkozott, rendkívül nagyarányú magyar részvétel előre jelezte. Az ellenzék gyenge teljesítménye ért váratlanul. Különösen a magukat történelminek nevező román pártok eredménye volt feltűnően mérsékelt. A legerősebbnek tartott liberálisok csak 39, a parasztpártiak 12, a szociáldemokraták mindössze 5 helyet szereztek az új parlamentben. Nem tündökölt a *Vatra Românească* politikai szárnyának számító nacionalista koalíció (AUR) sem, mindössze 9 képviselőházi és 2 szenátusi helyhez jutott.

Végig, amíg a székházban vagy otthon a részeredményeket jegyeztük, a választóközetekből – az enyém, a háromszéki, a 15. volt – befutó híreket dolgoztuk fel, az esélyeket mérlegettük, úgyszólván megszakítás nélkül arra gondoltam: új helyzet előtt állunk. Kirajzolódó, a vártnál nagyobb súlyú választási győzelmünk arra kötelez, hogy újragondoljuk, nem a váradi kongresszuson elfogadott programunkat, hanem cselekvési stratégiánkat, Románia politikai életében betöltendő szerepünket. Megértettem: esélynövelő helyzetünk arra is rászorít, hogy tisztábban lássunk az RMDSZ érdekvédelmi feladatvállalása és kimondottan politikai ténykedése dolgában. Ami nem egyszerűen a gyakorlati tagolódás kérdése, hanem elvi, a szövetség felépítésére, egész működésére kiható probléma is. S alighanem kielezi a valójában ki nem mondott, csak óvatosan körüljárt dilemmát: mire helyezük a hangsúlyt – az érdekvédelmi, tehát a romániai magyar társadalomra közvetlenül kiható, intézmény-építő, gazdasági, szociális munkára, vagy a mindezzel természetesen kölcsönhatásban levő, de mégiscsak öntörvényű, más játékszabályokkal számolni kénytelen, szigorúbb kívánalmak szerint munkába állított emberek tevékenységére? Eddig szinte magától adódott a válasz: az elsőre, természetesen. Hiszen az RMDSZ, mint születési bizonyítványából, a karácsonyi felhívásból, s az I. kongresszusán szentesített szervezeti szabályzatából is kiderült, a magyarság érdekvédelmi és közképviseleti szervezete. Úgy véltem, ez az álláspont némileg módosításra szorul. A két, egyébként összefüggő cselekvési területet nem lehet rangsorolni, előbbre vagy hátrább helyezni. Együtt, egyidőben, egyforma kompetenciával és eséllyel kell ellátni. A civil társadalom autonóm szervezeteivel való szerves együttműködés és az elkerülhetetlen pártjelleg rugalmas egyeztetése az RMDSZ alapvető gondja kell hogy legyen.

Azokban a napokban, amikor nemzeti közösségünk, tagsá-

gunk egységes akaratának, szolidaritásának a diadalát ünnepelte, jómagam ezekre a kihívásokra kerestem a választ. Az öröm érzése mellett a jövő rejtelseibe próbáltam belelátni. Annak a kitalálását kíséreltem meg, hogy mit kezd a Nemzeti Megmentési Front a maga elsöprő győzelmével? Élni tud-e hatalmas esélyével? Hányszor hallottuk, hogy a gyökeres változásokat – a nemzeti kisebbségek jogait is beleértve – a kormányzati ideiglenesség késlelteti. Most itt a történelmi lehetőség – a 119 szenátusi helyből 92-t, a képviselőház 396 helyéből 263-at mondhatott a Front magáénak! –, itt az alkalom, hogy a legfőbb hatalom, a törvényhozás birtokában, a 86 százalékos szavazatfőlényvel elnökké választott Ilescu és csapata színt valljon: akarja-e vagy sem a mélyreható reformot, a valódi, az ellenzék szerepét is tiszteletben tartó politikai pluralizmust. A hamisítatlan jogállam kivívását, a működésében nem korlátozott piacgazdaság megteremtését, s végül, Románia csatlakozását a nyugati demokráciákhoz, beilleszkedését az európai struktúrákba.

Számos jel arra vallott, hogy a válasz – részint az egyenes beszédétől, a határozott opciótól idegenkedő bizánci örökség, részint a hatalmat gyakorlók többségének politikai, gazdasági és diplomáciai iskolázottsága, közéleti és szakmai beidegződései miatt – kitérő, lebegő lesz. Pedig akkor még nem hangzott el az elhíresült meghatározás: *eredeti demokrácia*. Hogy tudniillik, mi abban élünk, annak a megszilárdításán fáradozunk.

Magányos stratégia-formálásomnak ezekben a napjaiban nem egyszer jutott eszembe Tőkés László kongresszusi tájékoztatója külföldi útjáról. Az Amerikai Egyesült Államokban és Kanadában, Genfben, Pozsonyban vagy Budapesten folytatott tárgyalásairól számolt be, mintegy emlékeztetve az RMDSZ-t az aktív külpolitizálás szükségességére. Ehhez kapcsolódott Borbély Ernő ugyancsak Váradon elhangzott felvetése a nem-

zetközi fórumokon, szervezetekben, például az Európai Népcsoportok Uniójában (FUEV) kívánatos jelenlétünkről. Az általuk hangsúlyozott elvárás naponta igazolást nyert: a nemzetközi sajtó képviselői valósággal elárasztották a székházat. Igyekeztem minél több RMDSZ tisztségviselőre irányítani a figyelmüket, de kitartóan, olykor idegesítő rámenősséggel kértek, hogy velem találkozhassanak. Ajánlottam, hogy sajtóértekezletet tartok, de ők, kevés kivétellel, ragaszkodtak az exkluzív interjúhoz. Januárban még kisebbségi szervezetünk létrejötte érdekelte őket a Ceaușescu-diktatúra nacionalizmusától fertőzött Romániában. Ezúttal afelől faggattak, hogyan viszonyulunk a kormányalakításra várományos Fronthoz, el tudunk-e képzelni vele való együttműködést, vagy ellenzéki politikát folytatunk; mik a romániai magyarság követelései; kívánunk-e határmódosítást; függetlenül munkáljuk ki a választások utáni stratégiánkat, vagy konzultálunk a magyar kormánnyal; figyelembe vesszük-e a magyarországi pártok álláspontját is.

Igyekeztem nem kitérni a konkrét válaszok elől, már csak azért sem, mert az RMDSZ programja, a kongresszusi határozatok megbízhatóan eligazítottak. Ami viszont ezután követendő politikánkat illeti, például viszonyunkat az új kormányzathoz, várniuk kell, magyaráztam, az RMDSZ vezető testületének döntésére.

A románságot sok esztendeje, mint mondják, testközelben élttem át. Most meg közvetlen és azonnali értesüléseim voltak, köszönhetően szomszédoknak, ismerősöknek, barátoknak, az utca emberének – az utóbbi szó szerint kell venni, nem tehettem száz métert, hogy meg ne szólítsanak. Tudomást szerezhettem szimpátiájukról és aggályaikról velünk kapcsolatban; lemérhettem, miként vélekednek az RMDSZ-ről, mit tudnak, s

főként mit nem tudnak róla. Láthattam – ismétlem, nem a sajtóból, hanem napi személyes benyomásaimból –, hogy a magyarok pártjának az előretörése sokukat nyugtalanítja. Mi történik majd a parlamentben? Nem fognak-e kiújulni a márciusi feszültségek? És megértettem: állandó kapcsolatot kell kiépítenünk magával a román társadalommal. A kongresszuson szó esett – Bucur Ildikó és Madaras Lázár szavaira emlékeztem különösen – a román pártok iránt vagy velük szemben követhető politikáról. Ám én a direkt, a románsággal, annak értelmiségével, ifjúságával, városi és falusi embereivel folytatott párbeszédet tartottam elsődlegesnek. S ennek egyetlen hatékony eszközét láttam: a televíziót. Tisztában voltam továbbá azzal is, hogy mindenre megkülönböztetett figyelmet kell fordítanunk. Közvetített információink hitelességére, megszólalásaink értékorientáltságára, kedélyünk kiegyensúlyozottságára, nyelvezetünk választékosságára. Egész habitusunk kultúrált voltára. Nem voltak illúzióim, nem kételkedtem benne, hogy ezeknek az igényeknek nehezen tudunk megfelelni. Csak idővel, fokozatosan leszünk képesek őket teljesíteni. Ám bízom is ugyanakkor: ha meggyőződéssel, hittel tesszük a dolgunkat, sikerülni fog. Lassan, előbb itt, utóbb ott, régiók, társadalmi kategóriák, kultúrnívó szerint, változni fog a helyzet: módosul a románok mostani, jobbára negatív magyarságképe.

Akik akkor velem dolgoztak, talán emlékeznek, mekkora gonddal próbáltam kiválogatni például az *În fața națiunii* című tv-adásban a nemzettel, az országgal szembesülő RMDSZ-képviselőket. Nemcsak arra terjedt ki a figyelmem, hogy jól beszéljenek románul, jól el tudják adni tudományukat, de arra is, hogy frissen borotváltak legyenek, s találjon nyakkendőjük színe az öltözködéssel.

Nem állítom, hogy mindig sikerült. Magam is voltam nem egyszer gyengén felkészült, elcsigázott. Az akarat azonban

megvolt bennem és társaimban is, s a soványabb szereplés kritikusi értékelésére való hajlam is.

Nem feledhetem egyik különösen sikeres választási tv-klippünket. Cs. Gyimesi Éva, Verestóy Attila, Csutak István és Bara Gyula ismertették, kitűnő románsággal, elegánsan, rokonszenvesen – román ismerőseim minősítése volt! – az RMDSZ programját. Még előbb, Szöcs Géza azzal váltott ki megkülönböztetett érdeklődést, hogy kifejtette: Romániának már csak azért is európai mintára kidolgozott nemzetiségi politikát kell folytatnia, hogy a Besszarábiában élő orosz, ukrán és gagauz kisebbség a Romániával történő egyesülés esetén – ami akkor valószínűnek látszott – nyugodt lehessen jövőjét illetően.

Jó visszhangja volt, egyetértő visszaigazolást nyert, hogy közvetlenül a kampánycsend beállta előtt, ugyancsak az RMDSZ-nek fenntartott, román nyelvű adásban – háttérben a Herăstrău-park legszebb virággruppjával – ismertettem mint szövetségünk magatartási kódexét, egy, a kolozsvári főtítkárságtól kapott párbeszéd-szabályt. Abban az időben, s még utána is egy darabig, közkézen járt ez a vonzó, állítólag angol eredetű dokumentum. Azóta, gondolom, mint alkalmazhatatlant, mindenki félretette. Nem lévén kishitű, bízva a benne foglalt igazságban, „lerázom róla a feledés porát”. Márcsak azért is, mert – mint tapasztalom – elkelne ma is, különösen a magyar-magyar dialógusban. Tehát:

1. *Ellenfeled nem ellenséged, hanem partnered az igazságkeresésben. A vita célja az igazság, nem pedig a szellemi verseny. A párbeszéd folytatóinak három tényezőt kell tisztelniük: az igazságot, a partnert és önmagukat.*

2. *Igyekezz megérteni a másikat. Ha opponensed nézetét nem értelmezed helyesen, azt nem tudod sem megcáfolni, sem pedig elfogadni. Ellenfeled ellenvetéseit formáld meg magad, hogy világossá váljék, hogyan értelmezed azokat.*

3. *Állításaidat tárgyi bizonyítékok hiányában ne nyilvánítsd érvekké. Ezekben az esetekben csupán a te álláspontodról van szó, és a partnerednek azt nem kell érveként elfogadnia.*

4. *Ne hátrálj meg a téma előtt. Ne kerülj a kellemetlen kérdéseket vagy érveket!*

5. *Ne törekedj arra, hogy mindenáron a tiéd legyen az utolsó szó. A szavak tömege nem helyettesítheti az érveket. Az opponens elhallgatása még nem jelenti érveinek a megcáfolását, vagy gondolatainak az elutasítását.*

6. *Ne akard csökkenteni opponensed személyes méltóságát! Nincs joga részt venni a párbeszédben annak, aki ellenfelének személyét támadja.*

7. *Ne feledd, hogy a párbeszéd feltétele a rend. Végül is állításainkat és nézeteinket észszel formáljuk meg, nem pedig érzellemmel.*

8. *Ne cseréld fel a dialógust a monológgal! Mindenkinek egyforma joga van nézeteinek a kifejtésére. Másokkal szembeni tapintatod abban nyilvánuljon meg, hogy tapintatosan bánsz az idővel.*

Jóval később, politikai pályafutásom végén, ezekre a román közönség felé tett lépésekre is emlékezve, mondtam a brassói RMDSZ-kongresszus elnöki beszámolójában, hogy ránk, erdélyi magyarokra iszonyú terhet rótt a sors. Nem egy, hanem két nemzet, a magyar és a román boldogulásáért érezzük magunkat felelősnek. S ez a – emlékszem, nem egy „magyari újdonságot” megbotránkoztató, ma is vallott – meggyőződésem akkoriban, 1990 májusában, első választási győzelmünk napjaiban kezdett formálódni bennem.

* * *

Nem sokkal az itt következők leírása előtt, találkoztam egyik, Kovászna megye közigazgatásában jelentős szerepet betöltő barátommal. Felemlítette sofőrjének a dilemmáját: mivel a

román ellenzéki pártok kibabráltak velünk, nem lett volna-e okosabb, ha annakidején a kormánypárt mellé állunk?

Mivel sejtem, hogy nemcsak ama sofőr – akit én is ismerek és derék székely embernek tartok – teszi fel magának s talán másoknak is az előbbi kérdést, ki kell tennem a döntés megszületésének körülményeire. Annál is inkább, mivelhogy az éppen Sepsiszentgyörgyön játszódott le, 1990. május 29-30-án. Megjegyeztem a dátumot: utoljára ült akkor össze szűkebb pátriámban RMDSZ-testület. Az elmúlt hat évben egymást érték az elnökségi, KOT-, majd SZKT-gyűlések Csíkszeredában, Székelyudvarhelyen, nem is szólva Marosvásárhelyről. Szentgyörgyön semmi. Azt lehetne mondani, az elszállásolási nehézségek miatt, tudva, hogy a földrengés-repesztette Bodok szálloda évek óta zárva van. Nincs egészen így. Akad itt szálloda, vendégház, ha az árkosít is beleszámítom, négy is. Száz-százötven küldött elhelyezése aligha jelentene gondot. Úgy vélem, a kényelmeség, a szervezéssel járó felelősségtől való irtózás játszotta a főszerepet, ami önmagában is elmond egyet s mást a háromszéki – újabban négy területi, széki szervezetre szaporodott – RMDSZ-ről.

Nos, ide hívtam össze, tíz nappal a választások után a Romániai Magyar Demokrata Szövetség elnökségét és frissen megválasztott szenátorait meg képviselőit.

A megyei tanács nagytermében sorra kerülő összejövetel napirendjén a parlamenti választások kiértékelése, az új helyzet megkövetelte stratégia kidolgozása és az 1990-1991-es tanévre vonatkozó minisztériumi határozat megvitatása szerepelt.

Zonda Attila beszámolójában többnyire statisztikai adatokra szorítkozott. Megtudtuk tőle, hogy 37 választóközvetben (36 megye + a főváros), 78 városban és 417 faluban szerveztek gyűlést az RMDSZ kampányfelelősei, 48 ezer plakátot és 360 ezer szórólapot nyomtattunk ki. A kiadások összege 417 ezer lejt tett ki, eb-

ből 200 ezret állami támogatásból fedeztünk, a többit a befolyt adományokból és tagdíjakból állták szervezeteink.

Az iskolakérdések megvitatására az szolgáltatott alkalmat, hogy a kormány május 12-én kiadta 521-es számú rendeletét, amelynek IX., a nemzeti kisebbségeknek szentelt fejezete az anyanyelvű oktatásra nézve megszorító, a diktatúra idején érvényben levő törvényhez képest is diszkriminatív rendelkezéseket tartalmazott. Az elfogadott határozatot számos más állásfoglalás, ellenjavaslat, több, az akkori miniszterrel – Demény Lajos által kieszközölt – tárgyalás követte. Az év elején lezajlott „iskolaháború” után új iskolamentő mozgalom bontakozott ki. Marosvásárhelyen szakbizottságot állítottunk fel, amelyik egy hét alatt kidolgozta a IX. fejezet számunkra elfogadható változatát. Ahogy megkaptam, hivatalos RMDSZ-dokumentumként aláírtam és a kellő kommentárral, személyesen nyújtottam át Petre Roman miniszterelnöknek. Szülői tiltakozások követték egymást, interpellációk hangzottak el a parlamentben. Az eredmény: a számunkra legkirívóbban hátrányos előírások részleges visszavonása, illetve felemás módosítása. Az akciók ezután megismétlődtek minden nyáron-ősszel. Új tanügyi törvény hiányában a kormány rendeletekkel szabályozta az induló iskolaévet, mely újra és újra kiváltotta részünkről a tiltakozást. Hogy majd az 1995-ben, hosszú vita után elfogadott törvény állandósítsa, súlyosbítsa gondjainkat, és kiváltsa az itthon és nemzetközi fórumokon ismert civil kezdeményezéseket. Csak sajnálni lehet, hogy aggasztóan kevés eredménnyel.

Mint várható volt, a szentgyörgyi bővített elnökségi gyűlés java idejét – úgyszólván az egész első napot – a küszöbönálló kormányátalakítással kapcsolatos kérdések töltötték ki. Ha ilyen értelemben megkeresés történik a Nemzeti Megmentési Front részéről, szerepet vállalunk-e egy esetleges kormánykoalícióban? Ha nem is tárcavezetőkkel, de szakértőkkel, államtit-

károkkal, minisztériumi igazgatókkal támogatjuk-e a kormányzati munkát? Milyen legyen az új helyzetben a kormánypárttal és a parlamenti ellenzékkal a viszonyunk?

Jóllehet nem tartottam valószínűnek, hogy a Front, kényelmes törvényhozási többség birtokában, koalíciós terveket szövögetné, bevezetőmben egyértelműen a kormányzati együttműködés ellen foglaltam állást. Nem csupán azért, mert az RMDSZ kongresszusán a határozott többség amellet volt, de azért is, mert nyilvánvalónak találtam: a hatalom teljes birtokában, mi az NMF-kormányban elhanyagolható mennyiség, kifelé bármikor előnyösen felmutatható pótkerék lennénk. Ez egy. Másodsorban a Front, és személyesen Ion Iliescu annyira elkötelezte magát a nacionalista erőknek, a *Vatra Românească* a volt párt- és államapparátus annyi konzervatív, sovén tagját juttatta be listáin a parlamentbe, hogy jog- és jogi garancia-követelésünk aligha talál maghallgatásra. Vagyis: sem az általunk elvárt, programunkba foglalt gyökeres reformok valóságos kilátásai, sem nemzetiségi követeléseink teljesítésének reális perspektívája nem indokolják jelenlétünket egy, a Front által dominált kormányzatban. Konstruktív ellenzéknek kell maradnunk.

A továbbiakban kivonatosan ismertetem – az ülésen készült jegyzeteim alapján – a felszólaló elnökségi tagok és alig tíznapos szenátorok meg képviselők idevágó álláspontját.

Bodó Barna, politikai alelnök: Figyelnünk kell a Front közeledési szándékára, egységünk megbontását célozhatja. Hiba lenne azonban kivonulni a meglévő minisztériumi pozíciókból.

(Közbevetőleg megjegyzem: Bodó Barna elsősorban Demény Lajosnak az oktatásügyben, Horváth Andornak a művelődésnél és Pálfalvi Attilának az iparügyi minisztériumban betöltött miniszterhelyettesi funkciójára gondolt.)

Fazakas Miklós, Brassó megyei szenátor: Legyen elsőbbsége a hosszú távlatú gondolkodásnak. Az alapvető emberi jogok, ki-

sebbségi jogaink tekintetében nem lehet helye alkunak. Az RMDSZ politika-csinálásában az egyházak foglalják el az őket megillető helyet. Nem hiszi, hogy akadna magyar szakértő, aki az RMDSZ-től függetlenül vállalna kormányzati feladatot.

Szőcs Géza, az RMDSZ főtitkára, Kolozs megyei szenátor: Annak ellenére, hogy előfordulhat: a Front tárcákat ajánl fel, hajlandó tárgyalni a Bolyai egyetemről, megfontolja a Nemzetiségi Minisztérium létrehozását, az általa észlelt választói álláspont szerint nem szabad részt vennünk koalícióban.

Király Károly, Kovászna megyei szenátor: A hatalomban kell érdekeinket megvédenünk. Társuljunk mindenkivel, aki jogállamiságra törekszik. Ha a kormány nemzetiségi tárcát ajánl fel, fogadjuk el. Tegyük a hangsúlyt a román néppel közös jövőnk gondolatára.

Podhradszky László, kolozsvári képviselő: A Front helyzete a helyhatósági választások után meggyengül. Tervezzünk hosszú távra. Érdekeink egyeztethetők lehetnek talán a liberálisokkal, mérlegeljük a koalíció lehetőségét velük.

Kántor Lajos, elnökségi tag: Szó sem lehet a Fronttal való koalícióról, de még szakértők szintjén sem tudja elképzelni részvételünket a kormányban.

Tőkés László, az RMDSZ tiszteletbeli elnöke: Ébernek kell lennünk, nem szabad besétálnunk semmilyen manipulációs csapdába. Függetlenségünkre, önállóságunkra szavaz. Szerepünket mi válasszuk, mi vállaljuk, ne más ossza ki ránk.

Nagy Béla, elnökségi tag és Bihar megyei képviselő: A politika az érdekből indul ki. Nem hozhatunk ugyan hosszú távú döntést, de ellenzi a koalíciót a Fronttal. Legyünk elővigyázatosak a szakemberek esetleges delegálása tekintetében, nehogy megjelenjenek a múltból ismert „szolgálatos magyarok”.

Markó Béla, elnökségi tag, Maros megyei szenátor: A parlamenti képlet nem hagyományos, mi se gondolkozzunk hagyományos

sémában. A Fronttal nem léphetünk koalícióra, de feltehetően az ellenzéki pártok sem sietnek koalíciót kötni velünk. Maradjunk meg függetlennek, egy konstruktív ellenzéken belül, már csak azért is, mert nem lévén párt, nem kötelezhetjük el magunkat ideológiai alapon sem. Nem ellenzi független szakember részvételét a kormányban.

Tóth József, Kolozs megyei szenátor: Nem koalíciólódunk! Egyéni részvételeként – igen!

Vida Gyula, elnökségi tag, Szilágy megyei képviselő: A választások eredményeként a parlamenti ellenzéknek csak tartalék játékos szerep jut, s mi sem rúghatunk labdába. A koalíció ügyében csak az erőviszonyok, a felmerült konkrét kérdések ismeretében dönthetünk, lehetőleg érzelemmentesen. Ne kötelezzük el senki iránt magunkat, folytassunk rugalmas parlamenti tevékenységet.

Dr. Bárányi Ferenc, Temes megyei képviselő: Legyünk pragmatikusak. Támogassuk azt, akivel egyet tudunk érteni, aki a mi érdekeinket is képviseli.

Béres András, elnökségi tag: A „történelmi pártok”-ról kiderült, hogy problémaidegenek, nem ismerik az ország realitását. Részt kell vennünk a kormányban, kompromisszum árán is.

Csiha Tamás, Máramaros megyei szenátor: Miért kell nekünk feltétlenül többségi vagy ellenzéki koalícióban gondolkodni? Minden esetben kézzelfogható dolgokban kell eldöntenünk, kivel állunk éppen egyetértésben. Nem támogatná, hogy RMDSZ-tag kormány megbízatást vállaljon.

Borbély Ernő, az RMDSZ tájékoztatási titkára, Hargita megyei képviselő: Egyre világosabb: nem szabad koalíciós szerepet vállalnunk. A függetlenek részvétele is óhatatlanul visszacsatolódik a koalíció kérdéséhez. Az sem jelentene megoldást, ha csak az RMDSZ-hez csatlakozott magyar pártok köteleznék el magukat a kormányzat mellett.

Dr. Csapó József, Bihar megyei képviselő: Legfennebb politikai affinitásról lehetne szó részünkről a parlamentben. Nem bocsáthatjuk alkuba a nemzetiségi jogokat, s ezért a kormányban való részvétel sem kívánatos.

Márton Árpád, Kovászna megyei képviselő: Politikai ballépés lenne részt venni a kormánykoalícióban, viszont a demokrácia erősítésében, a jogállam létrehozásában szövetségeseket kell keresnünk.

Hosszú Zoltán, Arad megyei szenátor: Harcolnunk kell mint állampolgároknak a jogállamért, mint megyei képviselőknek, a közigazgatás decentralizálásáért, mint magyaroknak, nemzeti-ségi jogainkért. Az igazi ellenzék a Frontból fog kiválni. Ne kössük meg a kezünket, legyünk függetlenek. Szakembereink ám fogadjanak el kormányzati megbízást, de mi tartjuk fenn a jogot, hogy bírálhassuk őket, elhatárolódhassunk tőlük, s ezt hozhassuk nyilvánosságra.

Csutak István, Hargita megyei képviselő: Ha az RMDSZ koalícióra lép, azzal legitimálja a Frontot. Nagyon oda kell figyelni szakértőink esetleges kinevezésére is. Támogatnunk kell a *România Liberă*-ban felmerült javaslatot: a kötelező háromgyedűes szavazati többséget.

Verestóy Attila, Hargita megyei szenátor: A Front, igaz, hogy falvakon 84 százalékot ért el, de a városokban 50 százalék alatt maradt. Nem éppen annyira lehengerlő a győzelme, s különben is, szakadár tendenciák észlelhetők benne. Szakértői szinten, minisztériumi igazgatók jelenlétével például, ne zárkozzunk el a kormányzati felelősségtől.

Zsigmond László, Kovászna megyei képviselő: Nem a román nacionalizmus a legnagyobb veszély, hanem az átmentett kommunizmus. Nem szabad koalíciót vállalni, legitimitást adnánk a puccsistáknak. Feszültségek fognak támadni egyrészt a Front soraiban, másrészt a Front és az utca között. Vigyázzunk, ha

csak kisebbségi jogvédők leszünk, elveszítjük a megszerzett szimpátiát.

Kolumbán Gábor, elnökségi tag: Nem helyesli a kormányban való részvételt. Legyen az RMDSZ független parlamenti erő. A politikai harcokat a komponens pártokra kellepe bízni. Az RMDSZ vállaljon fel inkább gazdasági, kulturális, környezetvédelmi és emberjogi programokat. Biztató folyamatok tapasztalhatók a magyarság soraiban, a polgári önszerveződés. Ismerjük fel őket és építsünk rájuk.

Bitay Ödön, elnökségi kabinetfőnök: Nem léphetünk koalícióra a Fronttal, ez tény.

Szilágyi Zsolt, elnökségi tag, Bihar megyei képviselő: A Front expresszvonat sebességgel halad a veszte felé.

Pécsi Ferenc, Szatmár megyei képviselő: Támogatnunk kell a liberális pártot, amely a privatizáció következetes híve. Ez nekünk is elsőrendű érdekünk. Fektessünk megkülönböztetett hangsúlyt a gazdasági kérdésekre. A kormányban való részvételt nem helyesli.

Tokay György, Arad megyei képviselő: Legyünk pragmatikusak, induljunk ki választóink érdekeiből. Egyetért Bárányi Ferenc javaslatával.

Pillich László, az RMDSZ szervezési titkára, Kolozs megyei képviselő: Belépésünk a kormányba az RMDSZ kompromittálását jelentené.

Sylvester Lajos, elnökségi tag: A választási eredmény nagy morális győzelme a magyarságnak. A kormánykoalíció szóba sem jöhet.

A vita lezárása után szavazásra bocsátottam a – láthattuk – több felől megközelített, nem egészen egységes állásponthez

vezető kérdést. Éspedig: a választásokon győztes párt, a Nemzeti Megmentési Front felkérése esetén elfogadjuk-e a kormányban való részvételt? A nyílt, tehát kézfelemeléssel megejtett szavazás eredménye: NEM. Csupán egy szavazat szólt a kormánykoalíció mellett, a Király Károlyé.

Hogy helyes volt-e vagy sem a döntés – Király váltig állítja ma is, hogy nem volt helyes, s következetességét csak tisztelni lehet –, ám az én számomra világos: ha figyelembe vesszük a Front-kormányok (mindhárom az volt) áldatlan működését, a kormánypártban, majd a Front szakadása után, a kormánypártokban végbement negatív folyamatokat, még elgondolni is rossz, milyen politikai és erkölcsi következményekkel járt volna mind a romániai magyarok, mind a gyökeres változásokat sürgető, a visszarendeződés tényét keserűen tapasztaló románok szemében az RMDSZ részvétele a kormányzásban, vagy csak egyszerűen kacérkodása is a hatalommal. Hogy nemzeti jogaink rendezésére úgy nagyobb esélyünk lett volna? Meglehet, nem tudom megmondani. Azonban említettem valamelyik előző fejezetben: a *talán*-nal és a *ha*-val kezdődő vagy végződő mondatok, a feltevések jelenthetnek izgalmas agytornát, lehetnek a szellem villódzásának, a kedély játékanak vonzó tartozékai. Ám a történelem hideg fejjel elvégzett méréseiben nincs jelentőségük.

S ha már Király Károly következetességét dicsértem az előbb, engedjék meg nekem is bevallanom: meggyőződésem nem változott. Mentsen meg minket a Fennvaló attól, hogy örökösen ellenzéki szerepre kárhoztattassunk, de ott, Sepsiszentgyörgyön, azon a május végi fórumon, hitem szerint helyesen döntöttünk.

Helyesen döntöttünk, holott kemény földrengés is próbára tette idegeinket. Elállt lélegzettel néztük a hajóként imbolygó gyűléstermet, a lengő csillárokat, hallgattuk a falak, ablakok re-

csegését-rovogását. S míg utána társaim az udvaron szívták feszültségoldó cigarettájukat, elszaladtam közel lakó édesanyámhoz. Eszembe jutott, hogy lakását az 1977-es földindulás is alaposan felforgatta. Ott találtam szegényt, halálra rémülve, a lehullott vakolat- és faltörmelék között. Imádkozott. Megnyugtattam, felállogattam a ledőlt székeket, bútort, és azzal az ígérettel, hogy amint tehetem, sietek vissza, nehéz szívvel rohantam a megyei tanácshoz. A politika nem kevésbé rengő-morajló világába.

HEJ, TE BUNKÓCSKA...

Jó hónapon át Bukarest igazi látványossága az Egyetem téri tüntetés volt. Helyesebben, nem is tüntetés, hiszen a kormány-párti lapokban s az elfogult tv-beszámolóokban lenézően csak „piacosok”-nak titulált fiatalok éjjel-nappal ott tartózkodtak. Lepedő szélességű transzparencs elzárták a Bălcescu-sugárutat; nagy fekete betűkkel ez állt rajta: „Neokommunizmustól mentes övezet”. A Nemzeti Színház előtti pázsiton néhány turistasátor állott, éjjeli menedéknek. Melljük került valamivel később az a két tábori kórházszerűség ahol az éhségsztrájkolókat ápolták. A széles úttesten természetesen szünetelt a forgalom. A hatvanas évek csendes hippijeire emlékeztető fiúk és lányok itt vertek tanyát. Üldögéltek, popzenét hallgattak, az aszfaltra terített kabátjukon el-elszundikáltak a tavaszi napsütésben.

Igen, reggel és délelőttönként inkább a stockholmi, amszterdami vagy párizsi aluljárókban valamikor oly otthonos világ-peregrinusok, hosszú hajú szabad polgárok táborára emlékeztetett a tér. Bezzeg estefelé és éjszaka! Ezrek gyülekezőhelye lett, beláthatatlan agóra, tökéletesen szabad vita fóruma. A Nemzeti Színházhoz vezető széles lépcsősor, a város központjának tartott tágas útkereszteződés, illetve a Batiștei utca eleje képezte azt a félkört, amely a legendás Balkont közrefogta. Itt láttam mindig azt a legelszántabb tüntetőkből, többnyire fiata-

lokból álló kemény magot, az Iliescu-adta *golán*, vagyis csavargó, csirkefogó elnevezés büszke viselőit, akik a legnagyobb intenzitással élték át az együttlét, de mindenekelőtt a közösen kinyilvánított antikommunista akarat, a mindenkit egybefogó cél, a demokrácia nagy élményét. Ennek a képzeletbeli hatalmas auditoriumnak a peremén, főképpen a Műépítészeti Főiskola melletti téren, inkább valamiféle össznépi kollokvium zajlott. Jól öltözött bukarestiek, jobbára értelmiségiek, csoportokba verődve tárgyalták azt, amit az aznapi újságokban olvastak, amivel a televízió etetni próbálta őket, vagy amire, úgy érezték, közösen könnyebben meg lehet találni a választ. A legismertebb szónokok, mindenekelőtt a diákvezér Marian Munteanu, ellenállási múltjukból jól ismert személyiségek – Doina Cornea, Mihai Băcanu, Ana Blandiana –, vagy a teljesítményeikért nagyra becsült művészek – a pánsíp virtuóz Gheorghe Zamfir például –, vagy a miniszteri székből szabad- elvűsége miatt menesztett filozófus, Mihai Șora meghallgatása szinte rituáléra emlékeztetően történt: tapssal, karfelemeléssel, jelszavak, Front-, Iliescu-, televízió ellenes karikatúrák, égő gyertyák magasba tartása szakította meg, fogadta szavaikat.

A balkon legismertebb magyar szónoka Bányai Péter volt. Kissé egzaltált, de mélyen gondolkodó és különösképpen mélyen érző kutatófizikus, aki őszinteségével ragadta magával hallgatóit: elmondta, hogy nemcsak Erdélyben, de Bukarestben is közismert kommunista családban nevelkedett. Apja, Bányai László, meggyőződéses baloldali, egész életében párhű egyetemi tanár, közéleti ember volt. Ő, Bányai Péter, belülről ismerhette meg a kommunista eszmét, azok embertelen, hazug voltát, nos, éppen ezért emeli fel szavát a visszarendeződés ellen, kér kategorikus fellépést a Front politikai machinációi, a levitézlett apparatschikok és szekusok etnikai konfliktusoktól

sem visszariadó, destabilizációs törekvéseivel szemben. Szavait egyetértés és lelkes „unitate!” – skandalás fogadta.

A május 20-i választások után érthetően lanyhult az Egyetem téri megmozdulás – mivel mind jellegét, mind céljait nehéz volt egyértelműen meghatározni, utólag volt, aki jelenségnek nevezte vesztett lendületéből. A többnyire sátorokban tartózkodó tüntetők ellen egy szerdai napon, június 13-án, erős rendőri és katonai segédlettel végrehajtott hajnali támadás már erősen meggyengült, feloszlóban levő, tehát teljességgel ártalmatlan mozgalomra mért csapást. Az RMDSZ az atrocitást még aznap, a következő – Bitay Ödön által fogalmazott – nyilatkozatban ítélte el:

A Romániai Magyar Demokrata Szövetség megdöbbenéssel értesült arról, hogy erőszakot alkalmaztak az Egyetem téri tüntetők ellen.

1990. június 13-án hajnalban a rendőrség karhatalmi osztagai rátrötek a főváros szívében immár több mint egy hónapja békésen tüntető polgárokra, behatoltak az Egyetem tér szomszédságában lévő Műépítészeti Főiskola épületébe, ütlegelték a diákokat, többet közülük le-tartóztattak és elhurcoltak.

A Romániai Magyar Demokrata Szövetség határozottan tiltakozik ez ellen az antidemokratikus rendőrségi akció ellen, arra inti a tüntetőket, hogy viselkedjenek ilyen körülmények közepette is józanul és higgadtan, tartózkodjanak a meggondolatlan cselekedetektől. A kormányt pedig a rendőrségi akciók haladéktalan beszüntetésére kérjük fel, igényeljük egyszersmind a karhatalmi túlkapások kivizsgálását és a jogtalanul letartóztatottak azonnali szabadon bocsátását.

Elítélünk mindenfajta indokolatlan erőszakot, mely csak erőszakot és gyűlöletet szülhet.

A brutális fellépés csak arra volt jó, hogy, számolva a tüntetők beépített provokátoroktól is durvított akcióival – a fővárosi rendőrpáncsnokság feldúlása, a Televízió erőszakos bevétele, ami a TV-elnöknek máig vitatott utasítására az esti műsor kétó-

rás megszakításához vezetett – indokolja, majd később mentse a hatalom bődületes melléfogását: a júniusi bányászinváziót.

A szörnyűség mélyen megdöbbenette az országot. Megosztotta a társadalmat – mintegy alkalmazta a Front által szervezett januári ellentüntetésekén hallott jelszót: „Le az értelmiséggel!” –, tartós foltot ejtett Románia külföldi imázsán. Kihatott a további politikai életre, intézmények működésére, emberek sorsára. Mint látni fogjuk, a mi családunkéra is.

Az események egyik alapvető dokumentumát kora reggel továbbította a *Rompres*. A hivatalos hírügynökség ezzel vezette be a szöveg közlését: „A Victoria téri palota erkélyéről a főváros és az ország több ezer lakosához szólva, akik csütörtökön, június 14-én hajnalban jelen voltak itt, Románia választott elnöke, Iliescu úr, ezeket mondotta:

Kedves bányászok!

Ez alkalommal köszönettel fordulok önökhöz a munkás szolidaritázást tükröző válaszukért, amelyet felhívásunkra adtak, úgyszintén köszönetét mondok a megyékből érkezett többi küldöttségnek is, amelyek csatlakoztak a román munkásság szolidaritási erőihez.

Kérjük a többieket, maradjanak itt a téren, a bányászküldöttség Cosma úrral az élen, az Egyetem térre megy, úgy akarjuk, hogy azt önök foglalják el.

Amint látták, ez alkalommal valóban fasiszta elemekkel van dolgunk, amelyek tegnap vandál tetteket követtek el, miután tegnap, június 13-án reggel a rendfenntartás szervezett erői eltávolítottak számos olyan elemet, akik a zöld övezetben feküdtek, felszabadították az egész térséget, hozzáálltak az övezet kitakarításához, mivel szemét maradt utánuk. Úgyszintén hozzáálltak az úttest megtisztításához, lemosásához és előkészítéséhez a forgalom számára. Az előző nap délutánján feltüzelt elemek szervezett csoportjai, sokan közülük kábítószeres állapotban, különféle ütőszerszámokkal – rudakkal, láncokkal, kövekkel, téglákkal – felfegyverkezve, megtámadták a rendőrkordono-

kat és gyűjtőpalackokkal autóbuszokat, gépkocsikat lobbantottak láng-ra, majd csoportosan a belügyminisztérium és a rendőrség épülete felé tartottak, amelyeket felgyújtottak. Estefelé, mint tudják, előzőnlötték a Televízió épületét is; a televíziónak meg kellett szakítania adását. Az est folyamán a munkások, rendőrök és katonák csoportjainak sikerült ismét felszabadítaniuk a Televízió épületét, majd a környező térséget is, éjszaka úgyszintén felszabadították a rendőrség és a belügyminisztérium épületét. Közülük néhányon visszatértek az Egyetem térre, most, reggel tájban, úgy tűnik, a teret ismét kiürítették, elhagyták. Ejtőernyősök és rendőrök néhány alakulata tartózkodik ott.

Arra kérem önöket, bányászokat, akik csoportokat alkotnak, szervezetten, oszlopokban haladjanak végig a körúton, egészen az Egyetem térig: foglalják el véglegesen önök, s ezt követően, a rendfenntartó erőkkel együttműködve biztosítsák az Egyetem tér őrését, hogy elvégezzék a megtisztítást és ezt a csomópontot ismét átadják a közlekedésnek. Önök legyenek az őrök, a rendfenntartó erőkkel együttműködve a városnak ezen a központi pontján.

Nagyon szépen köszönjük, kérjük, tegyünk meg mindent a túlkapások, a véres cselekedetek elkerüléséért. Önök pedig biztosítsák a szükséges őréséget minden szélsőséges elemmel szemben, akik megjelennek ebben az övezetben.

A többi küldöttség itt marad helyben, a téren, majd meglátjuk, szükség lesz-e arra, hogy a főváros más pontjain is segítséget nyújtsunk.

Nagyon szépen köszönjük mindenkinek, jó utat és minden jót. Sok sikert!

Ez a beszéd sokat, úgyszólván mindent elmond azokról a napokról, s nincs kizárva, hogy döntő ügyirata lesz egy jövőbeli, személyek viselt dolgait, nagy horderejű döntések törvényességét megvizsgáló pernek.

Mi az RMDSZ-nél rendkívül súlyosnak ítéltük meg a helyzetet. S mivel tartottunk tőle, hogy az általános zűrzavarban, a

sajtó útján újra felgerjesztett magyarellenesség provokációkat szül ellenünk – közben információkat kaptunk a Csíkszeredában történekről is június 14-én, délután a bukaresti rádió magyar műsorában felolvastam a következő felhívást:

Tisztelt hallgatóim!

Mint bizonyára tudják, Bukarest tragikus események színhelye. Félő, hogy az erőszak kiterjed az ország más részeire, más helységekre is. Azok az erők, amelyek eddig is fenyegetően léptek fel az RMDSZ-szel, a romániai magyarság jogos követeléseivel szemben, provokációra használhatják fel a feszült helyzetet.

Felkérjük szövetségünk tagjait, fiataljainkat, minden romániai magyart, hogy tegyenek bizonyoságot józanságról és önmérsékletéről. Őrizkedjenek a megfontolatlan lépésektől, ne adjanak lehetőséget arra, hogy igazunkat, a kisebbségi jogainkért folytatott törvényes erőfeszítéseinket ellenünk fordítsák.

Ezekben a nehéz órákban is megismétlem az RMDSZ mindenkori álláspontját: az ésszerűség, a türelmes párbeszéd hívei vagyunk. Elítélünk mindenfajta erőszakot, minden olyan lépést, amely a demokratikus kibontakozást, az ország egységének megbontását célozza. Jogainkról nem mondunk le, de ezeket kizárólag békés eszközökkel, párbeszéd útján, a hazai és nemzetközi tapasztalatok figyelembe vételével, a jogállamiság elveinek tiszteletben tartásával kívánjuk elérni.

Adjon erőt a helytálló józansághoz az az egység és politikai érettség, amellyel a romániai magyarság május 20-án az urnák elé járult, az a kulturált magatartás, amellyel kivívtuk a romániai társadalom jelentős részének és a világ közvéleményének elismerését.

Az említett csíkszeredai események abban állottak, hogy a bukaresti bányászlatogatás napján, délután fél öt tájt, tüntetés kezdődött a megyei rendőrfelügyelőség előtt. Előző nap ugyanis leszedték az épület faláról a *Politia – Rendőrség* feliratot, és egynyelvűvel, csak a románnal helyettesítették. Kezdet-

ben egy kis csoport, majd több százra duzzadó tömeg kérte – egyenjogúságunk jelét látva benne – az eredeti tábla helyreállítását. Nem a román feliratnak kizárólagosan magyarral való helyettesítését, ahogy sajtóértekezletén az uszító miniszterelnök állította! Időközben hol magyar, hol román nyelvű politikai jelszavak kiáltására – „Le Iliescuval!”, „Le a kommunistákkal!”, „Le a szekuritátéval!” – került sor. Egy körülbelül ötven fős, főként ittias fiatakorúakból álló csoport vasrácsokat, ablakokat tört és kövel meg Molotov-koktélos üvegekkel dobálta az épületet. A zavargásnak a közeli hegyivadász ezred katonái vetettek véget. Rus Maria megyei ügyész közlése szerint letartóztattak 16 személyt: 12 cigány, 3 román és 1 magyar nemzetiségűt. Közülük 6 munkás volt, 10 pedig foglalkozás nélküli.

Mindhiába tártá a nyilvánosság elé az RMDSZ a történetek pontos okát, részletes leírását és jogi következményeit. A hatalom és az őt támogató médiák mindent elkövettek azért, hogy a közvélemény kapcsolatot lásson az Egyetem tér karhatalmi kiürítését követő rendbontás és a csíkszeredai zavargás között: Íme, íme a bizonyíték, hogy államellenes összeesküvés történt! S hová vezetnek a szálak? A magyarokhoz! – harsogta a Ceaușescu-időkre emlékeztető propaganda.

Gondolom, jogos volt az elképedésem, amikor egy nappal a most ismertetett események előtt, június 12-én, *Politikai döntés és felelősség* címmel, a *Romániai Magyar Szó*-ban cikk jelent meg Lőrincz László tollából, amelyben sürgette – főnöke, Király Károly szentgyörgyi álláspontjára emlékeztetően – az RMDSZ és a Front együttműködését.

Íme a legbeszédesebb részlet:

Felvetődik a kérdés: vajon a Front választás előtti, velünk szembeni negatív magatartása elég indok-e ahhoz, hogy sajtónk jó része folytassa Front-ellenes magatartását, nemzetiségi képviselőtünk pedig teljesen negatív álláspontra helyezkedjék be a választásokat követő perió-

dusra is. Szerintem nem csak hogy helytelen, de nekünk egyenesen káros gépiesen átvenni és ismételtetni egyes tüntető csoportok Frontellenes jelszavait, kifigurázó karikatúrát közölni, már-már fitogtatva ezeket az államhatalommal szemben... A Frontnak a demokratikus választáson elért, 10 millió szavazatot meghaladó sikere után az ellenzékiesség a román nép zömétől, véleményétől való eltávolodást, elszigetelődést jelent.

A meglepő itt korántsem az országos elnökségtől és a parlamenti csoportétól eltérő vélemény. Ebben nincs semmi különös; a cikk szerzője világos okfejtéssel leszögezte álláspontját egy rendkívül fontos kérdésben, ami elvitathatatlan joga volt. Engem, s gondolom, másokat is, a helyzet teljes félreismerése ért váratlanul; a választás utáni Front egyre leplezetlenebbül megmutatkozó arcának a megszépítése volt feltűnő számomra. Nos, erre a magatartásra cáfolt rá – láhattuk – kegyetlenül, ami a következő napokban történt.

Június 16-i dátummal közzétettük az RMDSZ hivatalos állásfoglalását a három, illetve két nappal előbb látott-tapasztalt eseményekkel kapcsolatban. Bárki könnyen észreveheti: ez a dokumentum – Horváth Andor és Mag Péter közreműködésével írtam – visszafogottabb az előbb kiadott nyilatkozatoknál. Megmagyarázom ezt is. De előbb ismerkedjünk meg az eredetiben román nyelven megfogalmazott szöveggel:

1990. június 13-15-én a romániai társadalom súlyos politikai válsággal szembesült. Bukarest drámai események színhelye volt, emberáldozatokkal, sebesültek százaival és jelentős anyagi kárral. A letartóztatottak száma meghaladja az ezret. Megtámadtak és feldúltak államhatalmi, oktatási és művelődési intézményeket, a Román Televíziót, újságok szerkesztősegeit, több politikai párt székházát és magánlakásokat is. Bántalmazták a főváros számos lakosát, emberi méltóságukban sértették meg őket.

Elítéljük, hogy június 14-én polgári személyek bántalmazták, majd,

minden indok nélkül, letartóztatták Szilágyi Zsolt és Zsigmond László RMDSZ-listán megválasztott parlamenti képviselőt, olyan felhatalmazás alapján, amely minden civilizált országban kizárólag a közrend fenntartásával megbízott törvényes hatóságok joga.

Ugyanilyen határozottsággal bélyegezzük meg a csíkszeredai rendőrségi székházat ért, felelőtlen személyek által elkövetett, erőszakos támadást. Sajnálatusunkat fejezzük ki ugyanakkor, amiért a közvéleményt tendenciózusan tájékoztatták a sajnálatos eseményről. Nem a román nyelvű felirat magyarral való helyettesítéséről volt szó, mint azt sajtóértekezletén a kormány miniszterelnöke állította, hanem az addigi kétnyelvű felirat további megőrzéséről.

A Romániai Magyar Demokrata Szövetség elítél minden erőszakos cselekedetet, minden olyan tettet, mely a törvényesség áthágását, az ember elemi jogainak a megsértését jelenti.

Meg vagyunk róla győződve, hogy a társadalom érdekei, a demokrácia jövője, az ország jó híre megköveteli a történetek megismerését és megértését, azok teljes komplexitásában. Szükségesnek véljük, hogy erre az elemzésre pártérdektől függetlenül, a legteljesebb tárgyilagosság szellemében kerüljön sor, amelyet mind a hatalom, mind az ellenzék tiszteletben tart.

Kétségtelen azonban, hogy a negatív jelenségek, az egymást érő válságok, a diktatúra öröksége mellett, összességükben a kormányzati stílus és módszerek rovására írhatók: az észlelhető konfliktusok iránti közömbösség, azok megoldásának szüntelen elodázása; jól tagolt, következetes politika hiánya a fontos társadalmi problémák, így a nemzeti kisebbségek kérdéseinek kezelésében; a szélsőséges tendenciák megtörése, s nem utolsó sorban a társadalommal folytatott őszinte és építő párbeszédre való készség nyilvánvaló hiánya. Nyílt és korrekt tájékoztatás hiányában a közvélemény módszeresen ki van téve mindenféle manipulációs és ködösítési szándéknak, az ország és a nemzetközi élet valósággal nem egyező bemutatásának. Ilyenformán gyűlnek és súlyosbodnak a politikai és szociális feszültségek, a társadalomnak nem

áll módjában valós képet formálni olyan jelenségek és folyamatok természetéről, amelyek messzemenően befolyásolják mindennapjait.

*Romániának a jogállam és a civil társadalom felé vezető útja minden bizonnyal hosszú és akadályokkal terhes lesz. Ezt az utat csak a régi struktúrák gyökeres lebontásával, olyan, valóban demokratikus rendszer bevezetésével, olyan társadalmi szerkezettel és politikai kormányzással lehet előmozdítani, amely tiszteletben tartja a többfelé nyitott opciók jogát, és a parlamenti, valamint parlamenten kívüli el-
lenzékben a közélet természetes összetevőjét látja.*

A Romániai Magyar Demokrata Szövetség szükségesnek tartja, hogy a jelenlegi válságnak az ország politikai és társadalmi erői közötti együttműködéssel vessenek véget. Eltökélt szándékunk építő módon kivenni részünket ebből az erőfeszítésből. Benne látjuk, jelen pillanatban, a válságos helyzetből való kilábalás egyetlen megvalósítható alternatíváját.

Igen, szemmel láthatóan mérsékelt ez a nyilatkozat. Értelmezésemben az RMDSZ-frakció „szűzbeszédé”-nek kellett volna lennie. Névjegynek és üzenetnek egyben arra nézve, hogy a „magyar párt” megfontolt, felelősségével tisztában levő ellenzéki ereje Románia pár napja megnyílt, első demokratikusan megválasztott parlamentjének.

S most valamit az említett családi vonatkozásról. De előbb, pár szóban, személyes bunkócska-élményemről.

A kiadóba menet pillantottam meg az első szürke ruhás, bányász sisakos, kezükben botot szorongató embereket. Nem kiabáltak, nem is hadonásztak, inkább fáradtnak, kialvatlannak tündek, ahogy szorosan egymás mellett álltak, míg vitték őket a teherautók. Mindamellet volt valami riasztó abban, ahogy a vajatokban megkopott, jobbára elrongyolódott ruhás, borotvátlan emberek a járókelőket figyelték. Az ismeretlen helyre tévedt idegen elfojtott riadtsága, ugyanakkor a homályos, nem egészen érthető feladattal megbízott, ám elszánt férfiak bizal-

matlansága tette egyformán morddá, fenyegetővé az arcokat. A járókelők, a megállóban várakozó utasok ijedten nézték szürke vonulásukat.

Nem mindenki azonban, erről csakhamar meggyőződhettem. A C-kapu előtt – olvasóim talán emlékeznek, itt volt a Kriterion Könyvkiadó bejárata – főleg nőkből álló nyomdász csoportot pillantottam meg. Elég sokan, félszázan is lehetek. Igyekeztem kikerülni őket, hogy a nagy, nehéz ajtóhoz jussak, amikor valaki néven szólított. Ahogy megálltam, gyűrűbe fogtak, kiderült, spontán sztrájkba csöppentem. Fizetésemelést, a túlórázás méltányos díjazását kérték a szakik.

– Magát ismerjük... Nem érdekel minket, hogy magyar, isten éltesse, de beszéljék meg már egyszer a parlamentben a sok disznóságot. Hogy egyiknek hopp, a másiknak kopp...

Megbeszéljük, persze, hogy megbeszéljük, biztosítottam őket. De bérköveteléseiket – mondtam – talán mégis a nyomda igazgatójával kellene megtárgyalniuk. Láttam, csalódottság ül ki az arcukra.

– Vagy maga is olyan, mint a többi, mint az a csirkefogó Băcanu?

– Ő meg miért csirkefogó? – érdeklődtem ártatlanul. Azt hiszem, még el is mosolyodtam, mire az egyik magas, csontos asszonyság, úgy emlékeztem, hogy a kötészetben láttam, összehúzta a szemét és felemelte a hangját:

– Mit tárgyalunk mi itt magával? Maga röhög rajtunk!

– Nézzen oda, ha nem hiszi... – húzott hátra egy másik, kék köpenyes asszony, hogy jobban felnézhessek az emeleti ablakokra. – Nézzen oda, arra az ablakra! Ott, a harmadik emeleten...

Annak idején közismert volt, hiszen a lapok sokat cikkeztek róla: a bányászok tiszteletüket tették a *România Liberă* szerkesztőségében is. Tanú vagyok rá, nem ők kezdték a dülást. Mint az

izgatott embergyűrűben megtudtam, a hírre, hogy megjöttek a rendteremtő, az ellenzékét seggre ültető zsilvölgyiek, ők, a nyomdászok járták meg először magukat Băcanuék irodáiban.

– Mit nézzek?... – meresztettem a szemem a hosszú ablak-sorra.

Egyszerre legalább tízen magyarázták: a whiskys üvegeket. Mert lám, a csirkefogó Mihai Băcanu azt a drága italt issza, amikor ők éhbérért dolgoznak. Hogy mindenki láthassa a disznóságot, az üvegeket – kettőt, uram, kettőt! – kirakták a főszerkesztő ablakába.

Hol a régi ismerősnek kijáró kedélyességgel, hol nekem gyurakodó, kabátgombomat forgató indulattal, még elmagyarázták: örvendjek a bányászoknak, mert ők jót akarnak, meg azt, hogyan beszéljek, mit vessek fel a parlamentben, aztán megnyílt a kör előttem. Felmehettem a kiadóba. Tíz perc sem telt el, jött Marika, a titkárnő, és újságolta, hogy itt vannak a bányászok, csoportokban a *Scânteia Hăza* előtt járóröznek, s bebenéznek a szerkesztőségekbe. Kisvártatva ketten hozzánk is bedugták a fejüket. Szétnéztek, illedelmesen köszöntek, mondták a kollégák, s elmentek. Szénpor- és izzadságszag maradt utánuk.

Amikor, jóval később, a Demokratikus Konvenció egyik ülésén, elmeséltem Băcanunak, hogy jártam az üvegeivel, megjegyezte:

– Szerencséd, hogy nem voltál lenn, amikor a botos úriemberek megérkeztek. Ha látták volna, hogy a sztrájkolóknak valami bajuk van veled, előbb húztak volna a hátadra vagy hármat, s utána érdeklődtek volna meg, ki vagy, miről van szó...

Ez volt, mondhatnám, személyes élményem vidámabbik része. A többi keserű, fájó, családunk egész további életére kiható történet.

A véletlen úgy hozta, hogy Sepsiszentgyörgyön élő fogorvos

fiam, Gábor, előző este érkezett Bukarestbe, ha jól emlékszem, egynapos látogatásra. Június 14-én egész nap járta a várost, látta a diákverést az egyetemnél, tanúja volt annak, hogyan zúzták szét a Liberális Párt székházát a Bălcescun, meggyőződött a proletár bunkócska keménységéről, amikor műépítész-hallgatók közé keveredett a Dalles terem előtt.

Este bejelentette:

– Nem akarok ebben az országban élni. Elmegyek.

Év eleje óta szintén orvos felesége Amerikában tartózkodott sebész bátyjánál. Onnan közölte: ha Gábor utána megy, ott maradnak, ha nem, jön vissza. Fiam dilemmában volt, választania kellett. Három hónapig gyötrődött, s már úgy látszott – mi Évi-vel legalábbis úgy észleltük –, itthon marad. Nem hagy el bennünket, szüleit, testvérét, szentgyörgyi orvoskollégáit, számos barátját. A bunkócska, a „drága, eleven fa gircses-görcsös ága” azonban nemhogy nem segített, mint nemzedékem ifjúkommunistái töretlenül hittük, hanem álnokul lecsapott. Eldöntötte Domokos Gábor doktor úr dilemmáját is. S hozzá hasonlóan még sok ezer romániai fiatal sorsát, akik, mintha számukra is láthatatlan kéz írná a falra, ugyanazzal a dacos mondattal búcsúztak: *Nem akarok tovább itt élni.*

S nekivágtak az ismeretlennek, mentek inkább idegen világba.

LASSÚÁG

Az első izgalmak véget értek, megtörtént nagyjából az RMDSZ-frakció tagjai közötti ismerkedés. Létrejöttek a szakbizottságok. Szövetségünk ad elnököt a szenátus jogi bizottságának, Hajdu Gábor révén, és a képviselőház munka- és egészségügyi bizottságának, amelyet dr. Bárányi Ferenc vezet. Nálunk, képviselőknél, ketten alelnökök lettek: dr. Csapó József a földművelésügyi bizottságnál, András Imre pedig az emberjogi, vallásügyi és kisebbségi kérdésekkel foglalkozó bizottságnál. Pécsi Ferenc a gazdasági, Nagy Benedek az oktatásügyi bizottság titkári teendőit látja el. Előzetes megegyezés szerint az RMDSZ-nek alelnöki és titkári funkció jár a felsőház elnökségében, amelyet Király Károly, illetve Verestóy Attila tölt be. És egy titkári poszt az alsóházban; erre Madaras Lázárt jelölte a csoport.

A tisztségek elosztása több menetes egyeztetés eredménye volt; június 26-án alakult ki a végleges névsor. Ezt szavazta meg a két törvényhozó testület.

Számbeli jelenlétünk alapján – a frakcióvezetők tárgyalásain ez volt az elsődleges szempont – a képviselőházban megilletett volna még egy szakbizottsági elnöki funkció. Hogy, minden erőfeszitésem ellenére, ezt nem sikerült kivívni, abban bizonyára közrejátszott a házelnök-választásnál követett taktikánk is.

Történt pedig a következőképpen. Jelöléskor hozzám jött egy

Argeş megyei képviselő, és hangsúlyozva, hogy nem az ő egyéni kezdeményezéséről van szó, megkérdezte: nem állítana-e az RMDSZ ellenjelöltet Dan Martiannal szemben. Pár nappal előbb erről beszélgettünk ugyan frakcióülésen, de döntés nem született. Volt, aki hajlott arra, hogy a liberális párt jelöltjét. Dan Lăzărescut támogassuk, ám elhangzott olyan vélemény is, hogy állítsunk saját jelöltet. Még ha teljesen esélytelen, akkor is.

– Értem: önök nem támogatják pártjuk hivatalos jelöltjét, de miért nem küzdenek saját jelöltért? – kérdeztem, inkább tréfából az argeși kollégától.

– Azért, mert nem lehet – hangzott a válasz. – Pártfegyelem is létezik. Hanem megegyezhetnénk valakiben, akit önök ajánlanak, mi pedig a titkos szavazásnál támogatunk.

Megkérdeztem, hányán vannak, mire számíthatunk a részükről. Számot nem mondott, csak annyit árult el: sokak nevében beszél. És megmagyarázta, hogy olyan, többnyire fiatal képviselőkről van szó, akik nem mindenben értenek egyet frakciójuk vezetőivel. Szeretnének nagyobb szerephez jutni, változtatni a parlamenti Front-politikán. Zárójelben jegyzem meg, hogy feltehetően ez a társaság két év múlva Petre Roman szakadár csoportját. Belőle nőtt ki a mai Demokrata Párt.

– S kire gondoltak, ki lenne a jelöltjük? – érdeklődtem. Eszembe jutott, hogy már a szentgyörgyi elnökségi ülésen utalt valaki a Frontban észlelhető ellentétekre. Nem lenne rossz a jövőre nézve, ha felmérhetnénk: mekkora a belső ellenzék.

Megkörnyékezőm egy ideig mosolyogva nézett, aztán megnevezte az ellenjelöltet:

– Adrian Severin.

A fiatal bukaresti jogász, az igazolóbizottság elnöke, addig jó benyomást tett ránk, művelt, rokonszenves politikusnak tűnt.

Gondolkozási időt kértem. Megbeszéltem az ajánlatot elsőnek csoportunk tagjaival – idő hiányában nem csoportülésen,

tehát nem mindenkivel, ami hiba volt majd a többi ellenzéki párt frakcióvezetőjével. Azzal érveltem az ötlet elfogadása mellett, hogy ilyenformán, még ha Severin nem is tudja legyőzni Dan Marțian, letesztelhetjük a képviselőházat, fogalmat alkothatunk magunknak a Front-tömbbel szembeállítható erőről. S hadd ismerem be, volt még egy szempontom. Az az elszántság, hogy hadd lássa a Tisztelt Ház: ha már így történt, hogy a választásokon Isten felvitte a dolgunkat, legyen saját arcunk, önálló hangunk, senkitől nem függő döntési akaratumk. S üzenetünk egyben: kormánypártnak és ellenzéknek egyaránt komolyan kell vennie bennünket. Nem sokkal utána újabb alkalom kínálkozott ennek a kinyilvánítására. Nem szalasztottuk el azt sem. Erről azonban valamivel később.

Sohasem fogom elfelejteni azt a döbbenetet a terem bal oldalán, amikor kimentem a mikrofonhoz és bejelentettem, hogy az RMDSZ jelöltje a házelnöki funkcióra Adrian Severin, a Nemzeti Megmentési Front képviselője.

A taktikai húzást a sajtó széleskörűen kommentálta, csak azt nem találta ki senki – ha csak a hatalom felső régióiban nem –, hogy honnan indult ki, és részünkről, illetve az ellenzék oldaláról mi volt a lépés igazi célja.

Jelöltünkre mindössze hetvenvalahányan szavaztak, ami a szavazatok alig húsz százalékát jelentette. Ha figyelembe vettük, hogy a Dan Lăzărescua leadott, nagyon csekély számú szavazatot leszámítva, az ellenzék – a liberálisok egy része is – támogatta az RMDSZ-jelöltet, a következtetés csak egy lehetett: a Front potenciális belső ellenzéke elenyésző, súlya úgyszólván a nullával egyenlő.

Utólag volt, aki – Király Károly például – rosszalotta lépésünket, pontosabban, lépésemet. Feleslegesen bosszantottuk

vele Ilescuékat, állították. Megnehezítettük helyzetünket, csökkentettük esélyeinket arra, hogy a mindent eldöntő Front-többség nagyobb megértéssel kezelje problémáinkat.

Így is fel lehetett vetni a kérdést, kétségtelenül. S az is nyilvánvaló volt előttem, hogy az ilyen bonyolult ügyekben az alternatív ajánlat csak hasznos lehet. Az ám, csakhogy a Fronttal való együttműködést – lényegében erről folyt a szentgyörgyi vita is – nem mi akadályoztuk, nem a mi előítéleteink vagy túlzott bizalmatlanságunk hiúsította meg, hanem Ilescu és a Roman-kormány érzéketlensége kérdéseink iránt, olykor kifejezetten rosszindulatú magatartása velünk, magyarokkal szemben. A január óta összegyűlt rengeteg negatív tapasztalat, amit az alig kéthetes parlamenti „együttlét” csak szaporított. Amikor, mindjárt a kezdet kezdetén, a csíkszeredai Ioan Oancea előhozakodott az udvarhelyi, úgymond románellenes atrocitásokkal, a Hargita és Kovászna megyéből elüldözött románok tragédiájával, szavait a Front-sorokban tomboló tetszés fogadta. Ahogy én, ég tudja, hányadszorra, adatokkal, érvekkel válaszolni próbáltam vádjaira, olyasvalamiben volt részem, mint februárban, a Nemzeti Szövetség Ideiglenes Tanácsában lezajlott cigány-vita idején. S ez halk prelűdje volt csupán annak a fülsiketítő rágalom-koncertnek, amit az 1991 végi *Har-Kov* jelentés vezetett be. Nem is szólva a jogi, gazdasági, szociális, tehát általános érvényű javaslataink fogadtatásáról. Számtalan eset bizonyította: az irántunk, az RMDSZ iránt táplált ellenszenv, kóros bizalmatlanság a választásokon megerősödött hatalom egyik jellemzője lett. S ebben vajmi kevés szerepet játszott a házelnök megválasztásakor tett, különben a parlamenti demokrácia játékszabályait messzemenően betartó indítványunk.

Időközben megalakult a 25 tagú, 10 szenátorból, 10 képviselőből és 5 szakértőből álló. Alkotmány-szövegező bizottság is.

Ahová az RMDSZ-frakció Frunda Györgyöt és Hajdu Gábort delegálta. Tegyük hozzá: igen szerencsésen.

Nemsokkal a parlamenti vakáció előtt, június 25-én, szerdán este 8 órára az RMDSZ parlamenti frakciója fogadásra volt hivatalos a magyar nagykövetségre. Rudas Ernő és munkatársai mindent elkövettek, hogy jól érezzük magunkat. Ezúttal nem súlyos döntés óráiban, mint Szentgyörgyön, egy hónappal előbb, nem is izgalmak, olykor elviselhetetlennek tűnő feszültségek közepette, mint a parlamenti élet első heteiben, hanem tiszta, civilizált környezetben, baráti légkörben, jó italokkal töltött poharakkal a kezünkben – ismerkedtünk. Vendégként, civilként, egymás mondókájára, viceire derűsen figyelve, egymásnak őszintén örvendve. Ahogy elnéztem az újdonsült romániai magyar honatyákat, az volt az érzésem, hogy nehéz mérkőzés előtt álló csapat, félelmetes hegycsúcs megmászására kész alpinista team vagyunk. Utólag, persze, sok minden változott. Annak az estének a férfias öröme azonban mindmáig megmaradt bennem.

S jött a *vakáció!*, ahogy jó kedvvel a Mikóban mondtuk. Tudtam, hogy két hétig fogok hiányozni Bukarestből, s ezalatt a két Attila – Verestóy meg Zonda – végzik az ügyeletet a székházban. De fogalmam sem volt – pedig Évi igencsak unszolt, döntsek már egyszer –, merre megyünk, mit csinálunk, hogy szakadok ki a szokásommá vált mindennapi programból.

Régi nyarak jutottak eszembe.

Mint sok nagyvárosi családban, nálunk is, különösen attól fogva, hogy a fiúk nagyobbak lettek, a nyári szabadság jelentette az igazi együttlétet. A fokozottabb egymásra figyelést, vagyis a mindenkori família értékeinek és varázsának a zavartalan jelenlétét életünkben. Szép vakációkat töltöttünk együtt a Görgény-völgyben, Péterre és Gáborra nagy hatással voltak a zágoni, komandói vagy a Szentgyörgy melletti sugásfürdői napok.

A tenger! Számomra ő volt a vakációs öröm. Amennyire nem kedvelem a sík vidéket, ahogyan zavar, egyenesen szédít a véget nem érő pusztaság, a szántóföldek távolba vesző zöldje, éppen úgy elbűvölt a tenger parttalansága, fenséget sugalló reggeli nyugalma. A napfelkelték diadalmas fénye, alkonyok minden porcikámat, lelkem minden szegeletét bearanyozó, szelíd búcsúja. Ezekben az órákban álltunk Évivel a parti sétányon, és némán néztük, nem is tudom, mit, a fodrozó vagy tarajló hullámok játékát? ...a fények villódzását?... a messzeség titkos jeleit? Nem, magát a teljes méltóságában és közömbösségében megmutató – örökkévalóságot. Volt valami borzongató is ebben a képben. Semmihez sem hasonlítható alázat-érzés, a természettel való azonosulás nagy, felszabadító élménye.

A kora reggelek vonzottak különösen. Amikor – az előző este gondosan elboronált fővenyen – alig járt valaki. Itt-ott, a víz szélén, az éjjeli hullámoktól partra sodort kavics, kagyló és mozsat keverékében tengeri kristályt, lyukas követ kereső fiút, vagy az ibolyántúli sugarakban szobrozó lányt lehetett látni. És az ilyenkor még hűvös homokon háborítatlanul lépegető, valamit szorgosan csipegető sirályokat.

A mentők csónakjai partra húzva fehérlettek. Nem füttyült, nem integetett dühösen senki, ha az ember túlúszott a piros jelzőbójákon.

Ez volt az én óráim!

Lassan lépkedtem a lélegzeni látszó tengerben. Láttam a talpam alatt besüppedő fővényt, akkor is, amikor a kékeszöld víz az államig ért. Rádőltem. Az előttem megnyíló fény-ösvényen, az emelkedő nap vetette aranytűdön elindultam a mély vizek felé. Beosztással, tempósan haladtam. Nem volt előttem cél, nem láttam semmit, csak az egyenes tűzcsíkot, amelyik hívott, mutatta az utat. Simán, lágyan emeltem a karomat, hogy a víz még csak ne is csobbanjon. Teljes legyen a csönd.

Mikor meguntam a mellúszást, oldalt dőltem, fél arcommal a vízben, indiánmódra siklottam. Nem vártam meg, hogy fáradtságot érezzék, időnként a hátamra fordultam, lábamat kinyújtottam, karjaimat kitártam, íjként feszültem az itt már nagyon mély, sötétebb árnyalatú víz színén. Behunyt szemmel feküdtem az alig érzékelhető ringásban. Időnként, ujjmozgással fordítva el magamat, visszanéztem a partra. A köválógotó fiúk és a magasba emelt karral sütkérező lányok kicsire zsugorodtak. A sirályokat már meg sem tudtam különböztetni a fehéren szikrázó homokon. Még, még egy kicsit, löktem magam előre a bódító ösvényen. Részint, hogy még jobban áthasson a totális egyedüllétnek, a határtalan szabadságnak az érzése, részint, hogy késleltessem a mindig jelentkező és mindig szívbénulásig erős – félelmet.

Igen, a félelmet. Amely akkor fogott el, amikor megfordultam, hogy kifelé ússzak. A szárazföld elérhetetlenül messzinek tűnt, s úgy éreztem, valami hűz, lábamnál fogva vonszol hátra, oda, ahová a tűzcsík vezet, ahol a nap és tenger érintkezik. Megálltam az úszásban és mélyet lélegeztem. Nyugi! – biztatam magam. Vártam, hogy szívdobogásom csituljon! Aztán behunytam a szemem, hogy ne is lássam a partot, és nekivágtam. Újra csak tempósan, nem sietve, de erős kar- meg láb munkával. Mikor egy idő után előre néztem, megállapítottam: haladok. Nő a mentőszolgálat, a zuhanyozó, a vendéglő épülete, közelednek az emberek, újra láthatók a madarak. Ernyedt mozdulatokkal, fejemmel az ismert zöldeskékké, simogatóvá lett vízben, végtelen megnyugvással, a megélt öröm és a kiállt próba tudatával úsztam kifelé. Egy idő után tudtam, hogy ha akarnám, itt már leélném a földet, de nem, csendesen indiánoztam mindaddig, amíg oldalam nem súrolta a lusta kis hullámoktól habos víz kavicsos alját.

S ez a kaland megismétlődött minden nyugalmas, napos

reggelen. Egyforma volt mindig, mégis örömteremtésben, izgalmában, diadalhozásban folytonosan megújult. S a félelemkelésben is. Nem, hiába állítja az angol közmondás: A veszély és az élvezet egy töről fakadnak.

* * *

Tehetlenségem, fantáziahiányom miatt már-már kompromittálódtam feleségem előtt, amikor felhívott régi barátom, Jakabos Csaba Kézdivásárhelyről és azt ajánlotta, töltsünk el együtt pár napot.

– Hol? – óvatoskodott elő belőlem a hazuról valamiért, kényelmességből, kedvetlenségéből, túl nagy fáradtságából, ég tudja, miért, nehezen kimozduló ember.

– Fenn, a Lassúágon. Medvék és pizstrángok között – volt Csaba válasza.

Akkortájt kezdtem jobban megismerni Felső-Háromszéket, a szentföldet, ahogy erősen katolikus volta miatt még nevezik. RMDSZ-rendezvények alkalmával megfordultam a Gábor Áron emlékéét őrző Bereckben, aztán Lemhényben, Kézdiálmáson, Kézdiszentkeresztben. A medencét körülölelő hegyeknek azonban még a nevét sem hallottam soha. S most egy szép, augusztusi napon, estefelé, megállt velünk a csavargyár ágynevel, takarókkal, élelemmel és konyhaedénnyel megrakott terepjárója egy dombtetőre, fenyves aljába, patak vize fölé épült ház előtt.

Ahogy Almást elhagytuk, s kapaszkodni kezdtünk a Keleti Kárpátok erdős elődombjai között, előbb a Veresvíz völgyében haladtunk, aztán feljebb, egyre feljebb kerültünk. A vidék két legmagasabb hegycsúcsa, az 1600 méter fölötti Nagy Sándor és Nemere, az alacsonyabb Pupuj tető, Somkő nyaka, Jókút feje, a borvizek – Répáti, Fehérkői, Kénes – birodalmába.

A menedékházra emlékeztető épület az erdészet tulajdona volt. Ott lakott a brigádos, feljebb, a kisebb házban, a minket pisztránggal ellátó erdőkerülő s vadőr is egyben.

Napközben olvastunk, gombásztunk – ebben a biológus Kriszta, Csaba felesége volt az eligazító, a szaktekintély –, jártuk a hegyeket, völgyeket. Egy nap elmentünk az Úz völgyébe – patakunk, a Lassúág az Úz vizébe ömlik felkerestük a 11. Munkácsi Gyalogezred hősi halottai emlékére 1917-ben emelt kápolnát. Szótlanul néztem a Dormány (Dărmănești) felé vezető út két oldalán sötétlő erdőket. Itt kezdődött, 1944. augusztus 26-án, édesapám, Domokos Béla, a Magyar Királyi 11. Székely Honvéd Határőrzászlóalj lovasfutárának a kálváriája. Innen nem messze esett hadifogságba, s innen nagyon messze, egy ukrainai fogolytáborban pusztult el.

Délutánonként mi, férfiak – mert az asszony nép nem bírta volna elviselni – felkutattunk egy nagyobb vízesést, és egetverő ordítással beálltunk az alázóduló jéghideg vízfüggöny alá. Este, miután a bográcsban megfőtt a tokány, és megvacsoráztunk, jó vastag bükkfaágakat raktunk a tűzre, mi, elpuhult bukarestiek, még pokrócba is csavartuk magunkat, és a hullócsillagos ég alatt, bár erősen megfogadtuk, hogy nem tesszük – politizáltunk. Ám csak úgy, csendesen, a parlamenti életnek, a napi politikának, az év – tévében közvetített – eseményeinek inkább kuriózumait taglalva, a dolgok humoros oldalát látva.

Csodás volt a Lassúág oldalában töltött tíz nap, végtelenül hálásak voltunk barátainknak a meghívásért. Egy ideig Szentgyörgyön időztünk még anyámmal, Péter fiunk családjával. Aztán felfrissültén, úgy éreztem, megújultan, indultam vissza a román fővárosba. A frontra, ahogy a taxis mondta.

S nem is járt messze az igazságtól.

A képviselőház és a szenátus elnöksége augusztus 29-re

rendkívüli ülést hívott össze, a Bécsi döntés 50. évfordulója alkalmából. Az előkészületek, az elnökségi tagok és frakcióvezetők nyilatkozat-tervezetének megszövegezése feszült légkörben történt. A két házelnöknek, Alexandru Bârlădeanunak és Dán Martiannak minden elővigyázatosságára és diplomáciai érzékére szükség volt ahhoz, hogy a dokumentum valamiképpen kiemelkedjék az adott társadalmi környezet, az uralgó politikai konjunktúra, úgy is mondhatnám, szennyes hullámszámból. Mert, bár ők sem voltak jobbak a Deákné vásznánál, azt mégis átlátták, hogy a Tisztelt Ház két kamarájának nem szabad elfogadnia egy nyíltan propagandaízű, nacionalista vétetésű nyilatkozatot. Amelytől – ez külön gondot jelentett – az RMDSZ nyilvánvalóan megtagadná beleegyezését.

Az esemény, az évforduló beharangozása már a hónap elején megkezdődött. S vele együtt a nyáron valamelyest csillapodni látszó magyar- és Magyarország-ellenes hisztériakeltés újbóli fellobbantása is. Amire már csak azért is szükség volt, mert Bukarestben kormányellenes tüntetésekre került sor, Brassóban napi 27 millió lej kárt okozó, több napos sztrájk bénította meg a Traktorgyár munkáját. A közfigyelmet, a szenvedélyeket, többször kipróbált recept szerint, másfelé kellett irányítani. A második bécsi döntéssel összefüggésben, Magyarország szerepére kellett tenni a főhangsúlyt, arra, hogy fél századdal a gyászos esemény után, lám, revansista és revizionista erők veszélyeztetik Románia nyugalmit és területi épségét.

Augusztus 25-én a magyar külügyminisztérium közleményben fejezi ki aggodalmát az előállt helyzetért, és cáfolja az országot ért vádakot. A román válasz nem késik: magyar hivatalos személyek próbálják megakadályozni a román nép törvényes óhaját, hogy az 1940-es tragikus eseményekről békésen megemlékezzenek; „a történelem kerekének visszafordítását” célul kitűző budapesti erők azon mesterkednek, hogy az állam-

közi kapcsolatokban megőrizték a fasiszta-horthysta és sztálinista típusú, elavult totalitárius rezsimek magatartását, céljait.

A *Vatra Românească*, szélsőséges, nacionalista szervezetekkel együtt, az *Adevărul în libertate* című, Kolozsváron megjelenő lapban felhívással fordul az ország közvéleményéhez. Miután emlékeztet, hogy a Hitler és Mussolini védnöksége alatt hozott diktátum Magyarországnak juttatta Északnyugat-Romániát, s ugyanebben az évben kiszakították az ország testéből Besszarábiát, Észak-Bukovinát és Dél-Dobrudzsát, ez a következtetése: „Ma, az ezeréves Magyarországról álmodozó revansista erők ismét feszegetik Erdély kérdését. Üldözik a románokat, egyre rémisztőbb hírek érkeznek nap mint nap Hargita és Kovászna megyéből, ahol a sovíniszta magyarok teljesen önkényesen kiáltották megyéik autonómiáját.” A *România Mare* augusztus 24-i számában Corneliu Vadim Tudor felpanaszolja, hogy a gálád magyarok állandóan provokálnak, mire: „Mi mit teszünk? Kesztyűs kézzel bánunk a senkiháziakkal, akik a halálunkat akarják, egy sok ezer éves országot visznek pusztulásba! Ezt már nem tűrhetjük, és ha a hatalom gyakorlói nem lépnek fel a gazemberekkel szemben, ennek az országnak a népe felhatalmazottnak tekintheti magát arra, hogy saját belátása szerint tegyen igazságot.”

Ahogy a lassúági ígéretföldjéről visszatértem Bukarestbe, és áttekintettem a helyzetet, szükségesnek tartottam egy sürgős RMDSZ-nyilatkozat közzétételét – a román televízió némi késséssel, augusztus 28-án este közvetítette – a kialakult helyzetről, és magáról a küszöbönálló eseményről. Ebben figyelmeztettünk: *Bizonyos körök és bizonyos szervezetek az évfordulót arra kívánják felhasználni, hogy ellenségeskedést szítsanak a Romániában élő románok és magyarok, illetőleg Románia és Magyarország között, s ezzel gátat vessenek az ország belső demokratizálódásának csakúgy, mint a két ország közeledésének és együttműködésének. Aggodalom-*

mal állapítjuk meg, hogy egyesek a gyűlölködés szellemét propagálják, s múltbeli eseményeket igyekeznek úgy beállítani, hogy azok ma indokai lehessenek a nemzeti érzés felkorbácsolásának, a megfélemlítésnek, a számonkérésnek s akár a bosszúnak is. Hamis, gyalázatosan rosszhiszemű hírek terjesztésével azt a látszatot próbálják kelteni, hogy Erdély földjén általános feszültség uralkodik, hogy az ott élő román lakosság élete veszélyben forog, és hogy az erdélyi magyarság Magyarországgal összejátszva, a román állam érdekei ellen tör.

Nem álltunk meg itt, az ünnepélyes parlamenti ülés napján, délelőtt a nagyobb nyomaték kedvéért személyesen levelet adtam át Ion Iliescunak – s ezzel egyidőben másolatot küldtem el róla Petre Roman miniszterelnöknek, Doru Viorel Ursu belügyminiszternek, Victor Stănculescu nemzetvédelmi miniszternek és Gheorghe Robu főügyésznek. Az első változatban Szilágyi N. Sándor által írott szöveg felhívja az RMDSZ nevében az államfő figyelmét a *Romnia Mare, Românul, Azi, Dimineața, Libertatea, Adevărul* – tehát gyakorlatilag az egész nagy példányszámú bukaresti sajtóban – továbbá a marosvásárhelyi *Cuvîntul liber*, a kolozsvári *Adevărul în libertate* és a nagyváradai *Phoenix* című lapokban közölt, gyűlöletet szító, etnikumközi feszültséget keltő anyagokra:

Ezeknek a figyelmes elolvasása után menten kiderül a tartalom, de még a hangnem szembeötlő egybecsengése is, mintegy bizonyítékaul annak, hogy itt összehangolt kampányról van szó. Tagadhatatlan célja a pánikhangulat keltése a román lakosság körében. Olyan hangulat ébresztése, amelyik lehetőséget ad a szélsőséges erőknél diverziós cselekedetekre, etnikai konfliktusok kiprovokálására, hogy így destabilizálhassák a társadalmi életet, megakadályozhassák a demokratizálódási folyamatokat.

Számos bizonyító idézet után, levelünk felszólítja az állam vezetését, a felelős hatóságokat, hogy haladéktalanul vizsgálják ki az előállt helyzetet, az abból következő veszélyeket.

Kérjük továbbá a kormányt, hogy foglaljon állást a belső és a nemzetközi közvélemény előtt a sovén propagandával, az erőszakra bujogató, a demokratikus intézményeket és a törvényes ellenzékelt lejárató magatartással és cselekedetekkel szemben. Szükségesnek tartjuk azoknak a kiadványoknak és személyeknek a felelősségrevonását – büntetőeljárás útján is –, akik, visszaélve a sajtószabadsággal, törvényellenes tettek elkövetésében vétkesek.

A levél teljes szövege megjelent a 22 című hetilap szeptember 7-i számában.

Jól emlékezetembe véstem a cotroceni-i palotában lezajlott rövid, de számomra rendkívül fontos találkozót. (Az egyetlen különben, amelyen négyszemközt tárgyaltam Ion Iliescuval.) Két oknál fogva, pontosabban két elnöki kijelentés készítésére.

Mikor az uszításban és rágalmazásban kiemelkedő *România Mare* szélsőséges szerepét bizonygattam, Iliescu rosszkedvűen megjegyezte:

- Ismerek más szélsőséges lapot is ...
- Van, persze, de melyikre gondolsz?
- A 22 címűre.

Ezt a, megítélésem szerint, képtelen összehasonlítást megtette Iliescu később is, egy szerkesztővel folytatott megbeszélés alkalmával. Hat évnek kellett eltelnie, hogy az elnöki szóvivő elismerje és kimondja nyilvánosan is Vadim Tudorról és lapjáról, hogy szélsőségesen nacionalista és idegengyűlölő. Közel száz, rendre meghiúsult vagy elfektetett perindítási kísérlet után végre úgy tetszik – meglátjuk, mi történik a valóságban –, hogy a nagyromániás szenátor bíróság elé kerül. S mintha lát-nám, a vádirat olyan lesz, akárha az 1990 nyarán írott RMDSZ-levélből másolták volna ki...

Az említett második ok a következő volt. Vége felé járt a találkozó, talán már fel is álltunk az asztaltól, amikor, hirtelen elhatározással megkérdeztem Ion Iliescut:

– Csak ketten vagyunk. Nem tudom, rögzítik-e beszélgetésünket, de végső soron nincs jelentősége. Megkérdezlek hát: te őszintén hiszed, hogy Erdély veszélyben van, a magyarok ki akarják szakítani az ország testéből?

Románia elnöke tiszta tekintettel, határozott nézéssel, habozás nélkül válaszolta:

– Igen, hiszem.

Nos, ilyen mesterségesen felfokozott hangulatban ült össze a román parlament két háza, hogy megemlékezzenek a Bécsi döntés kerek évfordulójáról. Az ünnepélyes Nyilatkozat szövege, megítélésem szerint, végül is jobbnak sikerült, mint az előjelekből várni lehetett. Az elnökségi tagok és frakcióvezetők gyűlésén benyújtott tervezet jelentősen megrövidült, kiegyensúlyozottabb lett, és sikerült elérni – magam is erre fektettem a hangsúlyt szöveg módosítási javaslataimban –, hogy ne hátra, a történelem útvesztőjére tekintsen, hanem a román nemzetnek és a nemzeti kisebbségeknek szánt üzenete elsősorban a jövőt tartsa szem előtt. Ezt a gondolatot emelte ki a nyilatkozatra válaszként küldött, Bukarestben nagyon jó visszhangot kiváltott levelében Szabad György, a magyar országgyűlés elnöke. Természetesen ha csak a mi, erdélyi magyarok tapasztalatát, történelmi traumáit, nem utolsósorban érdekeit vettük figyelembe, a dokumentum tőlünk távolállónak, idegennek, s ezért elfogadhatatlannak tűnhetett. Ez derült ki az RMDSZ Kolozs megyei szervezetének szeptember eleji értékeléséből is, amely lényegbevágó kifogásokat emelt, és elmarasztalta a szövetségnek a parlament rendkívüli ülésén jelenlevő képviselőit – alig lehettünk tízen –, akik a Nyilatkozatot megszavazták. Nehezményezte az egyoldalú történelemszemléletet, a kisebbségi öngazgatás gondolatának az elvetését, az egyéni és kollektív jogok mellőzését. Konklúzióját érdemes idézni, mert újólag

jelzi a romániai magyarság, jelesül az RMDSZ politizálásának nagy, azóta is megválaszolatlan kérdéseit.

Remélni szeretnők, hogy a sajátos körülmények között elfogadott parlamenti nyilatkozat nem fog károsan kihatni az RMDSZ további munkájára, nem jelent irányváltotatást a politikájában, megmarad ballépésnek, aminek esetleges következményei egyelőre kiszámíthatatlanok. Reméljük továbbá, hogy politikai ellenfeleink nem lesznek képesek felhasználni ezt a végül is nem törvényerejű, hanem csak kinyilatkoztatott szöveget, s az RMDSZ parlamenti csoportja az alkotmányvita során, általában a parlamenti tevékenységében elejét veszi annak, hogy a kifogásolt szövegrészek jegyében minket károsító jogszabályok szülessenek.

Az előbb említett kérdések pedig a következők: 1) Elismerjük-e, hogy mi, Románia összlakosságának mindössze valamivel több, mint 7 százalékot kitevő kisebbsége vagyunk? 2) Számot vetünk-e azzal, hogy a többség – függetlenül a kormányon lévő párttól – még hosszú ideig, döntéseiben, politikáformálásában a saját nemzeti érdekeit veszi figyelembe? 3) Ennek tudatában, érdemesnek tartjuk-e az ország politikai életében való részvételt, a parlamenti jelenlétet is beleértve, vagy sem?

Ha a válasz nemleges, egyszerű a dolog. Vagy elmegyünk innen, őseink földjéről, vagy teljes passzivitásba vonulunk, vagy mint a dél-ázsiai tamilok, fegyverhez nyúlunk, ennek minden katasztrófális következményével. Ha a válaszunk: igen, akkor – bármennyire nehéz – korlátoznunk kell retorikánkat, rá kell jönnünk, hogy a fülünknek ugyan jól hangzó, lelkünket melengető kemény követelések jelen pillanatban merő illúziók. Más szóval: ha a célratörő cselekvést, a hosszú távra beállított önmegtartó és önmegújító stratégiát meddő radikalizmussal, nemzeti érdekeinket annyiszor zátonyra futtató vaksággal cse-

réljük fel – az utóbbi pár év fájoan bizonyítja –, a jövőben is ez lesz a sorsunk.

Minden parlamenti frakció vezetője felszólalt a megemlékezésen, amelyet egyenes adásban közvetített a televízió. Beszédemet Oltványi Ottó így ismertette a Magyarország című budapesti hetilapban:

Domokos Géza, az RMDSZ elnöke, a magyar parlamenti csoport nevében, többek között rámutatott arra, hogy a nemzetközi jog elemi normáit semmibe vevő bécsi diktátum egyike volt a nagyhatalmak által a második világháború idején elkövetett törvényszegéseknek, s nagy politikai és erkölcsi károkat okozott a román népnek csakúgy, mint a Dél-Erdélyben élő magyar lakosságnak. Kifejtette: nem szolgálná sem a román nemzet érdekét, sem az ország jövőjét, ha az évforduló olyan felhangokat kapna, mint az uszítás, a számonkérés vagy idegengyűlölet. Elítélte azt a kampányt, azt az áltudományos irodalmat, amely sajtótermékek és könyvek útján terjed Romániában, és amely a magyar veszélyre vonatkozó hamis hírekkel befolyásolja a román közvéleményt. „Románia magyar állampolgárai nem törekednek másra, mint hogy becsületesen és szabadon éljenek a román néppel és a többi nemzetiséggel együtt. Miután összefűz bennünket a múlt, azt kívánjuk, hogy fűzzön össze még erősebb szálakkal a jövő, amely a jog és a demokrácia elveire épül” – fejezte be nagy visszhangot kiváltó beszédét a magyar kisebbség személyisége.

Történt még valami, amiről beszélnem kell. Felszólalásában Radu Ceontea szövegkiegészítési javaslatot tett. A nyilatkozat egyik passzusa, amelynek a megszövegezésén magam is dolgoztam, így hangzott: *Az egykori szenvedések hadd figyelmeztessenek bennünket arra, hogy az igazságtalanságnak és az elnyomásnak egyszer s mindenkorra véget kell vetnünk politikai életünkben. Az erőszak még nagyobb erőszakot szül, a gyűlöletnek még ádázabb gyűlölet a következménye, a lenézésre lenézés a válasz, a halál más halál felé taszít. Ez az 1940-es dráma mindenekelőtt való tanulsága. Ma, ötven év*

elteltével, meg kell értenünk, hogy alternatívánk csak a megértés, a megbékélés, a szabadság és a türelmesség lehet. Ide Ceotea szenátor, a Vatra Românească nevében, a következő kiegészítést tartotta szükségesnek: Nem szabad azonban sem visszaélni a hagyományos román toleranciával, sem elvonatkoztatni az ő nevében a demokratikus államokban megtestesült, nekünk is ajánlott elvektől.

Ennek az önmagában is elég kacifántos mondatnak világos, kik voltak a címzettjei. Mi, akiknek egyéb dolgunk sincs – láthattuk az idézett Vatra-felhívásból –, mint visszaélni a román nép lelkéből leledzett türelmességgel.

A parlament tapssal fogadta az indítványt, és az ülésvezető Alexandru Bârlădeanu, a szenátus elnöke, már szavazásra készült bocsátani, amikor a mikrofonhoz siettem, és kértem a javaslat elvetését. Mire következett a szokásos felhördülés. Mialatt vártam, hogy helyreálljon a csend, számomra is váratlanul felismertem: itt az alkalom, hogy az ország közvéleménye s a jelenlevő diplomáciai testület előtt megcáfoljuk a vádat, melyek a magyarságot és persze, az RMDSZ-t érték. Ám ehhez, a nagyobb figyelemkeltés érdekében, szükség van egy taktikai húzásra. Folytattam hát:

– Amennyiben kérésünknek nem tesznek eleget, előfordulhat, hogy a Romániai Magyar Demokrata Szövetség frakciója nem szavazza meg az előterjesztett nyilatkozatot.

Újra vártam egy ideig, hogy az előbbinél is hangosabb jégzajlás levonuljon, majd kértem az elnököt, függesse fel tíz percre a gyűlést, hogy konzultálhassak csoportom szenátoraival és képviselőivel. S úgy is lőn. Társaimat eléggé meglepte az előállt helyzet, igyekeztem megnyugtatóni őket. Elmondtam, miért jártam el így, s mit akarok tovább tenni. Megegyeztünk.

Mielőtt újra megnyitotta az ünnepi ülést – a negyedórányi szünet alatt a felkészületlenül ért tévé zenét közvetített a tátott szájjal maradt országnépének –, Bârlădeanu magához intett és

kérve kért, találjunk megoldást, talán azt, hogy a Nyilatkozatot lábjegyzettel lássuk el, amelyben közöljük, hogy az inkriminált mondattal az RMDSZ nem ért egyet. Nyugodjon meg, mondtam, van ennél jobb megoldásunk.

Csendben – erre mondják, halálos csendben – tettem a következő bejelentést:

– Továbbra is meggyőződésünk, hogy a Nyilatkozat szövege úgy kerek, ahogy van. Nem szorul változtatásra. Különösen nem olyan tendenciózus kiegészítésére, mint a Ceotea szenátor úré. De tekintettel a két ház egyöntetű állásfoglalására – bejelentett fenntartásaink megőrzésével úgy döntöttünk, hogy nem zárkozunk el a dokumentum megszavazásától.

Bârlădeanu szenátor megkönnyebbülten dőlt hátra az elnöki székekben. Dörgő taps fogadta szavaimat, ha jól láttam, meghattottságukban néhányan fel is álltak a helyükről. Felpillantottam a páholsorra, ahol a meghívott diplomaták ültek. Tapsoltak ott is. Végezetül még hozzátettem:

– Tekintsék, kérem, döntésünket baráti kéznyújtásnak mindenki felé, aki ennek az országnak a javát akarja.

Mint várható volt, a mozzanatnak nagy sajtóvisszhangja lett. Mindenki a józanság, az RMDSZ politikai bölcsességének a megnyilvánulását látta benne. Csak az *Adevârul* kommentátora füstölgött, hogy én nagy ravaszul átvertem mindenkit, elsősorban a naiv parlamentet, és meg nem érdemelt babért arattam az álnok udémérének.

A kolozsvári negatív értékeléssel ellentétes visszaigazolás jött Marosvásárhelyről. Az RMDSZ országos elnökségének szeptember 10-i ülésén, Béres András így fogalmazott: „A parlamenti csoport és Domokos Géza állásfoglalása jó hatással volt mind a magyarok, mind a románok kedélyére. S magának a városnak a hangulatára is.” Szeptember 16-án, az RMDSZ kolozsvári székházában, jelenlétemben tartott megbeszélésen az

előbbi, Kapcza Imre kézjegyét erősen magán viselő, elítélő vélekedéshez viszonyítva, már árnyalódott a kép. A hangot Kántor Lajos ütötte le, amikor hangsúlyozta: mindenkor a nemzetközi helyzet függvényében is, a szövetségi viszonyok alakulását is figyelembe véve, kell alakítanunk taktikánkat. Dáné Tibor azoknak a parlamenti képviselőknek a felelősségre vonását kérte, akik hiányoztak az augusztus 29-i megemlékező ülésről. Szilágyi N. Sándor – Dr. Kapcza véleményével ellentétben, aki továbbra is ballépésnek, súlyos hibának tartotta a parlamenti nyilatkozat elfogadását – kifejtette: a szélsőséges erők arra számítottak, hogy az RMDSZ nem teszi magáévá a dokumentumot, ezzel is bizonyítva románellenes politikáját. Számításuk nem jött be. Döntésével szövetségünk egyöntetű elismerést szerzett a román demokratikus pártok előtt. Bucur Ildikó is azon a véleményen volt, hogy a nacionalisták botrányt óhajtottak, ami nem sikerült. Mit értünk el? tette fel a kérdést. A politikai légkör javítását, annak a bebizonyítását, hogy nem vagyunk merev, szélsőséges szervezet. Nem értett egyet azzal, hogy állásfoglalásunk ballépés volt. Szócs Géza, aki bevallotta: éppen a csapdahelyzetet elkerülendő – ha nem fogadjuk el a nyilatkozatot, kompromittáljuk magunkat az ország előtt, ha elfogadjuk, szervezetünk tagsága ítél el bennünket –, ellene volt a részvételnek; lényegében osztotta Szilágyi N. Sándor véleményét. Majd, számomra is váratlanul kijelentette: Jó tudni Kolozsváron is, hogy az ország magyar közvéleménye egyetértőleg vette tudomásul a parlamenti csoport álláspontját.

Ezek után megnyugodva utaztam el a kincses városból. A józan, megfontolt politizálás felülkerekedését láttam abban, amit tapasztaltam. Örömöm korai volt. November végén ismét Canossa-járáásra szólítottam fel, s fő vádlóm ezúttal is Kapcza Imre volt.

ŐSZI UTAK

Gyakran kapom magam azon, hogy rég elszállt évek színterein járva, Cs. Szabó László mondását idézem: „Más a szülőföld és más a haza; az egyik gyerekkori emlék, a másik férfikori gond.” És mindig lemérhetem magamon, tapasztalhatom, milyen, nemcsak megnyugtató vigasztalást jelent, de életkedv csinaló hatása is van az efféle emlékek a gondban, a közösségért is vállalt – ha már az ember ilyen meggondolatlan lépésre szánja el magát – törődésben.

Szeptember végi vasárnapon, pompás őszi órán, Zágon felé haladunk Évivel. A megviselt Dacia volánjánál Adrian, az RMDSZ sofőrje. Elmarad mögöttünk a Rétyi nyír, a bitai letérő, s most a jegenyesorban Nagyborosnyó felé kanyarodunk. Ahogy az utóbbi évtizedekben erősen megroggyant, egykori vásáraitól nevezetes nagyközséget elhagyjuk, feltűnik előttünk a hegyektől, sötét erdőktől koszorúzott Zágon. Mintha ott mindenféle-fajta út véget érne, az irányt változtató Kárpátok falának ütközne. A helyi legenda azt tartja, hogy a falu fölötti Jankó pusztájáig – itt a szó tisztást jelent – a hazafelé igyekvő Mikes is eljutott. Itt találkozott az édesapja, Mikes Pál halálában vétkes Jankó-nemzetség egyik tagjával, akit bosszúképpen azonmód megölt. S mint ki teljesítette kötelességét – azt hiszem, az ősrégi, keletről hozott vérbosszú parancsa él itt a jó zágoniak emlékezetében –, visszament a bujdosásba, messzi

Törökországba. Az erdei pusztát az áldozatról nevezték el ugyan, de hallatára mindenkinek a vagyonából kiforgatott, igazságtalanul elüldözött Mikes-család jutott eszébe.

Míg a völgykatlanba szorított Feldoboly alatt elhaladunk, s a nyaranta kiszáradt Sárospatak hídján átdöccenünk a zágoni hátrába, elmagyarázom a vegyes családban született Adriannak, hogy milyen bölcs, meggondolt ember volt az az író, akinek a születése 300. évfordulóját megyünk ünnepelni. A szultán parancsára – mesélem – a rodostói magyarok is felvonulnak Erdély határárig. A török abban reménykedik, olvashatjuk Mikes, ha nem tévedek, 137. levelében, „hogy ha a táborban leszünk, sok magyarok jönnek hozzánk. De hála Istennek – teszi hozzá – egy valamire való nem jött”. Viszolyog a politikai kalandtól, félti erdélyi népét, s amikor a hadjáratot lefűjják, elégtétellel jegyzi meg: „Most már bizvást elmondhatjuk, hogy vége legyen a komédiának és a theatrumról becsületesen leszállítanak.”

A népeket, különösen a kelet-európai régióbelieket, arra nevelte történelmük, hogy mindenkifölött a harcosokat, a hőseket tiszteljék. Nem tudom, nem ez-e a magyarázata annak, hogy falum népe – mint láttuk – inkább hajlik a sosem volt, kemény, bosszúálló Mikes, mint a *Törökországi levelek* elméledő, megrovó kifejezéssel: puhány írójának tiszteletére.

Az ünnepség, amelyet előző nap Sepsiszentgyörgyön, neves magyarországi és itthoni Mikes-kutatók részvételével, tudományos ülés előzött meg, fényesen sikerült. Sosem látott még Zágon együtt két püspököt – Főtiszteletű Dr. Csiha Kálmánt, az Erdélyi Református Egyházkerület fejét és Dr. Jakubinyi Györgyöt, a későbbi gyulafehérvári érseket –, lelkészek, tudósok, írók sokaságát; annyi messzeföldön híres rezesbandát, kitűnő versmondó színészt; két országból, de még Amerikából, Angliából, Hollandiából is ide sereglett vendéget.

Felemelő volt! Én mint a Mikes Emlékbizottság elnöke, vajmi keveset tettem a rendezvény sikeréért. Ezért is voltam oly büszke földijeimre, elsősorban Kozma Béla tiszteletes úrra és Domokos Dezső karnagyra; a szentgyörgyi rendezőkre, mikós osztálytársamra, Veress Dánielre, Sylvester Lajosra, az RMDSZ megyei elnökére, Jánó Mihály művelődési főfelügyelőre, Kónya Ádámra, a Székely Nemzeti Múzeum igazgatójára. Nekik s annyi segítőtársuknak volt gondja, hogy legyen, említettem, tudományos ülészak, amelyen Horváth Andor művelődési miniszter-helyettes is megjelent; vetítettképes úti beszámoló – Zágontól Rodostóig – a szomszéd faluban, Barátoson született, Csíkszeredában élő, Kelet-járó tanár és RMDSZ-vezető, Beder Tibor jóvoltából; gazdag exlibris kiállítás, amely a kolozsvári Gábor Dénes gyűjteményét mutatta be; kórusmű koncert, a közel százéves zágoni dalárda és a nemzetközi hírnévnek örvendő, szentgyörgyi Vox humana részvételével.

Azóta aggasztóan visszaesett a zágoni közművelődési élet. Ám vigasztal a remény, hogy a Mikes Alapítvány kezdeményezésére s a megyei önkormányzat, valamint az Illyés Alapítvány támogatásával újjászületett kastélyban létrehozott művelődési központ, ha nem is mindennapossá, de gyakorivá teszi a jövőben az 1990. szeptember 23-án lezajlott ünnepséghez hasonló eseményeket.

* * *

A Déri Múzeum díszterme. A hagyományos Debreceni Irodalmi Napok nyitó rendezvénye, az erdélyi írók felolvasó estje. Húsz Kolozsvárról, Marosvásárhelyről, Nagybányáról, Csíkszeredából és Sepsiszentgyörgyről érkezett költő és prózaíró. A legismertebbek, az elmúlt évek irodalmi díjaiból, könyv-példányszámaiból, olvasói érdeklődéséből ítélve – a legjobbak.

Három nemzedék, csak a poétáknál maradva, Kányádi Sándor, Király László, Kovács András Ferenc évjárata van jelen. Gyűjtőfogalomba csak születési év, lakóhely, netán a választott műfaj szerint illeszthetők, különben valamennyi egymással ugyan összeültethető – azért is vannak karéjban a pódiumon –, de lényénél fogva mindegyik öntörvényű világ. Külön úttal vagy utakkal, személyes sorssal. Mintegy példázatul: megszoktuk, a legnagyobb sikert Bajor Andor, Bandikó aratja; másnap mentővel szállítják kórházba, és két hónap múlva tér vissza Kolozsvárra – koporsóban.

Elnézem-hallgatom barátaimat – ebben a sereglésben azóta sem jöttünk össze, és félok, hogy már soha össze sem jövünk –, mind a régi *Kriterion* szerzői. Ők adták meg könyveikkel a kiadó rangját. S a könyvek majd mindegyikéről tudnék mesélni, ami egyúttal a szerzők életének is nem túl vidám krónikája lenne. Most látom különben, mennyi ott az ősz fej, még a fiatalabbak is szaporán deresednek!

Páskándi Géza vezeti a *táncrendet*. Ő mutatja be, szólítja a mikrofonhoz az írókat. Azóta ő is az Appex csillagról nézi irodalmunk bárkájának hánykódását a pénz-orientált valóság tengerén.

Aztán, a következő nap, pénteken, 1990. november 16-án, az összejövetel tulajdonképpeni célja, a *Romániai magyar irodalom 1970–1990* című tanácskozás az Akadémiai Bizottság székházában. Engem ért a megtiszteltetés, hogy a vita első részét levezessem. Megnyitómban köszönetet mondok Debrecen városának a konferencia megrendezéséért. Amit már csak azért is értékelnünk kell – hangsúlyozom –, mert ilyen nyugodt légkörű találkozóra otthon, Romániában, nemhogy a magyar, de a román írók esetében sem kerülhetne sor. Irodalmunk kritikus megítélésére, tegnapi és mai helyzetének a reális felmérésére szólítom fel a jelenlevőket. Hogy juthatott volna eszembe, hogy

a megkívánt kritikából, a helyzetfeltárás szigorából csakhamar – megérdemelten – magamnak is részem lesz?!

A vitaindító előadást Cs. Gyimesi Éva és Láng Gusztáv tartották, korreferensnek nagyszámú, tíznél több kritikust kértek fel a rendezők. Köztük volt a romániai magyar irodalmat évek óta jól ismerő Ágoston Vilmos, Bertha Zoltán, Ilia Mihály, Szokolczay Lajos és az újvidéki Thomka Beáta, az erdélyieket Egyed Péter, Jakabffy Tamás, Kántor Lajos és Marius Tabacu képviselte.

Milyen kérdéseket vet fel a kisebbségi irodalom beépülése az egyetemes (Láng Gusztáv az *össz nemzeti* szintagmát ajánlja helyette) nemzeti kultúrába; milyen mértékben meghatározók az irodalmi és nyelvi hagyományok; a jelen létkérdéseinek „historizálása” mint a kisebbségi létélmények egyetemes megközelítésének lehetősége; az anyanyelv szolgálatának és a „felemelt fej demagógiájának” ellentmondásai (Cs. Gyimesi Éva); az utóbbi évtizedeknek a konzervativizmus és a modernség körül folyó, félig átgondolt vitái.

Ezeket ragadtam ki a megvizsgálásra ajánlott, a vita tárgyát képező témákból. Nem térek ki rájuk, mert emlékezősemnek más a célja.

Ágoston Vilmos dolgozatát belső szorongással, rossz lelkiismerettel hallgattam. Az 1968-ban a Magyar Írók Szövetségében meghirdetett *kettős kötődés – kettős felelősség* romániai fogadtatásáról szólt. Elemezte a vehemens visszautasítást, amellyel az *Előre*, az *Utunk* és az *Igaz Szó* fogadta a rebellis koncepciót, miszerint a nyelvi és történelmi kötődés folytán, a határon túli magyar irodalmak sorsáért a magyarországi írók is felelősséggel tartoznak. Nevet nem említett, de az írásokból vett bő idézetekkel támasztotta alá fejtegetését. A kolozsvári és vásárhelyi cikkekre már nem emlékeztem, de a bukaresti igencsak élt emlékezetemben: én voltam az elkövetője. Minő dráma, vagy mi-

nő komédiába illő helyzet! Csak nézőpont kérdése, hogy így, vagy úgy látja az ember. Űlök az elnöki székben, és hallgatom saját ügyem – „parancsra tettem” – vádiratát. Mintha bíró és bűnös lennék egyszemélyben. S Vilka beszéde nem szenvedélyes, nem ideológiai hevülettől táplált számonkérés, hanem csendes, filozofi bizonylat egy immár múlttá, irodalomtörténeté vált mozzanat megidézése. Ez a hang szabta meg válaszomat is. Mert mielőtt szót adtam volna a következő referensnek, felálltam és a következőket mondtam:

Köszönöm, és gondolom, köszönjük Ágoston Vilmos szókimondó eszme-futtatását. Lám, milyen különös, oly sokszor drámai az elmúlt 20-30 esztendő története politikában, irodalomban, emberek életében. Megvallom: a bukaresti Előrében megjelent cikk szerzője én voltam.

És most – itt a helyzet egyedisége számomra –, debreceni találkónk ma délelőtti elnökeként hallgathatom meg Ágoston Vilmos kegyetlenül őszinte szövegét. A hallottakon el kell gondolkoznia a politikának is, az irodalomnak is, mindenkinek, aki ezeket az évtizedeket átélte. Aki nem mindig a helyes utat választotta, de utat választott. Következésképp mindenért, jóért és rosszért, kis sikerekért és iszonyú vereségekért vállalnia kell a felelősséget.

Tudtam már akkor, 1968 nyarán, hogy a nyomásra, politikai és erkölcsi elveim ellenére megírott cikkem nem válik dicsőségemre. Méliusz József, Szász János, Bodor Pál, Beke György a tanúm: tudatosan vettem vállamra a szégyen keresztjét. Meg voltam győződve, hogy akkor olyan helyzetben éltünk, oly sokfelé voltak nyitottak a hatalom útjai – emlékezzünk: két hónap múlva Románia látványosan visszautasítja, hogy részt vegyen Csehszlovákia lerohanásában; ősztől sorra születnek meg a tévé magyar nyelvű műsora, a Kriterion Könyvkiadó, A Hét című hetilap, de már ott leselkedik az 1971-ben, kínai mintára bekövetkezett „mini kulturális forradalom” agressziója is –, tisztában voltam vele, hogy ezt az ódiomot, ezt a rettenetét vállalnom kell. A morgó, vicsorgó vadat meg kell nyugtatni. Sosem szűnt

meg bennem a gyanú, hogy egy év múlva, 1969 decemberében azért neveztek ki a Kriterion igazgatójává, mert azt a cikket megírtam. Azon még gondolkodnunk kell sokunknak, elsősorban nekem: megérte-e? Erkölcsileg bizonyára nem érte meg. Politikailag tévedés volt, hallottuk ma. Ami két évtizedes kiadói munkámat illeti, az az önzetlen erőfeszítés – a tisztító, szabadító kockázatvállalás lehetőségét és, nem egyszer, örömet idézem fel – számomra megérte.

Amikor most és a jövőben megméretik a romániai magyar író, aligha lesz bölcs és célravezető lemondani, nem, nem a megbocsátó, de a történelmi megközelítésről. Más szóval, abból a valóságból kiindulva kell megvizsgálni életünket, tetteinket, tévedéseinket, amiben ezek megtörténtek. Kérlelhetetlenül, de igazságosan.

Újraolvasom a *Látó* 1991 márciusi, Bajor Andort búcsúztató számában leközlött szöveget, és elmerengek: így van, ma is hiszem, hogy így van. Csakhogy vannak erkölcsileg elévülhetetlen, semmilyen előzetes vagy utólagos teljesítménnyel nem igazolható, hibás cselekedetek, káros opciók, bűnös útvesztések. A debreceni találkozó bizonyára megmarad a kortárs magyar irodalom jelentős – utaltam rá –, számos időszerű témát, meglepő gondolatot felvető eseményének. Nekem mindemellett egyebet is jelent: Czine Mihály, 68-as bátor társai és írásom egykori olvasói megkövetésének a helyét. Nem azért, mintha ott lezártam volna az ügyet. Az lehetetlen. Hanem azért, mert önvizsgálatom útján ott új stációhoz érkeztem.

* * *

Debrecenből még a találkozó berekesztése előtt elutaztam. Két nap múlva, november 19-én, a román delegáció tagjaként Párizsba, az Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia csúcserkeztetére kellett repülnöm.

A képviselőház elnöke útján közvetített, az államelnöki hiva-

taltól és a külügyminisztériumtól kapott felkérésnek nem volt könnyű eleget tennem. A meghívó nekem mint az RMDSZ parlamenti frakciója elnökének szólt, magától értetődőnek találtam, hogy elfogadásáról vagy visszautasításáról szenátoraink vagy képviselőink döntsenek. Mi bonyolította a helyzetet? Az, hogy a nyár óta az országban tapasztalható feszült helyzet nemhogy lanyhult volna, de ellenkezőleg, súlyosbodott. Ennek folyományaként, a Romániai Demokrata Antitotalitárius Fórum, a későbbi Demokratikus Konvenció elődje, követelte Ion Iliescu lemondását. A román-magyar tárgyalások akadoztak – Debrecen után, a váradi repülőtéren véletlenül találkoztam Szokai Imrével, aki hazafelé tartott a balul sikerült bukaresti találkozóról –, az előbbi román diplomácia tétele, miszerint a kisebbségi kérdés kizárólag belügy, újra előjött a hivatalos nyilatkozatokban.

A parlamenti frakció, kérésemre, két ízben tárgyalta meg a meghívás ügyét. Körültekintően elemezte az elfogadás ellen és a mellette szóló érveket. Végül is a döntés így szólt: legyek ott Párizsban.

Párizs! Van-e, mondjuk, a magyar jakobinusok sorsát, az erdélyi reformkor nagyjainak tanulmányait vagy egyszerűen, Ady Endre verseit ismerő, magyar értelmiségi ember, akinek a szíve ne dobbanna meg, amikor a fény városát meglátja? Énnekem volt már részem ebben az élményben, 1969 őszén, amikor UNESCO-közgyűlésen vettem részt. S amit egyszer megláttam, megizleltem, azt rendszerint nem vágyom vissza. Párizs-ismertségemet is lezártnak tekintettem, csak Bajomi Lázár Endre kitűnő könyveinek az olvasása ébresztett bennem olykor nosztalgiaát. Ezúttal sem törtem magam az utazásért, volt nekem dolgom itthon elég. Mégis, bár csaknem kizárólag rohanó protokoll-autókból néztem a város utcáit, tereit, szobrait, a Szajnahidakat, a látvány elbűvölt.

A Kléber avenue-i Nemzetközi Konferencia Központban, 1990. november 19-21 között megtartott csúcstalálkozó fordulatot jelentett Európa történetében. Itt nyilvánították megszüntetnek a megosztottságot és szembenállást, itt hirdették meg Európa háború utáni fejlődésének új korszakát. És, gyakorlati lépésként, ebből az alkalomból írta alá a 25 állam- vagy kormányfő a ma is érvényes, a hidegháborús politika felszámolásában döntő szerepet játszó szerződést a hagyományos fegyverek korlátozásáról.

Nos, parlamenti frakciónk döntésében a legnagyobb súllyal ez esett a latba. Az esemény rendkívüli jelentősége, s az esély felismerése, hogyha az RMDSZ parlamenti képviselője ott hivatalosan jelen lehet. Éljen hát a lehetőséggel! Elárulom, hogy visszautasítás esetén sem foglalkoztatott volna különösebben, mit szól hozzá ez vagy az. A román közvélemény reagálását viszont belekalkuláltuk. Tudtuk, hogy negatív döntésünkben – a hatalom gondoskodott volna róla, hogy kellő drámaisággal közhírré tegye – arroganciát, nemzetsértő kihívást lát.

A csúcstalálkozón nem került sor tárgyalásokra, nem folytak egyezkedések. A fő cél a kontinens jövőjét fürkésző, a kétéves erőfeszítéssel kidolgozott *Párizsi Charta* aláírása volt. Annak az üzenetnek a közvetítése, amelyet, szerintem, Antall József, Magyarország miniszterelnöke fogalmazott meg a legmeggyőzőbben:

A XXI. század előestéjén Európának és Észak-Amerikának együtt kell önmagára találnia, hiszen olyan új hatalmpolitikai, energetikai, szociális és tőlünk idegen világszemléleti kihívásoknak nézhet elébe – sok esetben a nemzetközi terrorizmus árnyékában –, amelyek indokoltá teszik a történelmi egység, a szellemi és erkölcsi szolidaritás helyreállítását. Ez a történelmi felelősség nehezedik most a párizsi csúcsertekezlet résztvevőinek vállára. Ne rokkanjunk meg e súly alatt,

hanem egyenes tartással és emelt fővel nézzünk a világ – és remélhetőleg – utódaink szemébe.

Mint várhattuk, a találkozóknak nemcsak ilyen fennkölt pillanatai voltak. A kelet-európai vezetők – Antall, Iliescu, Mazowiecki –, de Kohl kancellár is figyelmeztettek a veszélyre, hogy az európai integrációs folyamat nélkül, a lerombolt vasfüggöny helyét könnyen új, ezúttal a gazdag és szegény országok között emelkedő fal foglalhatja el, a jólét határa új szakadékot teremthet az eddigi ideológiai különbségek helyén.

A valamikori moszkvai jéghegy mostani vezetői, Gorbacsovot is beleértve, aligha fogadták lelkesen a kinyilvánított óhajt: egy-másfél év múlva legyen felszámolható a Varsói Szerződés. Nem jó jelt látott a francia sajtó abban, hogy miután Vaclav Havel szolt a balti államok jogairól, Gorbacsov úgyszólván azonnal lemondta a vele kitűzött találkozót. Kevés kivétellel minden államfő érintette mint potenciális veszélyforrást, az etnikai és nemzeti viszonyok rendezetlenségét, sürgette a megoldás vagy megoldások kidolgozását.

Hazatérésem után, interjú formájában, nyomban beszámoltam utazásomról a *Romániai Magyar Szó*-ban, a televízió és a bukaresti rádió magyar adásában. Részletesen ismertettem benyomásaimat a parlamenti frakció tagjaival.

A botránykeltők, az RMDSZ-t tőlem ádázul védők nem nagy, de roppantul aktív tábora nem nyugodhatott. Kapcza Imrének, a Kolozs megyei szervezet alelnökének, az augusztusi presztizsvesztés után új kampányt kellett indítania ellenem. Erre lehetőséget adott több körülmény is, például az, hogy az RMDSZ szervezeti szabályzata nem szabta meg pontosan az országos elnök hatáskörét, s nem tisztázta kellően az elnökség és a parlamenti frakció kölcsönviszonyát sem.

Még Párizsban tartózkodtam, s Kolozsváron már megszületett – dr. Kapcza írott anyagát véve alapul – a megyei választ-

mány levele, amelyet az országos elnökségnek, illetve főtítkárságnak címzett. Ebben engem súlyosan elmarasztalnak, amiért „az államelnök kíséretéhez” csatlakoztam, mintegy legitimálva, támogatva őt olyan pillanatban, amikor az ellenzéki erők egy része a lemondását követeli. S tettem ezt még hozzá akkor, amikor a többi tekintélyes párt nem képviseltette magát a delegációban. Végül pedig: „A jelenlegi eset azt a látszatot kelti, hogy olyan politikai döntéseket, amelyeknek meghozatalára az országos elnökség volna hivatott, ad hoc összehozott vezetőségi csoport vagy parlamenti frakció hoz.”

Újólag el kellett mennem Kolozsvárra, hogy a választmány-nak megmagyarázzam: nem Iliescu elnök kíséretének, hanem Románia hivatalos delegációjának a tagjaként vettem részt a bizonyára történelmi jelentőségű párizsi találkozón. Nem valamilyen improvizált testület, hanem az RMDSZ parlamenti frakciója hatalmazott fel, hogy őt – ismétlem: őt, s nem a szövetséget – képviseljem. A találkozó minden, hivatalosan kiadott dokumentuma engem a Romániai Magyar Demokrata Szövetség parlamenti frakciója elnökeként tüntetett fel. Hasonló minőségben volt jelen a liberális párti Mircea Ionescu-Quintus és az Ökológus Mozgalomhoz tartozó Mihai Bălănescu. Más szóval, az állítás, miszerint a román ellenzék hiányzott Párizsból, tájékoztatatlanságból származik. Hacsak nem a valós helyzet tudatos meghamisítása azért, hogy újabb „ballépésem” még elítélendőbbnek lássék. S egyáltalán: meggyőződésem – hangsúlyoztam –, hogy az RMDSZ jelenléte Románia seregnyi szakértőtől, polgári és katonai tanácsadótól kísért, nyolctagú küldöttségében, nem szégyellni való tény. Sőt. Még ha akaratlanul is, a megbecsülés jele.

Úgy éreztem ezúttal is, hogy a konfliktus nyugvópontra jutott, a félreértést végül is sikerült tisztázni. A szövetség kolozsvári vezetői – vagy legalábbis egy részük – beismerték: össze-

tettebb a politikai valóság, mint amilyenek látszik. A me-revség, az önmagunkba fordulás nem lehet célunk. Vannak az országos politikának szabályai, léteznek a parlamenti viselkedésnek olyan előírásai, amelyeket – a demokrácia híveiként – jó tiszteletben tartanunk.

Akkoriban is többször elmondtam: beidegződéseim, művelődés-centrikusságom, s nem utolsó sorban, némely egyéni adottságom miatt, nem tartom magam profi politikusnak. Ám egyéb mellett – ezen már a Bukarest felé tartó repülőgépen tūnődtem –, az a nagy pechem, hogy RMDSZ-tájainkon túl gyakori a buzgó dilettáns. S külön szerencsétlenségem, hogy lám, akad köztük kitűnő logikával, elismerésre méltó stílussal megáldott ember is. Akinek nem az érvelésében van a hiba – ezért is hat környezetére –, hanem a premisszáiban, az őt cselekvésre ösztönző előzményben, a kiindulópontban. Ma is elszomorodom, ha visszagondolok, mi energiát, mennyi drága időt vesztegettem el az önhitt műkedvelőkkel folytatott kényszerű hadakozással.

FELJEGYZÉSEK

Még ősz elején házat vettünk Papokon. Tíz éve lakatlan volt, gazdáik kihaltak, az örökösök nemigen törődtek vele. A két almafa gyümölcsét és a diót, a szilvát összeszedték, időnként még az udvar fűvét is lekaszálták, de a dróttal bekötött kapu szétesőben volt, a deszkából, lécből, drótból összetákolt kerítés megdőlt. Mit törődtem én azzal, hogy a házacská némileg féloldalas, a fundamentum gerendái megkorhadtak, a nyári konyha, vagyis a sütő zsindeyes teteje beszakadt, s látszott, a csürnek is meg vannak számlálva a napjai. Fő volt, hogy számunkra elérhető árat kértek érte és – hogy *van*. Teljesül életem álma, megtaláltam, Zágontól félórányi járásra, névtelen kis utcában, gyors patak közelében, öreg éveim *tusculanumát*.

A vásárban Bereczki István, anyámat és két nővérét Háromszékre követő, a barcasági Apácáról ötven éve idetelepedett nagybátyám vitte a prímet, ahogy ő mondja. S neki köszönhetem azt is, hogy karácsony előtt Évinek és nekem részünk volt az első, s – a mostani árakat látva – feltehetően az utolsó disznóvágásban. Ezt azért említem, mert – előre szaladok, 1991 januárjába – a „papolci disznóságnak”, kolbásznak, szalonnának köszönhetően, székely vendéglátásban részesíthettük ... a román ellenzékét.

Szomszédom, Coen Stork meghívására, közös ebéden vettek

részt az Európai Közösség államainak Bukarestben akkreditált nagykövetei és a román parlament ellenzéki pártjainak elnökei. Egyből láttam: év vége, mérlegkészítés évadja van ugyan, ám vendéglátóinkat nem is annyira az időszerű problémák, 1990-es felmérésük, hanem a jövőben várható események érdeklik. Kiragadok egy példát. Megkérdezték tőlem, van-e realitása a kormányfő leváltásának. Hogy miért éppen nálam érdeklődtek efelől? Azért, mert a parlament december 2-i ülésén RMDSZ-nyilatkozatot olvastam fel. Szövetségünk álláspontját tartalmazta a gyulafehérvári Vatra-tüntetéssel kapcsolatban. A vége így hangzott:

Tekintettel arra, hogy a televízió egyenes adásából a közvéleménynek módjában állt meggyőződni Petre Roman uszító, a nemzeti kiegyezés gondolatával ellentétes viselkedéséről, kimondjuk: méltatlannak ítéljük őt a magas funkcióra, amelyet jelenleg betölt, és kérjük miniszterelnöki megbízatásának haladéktalan visszavonását.

Elmondtam őszintén, semmi esélyünk, ami abból is látszik, hogy bejelentésünknek nem lett semmiféle következménye, Petre Roman zavaros magyarázkodásán kívül.

A következő kérdés ez volt: várhatók-e változások az RMDSZ politizálásában? Válaszomban utaltam a szövetség választmányának október 5-én elfogadott – *Az RMDSZ a demokratikus Romániáért – Elvek és elvárások* – című dokumentumára. Hangsúlyoztam, nemzetiségi célkitűzéseink továbbra is az eddigiek: törvényben garantált, minden szintű oktatási rendszer, kulturális autonómia, szabad anyanyelv használat, a közigazgatást és az igazságszolgáltatást is beleértve.

– Ez kisebbségi önrendelkezést jelent? – kérdezte a velem szemben ülő spanyol nagykövet.

– Ha a jog, hogy rendelkezhessünk önmagunkkal, jelenünkkel és jövőnkkel, mi dönthessük el, mi a jó és mi a rossz szá-

munkra, nevezhetjük annak is. – S még hozzátettem: – Különben nem a terminológiát tartom fontosnak, hanem a reális mozgásteret, a szükséges cselekvés nem korlátozott lehetőségét. Ezeknek az eléréséhez kéri az RMDSZ a segítségüket.

Az ilyen helyeken szokásos, maximális rövidsége kellett törekednem, holott táskám tele volt idevágó ténnyel meg adattal. Már csak azért is, mert december elejére meghívást kaptam a Columbia Egyetem Délkelet-európai Intézetétől – a New-York-i Magyar Házban már ki is nyomták az előadásomra szóló meghívót –, aminek nem tehettem eleget (Majd csak egy év múlva, 1991 októberében kerül rá sor.) ám akkor, amikor még reméltem, hogy mielőbb útra kelhetek, igyekeztem alaposan felkészülni a feltételezett kérdések megválaszolására.

Mivel Coposu, Câmpeanu és Cunescu többször említette, hogy össze kellene ülnünk beszélgetésre valahol, nyugodt helyen, ahol nincs a szokásos jövés-menés, telefonálás, nem fülelnék az újságírók, az ebéd végeztével átinvitáltam őket hozzánk. Nos, a finom kis holland fogások után maradt még hely a „papolci menünek”, s a skót whisky után is elkelt egy-két pohár szilvapálinka. Ez utóbbi csak a szilágysági Corneliu Coposunál; a két regáti líder nem élt vele. Beszélgetésünk témája pedig az erős parasztpárti segédlettel Kolozsváron indult és országosan szerveződő Demokrata Antitotalitárius Fórum volt. Coposu minél több pártot, politikai jellegű szervezetet magába foglaló, széles ívelésű antikommunista mozgalmat szeretett volna látni benne. Másik két vendégem – én is egyetértettem velük –, különösen a Liberális Párt elnöke, elsősorban tömeghátterrel rendelkező pártok ütőképes szövetségévé szerette volna tenni. Ám mindhárman a kiegészítő szempontokra figyeltünk elsősorban. Világos volt ugyanis, hogy kompromisszumos megoldást, a két felfogást egyeztető formulát kell talál-

nunk. Létre is jött később, már említettem, az ellenzék 1992 nyaráig egységes szövetsége, a Demokratikus Konvenció.

* * *

Részemre az 1990-es politikai esztendő december 28-án zárult. Élve a lehetőséggel, hogy a televízió *Puncte de vedere* (Szempontok) című, az ellenzéki pártoknak hetente fenntartott műsorában az RMDSZ soros volt, este 7 óra 10 perces kezdettel, szabadon, megtettem a következő bejelentést, melyet a székházban titkárnőnk, Török Klári rögzített magnószalagra. Arról készült a szöveg magyar fordítása.

Tisztelt hallgatóim!

Ebben az órában – Románia elnöke meghívásának eleget téve – a cotroceni-i palotában kellene lennem. Mint ismeretes, Ion Iliescu felkéréssel fordult az 1989. december 22-én bejelentett Nemzeti Megmentési Front első tanácsstagjaihoz: ma este legyenek a vendégei. Magam is tagja voltam ennek a testületnek. A tévéből értesültem róla, és bevallom, büszkeség töltött el. Mert hallottam Doina Cornea nevét, akit évek óta nagyra becsültem a diktatúra elleni nyílt küzdelemben mutatott bátorságáért. S ott voltak a tanácsstagok között régi íróbarátaim, Mircea Dinescu, Ana Blandiana, Dan Deşliu és mások. Büszkévé tett továbbá az, hogy a felsorolásban nevem együtt hangzott el a Tőkés László tiszteletes úréval, akit nem ismertem személyesen, de akinek a polgári bátorsága és Isten szolgájához illő erkölcsi méltósága mélyen megrendített. S végül, büszkeségemet és elégtételemet tetézte, hogy azon a listán szerepelt egy másik régi barátom, akiben bízam és akit tiszteltem: Ion Iliescu.

S lám, ma itt állok önök előtt, nem fogadhattam el a cotroceni-i meghívást. Magyarázattal tartozom.

És következett, négy pontba foglalva, távollétem megindoklása. Elsőnek a Nemzeti Megmentési Front politikai irányvona-

lában bekövetkezett változásokat említettem meg. Nem állítom, mondtam, hogy nem mentek végbe az országban pozitív folyamatok, és hogy a mai Románia azonos lenne az egy évvel ezelőttivel, azonban:

Ügyszólván minden, ami 1990-ben történt, számomra azt bizonyítja, hogy a Nemzeti Megmentési Front eltávolodott a tavalyi év végén meghirdetett elveitől, nem alkalmazta kellően azokat sem cselekedeteiben, sem politikájában, sem a társadalommal folytatott párbeszédében.

Az utóbbi időben, mondtam tovább, néhány, engem erősen foglalkoztató esemény tanúja voltam, ez lenne döntésem második magyarázata. És felemlítettem a gyulafehérvári ünnepségeken, az ország színe előtt lejátszódott botrányt. Amikor – szemtanúja voltam – az ország miniszterelnöke nemhogy csendesítette volna, de tüzelte a demokráciaellenes és nacionalista erőket, a román ellenzéki pártok és az RMDSZ szónokait zavaró, lehurrogó tébolyukban. Megemlítettem a december 17-i parlamenti gyűlést:

Íszonyú volt látni, amit sohasem tudtam volna még csak elképzelni sem, hogy a törvényhozás többségi soraiban ülők megsérthessenek egy várost, annak forradalmi hagyományát, az elesett mártírok emlékét... Minősíthetetlen volt, ahogyan Temesvárról, a város mai fiatalságáról beszéltek.

Aztán, harmadik okként, rátértem a Csíkszereda környéki hadmozgások kérdésére. Elmondtam, számomra teljességgel érthetetlen, hogy lehetett a vidéken advent idején, a karácsonyi ünnepek előestéjén katonai gyakorlatozást tartani:

És nem először történik meg, hogy erdélyi helységek fölött katonai gépek és helikopterek mélyrepülési gyakorlatokat végeznek. Ezúttal is a fenyegetésnek ehhez a közvetett eszközehez nyúltak Hargita megyében... Emlékeztetek, hogy még a kommunista diktatúra idején is ez a

zömében katolikus vidék nyíltan, félelem nélkül ünnepelte a szent káracsonyt, ami tulajdonképpen az elnyomás elleni közösségi kiállást jelentette. Végtelenül sajnálom, hogy most, amikor az embereknek csendességben kellett volna megemlékezniük a béke és a szeretet ünnepéről, ilyen felháborító kihívás érte őket.

Következett a negyedik indok:

Sajnálom továbbá, ami három nappal ezelőtt, I. Mihály király romániai látogatásakor történt. A hatósági magyarázatok egymásnak ellentmondóak, hazugság-ízűek. Ami végbement, újra társadalmi feszültséghez vezetett, újból rontotta országunk külföldi megítélését, ismételten a demokrácia szabályait be nem tartó, a civilizált világ normáival nem törődő országgént mutatta meg Romániát... Megengedhetetlen, hogy egy román állampolgárt, jelen esetben Mihály királyt, úgy zsuppoljanak ki az országból, mint egy nemzetközi gonosztevőt. Felháborító!

Még egyszer elmondtam: emiatt nem tehettem eleget az államfő aznapra szóló meghívásának. S lévén, hogy nyilatkoztam az év utolsó RMDSZ-szereplését jelentette a televízióban, így fejeztem be:

Hozzon 1991 békét, jó megértést, hozza el a nyitottság és együttműködés őszinte óháját önöknek és mindnyájunknak.

* * *

A szilveszterestet újra Stork nagykövethél töltöttük. A tavalyi társaság új tagokkal szaporodott, s a hangulat sem volt az egy évvel azelőtti. Túl sok csalódás ért mindnyájunkat, túl fáradtnak éreztük magunkat ahhoz, hogy felszabadultak, jókedvűek legyünk. Szétszóródtunk a rezidencia szobáiban, jobbára beszélgettünk. Évi unszolására táncoltam is egy ízben, igaz, irigylésre méltó partnert választottam: Maia Morgensternt, a

Nemzeti Színház nagyon tehetséges, utólag fényes nemzetközi karriert befutott művésznőjét.

A „második újév”, mint régóta mondtuk, már otthon talált. Megrendüléssel hallgattuk ezúttal is a *Szózatot*. Utána kikapcsoltuk a rádiót és szóttanul ültünk a dohányzóasztal mellett, ahol egyszer, valamikor – örökkévalóságnak tűnt az eltelt esztendő –, Demény Lajosékkal a karácsonyi kiáltványt bütyköltük.

S ahogy ott ültem, egykori zágoni szilveszteresték jutottak eszembe. Mikor arz istálló szögéről leakasztott lámpa fényénél ballagtunk, felnőttek, gyermekek, csupa férfinép, a piacra, a református templom elé. Éjszakai csend volt mindenfelé, csak a fagyott hó ropogása hallatszott a csizmák alatt. Szóttanul haladtunk, nem illett beszélni, még kevésbé helytelenkedni nekünk, az apróságnak.

A torony alatti fekete embersereg némán állt a viharlámpák meg-megrezzenő körében. A templomfal mellett mozgás támadt: megjött Barabás tiszteletes úr és a rektor úr – ahogy akkor a református kántort neveztek –, Kiss Lajos. A tiszteletes úr megköszönte az Istennek abban az évben is megmutatkozott, rajtunk, bűnösökön gyakorolt kegyelmét, majd elmondta a Miatyánkot. Őt követően felcsendült a rektor úr hangja:

– Tebened bízunk eleitől fogva...

Énekelni kezdtük a 90. zoltárt. Mivel a sötétség miatt a hívek nem követhették a szöveget az énekeskönyvben, mint a templomban szokták, a rektor úr előmondta a verset, arra következett a gyülekezeti ének. Az utolsó mondatra: „És te megmaradsz minden időben”, megzendült a nagyharang. Szólt, szólt, búcsúztatta az óévet. Volt, aki felfelé nézett, a toronyba, mintha a láthatatlan harang lassú mozgását követné, volt, aki a hóra vetülő fénykarikában látott valamit, de a legtöbb ember valamilyen ősi szomorúsággal az arcán, maga elé révedt. Mi

volt ez, szigorú önszámadás vagy befelé rebegett gyónás, nem tudnám megmondani.

Aztán néhány pillanatra újra csend lett. Csak a megállapodott harang levegőben maradt zengése áradt elhalón. Még zsongott a lelkekben a zsoltár üzenete és az őesztendőt búcsúztató harang, amikor ismét felcsengett a rektor úr énektől kísért hangja, a prédikátor Geleji Katona István szavaival:

– Ez esztendőt megáldjad...

Majd még egyszer:

– Ez esztendőt megáldjad...

S a vers vége:

– Kegyelmedből, Úr Isten!

Ráfeleltek a harangok. A nagy és a kisebb. Örömteljesen szállt a dallamuk fölöttünk, mintha az öreg gesztenyefák ágairól is pilinkélni kezdett volna, halkan zizegve, a hó hatalmas hangjuktól. Mintha a környező fehérség, a Farkasomb, a Roszkó, a Domokos magossá, a messzi erdők és hegyek világa is visszhangozta volna bátorító szavukat. Mintha az előbb magasztalt Sionnak királya hallgatta volna, fenn, a magasságban, a felé törő himnuszt.

Átléptünk az új esztendőbe. Előttünk álltak a jövő kifürkészhetetlen útjai.

Vége az első kötetnek

*Papolc, 1994. június 16. –
Sepsiszentgyörgy, 1996. február 18.*

SZEMÉLYNÉVMUTATÓ

Adameşteanu, Gabriela 178, 184, 189		Balogh Edgár 22, 28, 111, 112	
Adorján Dezső	64	Balogh Ferenc	28
Ady Endre	322	Balogh Júlia	192
Ágoston Vilmos	319, 320	Banc, Iosif	7
Alexandra, Ioan 178, 190, 198, 202		Bánffy Miklós	155
Aluaş, Ion	178, 192	Bányai László	284
András Imre	296	Bányai Péter	284
Andreescu, Gabriel 53, 54, 58, 166		Bara Gyula	272
Antall József 112, 115, 323, 324		Barabás Gábor	333
Antohi, Sorin	192	Bárányi Ferenc, dr. 278, 280, 296	
Apostol, Gheorghe	9	Baráth Gergely	178
Ara-Kovács Attila	178, 238	Barki, Eva Maria 178, 196, 202	
Arbuthnott, Hugh	39	Bârlădeanu, Alexandru 9, 305, 312, 313	
Baász Imre	53	Bartha Sámuel	131
Băcanu, Petre Mihai 284, 293, 294		Beder Tibor	317
Bajcsi Ákos	260	Beke György	320
Bajomi Lázár Endre	322	Benkő Samu	28, 178
Bajor Andor	65, 318, 321	Bereczki István	327
Bălănescu, Mihai 325, képaláírás		Béres András 231, 249, 250, 278, 313	
Balázs Sándor 28, 149, 178, 192, 197, 250		Berindei, Mihnea	178, 202
Balla Zsófia	48	Bernea, Horea	54
		Bertha Zoltán	319
		Bethlen Gábor	71

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Bibó István	71	Buzura, Augustin	178
Bitay András	257, 258		
Bitay Ödön		Calciu-Dumitreasa, Gheorghe	
140, 148, 156, 232, 250, 256,		179	
257, 280, 285		Câmpeanu, Radu	
Blandiana, Ana	10, 284, 330	161, 235, 248, 261, 264, 265,	
Bobu, Emil	7	266, 329	
Bobu, Nicolae	164	Caramitru, Ion	
Bodó Barna		54, 106, 160, 178	
249, 250, 276		Castro Ruz, Fidel	53
Bodor András		Ceașescu, Elena	
24, 64, 100, 101, 102		7, 39, 42, 46, 53, 162	
Bodor Pál		Ceașescu, Nicolae	
116, 178, 191, 192, 320		8, 9, 25, 39, 42, 44, 46, 53, 54,	
Bodor Tamás	54	55, 73, 93, 95, 97, 101, 105,	
Bogdán Tibor	24	106, 118, 120, 137, 146, 162,	
Borbély Ernő		209, 210, 215, 233, 234, 245	
250, 269, 278		Ceașescu, Valentin	38
Borbély Zsolt Attila	174	Ceașescu, Zoe	38
Boros Zoltán		Celac, Mariana	47, 54
29, 38, 64, 180		Celac, Sergiu	
Borsi Kálmán Béla	71, 178, 186	43, 44, 46, 47, 48, 49, 178, 187,	
		200	
Botez, Mihai	179	Ceantea, Radu	
Brassai Zoltán, dr.	134	204, 311, 312, 313	
Brateș, Teodor	34, 107		
Brucan, Silviu		Cerveni, Nicolae	164
9, 26, 86, 118, 120, 122, 148		Chaplin, Charlie	46
Bucur Ildikó		Chițac, Mihai	120
232, 271, 314		Churcil, Winston L. Spencer	
Bujor, Mihai Sion	179, 180	243	
Bura László	28	Cioran, Emil	179
Bush, George	12	Ciulei, Liviu	179

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Coposu, Corneliu		Csoóri Sándor	
155, 156, 329		112, 115, 178, 184, 185, 190,	
Cornea, Doina		192	
10, 64, 104, 189, 284, 330		Csutak István	
Covaci, Aurel	54	249, 250, 272, 279	
Cosma, Miron	286		
Creangă, Mihai	178	Dali Sándor	28, 64
Cunescu, Sergiu	329	Damian, Ascanio	54
Czédly József		Dáné Tibor	314
249, 250, 251, 256, 257		Dăscălescu, Constantin	
Czine Mihály	321	7	
Cziszter Kálmán	65	Dávid Gyula	58, 255
		Deak, Marius	48
Csapó József, dr.	279, 296	Demény Lajos	
Csapody György	66	10, 12, 14, 15, 17, 22, 63, 86,	
Csávossy György	131	87, 131, 140, 148, 150, 152,	
Cseke Gábor	20, 65	153, 173, 178, 186, 192, 233,	
Cseke Péter		235, 275, 276, 333	
28, 57, 58, 110, 114, 238		Demián József	16
Cseres Tibor	178	Dénes László	23
Csetri Elek	28	Deşliu, Dan	10, 330
Cs. Gyimesi Éva		Diaconescu, Ioana	65
22, 28, 178, 189, 197, 226, 227,		Diaconescu, Ion	képaláírás
230, 238, 239, 240, 241, 242,		Dinescu, Maria	
247, 249, 272, 319		103, 105, 182	
Cs. Szabó László	315	Dinescu, Mircea	
Csiha Kálmán, dr.	316	10, 31, 45, 54, 65, 80, 81, 95,	
Csiha Tamás	278	96, 103, 104, 105, 106, 107,	
Csíki László	199	108, 155, 166, 178, 182, 184,	
Csiky Boldizsár	131	187, 192, 193, 197, 201, 202,	
		203, 330	
		Dinok István	221

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Doinaş, Ştefan Augustin		Ferenczy, Josef von	
108, 109		177, 178, 183, 189, 190, 193,	
Domokos Béla	304	201, 202	
Domokos Dezső	317	Filipescu, Radu	
Domokos Gábor	295, 300	Florea, Vasile	65
Domokos Ferenc	260	Fodor Pál	131
Domokos Péter		Formanek Ferenc	
93, 94, 300, 304		131, 249, 250	
Drăgănescu, Mihai	86, 148, 150	Frunda György	300
Druţa, Ion	190	Fülöp G. Dénes	131, 188
Dsida Jenő	168, 248	Fülöp Mihály	186, 192
Dulea, Mihai	57	Funar, Gheorghe	230
		Für Lajos	186
Egyed Péter	58, 216, 319		
Éltető József	74	Gábor Áron	170, 303
Eminescu, Mihai	190	Gábor Dénes	317
Enache, Smaranda		Gálfalvi György	247
178, 181, 191, 192		Gálfalvi Zsolt	20, 63, 64,
Enescu, Radu		140, 155	
48, 49, 215, 216		Gáll Ernő	28, 110
Erőss Péter	249	Garda Dezső	131
		Geleji Katona István	334
Fábián Ernő	173	Genscher, Hans-Dietrich	
Faragó Károly	220, 221	42	
Farkas Árpád	199	Gere Mihály	233
Fazakas Lajos	93, 233	Gheorghiu-Dej, Gheorghe	
Fazakas Miklós	276	7	
Fazekas János	7-9, 233	Gheorghiu, Lica	7
Fejtő Ferenc	202	Giurescu, Dinu	179
Fekete Sándor	192	Göncz Árpád	251
Ferenczes István	28, 65, 131	Gorbacsov, Mihail Szergejevics	
		12, 47, 324	

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Groza, Maria	80	Iliescu, Ion	
Gusti, Dimitrie	262	25-27; 36, 43, 46, 47, 66, 76,	
Gușe, Ștefan	120	77, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 92,	
		107, 108, 117, 120, 121, 122,	
Győrffy György	64	123, 135-138; 139, 143, 145-	
		149; 150, 157, 159, 160, 163,	
Hajdu Gábor		172, 179, 219, 220, 248, 259,	
229, 296, 300		260, 261, 262, 263, 265, 266,	
Hajdu Győző	57, 244	269, 276, 284, 286, 286, 287;	
Halász Ádám	64	299, 307, 308, 322, 324, 325,	
Harag György	119	330	
Hăulică, Dan	178	Ionescu, Cazimir	
Havel, Vaclav	324	120, 123, 160	
Hegedüs B. András	192	Ionescu, Victor	34
Heltai Péter	178, 192	Ionescu-Quintus, Mircea	
Hobana, Ion	65	325, képaláírás	
Hodjak, Franz	197	Iskandarani, Zaher	164
Honecker, Erich	42, 55	Jakab Antal, gyulafehérvári	
Horatius Flaccus, Quintus		püspök	7, 125
102		Jakab Elek	131
Horn Gyula, dr.		Jakabffy Attila	131, 173
42-45; 47, 178, 184, 187,		Jakabffy Elemér	71
200, 202		Jakabffy Tamás	319
Horváth Andor		Jakabos Csaba	28, 303
20, 22, 48, 63, 66, 67, 117, 125,		Jakabos Kriszta	304
140, 178, 233, 276, 290, 317		Jakes, Milos	42
Hosszú Zoltán	65, 279	Jakubinyi György, dr.	316
H. Szabó Gyula		Jankó Szép Sándor	65
58, 65, 100, 101,		János Mihály	317
102			
Ilia Mihály	319	János Pál	20
		Joó Rudolf	71
		Józsa Erika	16

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Juhász Gyula	178	Király László	318
Kagán Vladimir	57	Király Zoltán	66
Káli Király István	131, 249	Kiss Lajos	333
Kántor Erzsébet	49	Kohl, Helmut	324
Kántor Lajos		Kolumbán Gábor	
22, 28, 49, 110, 111, 112, 113,		237, 249, 250, 280	
115, 131, 173, 178, 197, 202,		Komán János	131
249, 277, 314, 319		Kőműves Nagy Lajos	119
Kányádi Sándor		Konrád György	
22, 28, 178, 190, 192, 197, 198,		178, 191, 192, 202	
318		Kónya Ádám	317
Kapcza Imre, dr.		Kónya Sándor	250
84, 89, 232, 247, 314, 324		Koppándi Sándor	57
Karsai László	71	Kós Károly	71
Katona Ádám		Kósa Ferenc	178
131, 155, 156, 157, 173, 230,		Kosáry Domokos	202
231, 244, 247		Kossuth Lajos	71
Katona Szabó István	képaláírás	Köteles Pál	
Keleti György	66	178, 192, 202	
Kerekes László	65	Kovács Albert	54, 103
Keszthelyi Gyula	178, 192	Kovács András Ferenc	318
Kikeli Pál, dr.	131, 155	Kovács György, író	119
Kincses Előd		Kovács György, színművész	
119, 123, 131, 174, 181		119	
Király Károly		Kozma Béla	317
21, 28, 63, 65, 86, 83, 86, 87,		Kozma Imre	178, 192
88, 89, 140, 145, 148, 149, 160,		Kozsokár Gábor	260
162, 174, 180, 181, 224, 225,		Krasznoy, Vjacseszlav Petrovics	
226, 227, 229, 234, 235, 236,		12	
238, 244, 245, 259, 260, 277,		Krenner Miklós (Spectator)	
281, 289, 296, 298		248	

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Kulin Ferenc	66	Maiorescu, Toma George	
Kún László	65	65	
Kuperman, Ágota	12	Majtényi Ágnes	50
Kurkó Gyárfás	71, 113	Majtényi Ildikó	50
		Makár Júlia	64
Láng Gusztáv	319	Mănescu, Corneliu	
Lányi Szabolcs		8, 9, képalírás	
14, 17, 21, 22, 63, 131, 140,		Manolescu, Nicolae	107, 108
154, 155, 156, 178, 192, 197,		Mânzatu, Ion	160
László Ferenc, dr.	57	Mărculescu, Sorin	197
László László	175, 229	Marián Antal	222
Lászlóffy Aladár	65	Markó Béla	
Lăzărescu, Dan	297, 298	131, 175, 178, 192, 196, 197,	
Leopold László	131	235, 249, 277	
Lestyán Ferenc	131	Marosi Barna	
Liiceanu, Gabriel		28, 118, 119, 134	
58, 178, 184, 185, 190, 191,		Marosi Ildikó	118, 119
192, 197, 202, 203		Marțian, Dan	
Loginovszkaja, Elena	54	297, 298, 305	
Lohinszky Loránd	131	Márton Áron	7, 30
Lőrincz László		Márton Árpád	260, 279
64, 140, 148, 149, 157, 235,		Mazalik Alfréd	131
289, 290		Mazilu, Dumitru	
		66, 86, 87, 117, 118, 120, 121,	
Macovescu, George	108	122, 123	
Madaras Lázár		Mazowiecki, Tadeusz	324
28, 65, 131, 271, 296		Méder Zsolt	
Mag Péter		31, 173, 219, 221	
9, 16, 17, 24, 64, 135, 224, 290		Méliusz József	51, 65, 320
Măgureanu, Virgil		Michelis, Gianni de	202
25, 26; 83, 86		I. Mihály király	332
Maior, Liviu	214	Mikes Kelemen	315, 316

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Mikes Pál	315	Pacepa, Ion Mihai	120
Mikó Imre	71	Păcurariu, Francisc	71, 72
Milea, Vasile	99	Pădureanu, Adrian	219
Militaru, Nicolae	106, 120	Paler, Octavian	
Miró, Joan	257	64, 108, 109, 197	
Mititelu Mária	294	Pálfalvi Attila	
Molnár Gusztáv	57, 178, 192	131, 132, 138, 139, 144, 145,	
Molnár Kálmán	64	146, 147, 148, 149, 150, 152,	
Molnár Károly	221	153, 178, 192, 233, 276	
Molter Károly	118, 119	Páll Árpád, T.	73, 74
Moraru, Cornel	178	Pârvulescu, Constantin	
Morgenstern, Maia	54, 332	9	
Moşiu, Adrian	144	Páskándi Géza	318
Munteanu, Aurel Dragoş		Pataki Imre	63
86, 88		Păunescu, Adrian	213
Munteanu, Marian	284	Pécsi Ferenc	280, 296
Muzsnay Árpád	131	Petrescu, Dan	
		178, 184, 187, 192, 202, 203	
Nagy Benedek	296	Pillich László	
Nagy Béla		28, 110, 250, 280	
28, 65, 220, 221, 227, 249, 277		Pippidi, Andrei	197
Nagy György	28	XI. Pius pápa	215
Nicolaescu, Sergiu	107, 163	Pleşu, Andrei	
Niculescu Antal	64	54, 58, 66, 67, 166	
		Plutarkhosz	264
Nyers Rezső	40	Podhrászky László, dr.	
		84, 89, 277	
Oancea, Ioan	26, 299	Pomogáts Béla	178, 192
Oltványi Ottó	24, 311	Pop, Ion	178, 192
Orbán Árpád		Pop, Simion	49
63, 171, 176		Popescu, Petra	34
Oroveanu, Anca	54	Popescu, Dumitru	106

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Popescu, Dumitru Radu		Sényi László	118
108		Severin, Adrian	297, 298
Popovid, Titus	107	Shakespeare, William	
Popper, Karl Raimund		190	
76		Sikli László	230
Pozsgay Imre	244	Siklós László	131
Pralong, Sandra	82	Sikó Dezső	131
Püski Sándor	képaláírás	Simonffy Katalin	29, 34, 38
Püski Sándorné, Ilus		Sinkovits Imre	178, 192
néni			
képaláírás		Sipos Gábor	131
		Soós József	131
Răceanu, Mihai	9	Șora, Mihai	
Raffay Ernő		58, 140, 148, 284	
178, 186, 192, 202		Sorescu, Marin	197
Rajk László	66	Soros György	76-82
Rațiu, Ion		Stăncescu, Nicu	178
235, 248, 259, 261, 262		Stănculescu, Victor Athanasie	
Robinson, Will	256	120, 180, 307	
Robu, Gheorghe	307	Stoicescu, Liliana	214
Roman, Petre		Stork, Coen	
8, 26, 66, 77, 83, 86, 120, 122,		24, 30, 31, 50-54, 80, 327, 332	
139, 144, 147, 148, 149, 150,		Suceava, Ion	223
157, 213, 233, 275, 297, 307,		Sütő András	
328		21, 28, 61, 65, 66, 74, 131, 132,	
Roman, Walter	8	153, 154, 157, 181, 188, 189,	
Rudas Ernő		191, 197, 198, 202, 225, 226,	
12, 65, 177, 179, 201, 300		233, 244	
Rus, Maria	289	Sylvester Lajos	
		22, 28, 130, 131, 170, 171, 178,	
Sbârcea, George	48, 65	192, 197, 249, 280, 317	
Schwarzenberg herceg, von			
178		Szabad György	309

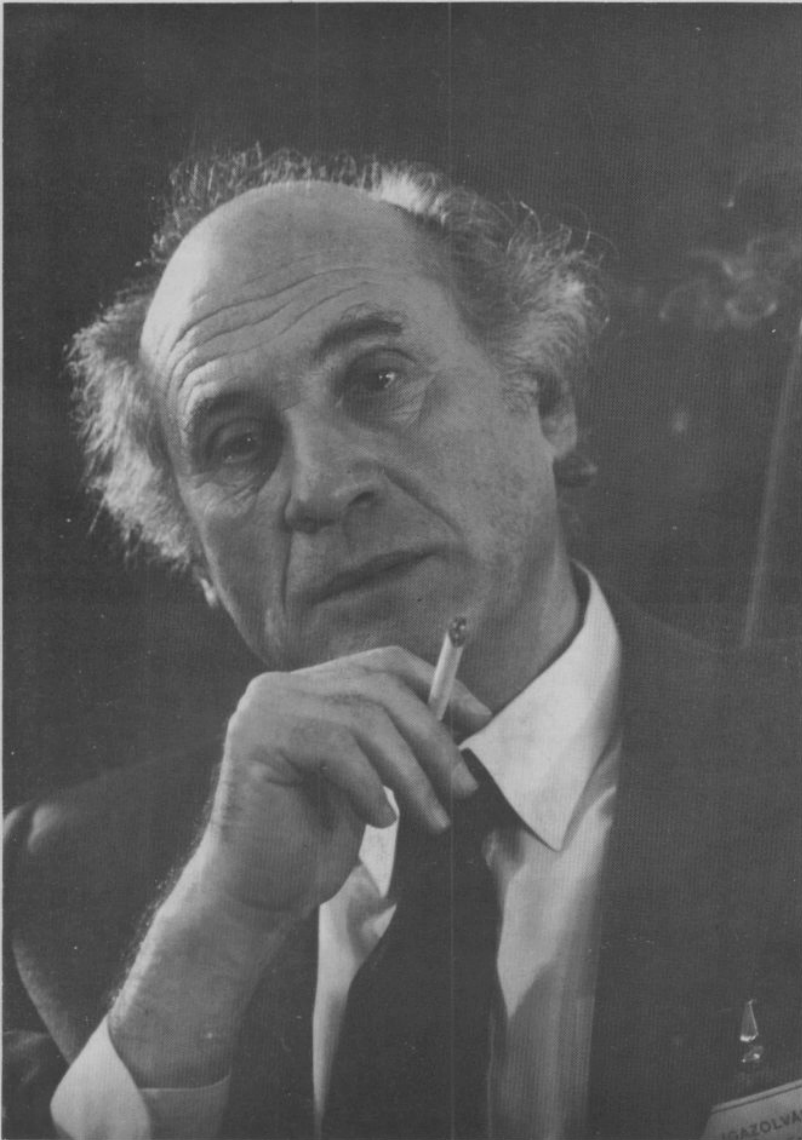
[Erdélyi Magyar Adatbank]

Szabó Barna	131	Tabacu, Marius	
Szabó Zsolt	58	48, 189, 192, 319	
Szakolczay Lajos	319	Tabajdi Csaba	178
Szász Dorián	64	Tamás Gáspár Miklós	
Szász János		112, 115, 186	
16, 20, 22, 117, 140, 155, 320		Tamás Klára	257
Szász József	233	Tamási Áron	115
Széchenyi István	71	Tănase, Stelian	178
Székely János	169, 170	Tatu, Michel	47
Székely László	64	Teller Ede	84
Székely Zoltán	102	Teodorescu, Alin	202
Széles Anna	33	Teoktiszrt ortodox pátriárka	
Szenczi Molnár Albert		107	
118		Thomka Beáta	319
Szent-Iványi István	66	Țiriac, Ion	202
Szepessy Tibor	64, 140	Tokay György	65, 131, 280
Szépfolusi István		Tőkés Emil	221
155, 158		Tőkés László	
Szilágyi Dezső	57	10, 12, 21, 28, 40, 63, 64, 65,	
Szilágyi István	28	70, 131, 132, 145, 147, 149,	
Szilágyi N. Sándor		152, 153, 160, 170, 175, 178,	
58, 249, 307, 314		181, 213, 223, 225, 226, 238,	
Szilágyi Zsolt		239, 244, 245, 246, 247, 269,	
174, 247, 249, 280, 291		277, 330	
Szócs Géza		Tolcsvay László	184
178, 192, 238, 239, 243, 247,		Tomcsányi Mária	16, 180
249, 250, 262, 272, 277, 314		Tompa Miklós	119
Szokai Imre		Toró Tibor	131, 149
187, 188, 197, 198, 322		Toró T. Tibor	249
Szűts Pál, dr.	40, 43, 49	Török Áron	65
Szymanski, Lukasz	31	Török Klára	330
		Tóth József	278

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Tóth Károly	238	Verdeş, Delia	214
Tóth Sándor	186	Vicsai János	64
Tózsér József	28, 65, 251	Vida Gyula	
Trofin, Virgil	46	131, 249, 278	
Tudor, Adrian	315, 316	Vignal, Renaud	82
Tudor, Corneliu Vadim		Vincze János	161, 162
72, 306, 308		Vişan, Dorel	178, 188
Tudoran, Dorin		Vlăduţiu, Ioan	65
179, 202, 238		Voican-Voiculescu, Gelu	
Tüdös István		120, 148	
10-12; 14, 22, 63			
Tüdös Simon Kinga	11, 14	Wallenberg, Raul	55
		Weil, Simone	202
Udvary András	221		
Ujj János	247	Zaciu, Mircea	178
Ursu, Doru Viorel	307	Zamfir, Gheorghe	284
		Zamfirescu, Dinu	179
Vaeni, Constantin	107	Zétényi Zsigmond	221
V. András János	58, 140	Zilişteanu, Ion Radu	178
Varga Gábor	131, 220, 221	Zöld Ferenc	192, 251
Varga József (Bukarest)	64	Zöld Péter	131
Varga József (Sepsiszentgyörgy)	65	Zólya László	173
		Zonda Attila	
Varró Ilona	170	28, 219, 249, 250, 258, 274,	
Vásárhelyi Katalin	48	300	
Vásárhelyi Miklós		Zvara, Jurai	71
76, 77, 178			
Veress Dániel	317	Zsehránszky István	65
Verestóy Attila		Zsigmond László	
14, 17, 22, 140, 154, 155, 156,		247, 258, 279, 291	
180, 224, 225, 235, 249, 272,		Zsivkov, Todor	42
279, 296, 300			

[Erdélyi Magyar Adatbank]

*A „karikás szeműek grémiumán”, magyar-román értelmiségi találkozón,
Budapesten, 1990. március 19-én...*

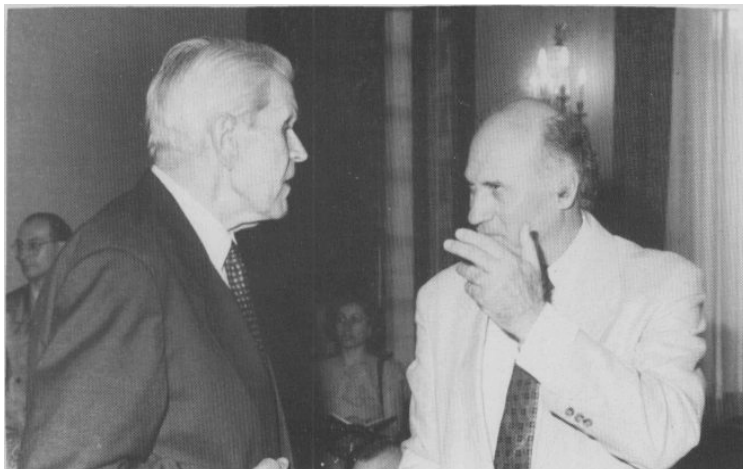
[Erdélyi Magyar Adatbank]

*Feleségem a legendás Püski-házaspárral, a Magyar írószövetség fogadásán.
Mellettük Katona Szabó István.*

*A Magyar Ünnepi Könyvhét megnyitóján, Budapesten, 1990-júniusában.
Inkei Péterrel, a Művelődési Minisztérium, a Kiadói Főigazgatóság vezetőjével és Fehér Györggyel, a Gondolat könyvkiadó főszerkesztő-helyettesével.*

Corneliu Coposuval, a Kereszténydemokrata Nemzeti Parasztpárt elnökével.

1990. október 26-án. Megszületőben a román ellenzék szövetsége, a Demokratikus Konvenció. Balról jobbra: Ion Diaconescu, a Kereszténydemokrata Nemzeti Parasztpárt első alelnöke, Radu Câmpeanu, a Nemzeti Liberális Párt elnöke, jómagam és Borbély Ernő (jelen van még Markó Béla és Pillich Lászlóhoz RMDSZ képviselőként) és Sergiu Cunescu, a Román Szociáldemokrata Párt elnöke.

A Romániai Magyar Demokrata Szövetség

célkitűzései:

- Az RMDSZ a romániai magyarság egészének közképviselői és érdekvédelmi szervezete
- Olyan törvényes keretek kialakítása, amelyek szavatolják nemzetiségi viszonyaink rendezését az európai demokráciákban megvalósult legjobb, legkorszerűbb modellek szerint, biztosítják az egyéni és kollektív nemzetiségi jogok szabad érvényesítését
- Mindazon törekvések elkötelezett támogatása, amelyek a valódi demokrácia szellemének meghonosítására, intézményrendszerének kiépítésére, az új, demokratikus Románia megteremtésére irányulnak
- A romániai magyarság bekapcsolása az új alapokon szerveződő demokratikus, pluralista román társadalom megteremtéséért kibontakozó munkába
- A romániai magyarság életkedvének és méltóságának visszaadása, alkotókészségének felszabadítása, az egészséges magyarságtudat ápolása

**Ha egyetértsz
e célkitűzésekkel,**

**szavazz
az RMDSZ-re!**

VÁLASZTÁSI JELUNK:

Választási szórólap – 1990 májusa.

A Júdás-csóknak is nevezett baráti gesztus előtt, Cs. Gyimesi Évával.

*Kongresszusi munkavacsora, úgy is lehetne mondani: kiütkeresés.
Szöcs Gézával, Kántor Lajossal és a bölcs,
kiegyensúlyozott moderátorral, Tőkés Lászlóval.*

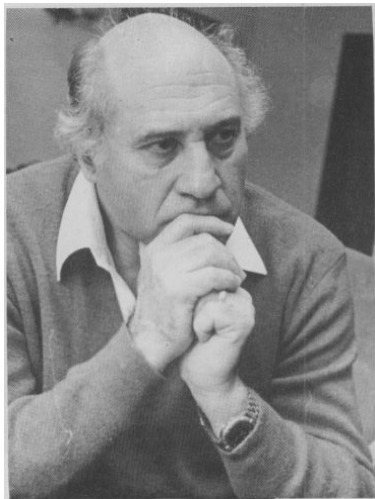
[Erdélyi Magyar Adatbank]

*A Bécsi döntés 50. évfordulójára
összehívott parlamenti ülésen.
Amikor egy ország leste
lélegzetvisszafojtva a tv-készülékek
előtt, hogy dönt az RMDSZ.*

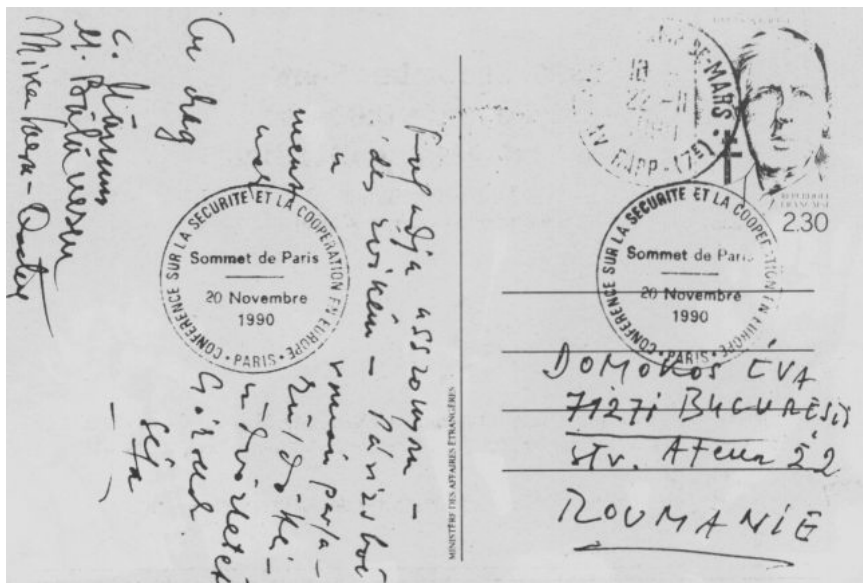

*Komor férfiak a román parlamentben. Körülöttem Zonda Attila, Tokay György,
Nagy Benedek, Dr. Bárányi Ferenc.*

[Erdélyi Magyar Adatbank]

*Kérdésekre figyelve,
a Herăstrău út 13 sz.
alatti székházban tartott
heti sajtóértekezleten.*

*Képeslap Párizsból, Corneliu Mănescu, Mihai Bălănescu és
Mircea Ionesc-Quintus üdvözlétével is.*

MEGHÍVÓ

az Amerikai Magyar Könyvtár és Történelmi Társulat
és a
Hungarian Human Rights Foundation
rendezésében

DOMOKOS GÉZA

író, a bukaresti *Kriterion* kisebbségi könyvkiadó igazgatója
és a Romániai Magyar Demokrata Szövetség elnöke

ELŐADÁSÁRA

1990. december 7-én
pénteken este 6:00-kor
a New York-i Magyar Házban

213 East 82nd Street
(a Second és Third Ave. között)

Előadásában Domokos Géza beszámol a Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ) munkájáról és az 1989-es romániai forradalom óta elért eredményekről.

A rendkívül érdekesnek ígérkező előadásra mindenkit szeretettel várunk.

„Kinek írja könyvét?”, kérdezte Domokos Gézától a vele elbeszélgető újságíró. „Mindenkinek, aki kíváncsi reám”, hangzott a válasz. A szerző természetesen tudja: igazából nem az ő személye az olvasói érdeklődés felkeltője, hanem az általa megélt események, a benne többé-kevésbé letisztult élmények sora. Pontosabban azok megbízhatósága és intenzitása, a belőlük levonható tanulság.

Három év – Domokos Géza RMDSZ-elnökségének időszaka – határolja be a személyes konfesszió, a döntéseket és tetteket igazoló vagy elutasító ítélet, az immár múlttá súlyosult idő tartományát; az egyének sorsára kiható, közösségeket érintő történelmi esélyvesztés kereteit.

Követőknek és ellenfeleknek ajánlott, tárgyilagos-
ságra törekvő jelentés, őszinte vallomás, itt-ott szenvedélyességtől sem mentes vitairat, ugyanakkor érdekfeszítő olvasmány is az ESÉLY című memoár első, az 1990-es külső és belső történéseket magába foglaló kötete.

A kiadó